Open Access 2026-10-18

Antiquitas • Byzantium • Renascentia XXXVII.

© Egyéb

Horváth László

Az Öreg lovag

ELTE Eötvös József Collegium
2018

www.interkonyv.hu

© Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

 © Egyéb

Az Öreg lovag

 © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ANTIQUITAS • BYZANTIUM • RENASCENTIA XXXVII.

SOROZATSZERKESZTŐK

Farkas Zoltán
Horváth László
Mészáros Tamás

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Horváth László

Az Öreg lovag

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2018

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

A kötet a *Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bizáncon innen és túl* című NKFIH NN 124539 pályázat támogatásával jött létre.

ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018
Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója

Borítóterv: A szerző
A borítókép a Bibliothèque nationale de France szíves engedélyével készült.
Rusticien de Pise, Le Roman de Meliadus (BnF Français 1463. 3^{v})

Copyright © Eötvös Collegium 2018 © A szerző

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a Pátria Nyomda Zrt. végezte
Budapest, Hunyadi János út 7., 1117
Felelős vezető: Simon László

ISSN 2064-2369
ISBN 978-615-5897-13-9

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Tartalomjegyzék

Az Öreg lovag és a breton Artúr-mondakör 11
A kutatás története 13
A XIX. századi német filológia 13
Francia filológia, a XIX. század második, és a XX. század első fele 21
A XX. század második fele, az olasz filológia eredményei 23
A XXI. század napjainkig – angolszász irodalomelemzés 25
Az Öreg lovag című költemény magyar prózai fordítása 29
Az íráshordozó, a kódex jellegzetességei 34
Nyelvi és paleográfiai ismérvek – ciprusi kötődések? 37
Nyelvjárási jelenségek 37
Paleográfiai ismérvek 40
Proveniencia 41
Az irodalmi forrás 42
Különbségek a francia minta és a görög vers között 45
Lehetséges keletkezési területek (testimoniumok és irodalmi alkotások) 51
Testimoniumok a breton-mondakör (matière de Bretagne) keleti elterjedéséről 51
Regényolvasásra vonatkozó testimoniumok 54
Összevethető irodalmi alkotások 55
Kréta 56
Ciprus 57
Peloponnésos (Morea) 63
Összegzés 70

Rusticien de Pise: *Le grant chevalerie dou Viel Chevalier* 73

Pisai Rustichello: *Az Öreg Lovag vitéz lovagsága* 111

Ἱππότης ὁ πρεσβύτης – *editio critica* 151

Der Alte Ritter und die bretonischen Artus-Sagen 171
Zur Forschungsgeschichte 173
Deutsche Philologie im 19. Jahrhundert 173

www.interkonyv.hu © Horváth László

Die französische Philologie: zweite Hälfte des 19. und erste Hälfte des 20. Jahrhunderts 182
Zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts – Die Ergebnisse der italienischen Philologie 185
Das 21. Jahrhundert bis heute – Zur angelsächsischen Literaturanalyse 187
Zum Schriftträger – die Charakteristika des Codex 191
Sprachliche und paläographische Kennzeichen – zyprische Verbindungen? 194
Dialektale Eigentümlichkeiten 194
Paläographische Merkmale 197
Provenienz 198
Die literarische Quelle 200
Unterschiede zwischen dem französischen Vorbild und dem griechischen Gedicht 204
Mögliche Regionen der Entstehung des Gedichts – Testimonien und literarische Werke 211
Testimonien zur Verbreitung des bretonischen Sagenkreises (matière de Bretagne) im Osten 211
Testimonien für Romanlektüren 214
Vergleichbare literarische Werke 216
Kreta 216
Zypern 218
Peloponnes (Morea) 225
Zusammenfassung 233

Geschichte des alten Ritters (Branor's des Braunen)
Deutsche Übersetzung von Adolf Ellissen 237

Az Öreg lovag magyar verses fordítása (Szabó Edit Zsuzsanna) 249

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Kedves Olvasó!

A közhelyes *lectori salutem* helyett anyanyelvükön köszöntöm mindazokat, akik valóban kézbe veszik ezt a könyvet, éppúgy, miként a középkori hagyományt követve *Az Öreg lovag* történetének meghatározó alakja, a pisai Rustichello tette. A *Mester*, miként állítja, egykor Edward király, angol király igazi – vagy az elbeszélői műfaj kötelezettségéből kitalált – könyvében csodálatos történetre lelt, amelyet 1272 körül saját kötetének, a kalandos történetek *Gyűjteményé*nek elejére tett, mert azt a legszebbnek találta. Később ismeretlen költő a genovai írónak, Marco Polo cellatársának ezt a történetét felhasználva megalkotta *Az Öreg lovag* breton történetét irodalmi görög nyelven is. Ebben a kétnyelvű kötetben (hiszen *Hungarica* – miként a középkorban: *Graeca – non leguntur*) Artúr király és világának egyetlen görög irodalmi elágazását követem nyomon. Mindezt, megvallom, nem önszántamból, hanem francia kollégáim felkérésére tettem. A feladatot tisztes tudományos alázattal elvégeztem, és talán – az utókor majd megítéli – újabb eredményekre is jutottam.

A történet azonban időközben engem is rabul ejtett és a történeti-filológiai eredmények közlése, a klasszikus értelemben vett, új kritikai szövegkiadás összeállítása mellett a művet a *magyar olvasónak* is elérhetővé szerettem volna tenni. Mi tagadás, nem volt könnyű feladat: ha megszámolom, három holt (?) és hat élő (?) nyelvet használva és forgatva magamban értem el mindezt. Hogy képes voltam rá, csakis a *hetedik*, a *magam* tősgyökeres magyar anyanyelvének és indíttatásomnak köszönhetem.

Az *Olvasónak* azt kívánom, leljen örömet olvasmányaiban (kiváltképp a magyar fordításokban), legalább oly mértékben, miként az nekem elkészítésük során megadatott.

Budapest, 2018 Karácsonyán

Horváth László

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az Öreg lovag
és a breton Artúr-mondakör

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az Öreg lovag és a breton Artúr-mondakör*

A kutatás története

Épp kétszáz esztendeje annak, hogy a tudományos világ a címet nélkülöző, *Az Öreg lovag*ként számon tartott költemény létezéséről értesült.[1] Alábbiakban a kutatás történetét, fontosabb fordulópontjait összegzem különös tekintettel a XIX. századi német filológia eredményeire, amelyeket a XX. század második felétől egyre kevésbé idéznek. Utóbbinak kettős oka lehet. Egyfelől a német (gyakran gót betűs) kiadásokhoz – a digitalizálás előtt – nehezebben férték hozzá, másfelől nyelvileg (elfogadottan) egyre érthetetlenebbekké váltak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a tény: egy-egy, *novum*ot nem tartalmazó publikáció megszületésére immár kellő indokot ad, ha az korunk világnyelvén jelenik meg (lassan elmondhatjuk: *non solum Hungarica, sed etiam Germanica non leguntur*).

A XIX. századi német filológia

Friedrich Heinrich von der Hagen boroszlói, majd berlini germanista professzor 1821-ben kiadott, itáliai utazásait megörökítő, és Goethét keresetten idéző levelében (Róma, 1817. április 21.) számolt be a felfedezéséről. Porosz állami támogatásból arra kapott megbízást, hogy kutatókörútján kiadatlan német irodalmi szövegeket keressen, és azokat publikálja. A breton-mondakörhöz kapcsolódó, görög nyelvű verset Hieronymus Amati, a Vatikáni Könyvtár *kustos*a másolta le számára.[2]

---

* Az első fejezet „*Az Öreg lovag.* Prolegomena – a kutatás története" címen megjelent (*Klasszikus ókor, Bizánc, humanizmus.* Szerk. Mészáros Tamás. [Antiquitas, Byzantium, Renascentia XXVI.]. Budapest 2017. 164 skk.) tanulmány javított változata. Itt is köszönöm Christine Ferlampin-Acher Professzor Asszony megtisztelő felkérését és támogatását.

1 Bár cím nem maradt ránk, az alábbiakban a verset *Az Öreg lovag* című költeményként említem.

2 *F. H. von der Hagen:* Briefe in die Heimat aus Deutschland, der Schweiz und Italien IV. Breslau 1821. 9 sk. (26. levél): „*Durch die Güte des gelehrten Kustos Amati (welcher eben die*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Von der Hagen mint könyvtáros és javadalmazás nélküli *professor publicus* 1811-ben érkezett Boroszlóba.[3] Ordinárius professzorrá végül 1817-re sikerült kineveztetnie magát, miközben könyvtárosként együtt dolgozott Johann Gottlob Theaenus Schneider klasszika-filológussal (az első jelentős ógörög–német szótár szerzőjével), aki 1812-ben az egyesített Schlesische Zentral-bibliothek és frankfurti Universitätsbibliothek vezetője lett.[4] Professzori kinevezését követően, amely az első professzori hely volt a „germanische Philologie" szakterületen, von der Hagen 1821. július 30-án tartotta meg inaugurációs előadását. Az előadás címe *Az aiginaiak* volt, a meghívó mellékleteként pedig *Az Öreg lovag* első nyomtatott kiadása, *editio princeps*e szerepelt.[5] Mivel von der Hagen Niebelung-előadásai gyér látogatottság mellett zajlottak (legfeljebb kilenc hallgató látogatta), egyre inkább Berlinbe vágyott, míg végül igyekezetét 1824-ben siker koronázta. Az újonnan létrehozott berlini professzori helyre Karl Lachmann-nal szemben őt nevezték ki.[6] Minden bizonnyal az új kinevezés késztette arra, hogy a boroszlói beiktatásához hasonlóan – más középfelnémet irodalmi emlékekkel együtt – újból nyomtatásban kiadja *Az Öreg lovag*ot.[7] A kiadó a görög szöveg gondozását ismét egyértelműen tudományos munkássága legékesebb bizonyítékának tekintette. Az 1821. évi kiadáshoz képest azonban a bevezetőben szöveghűen közli J. G. Schneidernek a vers tíz sorával kapcsolatos szövegkritikai észrevételeit és javításait, amelyeket a filológus kevéssel halála előtt (1822. január 12.) írásban közölt vele. Schneidernek még alkalma volt, hogy észrevételeit az első megjelenést követő fél évben kollegiálisan közölje. A javításokat von der Hagen egytől egyig beépítette a második kiadásba.

Provenzalischen Gedichte für die große Ausgabe derselben abschrieb,) habe ich eine Abschrift dieses Stückes, das wie Prosa aussieht."

3 *E. Grunewald:* Friedrich Heinrich von der Hagen 1780–1856. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Germanistik. Berlin – New York 1988. 19.

4 *Grunewald:* i. m. (3. jegyz.) 21 skk.

5 Monumenta medii aevi plerumque inedita, graeca, latina, itala, franco-gallica, paleogermanica *et* islandica. Specimen primum. Quo locum professoris ordinarii in ordine philosophorum rite initurus, ad orationem de Aeginetis habendam die XXX July Hora X. invitat *Fridericus Henricus von der Hagen,* Professor ordinar. design. Vrastislaviae 1821.

6 *Grunewald:* i. m. (3. jegyz.) 25.

7 Denkmale des Mittelalters, herausgegeben durch *Friedrich Heinrich von der Hagen,* ordentl. Professor an der Universität zu Berlin. – Einladung zu Vorlesungen über die Deutsche Sprache. 1824. Összesen 56 oldal, ebből: 1–35 *Az Öreg lovag* kiadása, majd további öt középfelnémet irodalmi emlék.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

A sokak – köztük bizonyosan a vetélytársak – szemében érdemtelenül szerzett berlini professzori hely azonban erőteljes kritikára sarkallta a kollégákat von der Hagen munkásságával kapcsolatban. Ezt tanúsítja a *Kritische Bibliothek* 1825. évi januári, első füzetében megjelent recenzió.[8] A kritikát álnéven, Gr. Q. monogrammal jegyezte a szerző, akinek kilétét a tudományos közélet bizonyosan hamar felismerte, mindazonáltal August Heinrich Hoffmann von Fallersleben 1868-ban nyomtatott formában, közvetve a magáénak ismerte el.[9]

A recenzió a gyűjteményes kötetben közölt forráskiadásokat egyenként, fejezetekre bontva elemzi. Elöl áll *Az Öreg lovag* kiadása.[10]

[8] Neue kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen. Hrsg. von *G. Seebode.* (Hildesheim). Siebenter Jahrgang. Erster Band 7 (1825) 100 skk. „Breslau: *Anecdotωn medii aevi specimen* I. et II. edidit Fr. Heinr. von der Hagen. Das erste Specimen führt auch den Titel: *Monumenta medii aevi plerumque inedita, graeca, latina, itala, franco-gallica, paleogermanica* et *islandica*. Specimen primum. Quo locum professoris ordinarii in ordine philosophorum rite initurus, ad orationem de Aeginetis habendam die XXX July (sic!) Hora X. invitat *Fridericus Henricus von der Hagen,* Professor ordinar. design. Vrastislaviae 1821. 35, S. 8. Das zweite: *Denkmale des Mittelalters,* herausgegeben durch *Friedrich Heinrich von der Hagen,* ordentl. Professor an der Universität zu Berlin. – Einladung zu Vorlesungen über die Deutsche Sprache. 1824. 56, S. 8."

[9] *J. M. Wagner:* Hoffmann von Fallersleben 1818–1868. Fünfzig Jahre Dichterischen und Gelehrten Wirkens bibliographisch dargestellt. Wien 1869. 13. A bevezető szerint a munkásságára vonatkozó adatait maga von Fallersleben bocsátotta Wagner rendelkezésére. Az 1825. évi bibliográfiai adatok között von Fallersleben a Kritische Bibliothek ugyanazon számában, J. C. monogrammal jegyzett, másik durva hangvételű recenziót is a magáénak ismerte el.

[10] Már a bevezető mondatban erős éllel közli a recenzens, hogy von der Hagen porosz állami pénzből utazott kutatóútjára, és annak célirányos, tudományos munkák előkészítésére történt felhasználása helyett az összegyűjtött kincseket újra és újra a világ elé tárja. (Utalás az ismételt, második közlésre.) A görög szöveg kiadásának alapadatait ismertetve a recenzens felhívja a figyelmet, hogy a kiadó Du Fresne (azaz Du Cange) szótárára támaszkodik, amely már önmagában bizonyítja járatlanságát a szakterületen. Hermann (1817-ben publikált) verstanát nem ismeri, a versmértékkel kapcsolatos fejtegetései „zavarosak" (verworrenen) és légből kapottak, amelyeket tételesen, kioktató hangnemben tesz nevetségessé: *„so wird man fast verleitet zu glauben dass Hr.* v. d. H. *selbst nicht verstanden habe, was er schrieb*" (103). A kiadás bevezetőjének további részében is számos, hasonló probléma van. A vers nyelvével kapcsolatban a recenzens a kiadótól vett idézet alapján gúnyosan állapítja meg: *„Also das Griechisch des neuen Testaments ist, Hn.* von der Hagen *Entdeckungen zu Folge,* Neugriechisch. *Fürwahr eine höchst wichtige Entdeckung, welche Hn. Prof.* Winer *von großen Nutzen hätte sein können, wenn er sie vor Herausgabe seiner Neutestamentlichen Grammatik gekannt hätte! Was kein Verstand der Verständigen sieht,* / Das findet *in* Einfalt *ein kindlich Gemüth!"* (A szerző kiemelése.) Majd: a kiadó ahelyett, hogy a német monda- és irodalmi anyag görög átvételét elemezte volna, a görögök törökökkel vívott harcával kapcsolatban kesereg. A kódexet ráadásul nem is maga a kiadó másolta le, hanem Hieronymus Amati, a Vatikáni Könyvtár kustosa. *„Mit unverantwortlicher Nachlässigkeit u. Gewissenlosigkeit hat Hr. v. d. H. den Text geändert u. verstümmelt..."* A recenzens a vers negyedik sorából hoz példát, ahol a kézirat olvasatát, a ὁρῶντες-t

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

A tudományos értelemben minden tekintetben megalapozott kritikát szokatlanul durva, személyeskedő hangvétel kíséri. A példátlan támadások mögött egyértelműen az érdemtelennek tekintett berlini kinevezés áll, a monogram mögé rejtőző recenzens ugyanakkor két alkalommal is ügyel arra, hogy az olvasó tudomására hozza: semmi köze sincs Boroszlóhoz, von der Hagen inaugurációs előadásának tartalmáról egy helybéli kolléga világosította fel, és a boroszlói irodalmi forrásokhoz sem tud közvetlenül hozzáférni.

Márpedig Hoffmann von Fallersleben 1823-tól boroszlói könyvtáros volt, majd 1830–1835 között német irodalmat is tanított a helyi egyetemen. Monumentális önéletírásában regényes stílusban emlékezik ezekre az évekre, ráadásul kifejezett rokonszenvvel mutatja be a von der Hagenhez fűződő kapcsolatát.[11] Ellenségeskedésnek, a recenziónak vagy előzményének később sincs semmilyen nyoma. Mi késztette tehát von Fallerslebent a megsemmisítésnek

von der Hagen a főszövegben ἑώρων-ra cserélte. *„Was soll man aber zu der Dreistigkeit sagen, mit der Hr.* v. d. H. *selbst seine Blößen zeigt? Er verspricht einen diplomatisch genauen Text und straft sich in den Noten selbst Lügen? Wer wird sich bei solchen (gewiss nicht grata) negligentia darauf verlassen wollen, dass die Noten vollständig u. genau alle Abweichungen des Kodex angeben. Will man also einen genauen Text dieses Anecdoti haben, so ist kein anderer Rath, als dass man nach Rom reise u. die Handschrift noch einmal durchmustere, wozu aber nicht jedem wie unserm Hn. Editor, die Mittel durch königliche Liberalität geboten werden."* További, felesleges javítási javaslatok kárhoztatása után a latin fordításra tér rá. Valójában a magyarázatok szerepét tölthetné be, de valamennyi fontosabb és nehezebben érthető helyen hibás. Végezetül az inaugurációs előadással kapcsolatban: *„Um endlich den Lesern dieser Recension die Qual einer unbefriedigten Neugierde, welche durch die Worte des Titels* ad orationem de Aeginetis habendam *erregt werden könnte, zu benehmen, diene folgende Mittheilung. Rec. wunderte sich nicht wenig, wie ein Professor der Deutschen Litteratur eine Antrittsrede* über die Einwohner von Aegina *halten könne; er schrieb daher an einen Freund in Breslau, von welchem er voraussetzen konnte, dass er die Rede quaestionis mit angehört habe, u. bat um Aufschluss. Von diesem erfuhr er nun zu seiner nicht geringen Verwunderung, dass diese Rede über jene bekannten und viel besprochenen Äginetischen Bildwerke gehandelt u. dass über dieselben Hr.* v. d. H. *in seiner leichten Manier mancherlei vorgebracht habe. Äginetische Statuen heißen also, nach Hn.* v. d. H. Aeginetae! *Wahrlich, ein* neuer *Sprachgebrauch!"* A következőkben a recenzens a többi középfelnémet forrásközlésre tér rá, majd azt írja: az olvasó talán azzal magyarázhatja az első *specimen*nel kapcsolatos problémákat, hogy abban az esetben v. d. H. nem a saját szakterületén mozgott. A helyzet azonban a további közlések esetében is azonos. Durva, gyűlölködő kiszólást olvashatunk az érdemtelenül elnyert berlini professzori hellyel kapcsolatban is: *„Wir sollten nun zwar glauben,* der *Mann, für den eine* neue *Professur geschaffen wurde, müsse auch* neu *in seinen Bestrebungen sein. Nicht also!"* Az inkognitó megtartása érdekében többször alaposan megfontolva azt sejteti, nem járt Boroszlóban: *„In der Breslauer Handschrift kommen, wenn wir dem Abdrucke im Schilter etwas trauen dürfen, als grössere u. kleinere Unterscheidungszeichen vor: …"* (A szerző kiemelései.)

[11] *H. von Fallersleben:* Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen I–VI. Hannover 1868–1870. II, 7.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

szánt támadásra? (Az időzítés biztosan nem véletlen, hiszen már az 1821. évi kiadást is ízekre szedhette volna.) A kiváltó ok minden bizonnyal a recenzióban is kiemelt berlini professzori hely elnyerése volt, amely a recenzens megítélése szerint mentorát, Karl Lachmannt illette volna.

Minderre közvetett bizonyítékaink vannak. Karl Lachmann, mivel von Fallersleben Lachmann fivéreinek földije és iskolatársa volt, megkülönböztetett rokonszenvvel követte és támogatta a későbbi recenzens pályáját.[12] Lachmann és a Grimm testvérek levelezése további adalékokkal is szolgál. Lachmann saját bevallása szerint azért is kedvelte az ifjút, mert olykor „művészi dalokat" szerez.[13] A németalföldi irodalmi nyelvemlékek kutatásában is sokat segítette. Az 1840-es évekre azonban von Fallersleben durva és goromba tudományos megnyilvánulásai miatt kapcsolatuk megromlott.[14] Lachmann 1825. november 17-én von Fallerslebenhez írt leveléből többé-kevésbé bizonyosan kirajzolódik a von der Hagen ellen írt recenzió személyes háttere is, tudniillik von Fallersleben – indulatait szabadjára engedve – voltaképpen Lachmann-nak akart kedvére tenni, de a kéretlenül kedvezményezett Lachmann maga is megrökönyödött a hangnemen, amelyből később neki is kijutott.[15]

A kutatás következő fejezete Karl Ludwig Struve (1785–1838) a königsbergi állami gimnázium igazgatójának nevéhez fűződik, aki a korábban megjelent, kíméletlen kritikának helyt adó *Kritische Bibliothek* 1827. évi 3. és 4. füzetében Tzetzés legújabb kiadásáról közölt recenziót, amelyben a *versus politicus* jellegzetességeit ismertette. Miként írja, arra készült, hogy *Az Öreg lovag* verstani érdekességeit is elemezni fogja, azonban a kiadást a könyvkereskedőtől későn (csupán 1827. június 2-án) kapta meg, így azt utóiratként, az ötödik füzetben (június 5-i dátummal) jelentette meg, majd a teljes verstani elemzést egy évvel

[12] *E. Poettgens:* Hoffmann von Fallersleben und die Lande niederländischer Zunge. Briefwechsel, Beziehungsgeflechte, Bildlichkeit I. Münster – New York 2014. 466.

[13] *F. Behrend:* Germanistenbriefe von und an Hoffmann von Fallersleben. Mitteilungen aus der Litteraturgeschichte in Berlin. Neue Folge 14. Berlin 1917. 65. Idézet a Behrendnél közölt, Jakob Grimmhez írt levélből: *„Zu dem Hoffmann habe ich eine Art von Zuneigung, weil er zuweilen artige Lieder macht"* (1826). 1841-ben Hoffmann von Fallersleben írta a *Das Lied der Deutschen* című költeményt, amely Haydn zenéjével ma is a hivatalos német himnusz.

[14] *Behrend:* i. m. (13. jegyz.) 66.

[15] *Behrend:* i. m. (13. jegyz.) 37 (5. levél): *„Ihr vorgestern bei mir angelangter Brief vom 12 hat mich in der That in Verlegenheit gesetzt: nicht als ob ich nicht gern thun wollte, was sie von mir verlangen: ich wüsste doch auch nicht, dass ich mich sonst Ihren Wünschen widersetzt hätte: aber weil Sie mich auf eine Art anfahren, der ich nicht zu begegnen weiß. Ich habe dies Anfahren um meist unbedeutende Dinge schon an Ihren Recensionen nicht angenehm gefunden. Wie ich dazu käme, so behandelt zu werden, dass ich erschrak und meinte, ich müsste Sie gereizt oder gekränkt haben, wusste ich mich nicht zu erklären."*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

később önállóan, különlenyomatként is publikálta.[16] Struve a kiadás első recenzensének, von Fallerslebennek a megállapításait helytállónak, sőt, bármily kemények is azok, még kifejezetten enyhéknek is tartja. A recenzens kizárólag egyetlen verstani kérdésben, valamint a *versus politicus*ban megengedett hiátussal kapcsolatban tévedett, ennek megfelelően a verstanilag hibás sorokat elemzi és veszi sorra. Struve összesen harminchárom verstani hibát tárt fel, amelyek közül hat hangsúlyhiba, huszonegy a kiadó okozta szabálytalanság volt, és csupán hat további akadt, ahol a kézirat olvasatában valamilyen zavar van.

Struve azonban nemcsak a verstani kérdéseket igyekezett tisztázni. Ő mutatta ki elsőként, hogy a görög vers a breton-irodalom XIII. századi, francia nyelvű, széles folyamából merített, és igyekezett a rendelkezésére álló, igen vegyes színvonalú kiadások alapján a forrást – legalábbis nagy vonalakban – körülhatárolni. A königsbergi óvárosi gimnázium igazgatójaként – tizenhárom évvel a görög regényről tartott első előadását követően – a középgörög regény- és novellairodalmat mutatta be a hallgatóságnak (1833. január 18.). Művét 1834-ben két részben adta közre.[17] A nagy ívű irodalomtörténeti előadás első részének végén tért ki *Az Öreg lovag* költeményre, megállapította annak rokonságát az ófrancia *Guiron le courtois* regénnyel, majd a hallgatóság és a későbbi olvasók gyönyörködtetésére az utolsó 106 sort németül is versbe szedte.[18] A német nyelvterületen kívül ez idő alatt új kutatási eredmény nem született. Csupán von der Hagen 1824. évi kiadásának két, csaknem betűhív utánnyomása jelent meg.[19]

A kutatás következő fontos állomása Adolf Ellissen európai költészeti antológiája, illetve annak kiegészítése volt.[20] Ellissen *Az Öreg lovag*gal kapcsola-

[16] *K. L. Struve:* Über die politischen Verse. Kritische Bibliothek 9 (1827) Heft 3, 241 skk. és Heft 4, 370 skk. *Uő:* V. d. Hagens Ausgabe eines mittelgriechischen Gedichtes. Nachtrag zu der Abhandlung über die politischen Verse der Mittelgriechen in Heft 3 u. 4 der Kr. Bibl. Kritische Bibliothek 9 (1827) Heft 5, 551 skk. Különlenyomatban: *Uő:* Über den politischen Vers der Mittelgriechen. Verbunden mit einer Recension des Tzetzes der neuesten Ausgabe von Tzetzes' Chiliaden. Hildesheim 1828. 132 skk.

[17] *K. L. Struve:* Über die Romanen- und Novellen-Literatur der Mittelgriechen. In: Historische und literärische Abhandlungen der königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg III (1834).

[18] *Struve*: i. m. (17. jegyz.) 72 skk.

[19] *L. G. Visscher:* Ferguut. Utrecht 1836. 197 skk. és *F. Michel:* Tristan, recueil de ce qui reste des poëmes relatifs à ses aventures, composés en françois en anglo-normand et en grec dans les XII et XIII siècles. London – Paris 1835. II, 269 skk. (függelék).

[20] *A. Ellissen:* Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie. In drei Bänden mit einer Völker und Sprachenkarte Europa's. Leipzig 1846. *Uő:* Nachtrag zum ersten Theil des Versuchs einer Polyglotte der europäischen Poesie. Ὁ πρέσβυς ἱππότης. Ein griechisches Gedicht aus dem

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

tos korábbi irodalmat – így az akkoriban még nehezen kibogozható francia előzményeket is – összegezte, és új, kritikai szövegkiadást készített. Jóllehet az apparátusként szolgáló jegyzetekben a kézirati olvasatokat is feltüntette – bár erről kifejezetten nem szól –, azokat maga nem kollacionálta (nem *autopsia* alapján közölte), hanem von der Hagen kiadásából következtette ki és vette át. Mintaszerű kiadásának, amely Schneider és Struve javításai mellett elsőként *testimonium*okat is közöl, ez az egyetlen hiányossága, ezért nem válhatott mértékadó szövegkiadássá. Az irodalmi párhuzamok között elsősorban a homérosi áthallásokra mutatott rá, miközben tekintettel volt a fennmaradt középgörög *Ilias*-fordításokra is. *Testimonium*-gyűjteményét a későbbi kutatás kis mértékben tudta csak bővíteni. Az irodalmi motívumok vándorlását és kultúrákon átívelő recepcióját vizsgáló legújabb szakirodalom is – kimondva vagy kimondatlanul – az Ellissentől elsőként feltárt és rendszerezett reminiszcenciákat ismétli. Ellissen a francia „eredeti" és a görög szöveg tartalmi eltéréseinek regisztrálásában is megtette az első lépéseket, de a különbségekből a vers értelmezése és megszületése szempontjából nem próbált messzemenő következtetéseket levonni. Jóllehet Ellissen kiadása nagyságrendekkel múlta felül von der Hagen munkáját, elődjét udvariasan elismerte, és recenzenseinek túlzásait kárhoztatta: tudniillik a szöveg felfedezője nem ezt érdemelte („*Verdienst um das Gedicht*").[21]

Mondhatjuk azonban, hogy Ellissen „sem ezt érdemelte", különösképp azok után, hogy von der Hagen védelmére kelt. Az *editor princeps* ugyanis egy évvel Ellissen átfogó elemzésének megjelenése után, 1847. november 8-án előadást tartott a berlini akadémián, amelynek írott változatát három év múlva publikálta.[22] Von der Hagen megvallja, hogy a harminc évvel korábbi kiadás előkészítése során még nem ismerte fel a francia minták összefüggéseit, de mindezt azóta pótolta. Sem Michel, sem Visscher, sem pedig Ellissen nem tárgyalta érdemben mindezt, pusztán az ő kiadását másolták le („*Abschrift*" és „*Nachdruck*"). Így hát új kiadásra van szükség, és ehhez kíván adalékokat szolgáltatni. Állítja, hogy Európa nagyvárosaiban a breton-elbeszélések kéziratait személyesen nézte meg, és önálló eredményekre jutott. Valójában szerteágazó, nehezen követhető, terjengős irodalmi emlékegyüttest tár az olvasó elé, amely aligha

Sagenkreise der Tafelrunde. In Original und Übersetzung, mit einleitenden und kritischen Bemerkungen; nebst einer Übersicht andrer griechischer Dichtungen des Mittelalters und spätrer Zeit. Leipzig 1846.

[21] *Ellissen:* i. m. (20. jegyz., Nachtrag) 4.

[22] *F. H. von der Hagen:* Über ein mittelgriechisches Gedicht von Artus und den Rittern der Tafelrunde. Abhandlungen der Berliner Akademie. Phil.-hist. Kl. 1850. 243 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

haladja meg a korábbi kutatások eredményeit, majd végezetül (a korábbi recenzensek nevének elhallgatásával), immár pontosan, bemutatja a versformát.

Ellissen 1862-ben a közép- és újgörög irodalmi emlékek újabb szövegkiadásához írt bevezetőjében hosszú jegyzetet fűz a főszövegben említett *Öreg lovag* kiadási adataihoz. Saját, 1846. évi kiadását bemutatva közli, hogy azt a kiadónak írt levelében Johann Gottfried Jakob Hermann különösen a szövegkritika területén – a korábbi, von der Hagen-kiadáshoz képest – elért eredményei miatt örömmel üdvözölte. Ellissen leszögezi, hogy a verstani elemzés mellett ő közölte az első tételes összehasonlítást a görög vers és az ófrancia előzmények között. Mindez nem tartotta vissza von der Hagent attól, hogy a porosz akadémián tartott előadásában és annak nyomtatott változatában Ellissen munkáját a korábbi kiadás holmi „újabb hibákkal tetézett utánnyomásának" nevezze („mit »neuen Fehlern vermehrten« »Nachdruck«"), amelynek a kiadója, azaz Ellissen, éppúgy, mint a francia Michel és a holland Visscher, *Az Öreg lovag* és az ófrancia előképek összefüggéséről semmit nem állapított meg.[23]

Fél évszázaddal az első kiadás megjelenése után Ellissen ismét visszatért von der Hagen felháborító eljárására, és Wagner londoni kiadású középgörög antológiájáról írt recenziójában, végeláthatatlan körmondatban – érdemeit ritkított betűvel szedve – tépte fel a régi sérelem okozta sebet, hogy ismét nyomatékosan kifejezze meggyőződését: von der Hagen az előadás előtt betekintett munkájába, és abból említés nélkül átvett, miközben holmi tartalmatlan utánnyomásnak bélyegezte a kiadását.[24]

[23] *A. Ellissen:* Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur. Fünfter Theil. Anecdota Graecobarbara II. Belthandros und Chrysantza. Griechisch und deutsch, mit Einleitung und Bemerkungen. Leipzig 1862. Einleitung, 5. 4. jegyz. A maró iróniával fogalmazott mondat tartalma – számunkra már ismeretlen háttéreseményekmiatt – egészében nem érthető, annyi azonban bizonyos, hogy Ellissen úgy véli, von der Hagenre egyértelműen rábizonyította a lopást. „*A megboldogult berlini professzor és akadémikus az udvariatlan irodalmárral szemben – a jelek szerint – legalábbis ebben az esetben osztotta egyik kritikus barátom alapelvét, aki azt magára nézve lelkiismereti kérdéssé tette, hogy olyan írásokat, amelyekről nyilvános szakvéleményt akart adni, n e m n é z i m e g, hogy az e l f o g u l a t l a n í t é l e t lehetőségét megőrizze magának. Erre* [értsd: jelen esetben, von der Hagennél] *olyannyira meggyőző bizonyíték van – a dolog a meglehetősen különös, ezek szerint azonban teljesen véletlennek tekintendő körülmény alapján kétségen felül állhat –, hogy v. d. Hagen nem átallotta, hogy az öreg lovag frappáns fiatalkori emlékezéseinek hasonlóságát a homérosi Nestoréval – amelyet más párhuzamos homérosi helyek mellett a számára nem elérhető bevezetőben és magyarázatokban a vers oly előkelően elintézett* [értsd: becsmérelt] *lipcsei kiadása kiemelt – u t ó l a g o s a n maga is felfedezze* [értsd: „felfedezze"] *és elővezesse*" (255. oldal – a szerző kiemelései).

[24] Adolf Ellissen recenziója, *W. Wagner:* Medieval Greek Texts: being a Collection of the Earliest Compositions in Vulgar Greek, Prior to the Year 1500. London 1870. Göttingische gelehrte Anzeigen 39 (27. September 1871) 1521 skk. kül. 1533 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

A német filológia *Az Öreg lovag* kutatásában Ellissen teljesítményével elérte csúcsát, az összegzést tárgyilagos pontossággal (és Ellissen elismerésével) Karl Krumbacher végezte el.[25]

Ellissen utolsó megnyilvánulása után kereken száz évvel Beck, a legújabb szakirodalom tömör referálása mellett a költeményt ekképpen jellemezte: *„az Artúr-mondakör visszaadására tett gyámoltalan görög kísérlet”*.[26]

Francia filológia, a XIX. század második, és a XX. század első fele

Jóllehet a breton-elbeszélésekhez kötődő francia irodalmi emlékek feltárását és bemutatását a XIX. század harmincas éveiben a francia kutatók megkezdték,[27] *Az Öreg lovag* és francia nyelvű előzményeinek vizsgálatában a kezdő lépést negyvenöt évvel az első kiadás megjelenését követően – minden bizonnyal Ellissen eredményeinek hatására – Gidel tette meg.[28] A francia kutatás kezdeti hitetlenkedő, távolságtartó hozzáállásáról sokat elárul a modern görög tanulmányok szerzőjének *Az Öreg lovag*gal kapcsolatos első jegyzete, amelyben elárulja, hogy Brunet de Presle gyanúval fogadta von der Hagen közléseit, ezért a Vatikáni Könyvtárból, De Rossitól tudakolta meg azok hitelességét a költemény eredetiségével kapcsolatban.[29]

A nagyszabású áttekintés első felében abból indul ki, és úgy mutatja be a görög vers jellegzetességeit, hogy a töredék akár nagyobb, regényes művekre utaló bizonyíték is lehet, amelyek Konstantinápolyhoz és Ciprushoz is kötődhetnek. A költeményt valójában egyszerű fordításnak tekinti,[30] és csupán a homérosi áthallások és a hasonlatok terén lát némi eredetiséget, mert a szerző összességében az epikus miliőt ülteti át lovagi környezetbe. A második egységben – fordítással felérő – hosszú parafrázisban ismerteti a költemény tartalmát a francia közönségnek, majd – a tanulmány egészét átható – hazafias színezettel ír a görög és francia irodalmak egymásra hatásáról. Az általa vizsgált két kézirat (9661 és 9675), valamint a korábbi breton-regényfolyam részkiadásai (Vérard és Lenoir) alapján (Struvét és Ellissent nem említve) kijelöli a görög

[25] *K. Krumbacher:* Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches. München 1891. 866 sk.

[26] *H.-G. Beck:* Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur. München 1971. 138.

[27] *P. Paris:* Les Manuscrits François de la Bibliothèque du Roi II. Paris 1838. 345 skk.

[28] *Ch. A. Gidel:* Études sur la littérature grecque moderne : Imitations en grec de nos romans de chevalerie depuis le XIIe siècle. Paris 1866. 75 skk.

[29] *Gidel:* i. m. (28. jegyz.) 75. 1. jegyz.

[30] *Gidel:* i. m. (28. jegyz.) 76: *„qui curat verbum reddere verbo”*.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

vers francia forrását, voltaképpen Rusticiaus művét, majd ismét hosszú, minden részletre kiterjedő parafrázist közöl.[31] A záró elemzésben ismét a francia „eredeti" erényeit ecseteli a görög alkotással szemben. Azokat a „hibákat" emeli ki, amelyeket a szerző a lovagi szokások bemutatásában vétett. Gidel valójában – a vers rövidségét többször kárhoztatva – azon markáns elemekre hívja fel a figyelmet (így az öreg lovag királytisztelete stb.), amelyek a görög szerző egyéni szemléletének hamisíthatatlan jegyeiként jelennek majd meg a későbbi kutatásban. A frankokat sokat bíráló bizánci történetírókkal szemben diadalittasan, patetikus elfogultsággal állapítja meg, hogy lám, a francia irodalom szelleme meghódította Görögországot.[32] Az áttekintés a német filológia eredményeihez képest újdonságot nem tartalmaz.

Gidel hazafiasan népszerűsítő munkájával szemben a fiatal norvég kutató, Eilert Löseth 1890-ben publikált monumentális elemzése, amely Rusticiaus és forrásainak tudományos igényű bemutatása és összehasonlítása, nemcsak az École Pratique des Hautes Études diplomájára érdemesítette szerzőjét (1889), hanem a tudós világ elismerését is kivívta.[33] A szerző szerteágazó kézirati kutatások alapján, az elemzett szövegeket (köztük Rusticiaus Branor le Brun-epizódját) parafrázisban, magyarázatokkal kiegészítve közli, és – a kritikai kiadásokat egy évszázaddal megelőzve – mértékadóan tisztázza Rusticiaus és forrásainak viszonyát. Azon XIII. századi breton-elbeszélések vizsgálatában, amelyek összefüggésben állnak Rusticiaus gyűjteményével, később Lathuillère végzett meghatározó kritikai elemzést, amely a 2015. évi kritikai kiadás előfutára.[34]

Az Öreg lovag kutatásában azonban a francia filológia kétség kívül Pierre Breillat munkásságában érte el csúcspontját (1938).[35] Breillat úttörő eredményt ért el azzal, hogy a kéziratot eredetiben kollacionálta, és a korábbi kiadásokat is figyelembe véve mértékadó kritikai kiadást készített. A kiadás bevezetőjében

[31] Brunet de Presle nyomán a vers elveszett címéül a Ὁ Πρεσβύτης Ἱππότης-t (sic) javasolja ([28. jegyz.] 100. 1. jegyz.).

[32] *Gidel:* i. m. (28. jegyz.) 103: *„Rusticien de Pise devenait un autre Homère dans la partie du chantre d'Ulysse. Il ne s'agissait plus de répéter avec Horace : Graecia capta ferum victorem cepit ; c'était tout le contraire. Maîtres du trône de Constantinople les latins ajoutaient à cette conquête des esprits."*

[33] *E. Löseth:* Le roman en prose de Tristan, le roman de Palamède et la compilation de Rusticien de Pise. Paris 1890. kül. 423 skk.

[34] *R. Lathuillère:* Guiron le Courtois. Étude de la tradition manuscrite et analyse critique. Genova 1966.

[35] *P. Breillat:* La *Table Ronde* en Orient. Le poème grec du vieux chevalier. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 55 (1938) 308 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

átfogó elemzést közöl. Az azonosított előkép (Rusticiaus) szövegének – és a XIII. századi breton-elbeszélések egyes elemeinek – tüzetes összehasonlítása alapján arra az álláspontra helyezkedik, hogy a görög szerző korábbi olvasmányélményeiből, emlékezetkiesések közepette, gyakori egyszerűsítések árán alkotta meg saját művét.

Módszertani szempontból Breillat az első kutató, aki érdemben arra törekszik, hogy az eltérések okait feltárja, és azok alapján a görög szerzővel és a verses mű megszületésének körülményeivel kapcsolatban következtetéseket vonjon le. A görög irodalmi áthallásokkal kapcsolatos korábbi megállapításokat is több esetben árnyalja. A kézirat ismérveinek saját vizsgálatokon alapuló leírása mellett néhány, a breton-mondakörrel kapcsolatos *testimonium*ot is bevon az elemzésbe. A közvetlen nyelvi és paleográfiai ismérvek, illetve a közvetett, történeti *testimonium*ok alapján hipotézist fogalmaz meg, miszerint a mű valószínűleg Cipruson keletkezett, bár létrejöttének dátuma közelebbről (1298–1425) meghatározhatatlan. Jóllehet Breillat feltételezését a későbbi kutatás (különösen a német filológia, így Beck) nem tekintette bizonyítottnak, az elgondolás máig mértékadó viszonyítási pont, miként kritikai kiadásának szövege is.

A XX. század második fele, az olasz filológia eredményei

A XX. század második felének *Az Öreg lovag*gal kapcsolatos kutatásait egyértelműen az olasz filológusok eredményei fémjelzik. 1950-ben jelent meg Filippo Maria Pontani tanulmánya, aki Breillat eredményeinek ismerete nélkül (!), a bevezetőben közölt pontos kéziratleírást követően, Ellissen és von der Hagen kiadását alapul véve, összesen 57 sorhoz fűz értékes (Breillat megállapításaival olykor egybevágó) kritikai észrevételeket és megoldásokat.[36] A tanulmány utolsó egységében pedig, az olasz kutatás későbbi irányát előrevetítve, a homérosi áthallások pontosítása mellett stilisztikai elemzést végez, amelyben kitér a vers ismétlődő, formuláris jellegére, a szinonimák váltogatására és a négy fő hasonlat szerkesztésére. Pontani az elsők között hangsúlyozta, hogy a versre önálló költői teljesítményként érdemes tekinteni.

Antonio Garzya a források és előképek ismertetése során a kritikai kiadások létrejöttét sürgette, mert csak azok birtokában lehet *Az Öreg lovag* pontos elemzését elvégezni.[37] Néhány eltérést kiemel, és az egyes hősök tudatos lélektani

[36] *F. M. Pontani:* Note al ΠΡΕΣΒΥΣ ΙΠΠΟΤΗΣ. Aevum 24/3 (1950) 236 skk.

[37] *A. Garzya:* 'Matière de Bretagne' a Bisanzio. In: *Uő:* Il Mandarino e il Quotidiano: Saggi sulla

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

jellemzésére hívja fel a figyelmet, kiáll amellett, hogy a költemény nem holmi fordítás. Az irodalmi áthallások között a homérosi reminiszcenciák megjelenése Homéros bizánci ismertsége miatt természetes jelenség, ugyanakkor utal arra, hogy más ókori irodalmi és kortárs példák is felfejthetők. A görög szerző eltérő szemléletére, önálló költői megoldásaira hívja fel a figyelmet. Garzya volt az első, aki nem művészietlen fordítót, hanem alkotót kívánt felfedezni a szerzőben.

Garzya nyomdokain haladt tovább Francesca Rizzo Nervo, aki két átfogó tanulmányát követően 2000-ben kismonográfiában összegezte eredményeit.[38] Már első tanulmányában (1985) tételes alapossággal hasonlítja össze a francia „eredetit" a görögggel. Arra következtet, hogy a vers politikai allegória, amely az öreg lovag képviselte letűnt bizánci „régi rendet" az „új" – Artúr udvarával ábrázolt –, feudális világgal állítja szembe. Cigni Rusticiaus-kiadásának (1994) szövege alapján – a francia minta és a görög vers pontos összehasonlításának lehetőségével élve – új megközelítéssel, átfogó irodalmi (elbeszélői szerkezet) és történeti-szociológiai vizsgálatot végez (1996).[39] A kismonográfia (2000) ezeket az eredményeket egészítette ki és tette hozzáférhetővé jól áttekinthető szerkezetben. A francia és a görög mű tartalmának ismételt, katalógusszerű összevetéséből kibontakozik a frank uralom alatt álló görög arisztokrácia képviselőjének költői énje, aki a letűnt világ erkölcsi erényeit képviselve inti hallgatóságát, és szól a kétnyelvűségben élő frank uralkodóréteghez az egyik latin királyság területén (Rizzo Nervo megfontolandónak, de nem kizárólagos lehetőségnek tekinti a vers ciprusi eredeztetését). Eredményei alátámasztására Cigni nyomán Rusticiaus teljes francia szövege mellett annak olasz fordítását is közli. Vizsgálati módszere a nyelvi-filológiai támpontok és egyéb *testimonium*ok (irodalmi áthallások és történeti adatok) kimerülése miatt elsőként tudott új kilátásokat teremteni. A vers megszületéséhez és megértéséhez közelebb vivő elemzések mellett a szerző nemcsak mértékadó kritikai kiadást készített, amelyben a szöveget józan mértéktartással gondozza, hanem – saját kutatásokból levezetett – máig meghatározó áttekintését is nyújtja a művel

Letteratura Tardoantica e Bizantina. Napoli 1983. 263 skk. [= Letterature comparate: problemi e metodo. Studi in onore di Ettore Paratore III. Bologna 1981. 1029 skk.]

[38] *F. Rizzo Nervo:* Il 'mondo dei padri' nella metafora del Vecchio Cavaliere. Studi di filologia bizantina III (= Quaderni del Siculorum Gymnasium 15) (1985) 115 skk. *Ő:* Nuove linee interpretative per il «Vecchio Cavaliere». In: Byzantina Mediolanensia. Atti del V Congresso Nazionale di Studi Bizantini, Milano 19–22 ottobre 1994, a cura di *F. Conca.* Soveria Mannelli (Catanzaro) 1996. 375 skk. *Ő:* Il vecchio cavaliere. Soveria Mannelli (Catanzaro) 2000.

[39] *F. Cigni:* Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa. Pisa 1994.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

kapcsolatos kodikológiai, paleográfiai, irodalomtörténeti stb. részkérdéseknek. Rizzo Nervo eredményeit újabb adatok előkerüléséig legfeljebb ismételni, árnyalni lehet, túlszárnyalni azonban aligha.

A XXI. század napjainkig – angolszász irodalomelemzés

Az olasz kutatói iskola továbbélésének és a töretlen érdeklődésnek bizonyítéka Rizzo Nervo egykori doktoranduszának, Giovanna Carbonarónak tanulmánya, amelyben a bahtyini irodalomelméleti módszert alkalmazza a költemény elemzésére.[40] A kronotoposz vizsgálati szempont érdekes megvilágításba helyezi a már ismert jelenségeket.

A korábbi angol nyelvű irodalom Bruce, Jeffreys és Beaton értő összegzésein, utalásain és a további kutatásokra buzdító felhívásain kívül jóformán kimerült Martin fordításában.[41] Az első jelentősebb angol nyelvű tanulmányt Marina Scordilis Brownlee elemzése jelentette, amelyet függelékben Fotini Skordili újabb angol fordítása kísér.[42] A szerző Palamédés irodalmi figurájára tekintettel a breton-regényfolyam egyes műveit ismerteti Rusticiaus gyűjteményét is beleértve. *Az Öreg lovag* költeménnyel kapcsolatos megállapítások a korábbi szakirodalomhoz képest új elemeket nem tartalmaznak, sőt, a görög szöveg angol fordítása több helyen hibás, amely hasonlóan megalapozatlan értelmezésekhez vezet.

A középkori *interpretatio Graeca* lebilincselően érdekes példájaként elemzi a művet Goldwyn. *Az Öreg lovag* és a héber nyelvű *Artúr király* párhuzamos elemzése alapján kimutatja, miként igazították a szerzők a történetet

[40] *G. Carbonaro:* Il cronòtopo del Vecchio Cavaliere (Ιππότης ὁ πρεσβύτης). In: Forme del tempo e del cronòtopo nelle letterature romanze e orientali. X Convegno Società Italiana di Filologia Romanza. VIII Colloquio Internazionale Medioevo romanzo e orientale (Roma, 25–29 settembre 2012). (= Medioevo romanzo e orientale. Colloqui 12). Atti, a cura di *G. Lalomia – A. Pioletti – A. Punzi – F. Rizzo Nervo*. Soveria Mannelli (Catanzaro) 2014. 363 skk.

[41] *J. Douglas Bruce:* The Evolution of Arthurian Romance from the Beginnings down to the Year 1300. Baltimore – Göttingen 1928². II, 28; *E. Jeffreys:* The Popular Byzantine Verse Romances of Chivalry. Work since 1971. Μαντατοφόρος 14 (1979) 20 skk. Elisabeth Jeffreysnek a középgörög irodalommal és a szájhagyománnyal kapcsolatos kutatási eredményeit, amelyek közvetve *Az Öreg lovag* költemény értelmezésével is összefüggésben állhatnak, itt nem említjük. *R. Beaton:* The Medieval Greek Romance. London – New York 1996². 142 skk. Illetve *R. H. Martin* (lásd: The Tristan Legend: Texts from Northern and Eastern Europe in Modern English Translation. Ed. *J. Hill.* Leeds 1977) 41 skk.

[42] *M. Scordilis Brownlee:* The Politics of an Arthurian Prequel: Rustichello, Palamedes, and Byzantium. In: *J. M. Hidalgo* (ed.): "La Pluma Es Lengua del Alma": Ensayos en Honor de E. Michael Gerli. Newark DE 2011. 53 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

a görög-homérosi és a héber-bibliai frazeológiához és szellemiséghez. A szerző a ciprusi keletkezést, sőt, Ciggaar hipotéziseit kiindulópontnak tekinti,[43] és mindenekelőtt a lovagi környezet átültetésének irodalmi eszköztárát tekinti át: tartalmi allúziók az *Ilias*ból; homérosi stílus – főként a hasonlatok alkalmazásában; narratológiai megoldások; jelzők, és különösképp a párviadalok leírása. Utóbbi különösen beszédes, hiszen a lovagi harci eszmények (közelharc) gyökeresen különböztek a homérosi hadviseléstől (dárdák hajítása). Felhívja a figyelmet, hogy a szerző tudatosan jelöli ki a költemény műfaját, a komédiától eltávolodva hősi költeményt kíván alkotni.

A tanulmány a görög szöveggel és a példákkal kapcsolatban a korábbi kutatáshoz képest új filológiai eredményeket nem tartalmaz – a teljes német nyelvű szakirodalmat mellőzve a homérosi áthallások felsorolásában Gidel művére támaszkodik – másfelől újabb angol fordítást közöl.[44]

A nagy angol vállalkozás részeként, amely az 1348–1418 közötti Európa irodalmi tevékenységét tekinti át történeti, földrajzi összefüggésben, Marina Scordilis Brownlee és Kevin Brownlee mutatja be az Athén, Thébai, majd Mystras városokhoz és Morea területéhez kapcsolódó történeti, irodalomtörténeti adatokat. A peloponnésosi irodalom, különösen a regények összefüggésében Beaton összegzését, kötetének megfelelő fejezetét követik. Mivel *Az Öreg lovag* – elsősorban témája és tartalma miatt – Beaton osztályozásában a „nyugati regényadaptációk" mellé került, és ezek a regények a Peloponnésoshoz köthető csoporthoz tartoznak, az irodalmi enciklopédiában a szerzők a peloponnésosi irodalom keretében említik *Az Öreg lovag* költeményt, miközben Breillat alapján ciprusi eredetre hivatkoznak.[45]

A legújabb, hatvan oldal terjedelmű tanulmány Thomas H. Crofts-tól származik.[46] A szerző eredetiben is vizsgálta a kéziratot, mindemellett bevallottan

---

[43] *K. Ciggaar:* Manuscripts as intermediaries: the Crusader States and literary cross-fertilization. In: *K. Ciggaar – H. G. B. Teule* (szerk.): East and West in the Crusader States. Context – Contacts – Confrontations III. Acta of the congress held at Hernen Castle in September 2000 (= Orientalia Lovaniensia Analecta 125). Leuven 2003, 131 skk. kül. 148 skk.

[44] *A. J. Goldwyn:* Arthur in the East: Cross-Cultural Translations of Arthurian Romances in Greek and Hebrew, Including a New Translation of *Ὁ Πρέσβυς Ἱππότης* (The Old Knight). Journal of Literary Artifact in Theory, Culture and History 5 (2012) 75 skk.

[45] *K. Brownlee – M. Scordilis Brownlee:* Athens, Thebes and Mystra. In: *D. Wallace* (ed.): Europe. A Literary History, 1348–1418. Oxford 2015. II. köt., VII. fejezet, 63. alfejezet, kül. 315 skk.

[46] *T. H. Crofts:* ΙΠΠΟΤΗΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ. The Old Knight. An Edition of the Greek Arthurian Poem of Vat. Gr. 1822. with a translation by *T. H. Crofts* and *D. Fimi*. In: Arthurian Literature XXXIII. (szerk.): *E. Archibald – D. F. Johnson.* D. S. Brewer, Woodbridge (Suffolk) 2016. 158 skk. Az olasz kutatók, mindenekelőtt Fabrizio Cigni támogatásával megvalósuló kutatás

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nem Rizzo Nervo kritikai kiadását kívánta felülmúlni, hanem „*the present one provides the first anglophone edition, with critical apparatus*". A görög szöveg és új – a szerzőtől és Dimitra Fimitől készített – angol fordításának „*en face*" tanulmányozása ugyanis még több hívet szerezhet *Az Öreg lovag* számára.

Crofts terjedelmes, a korábbi – elsősorban angol és olasz – szakirodalmat feldolgozó bevezető fejezeteinek fontosabb megállapításai, hipotézisei a következők: a *Vat. Gr. 1822* jelzetű kódex véleménye szerint eredetileg egy kompozíció volt, amelyet valahol Észak-Itáliában iskolai használatra állítottak össze. Elképzelhető, hogy grammatikai értekezésével a gyűjteményben (?) szerzőként is felbukkanó Andronikos Kontoblakas volt az eredeti szerkesztő, aki *Az Öreg lovag* költeményt esetleg Bessarión könyvtárából szerezte meg, hogy azt egy korabeli, Ciprusról elszármazott másoló az iskolai gyakorlókönyv számára mint a *transferre ad sententiam* példáját előkészítse.

A feltevés, amely a másoló személyével kapcsolatban Rizzo Nervo óvatos hipotéziséből indul ki, tetszetős, de bizonyíthatatlan. A költemény keletkezési helyével kapcsolatban kijelenti, hogy még Breillat nyelvi és Rizzo Nervo paleográfiai érveire sincs szükség ahhoz, hogy egészen bizonyosan a XIII–XIV. századi Ciprust határozzuk meg. Fenti meggyőződésből kiindulva sorakoztatja fel a már ismert *testimonium*okat, amelyek között különösen a Lusignan-udvarhoz köthető előadásokat emeli ki. Grivaud nyomán a ciprusi *Passió-játékban* megtalálni véli azt az *egyetlen* irodalmi emléket, amely a költemény ciprusi előadását bizonyíthatja.[47] A szerzővel – a korábbi szakirodalom eredményei alapján is – egyetérthetünk abban, hogy a költemény olyan befogadó közönséget feltételez, amelyet a lovagi erényeket eszményítő frank–görög udvari kultúra jellemez. Abban is, hogy a vers előadásra készült a bizánci *theatron*hoz hasonló uralkodói, patrónusi körben, amely a regények nyelvi szintjéhez képest igényesebb, atticizáló költeményt igazán érteni tudta. Az azonban, hogy ez a közeg a Lusignanok ciprusi udvara lett volna, miként azt a szerző tényként kezeli, egyáltalán nem bizonyított. A szerző véleménye szerint – Goldwyn felvetéseit továbbgondolva – a költemény csípősen szatirikus éle félreismerhetetlen: „*The poet of*

eredményét már 2014-ben beharangozták. *G. Allaire – R. Psaki:* The Arthur of the Italians: The Arthurian Legend in Medieval Italian Literature and Culture. Cardiff 2014. 252 szerint: „The Old Knight. A New Edition of the Greek Arthurian Poem of MS Vaticanus Graecus 1822, ed. *T. H. Crofts*, trans. *D. Fimi*, forthcoming".

[47] *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 163 skk. Vö. *G. Grivaud:* Literature. In: *A. Nicolaou-Konnari – Ch. Schabel* (szerk.): Cyprus: Society and Culture, 1194–1374. Leiden 2005. 118.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

The Old Knight is a trenchant satirist."[48] A homérosi reminiszcenciák voltaképpen e komikus jelleget erősítik.

Az értelmezés valójában Rizzo Nervo társadalom-allegória tézisének alternatívája. Crofts a költemény megszületésével és Rusticiaus szerepével kapcsolatban – kimondatlanul – Ciggaar vadregényes elképzelését ismétli, tudniillik Rusticiaus akár Cipruson, vagy Akrában olvashatta fel I. Eduárd angol királynak szánt könyvét, és ott nyerhetett ihletet a költő.[49] A tanulmányt kísérő szövegkiadás a szerző bevallott szándéka szerint Rizzo Nervo kiadásához igazodik, az *apparatus* döntő többségben a kézirat ortográfiai eltéréseit jelzi, másfelől a feltételezett ciprusi nyelvi formákat megtartja, új eredményt nem tartalmaz.

Jóllehet a költemény rendre újabb, a legmodernebb megközelítésekre sarkall,[50] új adatokat, és ezáltal a mű értésének érdemi segédletét – a sohasem kizárható újabb kézirat(ok) felfedezése mellett – az egyre bővülő középgörög népnyelvi és bizánci tudósnyelvi *corpus* nyelvi és irodalmi vizsgálatából várhatunk. A görög szerző egészen biztosan nemcsak Homérost, hanem más, tudósnyelvű bizánci alkotásokat is ismert. A népnyelvi irodalommal kapcsolatos ismereteink – motívumok, szerkezeti, verselői megoldások – *Az Öreg lovag* megszületését is árnyalhatják, és nem utolsó sorban a kiegészítő történeti adatok alapján esetleg közelebb vezethetnek ahhoz a frank–görög területhez, ahol létrejött.

---

48 *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 181.

49 *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 177: „*That Edward landed in Cyprus and that Rustichello* could *have been in Cyprus, is, as mentioned above, certainly enough to set our imagination working. Could our Cypriot-Greek poet have been have been (sic!) involved with this text's transmission from the time of Rustichello's presentation of the* Compilazione *to Edward?"* Vö. *K. Ciggaar:* i. m. (43. jegyz.) 131 skk. kül. 148 skk.

50 Lásd: https://vimeo.com/45391890. Lásd még: Elisabeth Ann Florea, *Turning the Tables on Romance: Rustichello da Pisa Invents a New Chivalric Table in his Arthurian Compilation* (PhD Dissertation, The University of Texas at Austin, 2017) nemrégiben megvédett értekezésében Rustichello Artúr-összeállításának átfogó elemzését nyújtja. Cigni azon álláspontját osztja, hogy Branor le Brun, az öreg lovag történet-együttese Rustichello saját írói műve. Az átfogó irodalmi elemzés, amely a mű allegorikus értelmezésére is kitér, röviden az utóéletet is tárgyalja, így a 146–150 oldalakon a meghatározó szakirodalom összegzésével a görög verset is bemutatja.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az Öreg lovag című költemény magyar prózai fordítása

(a közölt új kritikai kiadás szövege alapján)

. . . méltóságok. Ifjak, ifjú hölgyek, gyermekáldásban részesült anyák és Britannia királyának hűbéres uralkodói döbbenten szemlélték az öreg bátorságát, a kíséretében lévő leány szépségét pedig megcsodálták.

Palamédés vad kiáltással, erővel rontott rá lovával, és megdöfte a lándzsájával. Az erős vénember azonban rendületlenül állta, mint a kimozdíthatatlan kőszirt, amely táblája a célba lövőknek. ***(10)*** *Palamédés kezében széttörött a lándzsa, kizuhant a nyeregből és elterült a földön, mint mikor a hajítógépből kilőtt kő sziklának csapódik, majd visszavetve hátragördül, mert a lövedék gyengébbnek bizonyul a célnál, amelyet eltalált. Palamédés szégyenkezve elvonult, eldobta fegyverzetét, majd arccal az ágyra borult, mert képtelen volt elviselni a történteket. Két gondolat is gyötörte a vitézt: saját bukása és a lány iránti sóvárgása, nehogy valaki képes legyen közülük megszerezni őt.* ***(20)*** *Sokan felhördültek erre, mindenki zajongott, hiszen mind ismerték Palamédés erejét, és csodálták az öreg lovag szilajságát.*

Miután Palamédés mélyen szégyenkezve elvonult, a király unokaöccse, a vitéz Gauvin térdre ereszkedett, és így szólt nagybátyjához, a királyhoz: „Nem illő, uram, hogy próbára vagy összecsapásra elhamarkodottan, a parancsod nélkül rohanjunk. Palamédés barátsága azonban kényszerít, nem hagy nyugodni. Hiszen tudod, hogy milyen megkülönböztetett szeretettel viszonyult hozzám régóta, ***(30)*** *megpróbálom hát a barátom vereségét jóvátenni." A király megadta neki az engedélyt a fegyveres próbára, ő pedig örömében sietve elindult a palotából a küzdelemre. Jobbját kinyújtva így szólt: „Üdvözlégy, lovag, mert valóban megszégyenítetted Palamédést. Én viszont meg fogom bosszulni szerető bajtársam vereségét, mert régóta barátom már nekem Palamédés."*

Az öreg erre így válaszolt: „Üdvözlégy, Gauvin, Artúr, Britannia királyának unokaöccse. Menj azonban el, távozz, egyáltalán ne kezdj ki velem. ***(40)*** *Őszinte hálával tartozom anyádnak, Morganának, és nagyapádnak, Britannia csodálattal övezett királyának, aki az Uther Pendragon nevet viselte. Ha viszont lelkedet mégis szeretett barátod bukása gyötri, tudd meg hát pontosan: osztozni fogsz vele sorsában." Miután így szóltak, Gauvin távolról felállt, az öreg mellének szegezte a lándzsáját, majd bukásban és balsorsban egyaránt Palamédésszel osztozott.*

Ekkor a híres Galahad, a titánok ura, látva, hogy a király unokaöccse éppúgy, mint Palamédés, ***(50)*** *nyergéből kiütve kegyetlenül a földre terült, megkérte*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

a királyt, hogy megküzdhessen az öreggel. A király neki is megadta az engedélyt a fegyveres próbára. Így magához rendelte szolgáit és apródjait, és gazdagon felfegyverkezett az öreg ellen. Elnézte őt az öreg nemes, és mosoly suhant át az arcán, mert megvetette az arany cicomát, és maró gúnnyal tekintett ostobaságára.

A nagy erejű, nemes Galahad lovag azonban az öreg nevét próbálta tudakolni. ***(60)*** *Ő viszont így válaszolt: „Nincs kedvemre ez, mert méltatlan vagy arra, hogy megtudd a nevemet. Aki csak Britanniában él, mindenki jól ismeri előkelő, sőt királyi származásodat, az én szememben azonban holmi haszontalan fiúcska vagy. Nos, hát távolodj el te is ugyanúgy, és erősen szegezd ide, nekem a lándzsádat, miként a király unokaöccse, a szilaj Gauvin, és őelőtte a nemes Palamédés tette."*

Erre Galahad a szót megfogadva lándzsáját az öreg mellének vetette, ***(70)*** *de korábbi társaihoz hasonlóan a nyeregből a földre zuhant. Kell-e azonban tovább mondanom, fel kell-e sorolnom a férfiakat, akik az öreg mellének vetették lándzsáikat? Egytől egyig nyergükből a földre zuhantak, csak a szilaj Tristan és a híres Lancelot maradt, mert ők nem törtek lándzsát az öreg mellvértjén. Őket még tisztelte az erős öreg lovag, mert már mindenki, aki a mellének szegezte lándzsáját, egyszer és mindenkorra a nyeregéből a földre zuhant. Miként a hajó, amelyet a szél a bőszen viharzó tenger hullámain* ***(80)*** *elragad, szikláknak csapódva az ütközés puszta erejétől szétporlad, úgy hulltak le mind tehetetlenségüket bizonyítva. Mert a szilaj és erős öreg lovag úgy állt, mint a szilárd oszlop, és kinevette az ifjakat. Ez azonban egyáltalán nem volt kedvére Britannia királyának, de kísérete tagjainak és a hatalmasságoknak sem. Maradék reményükkel Tristanba és a roppant erős, jó fegyverzetű Lancelotba kapaszkodtak, és kérelték őket, hogy vegyék fel a harcot az öreggel.* ***(90)*** *A bajnokpáros pedig azonnal teljesítette a parancsot, fegyverzetet öltött és síkra szállt. Ekkor a híres Lancelot arra kérte Tristant, hogy a párviadalt ő kezdhesse az öreggel. Őszintén tartott ugyanis Tristan erejétől, nehogy valamiképp felülmúlja az öreget, és valóban ő legyen a kerekasztal győztese. Az asztaltársak fegyveres vitézsége ugyanis messze hírlett, de Tristan csak nemrég ragyogott fel közöttük. Tristan engedett hát Lancelot kérésének,* ***(100)*** *de tettével egyszersmind meg is szomorította a lelkét, mert maga is őszintén tartott Lancelot-tól, nehogy még ő győzze le az erős öreg lovagot, és ő szerezze meg győzelmi ajándékát, a kíséretében lévő leányt, maga pedig a torna végén díj nélkül maradjon.*

Mivel azonban Tristan nem utasíthatta el a kérést, Lancelot síkra szállt, majd így szólt: „Üdvözlégy, lovag!" A csodálatos öreg, az üvöltő oroszlán pedig viszonozta köszöntését, és a nevét kérdezte. Mire ő: „Én, igaz szavamra mondom,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

*Lancelot, a Tó lovagja vagyok.” **(110)** Az öreg így válaszolt: „Üdvözlégy, ifjú nemzedék dicsősége, bár az öregebbeknek a nyomába sem érsz! Mégis, az előzőekhez képest magam is nagyobb tiszteletet adok neked: felveszem a lándzsámat, és a mellednek szegezem.” Ezután eltávolodtak egymástól majd összecsaptak a lándzsáikkal. Lancelot kezében széttört a fegyver, az öreg pedig, miután a földre terítette Lancelot-t, visszalovagolt, és megállt korábbi helyén.*

*A sorban utolsóként a nemes Tristan következett, köszöntést mondott, majd viszonzást kapott. **(120)** Titkon azonban őszintén örült a szívében, hogy a végére maradva majd egyedül övé lesz a tiszteletajándék, és az erős Lancelotnál is kiválóbbként ünneplik. Mikor meglátta őt a nemes öreg lovag, a nevéről, származásáról és a hazájáról kérdezte, mert úgy tűnt neki, nem Britannia fiai közül való. Így válaszolt: „Lionoé királyának fia, cornwalli Márk király unokaöccse vagyok, Tristan néven ismer mindenki.” Ezt hallván örvendezett magában az öreg lovag, **(130)** hogy Lancelothoz hasonlóan majd Tristan is porba hull. Megadta hát neki is a tiszteletet, lándzsát szegezett neki, majd eltávolodtak, és mindketten összecsaptak fegyverükkel. És minden éppúgy történt, mint Lancelot-val.*

*Elsápadt erre a király ábrázata, és fogait csikorgatta, majd szétrobbant a dühtől, szinte már megvadult. Magához rendelte kíséretét, és felfegyverkezett. Ginevra azonban rettegett, nehogy még nagyobb baj legyen, ezért térde elé borulva kérlelte, ne tegye ezt. Britannia híres és csodált királya azonban szavába vágva rászólt: **(140)** „Menj innen, a női lakrészt és a szolgálókat irányítsd, ahogy illik, én pedig fegyvert fogok az asztaltársakért!” Mivel kérését nem érhette el, Ginevra kezével az arcát verdeste és a haját szaggatta, a szolgák pedig mind megzavarodva kiáltoztak. A király azonban tréfára vette szolgái sirámait, levonult a palotából, és síkra szállt. Még köszöntést sem mondott, jobbját sem nyújtotta ki, csak rettentő tekintetével, mint oroszlánok ivadéka, megállt. **(150)** Mikor az öreg lovag meglátta őt, amint beáll, felismerte, hogy valójában a király az, aki síkra szállt. Erre a nyergéből önként a földre ugrott, elébe ment, és térde borulva szolgaként köszöntötte őt. „Menj innen – így szólt –, uram, ne tégy olyat, amit nem szabad. A lovagok győzelmi díja ugyanis az unokahúgom, feleséged pedig, Ginevra, sokáig éljen, így helyes! Milyen dicsőn és ragyogóan ékesíti ő koronádat! Ne akarj egy gyönyörű fiatal lánnyal szerelembe vegyülni. Mardosson bár hevesen lovagjaid bukása, én is igaz barátod és hűbéresed vagyok. **(160)** Ráadásul nem távoli, idegen földről érkeztem hozzátok, és ha erősebbnek is bizonyultam az asztal lovagjainál, ez a tettem is a te dicsőségedre szolgál, hiszen a többiekkel egyenrangú szolgád vagyok.”*

Mikor mindezt meghallgatta a dicső és nemes Artúr, önként leszállt a nyergéből a földre, átölelte és köszöntötte a nemes öreget. Majd megkülönböztetett tisztelettel

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

megpróbálta rávenni, hogy a palotába kísérjék, és együtt vacsorázzon a királlyal és az összes lovaggal. ***(170)*** *Ő azonban így szólt: „Örömömre szolgálnak szavaid, de jelen helyzetben egyáltalán nem tárhatom fel sem nevemet, sem arcomat előttetek." E szavak után jobbját kinyújtva köszöntötte a királyt, akitől engedélyt kapott, hogy ismét szállására távozzon.*

Ezen események közepette fiatal lány érkezett, akinek az anyja előkelő nemzetségből származott. Az anya már régóta sanyarú özvegységben élt, ráadásul – azok után, hogy a sors apjától és fivéreitől is megfosztotta – balszerencséjében teljes vagyonát is elvesztette: városait, erődítéseit, marháit és szolgáit. ***(180)*** *A szomszédjuk ugyanis az a zsarnok volt, akit a száz lovag királyának neveztek, és gyakran aljasul fosztogatta őket. Mivel nem volt képes ellenállni az uralkodó erejének, tervet szőtt, mégpedig igen elmés tervet. Így a lány elment Artúr király házába, az asszony pedig otthon maradt őrizni az erődöt, mivel a kerekasztal fényes társaságától a zsarnok közeledtéről értesültek.* ***(190)*** *Artúr király azonban kemény és bántó szavakkal förmedt rá: „Lányom, épp láthatod e friss gyalázatot, miként szégyenített meg mindenkit az öreg ereje. Menj hát vissza anyádhoz és a palotátokba. A lovagok közül pedig máskor támad majd védelmezőtök." Erre a lány sűrű könnyek között távozott a palotából. Mindenki szánta, aki csak útjába kerülve látta őt, és azt tanácsolták neki, az öreget kérje meg, hogy ő támogassa, segítse és védje meg a zsarnokkal szemben. Így hát a lány a bölcs tanácsokat megszívlelve szót fogadott,* ***(200)*** *és keserves siránkozások közepette átkarolta az öreg térdét.*

Az öreg pedig így szólt: „Megfáradt, leányom, a testem. Mivel azonban oltalomra kérted a lovagot, egyszersmind a gyalázat okozóját is megtaláltad, nincs más hátra, én kelek a védelmedre, leány, aki valóban megszégyenítettem a férfiakat. Vezess hát engem egészen az erődig." Miután ezeket mondta, távozott a király palotájából, majd estére beértek az erődbe. Mindenki örömmel értesült a leány érkezéséről, ***(210)*** *másnapra azonban már várták a zsarnok embereit. A lovag pedig, amikor már bent volt a palotában, nővére leányát az asszonyokra bízta, maga pedig önmagáról gondoskodva lepihent egy ágyra. Lehúzta a fejéről a sisakját, levette mellvértjét és teljes fegyverzetét, és – lám – testét megpihentetve jólesően elköltötte vacsoráját. De megszólták és gúnyolták a lovag fehér haját és vénségét, a lánynak pedig az eszét szidták,* ***(220)*** *mert fel sem fogta, hogy olyan öreget hozott oda nekik, aki, szánalmas dolog, már réges régen hasznavehetetlen. Azt szerették volna inkább, hogy Lancelot keljen a védelmükre, vagy a híres Tristan, vagy akár Palamédés, vagy – ha ló nincs, szamár is jó – valaki Britannia királyának kerekasztal-társai közül, de végképp*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ne egy botra támaszkodó öreg. „Inkább ő fog tőlünk oltalmat kérni. Adjatok hát fekvőhelyet a nyomorult öregnek, aztán térjen meg békével a saját házába. ***(230)*** *Te viszont rohanj egyenesen Britannia királyához, és gyorsan szerezz tőle egy lovagot, hogy holnap pirkadatra itt legyen velünk, még mielőtt ideérnek hozzánk a zsarnokok fosztogatni."*

A lány azonban nem mozdult, és lángoló arccal így felelt: „Ne kárhoztassatok ezért a tettemért, mert egyet sem tudtam megnyerni az asztaltársak közül, sem Lancelot-t, akit emlegettek, de bizony Tristant, vagy az erős Palamédést, sőt, még Gauvint sem. Csak ő egymagában állt ki, hogy velünk legyen. ***(240)*** *A dolog hátterét majd máskor elmondom, most azonban mennünk kell, hogy megpihenjünk, mert bizony hamarosan fegyverkeznünk kell. Isten pedig váltsa dicséretünkre gúnyolódásaitokat!" Így hát, mivel késő re járt, mindenki elment, de közben nehéz lélekkel sóhajtozva az öreget szidták.*

Másnap pedig, mikor már a hajnalcsillag nem ragyogott tisztán, az őrszem kiáltva jelentette a zsarnok közeledtét. Mindenki előkészítette lovát és fegyverzetét, majd a lovagok nagy sokára az öreghez is elmentek, ***(250)*** *felébresztették és beszámoltak neki a zsarnok érkezéséről. Az öreg pedig felkelt az ágyából, és a fegyverzetét kereste, de előbb ételt és italt kért tőlük, amit igen rossz jelnek tekintettek a férfiak, de mivel az erejét is gyermekdednek tartották, így szóltak az asszonyokhoz: „Adjatok ételt az öregnek!", maguk pedig fegyvert fogtak a zsarnok ellen. Az öreg pedig, miután jóllakott és édes bort ivott, ragyogóan felfegyverkezett, majd kiment a küzdelembe. De nem a várvédőkkel együtt sorakozott fel,* ***(260)*** *hanem egyedül figyelte a harc kimenetelét. Látva ezt, fintorogva gúnyolták őt, és kinevették, mint amolyan megfáradt, tehetetlen, gyenge vázt. A zsarnok emberei azonban, miután lőtávolon belülre értek, és jobbjukat kinyújtva kirántották kardjukat, mindenkit megfutamították és bekergettek az erőd belsejébe. Elhajtották a nyájakat, kivágták a kerteket, felprédálták, tönkretették és kifosztották a parasztokat.*

Az öreg azonban elébük állt, és így szólt: „Legyetek üdvözölve, lovagok!", majd a viszonzás után megkérdezte az okot, vajon ***(270)*** *miért támadják az erődöt. A bentiek eközben mind egyre csak gúnyolták az öreget, és a mellvérteken állva rajta és úrnőjük lányán nevettek, aki odahívta őt. Mikor azonban az öreg megbizonyosodott arról, hogy törvénysértést követnek el, elmondta a véleményét, majd a legjobbat tanácsolta nekik: hajtsák vissza a nyájakat, és szüntessék be a harcot. Minthogy azonban a meggyőzéssel semmire nem jutott, megpróbálta visszatartani őket, mire ők gúnyolni kezdték az öreg eszét és erejét, majd indultak volna tovább az úton, hogy visszatérjenek otthonukba.* ***(280)*** *Így tehát,*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

mivel csakis erővel lehetett visszatartani őket, az öreg kirántotta széles kardját, és előrenyújtotta jobbját. Valamennyit egy csapásra kiűzte a harctérről, és eközben tüzelte, biztatta és buzdította a bentieket, ők pedig belülről lándzsákat hajítva megfutamították az ostromlókat. Jobbra, balra és előre vagdalkozott, pajzsokat vágott a földhöz, és mellvérteket zúzott össze, és a lovagok erősen edzett bronzsisakját is átvágta. Mind sebesülten, futva menekült el a területről, a legtöbb mégis az öreg késének martaléka lett. ***(290)*** *Maga az oroszlán pedig visszatért az erőd udvarába, mindenki dicsőítette és koszorúkkal halmozta el a fehér szárnyú hatytyút, férfiak és nők gyermekeikkel és szüleikkel, a vitézt, az erőst, a zsarnokölőt: gazdag lakoma, szűnni nem akaró elismerés övezte. A leány pedig beszámolt mindarról, ami Britannia királyánál történt, a lovagok bukásáról. Csodának tekintették, miként annak is kellett lennie.*

Az öreg, miután az erős ifjakat kíméletlenül legyőzte, másnap gyorsan hazatérni készült. ***(300)*** *Az erőd úrnője azonban lányával és szolgáival térdre rogyva kérlelte, szinte fohászkodott az öreghez, hogy vegyen magához bőséges ajándékot a kincseikből. Ő azonban köszönetet mondott az úrnőnek és embereinek, majd fáradalmai jutalmául annyit kért, hogy a leány menjen még el a királyi palotába, és adjon át egy írást Britannia királyának. Miután így szólt, távozott. . .*

Az íráshordozó, a kódex jellegzetességei

A scriptori leírás alapján *Az Öreg lovag* című költeményt (*Poema graecum anonymum*) tartalmazó, vegyes tartalmú kódexet (*Vaticanus Graecus 1822*) mai formájában a XVII. században állították össze, majd a XIX. században újrakötötték.[51] A költeményt hordozó kézirat(rész), foliumok Vatikánba kerülésének időpontja ismeretlen.[52]

[51] *P. Canart:* Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci: codices 1745–1962: Tom. 1.: codicum enarrationes. Città del Vaticano 1970. 217 skk. és *Uő:* Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci: codices 1745–1962: Tom. 2.: intr., addenda, indices. Città del Vaticano 1973. XLI. *Uő:* Les Vaticani graeci, 1487–1962: notes et documents pour l'histoire d'un fonds de manuscrits de la Bibliothèque Vaticane (Studi e testi 284). Città del Vaticano 1979. 86 sk. 26. jegyz., valamint 248 skk. Vö. *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 28.

[52] A kódexben Canart besorolása szerint hét nagyobb egységhez köthetően összesen tizenegy hosszabb-rövidebb kivonatot, műrészletet találunk. Ha az alább ismertetett, meglehetősen gyenge lábakon álló ciprusi, XVII. század eleji proveniencia-hipotézist nem tekintjük, a Vat. Gr. 1822 egyértelműen azon miscellanea-jellegű kéziratok közé tartozik, amelyek „létrejötte" Róma 1527. évi felprédálásával is összefügghet. Lásd *Canart:* i. m. (51. jegyz., Les Vaticani) 86 skk. 26. jegyz. és *R. Devreesse:* Le fonds grec de la Bibliothèque Vaticane des origines a Paul V. Città del Vaticano 1965. 264 skk. kül. 266. Lásd még *S. Lilla:* I manoscritti vaticani

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

greci. Lineamenti di una storia del fondo (Studi e testi, 415). Città del Vaticano 2004. 61 skk. (I Vat. Gr. 1808–1962). *T. Janz:* Lo sviluppo dei Vaticani greci tra fondo antico e accessioni seicentesche. In: La Vaticana nel Seicento (1590–1700): una biblioteca di biblioteche, a cura di Claudia Montuschi (Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana, 3). Città del Vaticano 2014. 503 skk. kül. 530. A kódexben véletlenszerűen egymás mellé kötött (lásd ezzel szemben *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 172 skk., különböző grammatikai, lexikográfiai és történeti kivonatokat tárgyaló – a Pinakes és a Vatikáni Könyvtár vonatkozó elektronikus felületein ismertetett – szakirodalom sajnos érdemi támpontot nem nyújt. [*A. Guida:* Sui lessici sintattici di Planude e Armenopulo, con edizione della lettera A di Armenopulo. Prometheus. Rivista quadrimestrale di studi classici 25 (1999) 1 skk. *M. Manfredini:* Un testimone ignorato del Περί συντάξεως λόγου di Gregorio di Corinto: il Vind. Phil. Gr. 254. Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde. Heft 31 (2000 November) 41 skk. *Uő:* Un codice copiato da Isidoro di Kiev: Cremon. 160. Atti dell'Accademia Pontaniana. NS 51 (2002) 247 skk. *J. Monfasani:* In Praise of Ognibene and Blame of Guarino: Andronicus Contoblacas's Invective against Niccolò Botano and the Citizens of Brescia. Bibliothèque d'humanisme et Renaissance 52/2 (1990) 309 skk. *C. Gallavotti:* Nota sulla schedografia di Moscopulo e suoi precedenti fino a Teodoro Prodromo. Bollettino dei Classici. Ser. 3. 4 (1983) 3 skk. *D. Michaelides:* Palamedes rediens. La fortuna di Palamede nel medioevo ellenico. Rivista di studi bizantini e neoellenici. NS 8–9 (1971–'72) 261 skk. *P. Canart:* De la catalographie à l'histoire du livre. Vingt ans de recherches sur les manuscrits grecs. Byzantion (1980) 563 skk. *E. Villani:* L'inedito lessico ambrosiano ΑΝΤΙΧΕΙΡ (C 222 inf., ff. 207r–208v): fonti e composizione. Aevum 85 (2011) 369 skk. *Uő:* Il lessico ambrosiano inedito ΑΝΤΙΧΕΙΡ (C 222 inf., ff. 207r–208v). Milano 2014. (13 skk. oldalakon szöveghűen ismételve korábbi megállapításait). *P. Ippolito:* Una grammatica greca fortunata: gli 'Erotemata' di Manuele Moscopulo. Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti 55 (1980) 1 skk. – non vidi. *S. Kotzabassi:* Kopieren und Exzerpieren in der Palaiologenzeit. In: The Legacy of Bernard de Montfaucon: Three Hundred Years of Studies on Greek Handwriting. Proceedings of the Seventh International Colloquium of Greek Palaeography (Madrid – Salamanca, 15–20 September 2008). Ed. *A. Bravo Garcia*. Bibliologia 31 (2010) 473 skk., amely a Palaiologos-kori kéziratok, másolatok típusairól jó áttekintést ad.] Sőt, a félreértések tévútra vezethetnek: ugyanis sem *Az Öreg lovag* költemény foliumaival (201 és 204) azonos vízjelű és azonos kéztől származó 139v folium (lásd lejjebb), amely Manuél Moschopoulos grammatikai értekezését tartalmazza, sem a Manuél Planudés grammatikai kivonatát tartalmazó 199v folium bizonyosan nem volt annak a Moschopoulosnak a tulajdona (possessor), akinek a neve *Canart:* i. m. (51. jegyz., Tom. 1.) 223 megjegyzései szerint a 199v foliumon szerepel. *E. Gamillscheg:* Eine Platonhandschrift des Nikephoros Moscopulos (Vind. Phil. gr. 21). In: Byzantios. Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag. Wien 1984. 100 és 30. jegyz. a Vat. Gr. 1822 VI. része („Grammatik") kapcsán tévesen jegyzi meg, hogy Canart possessori bejegyzést említ és közöl. Canart hivatkozott átírását *P. Schreiner:* Texte zur spätbyzantinischen Finanz- und Wirtschaftsgeschichte in Handschriften der Biblioteca Vaticana, Studi e testi – Biblioteca apostolica vaticana 344. Città del Vaticano 1991. 238 alapján érthetjük meg. A 199v folium üresen maradt felületét másodlagosan, (adó)bevételi nyilvántartásra használták. A nyolcadik sorban szereplő Moschopoulos tulajdonnevet viselő közembernek (?) vajmi kevés köze lehet a főszöveghez és az alkotó és bibliofil Niképhoros, vagy Manuél Moschopouloshoz. Ez a tévedés eredményezte minden bizonnyal azt is, hogy a nyilvántartásokban (így a Pinakes honlapján) Niképhoros Moschopoulos szerepel a teljes kézirat possessoraként. Canartnak a 195v folium hasonló bejegyzésére vonatkozó megjegyzését már *J. Darrouzès:* Canart (Paul),

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

A költemény a kódex végén, a 200r–205v foliumokon olvasható. A 307 sor valójában töredék, mert a vers eleje és vége elveszett. A történet rövidítésének mértéke és mikéntje miatt azonban valószínű, hogy a szöveg csupán egy *quaternió*ból, vagyis összesen 8 foliumból állt, amelyből 6 maradt ránk. Az újrakötés során veszhetett el az alsó bifolium, amelynek első lapja a költemény kezdő, a második lapja pedig a záró sorait tartalmazta. Mindemellett az újrakötésnél a ránk maradt 3 bifoliumot minden bizonnyal ellenkező irányban hajtották össze, ez eredményezte a foliumok helytelen sorrendjét. A helyes sorrend: ff. 203–205v, 200–202v.[53]

A keleti eredetű papír-foliumok datálása több évszázad között ingadozott, mígnem Breillat a vízjelek alapján megállapította, hogy a XV. század második negyedében készülhetett: 1425–1450 között.[54] A világosbarna tintával írt szövegben a másoló a versek kezdőbetűit vörösbarna tintával emelte ki, a tartalmi egységeket ÷ jellel zárta. Oldalanként folyamatos, prózai hatású szövegként 22 sor szerepel, a metszetet pont, a félsorokat vonás választja el. Néhány esetben maiuscula áll minuscula helyett. Az *ióta* és az *ypsilon* felett *diairesis* jel látható. Az íráskép a ciprusi írás továbbélését mutatja az epsilon formájában (XII–XIII. század, lásd alább). A kézirat minden bizonnyal nem autográf, hanem másolat, ezt támasztják alá az egyes hibák (így elsősorban a δαιτυμόνες – a másoló számára értelmetlen „asztaltársak" kifejezés – helyett írt οἱ δὲ τιμῶνες stb.), valamint az is, hogy ugyanennek a kéziratnak a 139v foliumát egyértelműen ugyanaz a kéz másolta. „Az adatot Dr. Giovanna Carbonarónak köszönhetem" – írja Rizzo Nervo.[55] „A 139v jelzésű folium a katalógusban (*sc. Canart*) III-as számmal jelölt és a XIV–XV. századra keltezett foliumcsoporthoz tartozik, amely a kézirat 127–141v jelzésű foliumaiból áll. Az egység Manuél Moschopoulos *De ratione examinandae orationis libellus* című művének részleteit tartalmazza. Összességében a másolt mű részleteiben négy kezet lehet megkülönböztetni – miként a könyvtár katalógusa (*sc. Canart*) is feltünteti –, a 139v folium keze egyértelműen elkülönül

Codices Vaticani Graeci. Codices 1745–1962. Tomus I : Codicum enarrationes. Revue des Études Byzantines 29 (1971) 327 helyesbítette.

[53] A helyes sorrendet az editor princeps már helyreállította. A csere okáról ugyanerre a logikus következtetésre jut *Pontani:* i. m. (36. jegyzet) 236, aki személyesen is vizsgálta a kódexet. *Canart:* i. m. (51. jegyz., Tom. 2.) XLI elfogadja az érvelést, ugyanakkor leszögezi: IX. Pius pápasága idején már úgy kötötték be a kódexet, hogy a foliumok (át)rendezésére utaló jelek felismerhetetlenné váltak.

[54] *Breillat:* i. m. (35. jegyz.) 324.

[55] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 29. 62. jegyz.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

a 134–139r és a 140–141v foliumoktól, amelyeket feltehetőleg a második vagy a harmadik másoló készített. Mindemellett a 200–205 foliumok vízjele ugyanaz az olló, amely a 134–139r foliumok másolójától használt papíron is látható, akihez a kézirat 88–102v, 109, 120–121v és 111–119v foliumai is köthetők. A 200–205 foliumok másolójának tehát ugyanabban az időszakban ugyanazon *scriptorium*ban kellett lennie, amikor azt a foliumcsoportot állították össze, amelynek a 139v a része." A kéziratot nem volt alkalmunk személyesen tanulmányozni. Ha a fenti állítások helytállóak, *Az Öreg lovag* költemény és Manuél Moschopoulos művének (ezen első vagy későbbi) másolatai akár ugyanazon megrendelő kérésére is készülhettek.

A kérdés mindenképpen további kutatásokat igényel, az sem kizárt, hogy egykor a költemény elveszett bifoliumát is meg lehet majd találni egy másik, hasonlóan vegyes tartalmú kódexben.

Nyelvi és paleográfiai ismérvek – ciprusi kötődések?

Nyelvjárási jelenségek

Az Öreg lovag ránk maradt szövegében – az általános középgörög nyelvi sajátosságok mellett – Pierre Breillat ciprusi dialektus-jegyeket azonosított.[56] A vers ciprusi keletkezésével kapcsolatban megfogalmazott óvatos felvetése tanulmányának megjelenése óta meghatározó elemévé vált a szakirodalmi feldolgozásoknak. A legutóbbi, a szöveg kiadása mellett átfogó elemzéseket tartalmazó mű szerzője, Rizzo Nervo is Breillat példáit ismétli.[57] Három nyelvi jelenséget és egy idiómát emelnek ki (az azonosításnál Beaudouin-nak a ciprusi dialektust tárgyaló monográfiájára támaszkodnak):[58]

- Legjellegzetesebb sajátosságnak az -ω használatát tekintik a sg. Gen.-ban az -ου helyett. Példák: v. 32: τῶ δωματίω; v. 42: Οὐτέρω Παντρεγόρω (nem az attractio miatt létrejött Dat. v. 213: ταμίω; v. 290: πολιχνίω).
- Az A. ind. plur. 3. személyben az -ω megjelenése az -ου helyett. Például: v. 197: δίδωσιν a δίδουσιν helyett; v. 279: προβαίνωσιν a προβαίνουσιν helyett. (Breillat további hasonló példaként felveti a kéziratban eredetileg szereplő – majd a másolótól később törölt és javított [παιδίσκας] – v. 141:

[56] *Breillat:* i. m. (35. jegyz.) kül. 325. 2. jegyz.

[57] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 31. 68. jegyz.

[58] *M. Beaudouin:* Étude du dialecte chypriote moderne et médiéval (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 36). Paris 1884. kül. 34. és 55.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

παρθῆνος alakot, amellyel kapcsolatban megjegyzi: „ne faut-il pas voir le « dorisme », παρθένως pour παρθένους?”)

– Az A. inf. végén megjelenő apokopé, a -ν elmaradása. Például: v. 28: ἀναχάζει vagy ἀναγκάζει; v. 151: τυγχάνει.
– v. 180: ἀπηφάνισται alak az *ἀπαφανίζω igéből származhatna, de ilyen ige nincs. Hagen és Ellissen ἀπωρφάνιστο-ra javítják, Breillat a főszövegben az eredeti olvasatot megtartja, de az apparátusban az ἀπηρφάνισται alakot is elképzelhetőnek tartja, ha azt a köznyelvi (rekonstruált) *ἀπαρφανίζω alakból képezzük, amely az ἀπορφανίζω ciprusi változata lenne. Beaudouin (i. m. [48. jegyz.] 32) ugyanis a ciprusi görög nyelvjárás sajátos szókincsében feltünteti az „árva” ἀρφανός alakot az általános ὀρφανός-szal szemben. (Beaudouin azonban a hivatkozott helyen a modern ciprusiban az -o domináns használatától eltérő archaikus alakok [a közölt négy példa – köztük az ἀρφανός = ὀρφανός] kapcsán megjegyzi: „qui semble un dorisme”.) Rizzo Nervo fenntartásokkal kezeli Breillat megoldását, és hozzáteszi, hogy a ciprusi görögben van adat az ἀρφανεύκω > ἀρφανεύω igealakra is, végül megtartja a kézirat eredeti olvasatát.[59]

A felsorolt nyelvi jelenségek a ciprusi dialektus nyelvi emlékeiben valóban előfordulnak (az ω „dórizmusok” döntő többségükben az *Assises de Jerusalem* szövegéből [XIII. századtól], az apokopé példái Leontinos Machairas [XV. század] krónikájából származnak). Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk a felsorolt, szakirodalommal alátámasztott példákat, a Ciprusra utaló jelek korántsem olyan egyértelműek, mint amilyennek első látásra tűnnek. Beaudouin az ου és ω cseréjének kérdését vizsgálva, jóllehet a dialektikus változás mellett áll ki, nem zárja ki teljesen a dórizmus lehetőségét sem.[60] Másfelől ugyanezeket a jelenségeket megtaláljuk például a *Moreai Krónika* szövegében is, jóllehet a jelenséget, mint a krónika nyelvére jellemző alakokat a szakirodalom ki sem emeli.[61] Mindemellett maga Breillat kritikai kiadásának főszövegében

[59] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 36.

[60] *Beaudouin:* i. m. (58. jegyz.) 34: „Doit-on considérer ces formes, et en particulier l’accusatif et le génitif, comme restes d’une langue plus ancienne, ou n’y a-t-il là qu’un simple changement de son reproduit par l’écriture ? Il ne faut pas voir, de parti pris, des vestiges des dialectes anciens dans toutes les formes modernes qui peuvent être analogues ; il est trop facile d’abuser de ce système, lorsque les changements de voyelles sont si fréquents dans toutes les langues et surtout dans les dialectes populaires. Ici l’analogie est remarquable ; mais je préfère voir dans ces mots et autres semblables une altération du son ου, plutôt que d’admettre un dorisme assez peu explicable pour un si petit nombre de mots au milieu de tant de formes ordinaires.”

[61] *J. M. Egea:* Gramática de la Crónica de Morea. Un estudio sobre el griego medieval.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

az egyik, fent idézett példánál (42: Οὐτέρω Παντρεγόρω) inkább aljótát ír az ómega alá, és dativusként értelmezi az alakot, amely tökéletesen illik a nyelvtani szerkezethez. Ráadásul a ciprusi dialektust tárgyaló újabb szakirodalom az ου és ω cseréjét sem tekinti markáns jellegzetességnek, ezért a tipikus jelenségek között nem is említik.[62]

A jelenség mindemellett – épp a δίδωμι (vö. v. 197) esetében – a tudós nyelvű irodalom hagyományozásában is felbukkan: Const. Porph. *De Ceremoniis* (221,15 Reiske) δίδωσιν a διδόασιν vagy a δίδουσιν helyett.[63] A ν apokopé jellegű elmaradására valóban vannak ciprusi példák,[64] ugyanakkor ezek a jelenségek, különösen az infinitivusok esetében, például a *Moreai Krónika* szövegében is jelen vannak.[65] Másfelől a ciprusi dialektus különös jellemzője, hogy az anyaországi területekhez képest – ahol az a kora középkortól visszaszorult – a szóvégi ν-t a Dódekanésos-szigetcsoporthoz hasonlóan megőrizte, sőt, gyakran nyelvtörténetileg indokolatlan helyzetekben meg is kettőzte.[66]

Vitoria–Gasteiz 1988. Az ου és ω cseréjére a koppenhágai kódexben (Codex Havniensis 57) lásd: v. 1663 (ἀπαύτου – ἀπαύτω ctr. 1696, ahol ἀπαύτου szerepel); v. 1880 (ἐμούς – ἐμῶν); v. 2801 (τοῦ κάστρου – τῶ κάστρο); v. 3917 (τοῦ Δεσποτάτου – τῶ δεσποτάτω); v. 3951 (ὡρμῆσαν – ὡρμῶσαν); v. 3990 (ἔχουσιν – ἔχωσιν); v. 5881 (του βάνει – του τῶ βανη). A párizsi kódexben (Codex Parisinus gr. 2898) v. 2657 (πριγκιπάτου – πρηγγηπάτω). Jóllehet a XIV. század végén készült koppenhágai kódex a Vat. Gr. 1822-ben hagyományozott *Az Öreg lovag* szövegéhez hasonlóan a verseket piros iniciálékkal kezdi, és a 6v foliumtól ugyanúgy, a verssorok feladásával, prózai szövegként szerkeszti, az íráskép nem hasonlít „a ciprusi fürtösre". A másoló személye és a kézirat elkészítésének helye (miként a párizsi kódex esetében) ismeretlen. Lásd: *J. Schmitt:* Zur Überlieferung der Chronik von Morea. Romanische Forschungen 5 (1890) 519 skk. kül. 529 skk. és *Uő:* The Chronicle of Morea. London 1904. Vö. továbbá *J. M. Egea:* La Crónica de Morea (Nueva Roma 2). Madrid 1996. Legújabban *T. Shawcross:* The Chronicle of Morea. Historiography in Crusader Greece (Oxford Studies in Byzantium). Oxford 2009. A 112. és a 113. oldal között 12 színes táblával.

62 *S. Varella:* Language Contact and the Lexicon in the History of Cypriot Greek (Contemporary Studies in Descriptive Linguistics. Vol. 7). Berlin 2006. 13 skk. Vö. *G. Horrocks:* Greek. A History of the Language and its Speakers. Wiley-Blackwell 2010². kül. 360 skk. (Vö. *J. Sitaridou – M. Terkourafi:* On the loss of the masculine genitive plural in Cypriot Greek: Language contact or internal evolution? In: Historical Linguistics 2007: Selected papers from the 18th International Conference on Historical Linguistics, Montreal, 6–11 August 2007. [Current Issues in Linguistic Theory 308]. Szerk. *M. Dufresne – F. Dupuis – E. Vocaj.* Amsterdam – Philadelphia 2009. 161 skk.).

63 *S. B. Psaltes:* Grammatik der byzantinischen Chroniken. Göttingen 1913. 238.

64 *Beaudouin:* i. m. (58. jegyz.) 55. Az infinitivusszal kapcsolatban két példát hoz a Machairas-krónikából.

65 *Egea:* i. m. (61. jegyz., Gramática) 79 sk. Számos, egyértelmű példát hoz.

66 *Varella:* i. m. (62. jegyz.) 16 sk. A szerző *G. Babiniotis:* Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας című (Athén 1985) könyvére hivatkozik.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ráadásul az egyik példaként említett olvasat (v. 28: ἀναχάζει) kiadói javítás, a kódex olvasata önmagában is értelmes, és a szöveg összefüggésébe illik: a verbum finitum ἀναγκάζει.

Paleográfiai ismérvek

Rizzo Nervo összegzi azokat a paleográfiai ismérveket, amelyek egyértelműen ciprusi kéz/másoló munkájára utalnak.[67] A jegyek a továbbélő „ciprusi álkötött ε-" („pseudo-ligatures basses" – XII–XIII. század), és a „ciprusi fürtös" („bouclée" – XIV. század) stílusok jellegzetességeit tükrözik. Gyakran előforduló magas szárú τ, amelynek horizontális szárvégén kis hurok van; jellegzetesen „ál-ligatúrába" nagyított, alul kapcsolt ε; egyenes tengelyű ψ, amely keresztformát ölt; az εξ ligatúra; „uszályos" β; balra tartó szárú γ; nyújtott és a ligatúrákban balra hajló ι; a ρο- „kengyeles" ligatúra, és végül az υρ betűkapcsolat nyitott ρ-val.[68] A ciprusi jegyeket megerősítik azok a hasonlóságok is, amelyek a kéziratot más, biztosan Ciprusról származó XV. és XVI. századi kéziratokkal kötik össze.[69]

---

[67] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 29 és 58. jegyz. sk.

[68] A jegyek azonosításánál Rizzo Nervo Paul Canart 1977–1989 között megjelent, összesen öt, a ciprusi írást elemző tanulmányára hivatkozik. Vö. *P. Canart:* Un style d'écriture livresque dans les manuscrits chypriotes du XIVe siècle : la chypriote « bouclée ». In: La paléographie grecque et byzantine (Colloques Internationaux du C.N.R.S. No 559. Paris 21–25 octobre 1974). Paris 1977. 303 skk. A függelékben 37 olyan kéziratot jelöl meg a szerző, amelyek a „ciprusi fürtös" írással készültek. A közölt illusztrációk alapján a Vat. Gr. 1822 200 skk. nem annyira az „érett" bouclée-ra (Fig. 2), mint inkább a Fig. 5-ben közölt Vat. Gr. 743. fol. 64-re hasonlít. A *bouclée* kifejezést Canart alkotta meg, de a *bouclée – fürtös*, *hurkos* szabatos angol és német megfelelőjéért az előadást követő hozzászólásában Hunger mindhiába faggatta az előadót [vö. 318]. *P. Canart:* Les écritures livresque chypriotes du milieu du XIe siècle au milieu du XIIIe et la style palestino-chypriote « epsilon ». Scrittura e Civiltà 5 (1981) 17 skk. kül. 34. A sajátos „álkötött" ε-stílus (a maiusculára emlékeztető epsilon középső szára eléri a következő betűt) a szerző megállapítása szerint nemcsak Ciprus szigetén, hanem a Szentföldön és Dél-Itáliában is elterjedhetett (70). (Vö. továbbá *E. Yota:* Le tétraévangile Harley 1810 de la British Library. Contribution à l'étude de l'illustration des tétraévangiles du Xe au XIIIe siècle. [Thèse de doctorat] Fribourg 2001. 29 skk. Vö. *Uő:* Étude préliminaire du tétraévangile Harley 1810 de la British Library de Londres et de ses rapports avec le groupe des manuscrits du « style epsilon à pseudo-ligatures basses ». In: I manoscritti greci tra riflessione e dibattito. Atti del V Colloquio Internazionale di Paleografia Greca [Cremona 4–10 ott. 1998]. Ed. *G. Prato.* Firenze 2000. 251 skk.)

[69] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 29. 60. jegyz. Vö. *C. N. Constantinides – R. Browning:* Dated Greek manuscripts from Cyprus to the year 1570 (Dumbarton Oaks Studies 30). Washington (DC) – Nicosia 1993.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Proveniencia

A kézirat keletkezési és származási helye, másfelől Vatikánba kerülésének körülményei tisztázatlanok. Canart katalógusbéli összegzése, majd a ciprusi kéziratokat katalogizáló Constantinides–Browning alapján Rizzo Nervo is lehetségesnek tartja, hogy *Az Öreg lovag*ot tartalmazó kötetet is Nicolas-Claude Fabri de Peiresc szerezte meg magának Ciprusról.[70] Constantinides és Browning négy olyan kéziratot azonosít, amelyek biztosan eljutottak De Peiresc-hez, ezek között azonban nem szerepel a Vat. Gr. 1822.[71] Másfelől Tamizey de Larroque De Peiresc levelezését közlő monumentális kiadásában, a 152. levél megjegyzéseiben a kézirat ciprusi származását valószínűsíti.[72] Az 1618. november 7-én kelt, Barclay úrnak, Rómába írt levélben ugyanis az antikvárius olyan görög kéziratot említ, amelyet tíz évvel korábban bizonyos Mioursans úr Rómában átadott a Reggio Emiliából származó görög Nicolo Modaforónak. A levél írója, De Peiresc afelől érdeklődik Barclaynál, hogy tud-e valamit erről a személyről. A vászonborítású, jó háromujjnyi vastag ólomcsattal lezárt kézirat ugyanis „Nagy Károly történetét görög nyelven tartalmazza" („Il contenoit en langue grecque l'histoire de Charlemaigne"): vajon megvan-e még, és mennyiben különleges a szöveg. A levél kiadója, Tamizey de Larroque 1896-ban a görög nyelvű könyvvel kapcsolatban M. H. Omont véleményét kérdezte, aki – a levél kiadott szövege alatt, jegyzetben közölt – válaszában a történetet egyértelműen a Ὁ Πρέσβυς Ἱππότης-szel azonosította, egyszersmind E. Legrand további szakvéleményét is megígérte. Legrand a kiadóhoz írt levelében megerősítette Omont álláspontját annál is inkább, mert Nagy Károly történetét tartalmazó görög könyvet nem ismernek. Az első három kiadás felsorolása után hozzáteszi, hogy a kiadók egyike sem közölte a kézirat jelzetét (von der Hagen, Michel, Ellissen), de egykori tanítványa, a cincinnati születésű John Schmitt nemrég kollacionálta a szöveget, mert új kiadást készít.[73] Legrand a római görög iskola történetét

[70] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 28. Lásd még *J. Darrouzès:* Autres manuscrits originaires de Chypre. Revue des Études Byzantines 15 (1957) 131 skk. kül. 157. A 120. tételként a Vat. Gr. 1822-őt szerepelteti, és a ciprusi származtatást kizárólag Breillat nyelvi érveire alapozza.

[71] *Constantinides – Browning:* i. m. (69. jegyz.) 23.

[72] *Ph. Tamizey de Larroque:* Lettres de Peiresc. Tom. VII. Paris 1898. 376 skk.

[73] A kiadás valószínűleg nem készült el, de John Schmitt nyolc évvel később, 1904-ben lipcsei professzorként kiadta a *Moreai Krónikát*. Legrand véleményét Tamizey de Larroque ugyanabban a jegyzetben idézi, lásd még *É. Legrand:* Bibliographie hellénique : ou Déscription raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle, V. (Paris 1903) 282 skk. Nicolas-Marie

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

is kutatta, és pontos adatai voltak két évszázad növendékeiről. Ezek alapján Nicolo Modaforo 1618-ban, De Peiresc levele keltezésekor tízéves volt (tehát a kézirat említett átadásának évében, 1608-ban született). Legrand ennek alapján két lehetőséget lát: vagy egy másik Modaforóról van szó, vagy De Peiresc levelének dátumai pontatlanok, és az is elképzelhető, hogy az öreg lovagról szóló szórakoztató történetet ajándékba kapta a tízéves fiú. A római görög iskola levéltári forrásai alapján Nicolas-Marie Modaforos calabriai görög 1620-ban 12 évesen lett a görög iskola növendéke, ahonnan 1626-ban lépett ki. Későbbi pályájával kapcsolatban a forrásokban további pontatlanságok is vannak. Fentiek alapján tehát aligha tekinthetjük bizonyítottnak, hogy a kézirat Ciprusról származik.

Az irodalmi forrás

Az *editio princeps* megjelenését követő értekezésében elsőként Karl Ludwig Struve állapította meg, hogy a görög költemény tartalmának forrását a *Guiron le courtois* és a *Tristan en prose* címen ismert Artúr-elbeszélésekben, a közvetlen előképet pedig a pisai Rusticiausnak – feltételezhetően ezen művekből készített – „gyűjteményében" kell keresni, amelyet Marco Polo későbbi, genovai cellatársa a XIII. század végén állított össze.[74]

A görög költemény forrásának kutatói már a XIX. században fontos eredményeket értek el, így különösképp Ellissen, Gidel és Löseth, majd újabban, a XX. században Lathuillère.[75] A kutatók azonban – a szerteágazó és olykor jelentősen különböző szövegvariánsok áttekinthetetlensége miatt – rendre a XIII. századi prózai breton-irodalom és Rusticiaus kivonatának kritikai kiadását hiányolták és sürgették, amely biztos alapot teremthetett a görög szöveg és előképeinek összehasonlítására.[76]

A filológiai vizsgálat szélesebb alapjait Alexandre Micha *Lancelot* (1978–1982), Philippe Ménard és kiadótársainak *Tristan en prose* (1987–1997), végül

Modaforos biográfiai adatait összegzi, majd (levelének újraközlése mellett) megjegyzi, hogy a görög könyv tulajdonosa egy másik Nicolas Modaforo lehetett.

[74] *Struve:* i.m. (17. jegyz., Romane) 72 sk.

[75] *Ellissen:* i. m. (20. jegyz., Versuch); *Gidel:* i. m. (28. jegyz.); *Löseth:* i. m. (33. jegyz.); *Lathuillère:* i. m. (34. jegyz., Guiron le Courtois) és *Uő:* La Compilation de Rusticien de Pise. In: Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters, IV/1: Le Roman jusqu'à la fin du XIIIe siècle. Heidelberg 1978. 623 skk.

[76] *Garzya:* i. m. (37. jegyz.).

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

pedig Venceslas Bubenicek monumentális *Guiron le Courtois* (2015) kiadásai teremtették meg.[77]

Rusticiaus – a görög vers előzményét jelentő – Artúr-összeállítását pedig a legrégebbi kódex reprezentatív, hasonmás megjelentetésével Fabrizio Cigni adta ki modern kiadásban (1994).[78] Cigni kiadásával és összegző tanulmányaival egyszerre mutatta be Rusticiaus feldolgozásának létrejöttét, a különböző lehetőségeket, és biztosított mértékadó szöveget a görög költeménnyel történő összehasonlításra. Utóbbit Rizzo Nervo végezte el az öreg lovag történetét bemutató francia elbeszélő-epizódok teljes közlésével, amelyet az olasz fordítással is kiegészített.[79]

Cigni kutatásai alapján *Az Öreg lovag* egyetlen ismert tartalmi előzményét jelentő Rusticiaus (Rustichello da Pisa) művel kapcsolatban az alábbiakat összegezhetjük.[80] A *Gyűjtemény* az 1270–1274 között Itáliában elterjedt francia nyelvű Artúr-elbeszélésekből készült. A művet *Meliadus* (Tristan apjának nevét idéző) címmel is számon tartják, jóllehet a szöveghagyomány ezt nem indokolja. A szerző, aki 1284-et követően Marco Polo cellatársa volt a genovai börtönben, bevezetőjében azt állítja, hogy művét a Szentföldre tartó I. Eduárd angol király kalandos könyvéből „fordította". Az angol király a történeti tények alapján több sziget és állomás érintésével 1271 májusában érkezett Akrába, ahol jelentős pisai és észak-itáliai kolónia is tartózkodott.

Sikertelen harcokat követően 1272-ben visszatért Szicíliába, majd onnan, apja halálhírét véve, szárazföldi úton hazavonult Angliába (1274). A király

[77] Lancelot. Roman en prose du XIIIe siècle. Édition critique avec introduction et notes par *Alexandre Micha*. Genève 1978–1982. Le roman de Tristan en prose, éd. *Philippe Ménard*, Genève (Tome I: éd. *Ph. Ménard*, 1987; Tome II: éd. *M.-L. Chênerie* et *T. Delcourt*, 1990; Tome III: éd. *G. Roussineau*, 1990; Tome IV: éd. *J.-C. Faucon*, 1991; Tome V: éd. *D. Lalande*, 1992; Tome VI: éd. *E. Baumgartner* et *M. Szkilnik*, 1993; Tome VII: éd. *D. Quéruel* et *M. Santucci*, 1994; Tome VIII: éd. *B. Guidot* et *J. Subrenat*, 1995; Tome IX: éd. *L. Harf-Lancner*, 1997). Guiron le Courtois. Roman arthurien en prose du XIIIe siècle. éd. *Venceslas Bubenicek*. Berlin – New York 2015. Az újabb, egyes kódexet feldolgozó kiadásokat itt nem említem.

[78] *F. Cigni:* Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa. Pisa 1994. Lásd még *Uő:* Pour l'édition de la compilation de Rustichello da Pisa: la version du Ms. Paris, B.N., Fr. 1463. Neophilologus 76 (1992) 519 skk. és *Uő:* French Redactions in Italy: Rustichello da Pisa. In: The Arthur of the Italians: The Arthurian Legend in Medieval Italian Literature and Culture. Szerk. *G. Allaire – R. Psaki*. Cardiff 2014. 21 skk. (Az újabb irodalomról lásd a jegyzeteket passim). Rusticiaus Guiron le Courtois-kivonatátnak kritikai kiadását készíti elő *C. Lagomarsini:* Le cas du compilateur compilé : une œuvre inconnue de Rusticien de Pise et la réception de *Guiron le Courtois*. JIAS 2015; 3(1) 55 skk.

[79] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., mondo dei padri); majd *Uő:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere).

[80] Tömör összegzést nyújt *Douglas Bruce:* i. m. (41. jegyz.) II, 26 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Artúr-elbeszélések iránti érdeklődésének ismeretében nincs okunk kételkedni a szerző forrásával kapcsolatos állításában, bár az jellegzetes irodalmi toposz is lehet.

A *Gyűjtemény* kalandos lovagi történetek sora. Rusticiaus bevezetőjében egyértelműen megjelöli, hogy mindenekelőtt Tristan és Lancelot vetélkedése érdekli, tehát minden bizonnyal elsősorban a *Tristan en prose* elbeszélésből merített. A főhősök történeteiben azonban mindenekelőtt a katonai szempontokat, a párviadalt és a megbékélést állítja előtérbe. Cigni szerint a bevezetőt követő első történetet, Branor le Brun, az öreg lovag kalandjait maga Rusticiaus (olaszosan Rustichello) találta ki.[81] A történet meghatározó eleme a régi és az új lovagi nemzedék (Artúr kortársai) közötti összehasonlítás, amely a *Guiron le courtois* (Artúr király apjának, Uther Pendragonnak és a régi kerekasztal lovagjainak kalandjait tartalmazó) elbeszélést is átszövi, emellett az Artúr-történetek számos toposzát felvonultatja, köztük az udvari lovagi eseményekből készülő könyv motívumát, amely maga válik az elbeszélés forrásává. Cigni szerint az epizód tökéletesen illeszkedik a XIII. század végének itáliai breton-elbeszélések irodalmába, ahol a régi lovagok kiválósága és felsőbbrendűsége gyakori elem (*Novellino, Tavola Rotonda*). Az öreg lovag története tehát a gyűjteményes kötetben olyan, a szerzőtől tudatosan szerkesztett első egység lehet, amely a teljes mű legfontosabb mondandóit sűríti magába. Mivel *Az Öreg lovag* történetnek a *Gyűjtemény*t tartalmazó, XIII. század végén készült párizsi kódexet (BNF MS, fr. 1463) megelőző testimoniuma nincs, Cigni véleményét Rusticiaus irodalmi újításáról érdemben sem cáfolni, sem bizonyítani nem lehet.

A történet első felének beharangozása: „*Mes si metra li maistre une grandimes aventures tot primieremant, que avint a Kamaaloth a la cort dou roi Artus le sire de Logres et de Bretaingne. Ci comance le grant chevalerie dou Viel Chevalier et comant il vint a court dou roi Artus*." (1§ 6. Cigni 1994 nyomán RN 59. p.) és különösképp a második epizód bevezetője: „*Mes le livre le voz nomera en avant, et sachiez tot voiremant que ceste novelle et aventure, qui voussit regarder le tenz et les aventures qui avindrent pour li tens, ne seroit pas de mettre en ecrit en cief de cestui livre, por ce que tiel novelles sunt ecrit en cest livre aprés cest que furent assez devant. Mes por ce que maistre Rusticiaus le truevé eu livre dou roi d'Engleterre tout devant, en fist il chief de son livre, por ce qu'elle est la plus bielle aventures et la plus mervillieuses qui sont escrit en trestous li romains dou monde*." (16§ 18–19. Cigni 1994 nyomán RN 86. p.) mindazonáltal keresetten

[81] Már *Breillat:* i.m. (35. jegyz.) 323. 7. jegyz., *Cigni:* i. m. (39. jegyz., romanzo arturiano) 11 és *Ő:* i. m. (78. jegyz., French Redactions) 25.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

azt sejteti, hogy Rusticiaus „Eduárd király könyvének" beosztását követte, onnan emelte át a különösen szép történetet műve elejére.[82]

Rusticiaus művének valamennyi későbbi kézirati ága tartalmazza az öreg lovaggal kapcsolatos történetet, Cigni egyenesen úgy tartja, hogy az olasz változatok (*Tristano Veneto* és *Tristano Palatino*: BNCF, MS 556) közvetítettek a görög és szerb-orosz változatok felé.[83] Rizzo Nervo számos egyéb leágazást is feltárt, de ezen szövegváltozatok alapján sem lehet közelebb kerülni annak a kérdésnek a megválaszolásához, vajon volt-e a *Gyűjtemény*nek olyan változata, kézirati elágazása, amely – akár a korábbi „Übersetzungsliteratur" besorolást megerősítve – a görög szöveghez közelebb álló megfelelőt tartalmazott.[84]

Különbségek a francia minta és a görög vers között

Az Öreg lovag görög nyelvű verses feldolgozásának jellegzetességei a francia mintával történő összehasonlítás alapján ismerhetők meg igazán. Az elemzés ezen új megközelítésmódját Rizzo Nervo képviselte, majd Rusticiaus szövegének kritikai kiadása után a vizsgálatot meg is tudta valósítani. A kevésbé áttekinthető és letisztult francia forrásközlések és szövegek alapján (Löseth) korábban már Breillat és Garzya is elemzésük fontos részévé tették az összehasonlításból kibontható sajátosságokat. Így részben már arra is törekedtek, hogy a vers önálló költői értékeihez is közelebb kerüljenek. A XIX. századi kutatás, és különösen annak sommás, záró értékítélete inkább fordításról, Breillat emlékezetből felidézett és összeszerkesztett versről, Garzya nyomán pedig – mindenekelőtt – Rizzo Nervo (majd az őt követő újabb kutatói nemzedék) tudatos költői átalakításokról beszélnek.[85]

[82] *E. G. Gardner:* The Arthurian Legend in Italian Literature. London 1930. 154 a *Tavola Rotonda* keletkezése kapcsán megtalálni véli Eduárd király könyvét. II. Savoyai Péter, Richmond grófja (1203–1268) lehetett a közvetítő személy az angol király és Pisa között (?).

[83] *Cigni:* i. m. (78. jegyz., French Redactions) 29. és 35 sk. Két további, *Az Öreg lovag* szövegéhez közel álló észak-itáliai kódexet emel ki *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 174.

[84] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 8 sk. A teljes kézirati hagyományt feldolgozó Rusticiaus-kiadás még nem készült.

[85] A görög szerző – a regényszerzők gyakorlatának megfelelően – tucatnyi erőteljes homérosi reminiszcenciával igyekezett emelni a költemény színvonalát. A szakirodalomban feltárt és alább összegyűjtött allúziók a bizánci korban alapismeretnek számító Homéros-ismeretből fakadnak, a francia előzményből teljesen hiányoznak: v. 9 – Hom. *Il.* XV, 618 sk.; v. 41 – Hom. *Il.* VI, 118 skk.; v. 56 – Hom. *Il.* III, 39 és XIII, 770.; v. 79 skk. – Hom. *Il.* XV, 623–629.; v. 85 – Hom. *Il.* I, 24 (?); v. 140 skk. – Hom. *Il.* VI, 490–494.; v. 144 – Hom. *Il.* XXIV, 710–713.; v. 156 skk. – Hom. *Il.* I, 29–31.; v. 252 – Hom. *Od.* VI, 209.; v. 257 sk. – Hom. *Il.* és *Od.* passim (pl. *Od.* V, 96 és XIV, 111). A homérosi reminiszcenciák ironikus hatásáról vö. *Carbonaro:* i.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az alábbiakban először Breillat, majd Rizzo Nervo megállapításait közöljük, amelyeket a különbségek megjelölése szempontjából egytől egyig helytállónak tartunk.

Breillat alaptézise, hogy a szerző emlékezetből idézte fel a breton-mondakörhöz kapcsolódó olvasmányait, és nem volt előtte minta, amelyet szövegszerűen követhetett volna.[86] Ennek bizonyítására tételesen felsorakoztatja az árulkodó különbségeket:

1) A görög vers nem sorolja fel a tizenkét lovagot, akiket Branor le Brun (Branor, a Barna) legyőzött, kizárólag az első kettőt, a leghíresebbeket tartotta meg: Palamédést és Gauvint. Ezzel szemben bevezet egy harmadik nevet: Galahad (*Galaiótos*), aki bár az „eredetiből" hiányzik, a kerekasztal köreinek egyik legnépszerűbb alakja. A görög szerző a titánok uraként mutatja be, jóllehet a breton-mondakörben mindig „*Prince des Iles lointaines*"-ként azaz „Távoli Szigetek hercege"-ként szerepel. Mindez azonban levezethető a Tristan-regény egyik fejezetéből (*Château des Pleurs*), ahol anyja óriástermetét örökli, másfelől apja a Gigászok szigetének (*Ile des Géants*) az ura. Az sem meglepő, hogy királyi nemzetségből származtatja, mert valamennyi breton-szövegben nagy területek felett uralkodó főhercegként szerepel. Breillat megállapításához hozzátehetjük, hogy a fényűzést kedvelő, fennhéjázó „Galaiótos" megjelenítése, másfelől az öreg lovag megvető viszonyulása markáns, tudatosan szerkesztett „többleteleme" a görög versnek, amely további következtetésekhez vezethet.
2) Ugyancsak a *Château des Pleurs* epizódból vehette a görög szerző a Száz lovag királyát (v. 183), akit az árva leány szomszédjaként szerepeltet, miközben az eredetiben (azaz Rusticiaus szövegében) a neve Guiot őrgróf. Breillat szerint a „*Száz lovag királya*" többször előfordul a breton-elbeszélésekben, és ez is okozhatta a zavart a görög szerző számára.
3) Breillat szerint a görög szerző a breton-irodalommal kapcsolatos ismereteit némiképp még fitogtatni is akarta, amikor Gauvin őseit kívánta megnevezni – de csupán tévelygését tanúsította. A francia mintában Gauvin mint Artúr unokaöccse, Lot d'Orcanie királyának fia szerepel. A görög szerzőt

m. (40. jegyz.) és különösen *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 179 skk.

[86] *Breillat:* i. m. (35. jegyz.) 313. Véleményét osztja *E. M. Jeffreys:* Further Notes on Palamedes. Byzantinische Zeitschrift 61 (1968) 251. A szerző szerint a nyelvi elemzés, mivel a költő archaizál, nem vezet eredményre, annál is inkább, mert a vers félreérthetetlenül az orális kompozíció jegyeit mutatja. A vers valószínűleg néhány évtizedig szóbeli hagyományban terjedt, míg végül lejegyezték. *Garzya:* i. m. (37. jegyz.) 271. 30. jegyz. megalapozatlannak tartja ezt az álláspontot.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

az „Artúr unokaöccse" téveszthette meg, jóllehet a szövegek rendre azt ismétlik, hogy a hős Lot d'Orcanie királyának fia. Utóbbi azonban szokatlan részlet lehetett az „öntudatos, ám feledékeny" görög szerzőnek, akit csupán Gauvinnek a királyok királyával való rokoni kapcsolata ragadott meg: ὁ τοῦ ῥηγὸς ἀδελφιδοῦς (v. 38). Az elterjedt Artúr-elbeszélésekben pedig Artúrnak csak egy nővére volt, mégpedig Morgana, Uther Pendragon király lánya. A görög szerző számára tehát csábító volt, hogy Gauvint Morgana fiává és Uther Pendragon unokájává tegye meg (v. 41 sk.).[87]

4) Érdekes mozzanat, hogy Breillat tipikus „emlékezetkiesésnek", az elvesztett minta tökéletlen visszaadásának tekinti azt a jelenetet is, amikor az öreg lovag a párviadalt Gauvin szüleire hivatkozva próbája elhárítani. Az „eredetiben" ugyanis épp Artúrt figyelmezteti az öreg az apjával való egykori szoros barátságára. (Jóllehet Breillat élesen mutat rá a különbségre, a jelenet az egyik legmarkánsabb vers-elem, amely keresetten homérosi áthallást követ [v. 41 skk. és Hom. *Il.* VI, 118 skk.], és az Öreg békéltető, „görögös" viselkedéséhez is jól illeszkedik, lásd lejjebb Rizzo Nervo észrevételeit.)

5) A görög szerzőt akkor is cserbenhagyja az emlékezete, amikor Palamédés és Gauvin ősi barátságát emlegeti (v. 28–31 és 35–36). Ezzel szemben egyes Tristan-kéziratok alapján épp Gauvin felelős Palamédés haláláért, akit – a lovagiasságot felrúgva – cserbenhagyott. Miként az ókori eposzban, úgy a breton-irodalomban is fontos a két hős-barát motívuma: Tristan és Diandan, Tristan és Lancelot, Palamédés és Tristan. Breillat szerint ezt a modellt alkalmazza a görög szerző, de elvéti a párt, és tévedésből Palamédést és Gauvint köti össze.[88]

---

[87] A valós rokonsági viszonyokat a 314/4. jegyzetben tisztázza Breillat: Ygerne először Tintagel herceghez ment férjhez, és neki szült három lányt, köztük: Morganát és Gauvain anyját, aki Lot d'Orcanie királyának felesége lett. Később Ygerne Uther Pendragonhoz ment hozzá, és neki szülte Artúrt.

[88] Breillat további részleteket is azonosít, amelyek távol állnak az „eredetitől", és Rusticiaus gyűjteményéből vagy más breton-műből származó emlékezetfoszlányoknak tűnhetnek. Így pl. Artúr társai nem tudnak ellenállni az Öregnek, csak a két legkiválóbban, Tristanban és Lancelotban bíznak, akik végül síkra szállnak. Lancelot megkéri Tristant, hogy elsőnek harcolhasson, és bár Tristan aggódik, a kérést nem utasíthatja vissza. Mindebben a breton-elbeszélések lovagi szokása tükröződik, amikor a lovag tiszteletajándékul az első megütközés lehetőségét kéri társától. Egy másik hely talán a *Tristan en prose* helyére utal (v. 15), ahol Palamédés veresége után szégyenében visszavonul és eldobja a fegyvereit. Az „eredetiben" úgy elterül, hogy azt sem tudja, éjszaka vagy nappal van-e. Valójában ő az egyetlen, aki kimutatja érzelmeit. Hasonló motívum a breton-irodalomban Tristan és Palamédés szerelmi vetélkedése kapcsán fordul elő. Az Izoldáért vívott harcukat követően Palamédés úgy eldobja fegyvereit, hogy egy éven át meg sem találja azokat. A 317/5. jegyzetben Breillat számos további tartalmi, részben irodalmi

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Rizzo Nervo a minta, Rusticiaus francia szövegének és a görög versnek tartalmi eltéréseit három csoportra osztja:

I) Jelentéktelen eltérések, amelyek az elbeszélésszövés átalakításából származnak.[89]
II) Görög eltérések, amelyeket Hunger „bizánci jellegzetességeknek" (*atmosphère byzantine*) nevezett más összefüggésben.[90]
III) Szándékos változtatások, amelyeket a szerző közlendőjének közvetítésére használt.

Majd a legfontosabb, harmadik csoporthoz tartozó tíz elemet oszlopokba szerkesztve állítja egymás mellé:[91]

a) A franciában az Öreg nem ismeri meg a királyt; a görögben megismeri és felszólítja, hogy ne küzdjenek meg, Ginevra, törvényes felesége mellett ne akarja megszerezni magának a lányt. [*Comp*. 12,17–18 és v. 150–164]
b) A franciában megütköznek, és a király megsebesül; a görögben nem ütköznek meg, a király elfogadja az Öreg hódolatát. [*Comp*. 12,31 és v. 165–169]
c) A franciában a lovagok Artúr előtt és után ütköznek és sebesülnek meg; a görögben mindez Artúr síkra szállása előtt történik. [*Comp.* 14]
d) A franciában az Öreg elmondja, hogy 40 éve nem harcolt, és arra kíváncsi, vajon az ifjak jók-e annyira, mint a régiek; a görögben nem tárja fel érkezése okát. [*Comp.* 15,3]
e) A franciában az özvegyasszony lányának Artúr segítséget ígér, és végül – a látottak miatt – a lány maga választja inkább az Öreget; a görögben Artúr elutasítja a lányt, és a lovagjai segítségét. [*Comp*. 17,8 és v. 190–200]
f) A franciában az Öreg, jóllehet nem harcolt 40 éve, eleget tesz a lány segélykérésének anyai nagybátyja (Lamorat de Listinois) iránti barátsága miatt is; a görögben jóllehet megfáradt a teste, mivel ő okozta a lovagok vesztét és szégyenét, vállalja a feladatot. [*Comp*. 18,3 és v. 201–205]

szempontú eltérést is felsorol. Ezekben már megjelenik a kérdés, vajon milyen szemléletbeli különbségek tükröződnek, és ezek mire utalhatnak.

[89] Rizzo Nervo nem fogadja el Breillat álláspontját, hogy ezek alapján a szerző ne saját minta alapján dolgozott volna. A görög szövegből kibontható genealógia véleménye szerint nincs feltétlenül ellentétben a franciával. Lehet, hogy a szerző alaposan és bővebben ismerte az Artúr-mondakört, és alternatív hagyományból dolgozott.

[90] *H. Hunger:* Un roman byzantin et son atmosphère : Callimaque et Chrysorrhoé. In: Travaux et Mémoires 3 (1968) 405 skk. és *Ő:* Byzantinische Grundlagenforschung. London 1973. XIX.

[91] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., mondo dei padri) 122 skk. és *Ő:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 16 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

g) A franciában a lány hárítja az otthoniak gúnyolódását, és elmeséli az Öreg tetteit Artúr udvarában; a görögben a gúnyolódás ellenére sem indul vissza más lovagért, nem mesél, és nem mondja meg választása okát. [*Comp*. 19,17–23 és v. 218–256]
h) A franciában az Öreg, miután az özvegy elhiszi mindazt, amit a lány mondott, a zsarnoknak elvonulást ajánl, majd a védőkkel együtt megfutamítja a lovagokat; a görögben először elnézi a támadók pusztítását, majd elvonulást ajánl, de mivel azt kigúnyolják – csupán végső megoldásként –, felveszi a harcot. [*Comp*. 21–23 és v. 259–189]
i) A franciában a lány az Öreg javaslatára hozzámegy a zsarnokhoz; a görögben nincs ilyen. [*Comp.* 25,16]
j) A franciában az Öreg levelet küld Artúrnak, amelyben felfedi kilétét és leírja: csak azt akarta megtudni, vajon a régiek vagy a mostaniak kiválóbbak-e; a görögben nem fogad el ajándékokat, csupán levele kézbesítését kéri. [*Comp*. 38,9 skk. és v. 300–306]

Végül sorra veszi a különbségek alapján megmutatkozó jellegzetességeket és azok lehetséges magyarázatát:[92]

A) Az ismeretlen görög szerzőnek különösen fontos volt a jog és igazság, a házassági kötelékek szentségének betartatása [a, f, i]. A görög földbirtokos előkelők és a hódító nemesek között házasságok köttettek, amelyek kölcsönös előnyökkel az új feudális hatalmi viszonyok megszilárdítását szolgálták. A jelenséget moreai, ciprusi és krétai példák és testimoniumok egyaránt alátámasztják. Az igazság megtartása, és ezáltal a társadalmi béke szavatolása a nemesség új nemzedéke számára is fontos intelem.
B) Artúr alakja a görögben eltérő uralkodói eszményt képvisel [b, c, e]. A vers a *basileus*nak kijáró megkérdőjelezhetetlen tiszteletet közvetíti még akkor is, ha az uralkodó frank, és az idegen királyoknak kijáró ῥήξ megjelöléssel illeti. A franciával szemben a királyt nem érheti megaláztatás, másfelől mégiscsak nemesei között *primus inter pares*. A görög csupán a király és lovagjai cselekvésképtelenségét marasztalja el.
C) A görög a békét tartja a legfőbb értéknek [g, h]. A franciában az igaz ügy önmagában feljogosít az ellenség megtámadására, a görögben a lovag csak akkor nyúl a fegyverekhez, ha már végképp nincs más választása. Azzal, hogy a megbékélésnek és a harc elkerülésének eszményét képviselő lovagot

[92] *Rizzo Nervo*: i. m. (38. jegyz., mondo dei padri) 124 skk. és *Uő*: i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 16 sk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

az ellenség kíméletlenül kigúnyolja, a görög még inkább kiemeli a valódi, ám félreismert, és ezáltal megvetett értékrendet.

D) Az öreg lovag(ok) és az ifjú lovagok szembeállítása a görög és a francia szövegben eltérő célokat szolgál [d, l]. Mindkét változatban ellentétpárok szerepelnek: *régi lovagok – fiatal lovagok* és *király – fiatal lovagok*. Az első pár a francia szövegben meghatározó elbeszélési elem. A király az események során beleolvad az ifjú lovagok sorába, maga is megütközik az Öreggel. Tulajdonképpen egész udvarával elismeri az öreg lovag felsőbbrendűségét, végül a régi világ legitimálja az újat. A görög vers szellemiségét a második ellentét kifejtése jellemzi igazán. Az öreg lovag felsőbbrendűsége kezdettől fogva adott, és tulajdonképpen az ellentétpár első elemének, a királynak, a királyi hatalomnak a megerősítését szolgálja. Mindezt úgy is lehet érteni, hogy „az apák világa", azaz a „régi görög világ" nem folytonos – miként a francia változatban –, és csak azért szegül szembe az új világgal, hogy a királyi méltóságot megerősítse. A régi lovagság és az új lovagság szembeállítása mögött a görög és a frank nemesség szembenállása húzódhat. Rizzo Nervo véleménye szerint a görög vers olyan gyarmatosított társadalmi berendezkedést tükröz, ahol a hódítók (földesurak, kereskedők stb.) rátelepedtek a bizánci társadalomra.[93]

A tartalmi elemek eltéréseiből kifejthető világnézeti különbségek a francia és a görög mű szerkesztésében is igazolhatók. Az elbeszélés első fele és a további rész kapcsolása – amely voltaképpen a középkori elbeszélésekre jellemző kalandfelsorolás képletét követi – rámutat arra a szerkesztési különbözőségére, amelyet tudatosan alkalmaz a görög szerző.

Rusticiaus műve a breton-elbeszélések hamisítatlan szerkezetét mutatja: önálló, hősök köré fonódó történetek követik egymást, amelyeknek vajmi kevés kapcsolatuk van egymással, az egyes elemek közötti átkötő szöveg pedig sematikusan ismétlődik. A történeteken belül is – így az öreg lovag történetében is – hasonlóan szövődnek egymás után a kisebb kalandok, de végtére mégis a legfontosabb, a bevezető epizód tartalmát emelik ki.[94] Az öreg lovaggal kapcsolatos elbeszélésében is az első kaland a legfontosabb: a főhős Camelotba érkezik, és mindenkit legyőz, magát a királyt is. Az átvezető formula után kisebb kalandok sorakoznak. Az özvegy megsegítése, a száz lovag legyőzése, a Karacadostól

[93] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 19. a korábbi vonatkozó szakirodalom hivatkozásával.

[94] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 21. a korábbi vonatkozó szakirodalom hivatkozásával.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

elrabolt leány kiszabadítása és a foglyul ejtett lovag megszabadítása. A kalandsort lezáró elbeszélői végkifejlet, a lovag nevének és szándékának feltárása, majd Artúr rendelkezése, hogy történetét mint a legkiválóbb lovag történetét vegyék fel az udvari krónikába, az első epizód tartalmát hivatott kiemelni.

Első elemként a görög is Artúr lovagjainak sikertelen párviadalait sorolja, de a folytatás nem azt a célt szolgálja, hogy az első történet jelentőségét kiemelje. A görög nem arra törekszik, hogy a régi kerekasztal kiválóságát az újhoz képest bebizonyítsa. A két nagy epizódot a szerző egyéni megfogalmazással, kapcsolódásuk kiemelésével köti össze és szerkeszti egységbe, és a költemény nem esik szét két elbeszélésrészre. A francia megoldással szemben, ahol az árva lány már régóta ott van Artúr udvarában, és kérleli őt, mígnem ígéretet nem kap, a görögben az első epizód történéseinek végén, hirtelen bukkan fel, és Artúr goromba elutasítása után fordul az Öreghez. A görög kompozíció egységét Rizzo Nervo szerint valószínűleg a számunkra elveszett végkifejlet is bizonyította. Az elbeszélés minden bizonnyal kevéssel a töredék utolsó sorát követően véget ért, nem következtek további kalandok, és a levélküldő kérésének megfogalmazása sem arra utal, hogy a franciához hasonlóan a régi kerekasztal nagyságát akarta volna kiemelni.

Az ismeretlen görög szerző tehát annak a konzervatív, de a nyugati hódítók felé nyitott görög arisztokráciának volt irodalmi megjelenítője, aki megkérdőjelezhetetlennek tartotta a királyi hatalmat, és a megváltozott, a lovagok új nemzedéke által teremtett körülmények között legfőbb feladatának a rend és a béke megőrzését, a fegyveres konfliktusok elhárítását, a régi erkölcsök és társadalmi normák megerősítését és érvényre juttatását tekintette. Rusticiaus ezzel szemben mindenekelőtt a régi asztal felsőbbrendűségét akarta hangsúlyozni, azét a letűnt katonai elitét, amely tiszta értékeket hordozott, és a családi kötelékeket becsülte.

Lehetséges keletkezési területek (testimoniumok és irodalmi alkotások)

Testimoniumok a breton-mondakör (matière de Bretagne) keleti elterjedéséről

A korábbi szakirodalom teljes feldolgozásával Rizzo Nervo közöl pontos áttekintést a testimoniumokról, az alábbiakban az olasz szerző világosan szerkesztett, mértékadó bemutatását ismertetjük.[95]

[95] *Rizzo Nervo:* i. m. (38. jegyz., vecchio cavaliere) 24 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Alain de Lille a *Prophetica Anglicana* című műve szerint, amely 1174–1179 között keletkezett, a második keresztes hadjárat időszakában a szentföldi zarándokok arról számoltak be, hogy az egész kelet Artúr király tetteit visszhangozza.[96] Források szólnak a breton-mondakörtől ihletett nyilvános bemutatókról.

1) Philippe de Navarre tudósít arról az ünnepről, amelyet Cipruson Jean d'Ibelin két fiának 1233. évi felnőtté válása, lovagi beiktatásának alkalmából rendezett, és amelyen a ciprusi lovagok bretagne-i és kerekasztal kalandokat adtak elő: „*Mout i douné et despendu et bouhordé, et contrefait les aventures de Bretaigne et de la Table Ronde, et moult de manieres de jeus*".[97]
2) II. lusignani Henrik 1286. évi koronázása alkalmával Akra-beli tartózkodása során Tristan-, Lancelot- és Palamédés-játékokat adtak elő: „*et fu la feste la plus belle que l'on sache .c. ans a d'envissures et de behors, et contrefirent a table ronde et la raine de Femenie, c'est asaver chevaliers vestus come dames et josteent ensemble; puis firent nounains quy estoient avé moines et bendoient les un sas autres; et contrefirent Lanselot et Tristan et Pilamides et mout d'autres jeus biaus et delitables et plaissans*."[98]

---

[96] *R. S. Loomis:* The Modena Sculpture and Arthurian Romance. Studi Medievali 9 (1936) 1 skk. kül. 10. és *Uő:* Chivalric and dramatic imitations of Arthurian romance. In: Medieval Studies in memory of A. Kingsley Porter. Ed. *W. R. W. Koehler*. Cambridge, Mass. 1939. I, 79 skk. kül. 80. alapján Rizzo Nervo közli a latin idézetet: „Quo enim Arturi Britonis nomen fame volans non pertulit et vulgavit, quousque Christianum pertingit imperium? Quis, inquam, Arturum Britonem non loquatur, cum pene notior habeatur Asiaticis gentibus quam Britannis, sicut nobis referunt Palmigeri nostri de Orientis partibus redeuntes? Loquuntur illum orientales, loquuntur occidui, toto terrarum orbe divisi. Loquitur illum Aegyptus, Bosforus exclusa non tacet. Cantat gesta eius domina civitatum Roma, nec emulam quondam eius Carthaginem Arturi proelia latent. Celebrat actus eius Antiochia, Armenia, Palestina." A kéziratok keleti terjedésének kérdéséről lásd: *D. Jacoby:* La littérature française dans les états latins de la Méditerranée orientale à l'époque des croisades : diffusion et création. In: *Société Rencensvals (Corporate Author):* Essor et fortune de la chanson de geste dans l'Europe et l'orient latin. Actes du IXᵉ Congrès International de la Société Rencesvals pour l'Étude des Épopées Romanes, Padoue-Venise, 29 août – 4 septembre 1982. Modena 1984. II, 617 skk. és *L. Minervini:* Produzione e circolazione di manoscritti negli stati crociati: biblioteche e *scriptoria* latini. In: Medioevo romanzo e orientale. Il viaggio dei testi. IIIᵒ Colloquio Internazionale Venezia, 10–13 ottobre 1996. Szerk. *A. Pioletti – F. Rizzo Nervo*. Soveria Mannelli (Catanzaro) 1999. 79 skk.

[97] *S. Melani:* Filippo da Novara, Guerra di Federico II in Oriente (1233–1242). Napoli 1994. 72. Ugyanez a testimonium Florio Bustron olasz nyelvű krónikájában is megtalálható az 1226. évnél: „nella qual festa fecero bagordi, giostre, conviti, recitate le venture di Bretagna e la Tavola Rotonda".

[98] *G. Raynaud:* Les gestes des Chiprois. Genf 1887. 220. § 439. és *G. Paris – L. de Mas Latrie:* Les

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

3) Nicolao de Marthono (1394 júniusa és 1395 májusa közötti) szentföldi zarándoklatával összefüggésben emlékműveket, helyeket és legendákat mutat be. A *De castro antiquo* bejegyzés alatt olyan helyi történetről számol be, amely az euboiai Euripos-szoroshoz kötődik. „*In dicto brachio maris quod dividit dictam insulam a terra firma est quodam antiquum et magnum hedificium insulatum dicto brachio maris quod dicitur fuisse castrum Fate Morganae, domine Laci, matris Pozelle Gage; in quo castro dicitur fuisse captivum dominum Calvanum*."[99] Majd a következő fejezetben

gestes des Chiprois. In: Recueil des Historiens des Croisades. Documents arméniens. Paris 1906. II, 793. § 439. Ugyanez a tudósítás olasz nyelven is fennmaradt Amadi krónikájában.

[99] *L. Le Grand:* Relation du pèlerinage à Jérusalem de Nicolas de Martoni notaire italien (1394–1395). Revue de l'Orient latin 3 (1895) 654. *A. B. Barbiellini:* Ponzela Gaia. Galvano e la donna serpente. Milano 2000. 26 sk. A rövid adatból – *Az Öreg lovag* keletkezésével kapcsolatos esetleges hasonlóságokra rámutatva – Johannes Koder vont le meggyőző következtetéseket, amelyeket az alábbiakban összegzünk. (*J. Koder:* Fata Morgana in Negroponte. Spuren des Artusstoffes auf Euboia im 14. Jahrhundert. JÖB 24 [1975] 129 skk.)

A XIV. század végén keletkezett tudósítás első része minden bizonnyal helyi, velencei hagyományból származik, miszerint az Euripos-kastély nem más, mint Morgana tündér, a tenger úrnőjének vára, aki Pozella Gaga anyja volt. Ebben a várban sínylődött fogolyként Calvanus. A Morgana és Calvanus nevek egyértelműen a breton-mondavilághoz kötik a történetet. Morgana lánya, Pozella Gaga említése még közelebb visz a történet forrásához. E női szereplő ugyanis viszonylag későn bukkan fel az Artúr-irodalomban: legelőször az olasz *Tavola Rotondá*ban, ahol a neve *Gaia Pulcella* (Morgana lánya, a legszebb földi nő). Később csak akkor szerepel a regényben, amikor az apját, Onesunt Tristan megöli, majd Morganát felkeresi a várában. Gauvin-nel más összefüggésben kerül kapcsolatba: bizonyos Breus lovag azt mondja Tristannak, hogy olyan lovagban nem bízik, aki szerelmes, mert lám, Gauvin is elvette Morganától Gaia Pulzellát.

Jóllehet a breton-elbeszélésekben nincs további utalás, a *Cantari* népi, epikus énekekben – amelyeket hivatásos elbeszélők nyílt tereken énekeltek – felbukkan a hősnő. A legrégebbi ilyen dalok a XIV. század húszas éveiből ismertek, ilyen a francia mintára készült *Cantare di Fiorio e Biancoflore*, amelynek ismert késő bizánci regényváltozata is (lásd lejjebb). A legrégebbi *Cantare della Pulzella Gaia*, amely a legközelebb áll az erősen rövidített Nicolao-beszámolóhoz, egy XV. századi veronai kéziratban maradt ránk. (Ebben Galvano fogadásból az erdőbe megy vadászni, hatalmas kígyóval küzd, mire az szép lánnyá változik. Szerelmük zálogaként a nő gyűrűt ad neki, amely minden kívánságát teljesíti, ha nem árulja el titkukat. Ginevra szerelmében azonban mégis kicsalja Galvanóból a titkot, és a varázserő elvész. Ennek ellenére a fiút kivégzése előtt megmenti Pulzella, de örökre el kell válniuk, mert anyja megbünteti: Morgana a tenger mellett hatalmas toronyba záratja. Artúr király elküldi Galvanót szerelme kiszabadítására, de a fogoly a bevehetetlen Pela Orso erődben van. Négy év ostrom után mégis sikerül bevenni a várost, a belső vár megvívása azonban végképp reménytelen. Szerelme cselre biztatja: öltözzön a tenger úrnőjének ruhájába, és lovagjai legyenek úrhölgyei, így kérjen kihallgatást Morganától. A csel sikerül, Pulzellát kiszabadítják, és helyére, a tömlöcbe, Morgana kerül. A szerelmespár visszatér Camellottóba.)

Nicolao változata tömör, de így is látszanak a különbségek. A *Cantare*ban Morgana és a tenger úrnője testvérek. Nicolao a két személyt egyesíti, másfelől Galvano a vár foglya.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

(*De pontibus*) hozzáteszi: „… *et habet ipsa civitas nobiles homines et divites ac pulcras mulieres. Credo quod ex successione illarum Fatarum, que fuerunt in dicto castro antiquo, mulieres ipse sunt generaliter mira pulcritudine decorate, et pulcris indumentis, more Ytalie, indute*”.[100] Mindez arra utal, hogy a mondakör alakjai, Galvanus (Gauvin), Morgana és Ponzela Gaia a helyi legendák részévé váltak.

Regényolvasásra vonatkozó testimoniumok

1) Philippe de Navarre arról is tudósít, hogy Pierre Chappe, ciprusi nemes, akiknek a szolgálatában állt, az Egyiptom meghódítására indított keresztes hadjáratra – feltehetőleg Ciprusról – néhány könyvet magával hozott. Philippe de Navarre Damietta hosszan elhúzódó ostroma alatt (1218. augusztus – 1219. november), egy szentföldi nemes házában ezekből a könyvekből olvasott fel a betegeskedő uraknak: „*messire Piere me fist lire devant lui en un romans: messire Rau dist que je lisoie moult bien. Après fu messire Rau malade, et messire Piere Chape, à la requeste de messire Rau, me manda lirre devant lui. Issi avint que trois mois et plusy fu*.”[101]

Minderre két lehetséges magyarázat van. Nicolao pontatlanul adta vissza a dalt, ez azonban más tudósításai alapján kevéssé valószínű, annál is inkább, mert a történet érezhetően szerfelett tetszik neki, és a nők szépsége miatt még vissza is tér rá. Valószínűbb tehát, hogy a történet korábbi változatát közvetíti. Ebben előbb Gauvin maga is fogságba eshetett, majd ezek után szökhettek meg együtt. Emellett szól, hogy a Levitől kiadott *Cantare* keletkezése és Nicolao beszámolója között kevés idő telt el, tehát Nicolao olyan változatot ismerhetett meg, amely korábban került Görögországba. A történet valószínűleg gyorsan eljutott Euboiára, mert a Pulzella-legenda legrégebbi kézirata éppen úgy Veronából származik, miként az első, Negropontéban letelepedő lovagok, a dalle Carcerik. A monda később könnyedén kötődhetett az euriposi, vízzel övezett, bevehetetlen toronyhoz. Morgana más korai Artúr-történetekben is a boldogok szigetén lakik. Euboiának is van Avalonja: Bistum Aulonari, a sziget legtermékenyebb része, a nyugati forrásokban: Avalona, amely önálló közigazgatási egység volt. Koder véleménye szerint ebből a véletlenszerű párhuzamból adódott, hogy az Artúr-legendát még inkább Euboiá-hoz kötötték. *Az Öreg lovag* mellett ez a történet is bizonyítja, hogy a nyugati, népnyelvű irodalom hatott a görög területeken. Jóllehet a történet olasz közegből érkezett, egészen biztos, hogy a helyi görögök is alaposan megismerték és befogadták. (Lásd *Koder:* i. m. 135. „Von dem hier nachweisbaren Stadium der Rezeption war aber nur mehr ein Schritt zur schriftlichen Fixierung des Stoffes in griechischer Sprache. – Ob er getan wurde, wissen wir nicht.”).

[100] *Le Grand:* i. m. (99. jegyz.) 655.

[101] *M. le Comte Beugnot* (éd.): Livre de Philippe de Navarre. In: Recueil des Historiens des Croisades, Lois. Paris 1841. I, 525, XLIX. cap. Vö. *Jacoby:* i. m. (96. jegyz., La littérature française) 617.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

2) A Máltai Lovagrend statútumai (1262) is bizonyítják, hogy bevett szokás volt a regényolvasás. „*Item est establi que tous les lievres des freres traspassés de cest siecle, sauvant breviaires, romans et sautiers, soient rendus au tresor. Item il est establi as freres, qui sont en l'enfermerie et jueuront as eschaes ou liront romans, ou mangeront viandes defendues, que li freres ne leur doine riens de l'enfermeris d'en qui en avant.*"[102]
3) I. Eduárd, Anglia királyának Rusticiaustól említett kötete. A kötetet a király a Szentföldre vitte, és magánál tartotta 1270 nyara és 1272 vége között, amelyet később Rusticiaus a gyűjteménye összeállítására használt.[103]
4) Pierre de Tiergeville 1278-ban írta a BNF fr. 750 kéziratot, amely a *Tristan en prose* regény részletét tartalmazza. A vonatkozó szakirodalom megállapításai szerint a kézirat keleti, keresztes műhelyben készülhetett.[104]
5) A *Tristan en prose* regény néhány oldalát használták fel a Vat. Gr. 280 jelzetű, XV. századi kódex újrakötésére, amely görög és latin lexikai gyűjteményt tartalmaz. A kézirat Bartolomeo de Columnis, chiosi származású antikvárius és görög verselő birtokában volt. A kézirat 1454 augusztusában hagyta el a szigetet, és a francia regényrészlet az íráskép alapján a XIII. századból származik.
6) A latin nyugatról származik az a két, valószínűleg a Szentföldre hozott folium, amelyeket a Jeruzsálemi Nemzeti Könyvtárban őriznek. A Tristan-regény XIII. század második feléből származó részletét tartalmazó foliumokat egy héber kötet XVI. századi újrakötésére használták fel.[105]

Összevethető irodalmi alkotások

Az Öreg lovag keletkezési helyének kutatásában a breton-mondakörhöz köthető keleti, közvetett testimoniumok számbavétele mellett leginkább azon latin fejedelemségekre érdemes tekintenünk, ahol az őslakos görögök és a hódító

[102] *J. Delaville Le Roulx:* Cartulaire générale de l'ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100–1310) I–III. Paris 1894–1899. III, 52.

[103] Lásd „Az irodalmi forrás" című fejezetet.

[104] *Minervini:* i. m. (96. jegyz.) 95. és 54. jegyzet további irodalommal. A kolophónban: „a.d. 1278 scripsit Petrus de Tiergevilla istud Romanum. Benedictum est nomen Domini". Vö. *M. Pelaez:* Un frammento del romanzo francese in prosa di Tristano. Studi Medievali 2 (1929) 198 skk.

[105] *Minervini:* i. m. (96. jegyz.) 95. és 55. jegyzet. Vö. *H. Peri (Pflaum):* Épisodes inédits du Roman de Tristan (manuscrit de Jérusalem) avec deux nouveaux « lais de Tristan ». In: Studies in Medieval and Modern Thought and Literature (Scripta Hierosolymitana 2). Ed. *R. Koebner*. Jerusalem 1955. 1 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nyugatiak (frankok és velenceiek) legalább két évszázadon át közös államban éltek. A történeti adatok alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy jó száz esztendő múltán kezdenek érdemben működni azok a kulturális kölcsönhatások, amelyek az ilyen területeken önálló, sajátosan helyi identitást tükröző irodalmi alkotásokat eredményeznek. Több ilyen terület volt a nyugati hódoltság alatt, a ránk maradt és eddig megismert, közzé tett irodalmi emlékek szempontjából azonban három területet érdemes közelebbről áttekintenünk: Kréta, Ciprus és a Peloponnésos (Morea).[106]

Kréta

A velencei uralom alatt álló (1221–1699) Kréta szigetén erős kulturális kölcsönhatás alakult ki a hódítók és a görög őslakosok között. A történeti, társadalmi, gazdasági és mindenekelőtt irodalmi jelenségeket David Holton, és az általa szerkesztett tanulmánykötet szerzői, majd néhány évvel később Nicolaos M. Panagiotakes kimerítően tárgyalják.[107]

A „krétai reneszánsz" irodalom- és szellemtörténeti fogalom voltaképpen a XVI. századra kialakult sajátosan krétai társadalmi közegben gyökerezik, a velencei és a görög hatások egységessé vált keverékének eredménye.[108] A velencei hódítók és a görög nagybirtokosok együttélését – nem utolsó sorban – az őslakos arisztokrácia ismétlődő fegyveres felkeléseinek köszönhetően, hosszú folyamat eredményeképpen, végső soron a kölcsönös elfogadás és az egyenjogúság hatotta át, amelyet a vegyes házasságok jól dokumentált jelensége is alátámaszt.[109] A XIV. század második felétől 1580-ig határolt első történeti időszakban születtek tizenöt szótagos *versus politicus*ban alkotott népnyelvi művek is.[110] A krétai irodalom atyjaként számon tartott Stephanos Sachlikis, aki

[106] A velencei uralom alatt álló Épeiros nyugati vidékén, Korfu és az Ión-szigetek alkotta területekhez kötődően keletkezett a verses *Tocco-krónika* (1375–1425), amely sok hasonlóságot mutat a *Moreai Krónikáv*al. Lásd *G. Schirò* (ed.): Cronaca dei Tocco di Cefalonia (CFHB 10). Roma 1975. *Th. Sansaridou-Hendrickx:* The World View of the Anonymous Author of the Greek Chronicle of the Tocco, 14th–15th Centuries. (Doctoral thesis). University of Johannesburg 2000. on-line eléréssel: http://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/6312; legutóbbi hozzáférés: 2017.12.10.

[107] *D. Holton* (ed.): Literature and Society in Renaissance Crete. Cambridge 1991. *N. M. Panagiotakes:* The Italian Background of Early Cretan Literature, Dumbarton Oaks Papers 49 (1995) 282 skk.

[108] *D. Holton:* The Cretan Renaissance. In: *Holton:* i. m. (107. jegyz.) 15 sk.

[109] *Ch. Maltezou:* The Historical and Social Context. In: *Holton:* i. m. (107. jegyz., Literature) 32 skk.

[110] *Holton:* i. m. (108. jegyz., Renaissance) 10 sk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

görög szülők gyermekeként a főváros vegyes kulturális közegében, Kastróban látta meg a napvilágot (1331), maga is *versus politicus*ban írta a krétai dialektust is követő költeményeit. A krétai költészet hasonló, korai képviselői, velencei–görög kulturális kölcsönhatástól is ihletett szerzők: Leonardhos Dellaportas (XIV. század – XV. század eleje), Marinos Phalieros (XV. század), és a népszerű Απόκοπος (*A megfáradt*) című kétsoros versfüzér (álomszerű alvilágjárás) szerzője, Bergadhis.[111] A sort még folytatni lehetne. Ezek a költői alkotások a bizánci tudós- és népnyelvi, emellett a görög-krétai szóbeli hagyományok, valamint a velencei-nyugati hatások sajátos ötvözetének tekinthetők.

Azonban sem az eddig ismert és kiadott költői alkotások, sem más, így a dráma és a regény műfajában Krétán született (vagy dokumentáltan Krétán is hagyományozott) művek (így Kornaros népszerű *Erótokritos* című regénye) nem mutatnak közelebbi hasonlóságot a görög *versus politicus*ban írt, autentikus lovagi miliőt sugárzó breton-epizódokkal, így az öreg lovag történetével.[112]

Ciprus

A Lusignan-ház, majd Velence uralma alatt (1192–1489; majd 1571-ig) Ciprus szigetéhez köthető – elsősorban korai – nyugati és görög nyelvű irodalmi alkotások kutatását Krijnie Ciggaar sürgette, illetve kezdte meg, majd legutóbb Gilles Grivaud szélesítette ki áttekintő, monografikus tanulmányok közzétételével.[113] Az alábbiakban elsősorban kettejük kutatási eredményeit összegezzük. A Ciprussal kapcsolatos irodalmi áttekintés annál is inkább fontos, mert Breillat

[111] *A. van Gemert:* Literary antecedents. In: *Holton:* i. m. (107. jegyz., Literature) 51 skk.

[112] Sachlikis talán legnépszerűbb versét (5. vers, *Szajhák viadala*), amely a lovagregények *tournoiments de dames* paródiája, sem tekinthetjük ilyennek. (Lásd *Panagiotakes:* i. m. [107. jegyz.] 302). *Holton:* i. m. (108. jegyz., Renaissance) 208 is amellett áll ki, hogy – jóllehet a nyugati-frank regények hatására születő görög, verses regényadaptációk a bizánci birodalom perifériáin (Jeffreys nyomán) bárhol létrejöhettek – különösen a Peloponnésos sajátos frank–görög közege segíthette elő megszületésüket. („The Peloponnese, with its Franco-Greek racial and social intermingling, would be a strong candidate.").

[113] *K. Ciggaar:* Le royaume des Lusignans : terre de littérature et des traditions, échanges littéraires et culturels. In: Les Lusignans et l'Outre-mer. éd. *C. Mutafian*. Poitiers 1994. 89 skk. *G. Grivaud:* Literature. In: Cyprus: Society and Culture, 1194–1374. Szerk. *A. Nicolaou-Konnari – Ch. Schabel*. Leiden 2005. 219 skk. és *Uő:* Entrelacs Chiprois: essai sur les lettres et la vie intellectuelle dans le royaume de Chypre, 1191–1570. Nicosia 2009. Legújabban: *G. Grivaud – Ch. Schabel:* Cyprus. In: *Wallace:* i. m. (45. jegyz.) II. köt., VII. fejezet, 61. alfejezet, 282 skk. Általában lásd még *P. W. Edbury:* The State of Research. Cyprus under the Lusignans and Venetians, 1991–1998. Journal of Medieval History 25 (1999) 57 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

hipotézise *Az Öreg lovag* ciprusi eredetéről – a kétkedések fenntartása mellett – mélyen gyökeret vert a szakirodalmi „köztudatban".

Ciggaar kutatásai előterében a Ciprushoz köthető francia nyelvű irodalmi hagyomány állt: a *Les Chétifs*ben bukkan fel először francia irodalmi szövegben, hogy Arimathiai József hét éven át Pilátust szolgálta. A szíriai keresztények, a jakobiták hagyománya szerint József Pilátus barátja volt, és Jézus sírboltba helyezésekor a *Trisagion* liturgikus éneket szerezte. A frank közegben azonban Artúr király köréhez hasonló, lovagi alakká formálódott. Ilyen alakban jelenik meg Robert de Boron *Roman de l'Estoire dou Graal* című művében, a hétéves szolgálat motívuma azonban hiányzik, jóllehet a *Les Chétifs* hatása egyértelmű. A hétéves szolgálat két másik, ismeretlen szerzőjű mű mellett – ezek: *Perlesvaus* (1191–1212?) és *l'Estoire del Saint Graal* (1210–1215?) – Huon de Bordeaux (1216–1229) eposzában szerepel. Robert de Boron – aki Gautier de Montbéliard-ot kísérte el Ciprusra – háromrészes Grál-művéhez az ihletet talán a keleti latin királyságban nyerte. A mű mindvégig jelen volt a keleti frank irodalmi köztudatban, erre utal a *Tristan en prose* ajánlása, ahol Élie de Boron azt írja, hogy szülei hosszú ideje már a tengerentúlon vannak. Robert minden bizonnyal főúri földbirtokos lett Cipruson. Arimathiai József történetének lovagi környezetbe helyezése arra utal, hogy a breton-mondakör (az Artúr-legenda) a XII. században ismert és elterjedt volt a frank hódoltsági területen. Ciprus a *l'Estoire de Merlin* című műben is szerepet játszik, amely Robert de Boron azonos című művének a folytatása. Ebben Flualis király, miután keresztény hitre tér, elküldi fiait, hogy térítsék meg a világot: néhányan közülük Ciprusra érkeznek.

A testimoniumok között fent már idézett Philippe de Navarre Cipruson élt, többek között II. Frigyes és Jean d'Ibelin háborújának történetét írta meg. Ajánlását Jean d'Ibelinnek, minden bizonnyal mint hűbérurának fogalmazta, ebben emlékezik meg arról, hogy a ciprusiak kisebb része Frigyes, nagyobb része Ibelin pártján állt. Kevéssel alább a 1223. évi „kerekasztal előadásról" ír, a fent idézett ünnepről, amelyet Jean d'Ibelin fiainak lovaggá avatása alkalmából rendezett. A szerző másik, *Les Quatre Âges de l'Homme* című műve azt is tanúsítja, hogy nemcsak Lancelot könyvbe foglalt története, hanem Benoît de Sainte-Maure *Roman de Troie* című műve is elérhető volt Cipruson. A trójai történet áthallásai különösen érdekesek, mert a téma már a negyedik keresztes hadjárat előtt az *Histoires Universelles* történetfolyamban is előfordul. Utóbbi Robert de Clari beszámolója alapján Konstantinápoly bevételének ideológiai ürügyeként is szolgált, tekintve, hogy a frankok a trójaiaktól származtatták magukat.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ibelin neve Ernoul *Continuation de Guillaume de Tyr* (1184–1197) című művében is felbukkan. Ernoul valószínűleg Balian d'Ibelin lovásza volt. A mű a franciára fordított Guillaume de Tyr-féle krónika folytatása. Az Akra elestével kapcsolatos, 1291-ből származó ófrancia nyelvű levél is bizonyítja, hogy csaknem minden irodalmi formát műveltek a frank szempontból tengerentúli területeken. (Akra elestéről latin nyelvű krónikák is születtek, amelyeket később franciára is lefordítottak.) Az *Histoire d'Outremer* történeti művet Franciaországban fordították franciára, és az *Histoires Universelles* is bizonyosan Franciaországban keletkezett, hogy a frankok trójai eredetével is indokolja a keleti intervenciót. A XII. század végén Aimery de Limoges görög krónikát fordított latinra. Több vulgáris bibliafordítás is ismert a „tengerentúlról", amelyek valószínűleg a XII. században vagy valamivel később készültek az anyaországban. Bizonyos Pierre de Paris a XIV. század elején Ciprusra látogatott, és Simon le Rat, a máltai lovagrend tagja kérésére zsoltárfordítást készített. 1309 szeptembere előtt járt Cipruson, mert ekkor dedikálta egy filozófiai értekezés fordítását Amaury de Lusignannak, Tyros fejedelmének. Pierre de Paris Aristotelés *Politika* című művét is lefordította. A megrendelő minden bizonnyal Amaury de Lusignan volt.

Egy másik máltai testvér, Guillame de Saint-Étienne arra buzdította Jean d'Antioche-ot, hogy klasszikusokat fordítson. Gervais de Tilbury az *Otia imperialia* című művet is világi megrendelésre fordította. Ismeretlen szerzőjű az a francia fordítás, amely Guillame de Tripoli *De statu Sarracenorum* (1273) című művéből készült. Nyugaton aligha volt különösebb kereslet iránta, de keleten nagy lehetett az igény, minden bizonnyal ott is készült.

Más, Ciprushoz köthető fordítások közül Ciggaar épp *Az Öreg lovag* költeményt emeli ki, és merész hipotézist fogalmaz meg, miszerint talán az Ibelin családot kell keresni az öreg lovag története mögött. A főhős nem más, mint a nagyapa, Jean d'Ibelin, Bejrút idős fejedelme. A családnak bizonyosan voltak politikai törekvései, annál is inkább, mert Jean d'Ibelin Mária Komnéna fia, aki Manuél Komnénos császár (1143–1180) unokahúga volt. A töredék végén a lovagot „fehér hattyú"-nak nevezik (v. 291: Πάντες δ' εὐφήμουν στέφοντες λευκόπτερον τὸν κύκνον – *mindenki dicsőítve halmozta el koszorúkkal a fehér szárnyú hattyút*). Ciggaar szerint mindez a királyi tervek hamisítatlan jele, így kíván a költő mitikus eredetet biztosítani és bizonyítani a családnak, majd felteszi a kérdést: valahogy úgy, miként azt az első Lusignan-ok és Jeruzsálem királyai tették?[114] Összességében Ciggaar szerint a Lusignan-királyságban kü-

[114] *Ciggaar:* i. m. (113. jegyz.) 96: „Dans le texte français (préservé dans la compilation de Rusticien

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

lönösen kedvezőek voltak a körülmények a vulgáris szövegek fordítására. Benoît Trója-regényének görög fordítóját is Cipruson, Philippe de Navarre körében véli megtalálni.

Ciggaar néhány évvel később megjelent újabb tanulmányában hipotézisét még gazdagabban fogalmazta meg. Véleménye szerint *Az Öreg lovag* Rusticiaustól való eredeztetését is meg kell kérdőjelezni. I. Eduárd akrai vállalkozása során Ciprus szigetére is ellátogatott, sőt arra kérték, hogy közvetítsen a Lusignan király és bárók között, akiket Jean d'Ibelin vezetett. Míg Eduárd az egyiptomi partokon hadakozott, a királyi kancellária az értékes könyvet Cipruson őrizhette, ahol görögök is szolgáltak. Másfelől a francia nemesi családok tagjai is tanultak görögül, és szolgálatukban művelt görög emberek álltak. A szerző tehát a homérosi költészetben is járatos görög ciprusiak között keresendő. Vajon a mű nem Cipruson készült-e ófrancia és görög formában? Vajon nem innen merítette-e Rusticiaus gyűjteményét?[115]

de Pise) on pourrait voir une parallèle avec la situation des barons de l'Occident et de ceux de Chypre qui, en conflit avec leur seigneur, ne voulaient pas aller en Palestine, au contraire de l'ancienne génération qui avait conquis Jérusalem. En même temps l'auteur grec a pu faire allusion à la domination latine de son pays. Pour lui aussi (et pour son patron ?) les temps anciens étaient meilleurs. Le remanieur grec du texte (le manuscrit du XVe siècle semble trahir une influence linguistique chypriote) est resté anonyme de même que son patron. Par ailleurs, j'ai suggéré que la famille des Ibelins aurait pu se reconnaître dans le Vieux Chevalier, qui représenterait leur aïeul Jean d'Ibelin, le Vieux seigneur de Beiruth. Cette famille avait certainement des ambitions politiques d'autant plus que Jean d'Ibelin était le fils de Marie Comnène, nièce de l'empereur byzantin Manuel Comnène (1143–1180). À la fin du fragment grec, le Vieux Chevalier remporte la victoire et est nommé le « cygne couronné ». Est-ce là un autre indice d'aspirations royales et le désir de se glorifier d'une origine mythifiée comme le faisaient les Lusignans et les premiers rois de Jérusalem ?"

[115] „On the other hand there was the Ibelin family on Cyprus, direct descendants of John of Beirut, the Old Lord John, with Greek imperial blood in their veins, and possibly another likely candidate for posing as a sort of rallying point for both the Greek population and the rebellious feudal families to which the Ibelin family belonged. Was it the Lord of Beirut, newborn Digenes, who posed as the Old Knight of the past? Was the whole story 'composed' on Cyprus, written down in a manuscript (in Greek and Old French, and added to Edward's collection) from where it reached Rustician? Was it part of the original manuscript belonging to Edward? If so, the text may have reached Rustician in Italy before or after Edward's journey to Outremer. It is known that Edward spent the winter in Italy from where he was urgently called back to England to become king (1272–1307), this being the reason why he is called king by the Italian compiler [60. jegyz.: There was a Pisan community on Cyprus but there is no proof of Rusticiano's presence in Outremer or that there was sufficient time to have the whole manuscript copied during Edward's stay in the East.]" *K. Ciggaar:* i. m. (43. jegyz.) 131 skk. kül. 148 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Grivaud nagyívű, a ciprusi irodalmi életet áttekintő tablóiban – egyértelmű bizonyítékok híján – sokkal óvatosabb megállapításokra jut. Összességében a kutatás jelenlegi állása alapján nehéz lenne megállapítani a kölcsönös kulturális asszimiláció mértékét. Műfajonként tekinti át a rendszerezhető irodalmi termést.

Három korábbi krónika egyesítéséből született a *Gestes des Chiprois*, amelyet John le Miège másolt le 1343. április 9-én Armery of Milmars kérésére. Valószínűleg Gérard de Monréal és Philippe de Navarre voltak a szerzők. A történeti krónikák azonban egytől egyig francia nyelvűek, görög megfelelő, fordítás vagy adaptáció nem készült belőlük. A nagy francia nyelvű ciprusi krónikákhoz képest ugyanis a görög nyelvű „krónika-irodalom" kiábrándítóan elenyésző, és voltaképpen nem is tekinthetjük irodalmi igényűnek. Szinte véletlenszerű elhalálozási jegyzetek, sematikus bejegyzések (például a Iereon Kolostorban a vonatkozó bejegyzéseket egy kéziratban egyesítették [Par. 1588], és 1203 és 1458 között 157 elhunyt egyházfit és néhány adományozót sorolnak fel), adományozási okiratok, illetve a *Kiskrónikák* műfajába sorolható, akár üres fél oldalakon felbukkanó – a helyet kihasználó –, annales-jellegű bejegyzések képviselik.

Az *Assizes* is teljes egészében francia nyelven keletkezett. A XIII. század második felében a gyűjteménynek csupán egyik kötetét, az *Assises de la Cour des Bourgeois*-t fordították le. A gyakorlati használatra, a görög birtokosok jogi ügyleteinek elősegítésére készült fordítás keletkezésének pontos időpontja ismeretlen, talán 1300–1320 között készült. A latin intézmények neveinek átültetése arra kényszerítette a fordítót, hogy a ciprusi dialektusnak megfelelően neologizmusokat alkosson, sok esetben ezek szolgálhatnak támpontul a korabeli ciprusi dialektus egyes jelenségeire (lásd fent). Sajátosan ciprusi műfaj a genealógia, a *Lignages d'Outremer*, amely azonban csupán francia nyelven fordul elő. Jóllehet görög változata nincs, örmény fordítása létezik.

A költészetben is Philippe de Navarre az egyik meghatározó, ismert személy. A II. Frigyes és Philippe d'Ibelin háborújáról írt krónikájába öt verset is beilleszt, olyan témákat és epizódokat dolgoz fel, amelyeket prózában már bemutatott. Irodalmi mintája minden bizonnyal a *Roman de Renart* volt. A ciprusi viszonyokat két francia irodalmi párhuzammal jellemzi. A *Roland Ének*ből az áruló Ganelont Renart-tal hasonlítja össze, míg az Ibelinek olyan ünnepet rendeztek, ahol az ember „*contrefait les aventures de Bretaigne et de le Table Reonde*".[116]

[116] *Grivaud:* i. m. (113. jegyz., Literature) 261.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az Öreg lovag szempontjából az 1320 körül, görögül írt passiójáték érdemel figyelmet. Spyridon Lambros, az első kiadó a Βυζαντινὴ σκηνοθετικὴ διάταξης τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ címet adta a műnek (Kapitánffy István: *A szenvedő Krisztus*).[117] Mivel Bizáncban drámai játékokat vallási témában tilos volt írni vagy bemutatni, a mű minden bizonnyal nyugati hatásra, de a görög ízlésnek megfelelően keletkezett. A XII. századi Monte Cassino-i passió mintáját követi, az apokrif evangéliumokból is emel be jeleneteket, és a beszélgetéseket Ps.-Chrysostomos húsvétvasárnapi homíliájából egészíti ki. A liturgikus dráma műfaja a XI. századtól kezdődően Angliából és Franciaországból terjedt el, majd itáliai közvetítéssel jutott el a latin keletre. Jóllehet a ciprusi drámai passiójátékot sajátos, zsúfolt tartalma miatt aligha mutatták be, fontos irodalmi mérföldkő. Az első példája annak a görög igyekezetnek, hogy latin műfajt honosítsanak meg, és az alkotást szélesebb közönségnek mutassák be. Nem ismert, hogy volt-e követője, utóhatása, valószínűleg *unicum* maradt.[118]

*Az Öreg lovag*ban megjelenő, a breton-mondakört leginkább „hordozni képes" műfaj, a regény ciprusi irodalmi befogadásáról a források szinte semmilyen támpontot nem adnak. A Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, a Διήγησις πολυπαθούς Απολλωνίου του Τυρίου, vagy a Διήγησις του Αχιλλέως nyugati mintát követő, verses görög nyelvű adaptációk. A kéziratok eddigi vizsgálata azonban nem erősíti meg azt a feltételezést, hogy Ciprus fontos szerepet játszhatott a közvetítésben (lásd alább). Bizonyíthatóan csupán – a breton-mondakörtől idegen – *Barlám és Józafát*-ot másolták a szigeten. A *Sándor-regény* oxfordi töredéke sem jelent érdemi kivételt.[119]

Grivaud, miután elfogadja és összegzi *Az Öreg lovag*gal kapcsolatos mértékadó szakirodalmi megállapításokat, hangsúlyozza, hogy Breillat felvetését a ciprusi eredettel kapcsolatban óvatosan kell kezelni. „*His language is characterised by archaisms that are almost anachronistic compared to contemporary written language in Cyprus, and it is distinctively different from the language used in the Byzantine knightly romances.*" Majd lejjebb: „*The uncertainty surrounding*

[117] Codex Palatinus Graecus 367, fol. 34–39. Angolul *Cyprus Passion Cycle* címen ismert. Lásd *A. C. Mahr:* The Cyprus Passion Cycle. Notre Dame, Indiana 1947.

[118] *Grivaud:* i. m. (113. jegyz., Literature) 277. *Crofts:* i. m. (46. jegyz.) 163 sk. és 18. jegyz. részletesen tárgyalja a mű jellegzetességeit annak alátámasztására, hogy *Az Öreg lovag* is – hasonló nyugati irodalmi hatásra – Cipruson keletkezett. A Passió-játék kiadói (Spyridon Lampros és August C. Mahr) ugyanakkor belső, ciprusi irodalmi hagyományt feltételeznek a „darab" keletkezése mögött. Másfelől a perdöntő érvként használt egyházi határozat voltaképpen kizárólag az ókori görög fogantatású színházi előadásokat száműzte az ortodox hívők köréből.

[119] *Grivaud:* i. m. (113. jegyz., Literature) 278.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

the origin of the translation and the difficulty in producing conclusive linguistic proof prevent us from asserting that the text originated in the Lusignan kingdom."[120] A passiójátékkal azonban mutat némi hasonlóságot, sőt, párhuzamba állítható azzal a XX. században lejegyzett ciprusi népballadával (Τραγούδιν της Ζωγραφούς – *Zógraphó éneke*) is, amelyben a görög lovag fivére segítségével – a gyönyörű nápolyi lány elnyeréséért – frank úr ellen harcol.[121] Jóllehet a szövegek egyáltalán nem hasonlítanak egymásra, mindkét alkotást az udvari szerelem és a lovagi értékek hatják át.

Ciprus különösen gazdag népi hagyományú középkori énekekben, amelyek szájhagyomány útján maradtak ránk. Cipruson az epikus műfajú alkotásokat nem rögzítették, miként az Krétán megtörtént, ahol a XV. században a *Digenis Akritas*-t lejegyezték. Az énekek valójában jobbára a mezopotámiai görög–arab harcok emlékét hordozzák, amelyeket a ciprusiak a menekülőkkel együtt fogadtak be. E gazdag szájhagyományhoz képest igen szerény mértékben maradtak ránk írásos költemények. Konstantinos Anagnostés verse jelent kivételt, aki *versus politicus*ban írt költeményében a tudós- és a népnyelvet ötvözi.

A ciprusi irodalmat kutatók áttekintései alapján összességében megállapíthatjuk, hogy Cipruson jól dokumentált a francia irodalmi tevékenység, amelyben – a közvetett testimoniumok alapján – a breton-mondakör is erőteljesen megjelenhetett, ugyanakkor az olyan görög nyelvű irodalmi alkotások száma, amelyekben francia irodalmi témákat adaptálnak – az írásban hagyományozott alkotások alapján – elenyésző. Az értő és befogadó görög közönség egyértelmű hiányáról vall, hogy a jelentős terjedelmű francia nyelvű krónikákból egyetlen görög változat sem maradt ránk. Utóbbi markáns eltérést mutat a peloponnésosi *Moreai Krónika* létrejöttéhez képest.

Peloponnésos (Morea)

Az elmúlt néhány évben az egyes irodalmi műfajok (különösen a regény és a krónikák) területén végzett kutatások eredményeképpen jelentősen bővültek ismereteink a Villehardouin, majd Anjou és velencei uralom alatt álló peloponnésosi területek, a Morea irodalmáról. Nemrégiben a Moreával kapcsolatos kutatásoknak szentelt konferenciából reprezentatív tanulmánykötet is született,

[120] *Grivaud:* i. m. (113. jegyz., Literature) 280.

[121] *S. Menardos:* Το τραγούδιν της Ζωγραφούς. Λαογραφία 8 (1921) 181 skk., rpr. in: *K. Pilavakes – M. N. Christodoulou* (szerk.): Σίμου Μενάρδου Τοπωνυμικαί και λαογραφικαί μελέται. Nicosia 1970. 348 skk. kül. (szövegkiadás) 357 skk. – non vidi.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

de sokatmondó tény az is, hogy a „latin Görögországot" bemutató kézikönyv irodalmi fejezete kizárólag a moreai irodalmat állítja középpontba.[122]

A helyi frank–görög együttélés szempontjait történeti és tágabb irodalmi szempontból is monográfiák és tanulmányok sorozata tárgyalja, *Az Öreg lovag* keletkezésével kapcsolatban a számunkra legfontosabb adatokat azonban Gill Page és Elisabeth Jeffreys összegezése tartalmazza.[123] Az alábbiakban Page áttekintését követjük, amelyet a regények keletkezésével kapcsolatban Jeffreys megállapításaival egészíthetünk ki.

II. Geoffrey Villehardouin, majd II. Vilmos fényűző udvart tartottak. Marino Sanudo Torsello szerint Geoffrey-t folyton 80 aranylándzsás lovag kísérte, de a fivéréről is úgy tartották: 700-1000 lovag követte mindenhová.[124] Sanudo 1330 körül írt műve túlzásai ellenére megbízható forrásból meríthetett, mert nagybátyja (Marco II. Sanudo, Naxos hercege 1262–1303) fiatalemberként maga is megfordult II. Vilmos udvarában. Mindezt a katalán Ramon Muntaner is megerősíti, aki hasonló nosztalgiával ír: *A legnemesebb lovagság a moreai volt, és olyan szép franciát beszéltek, mint Párizsban*.[125] A Villehardouin-ek féltve őrizték és ápolták francia származásukat, így a XIV. századból visszanézve a XIII. század közepén Morea valóban amolyan kis-Franciaországnak tűnhetett. A latin fejedelemségek valamennyi területe közül Morea állt a legközelebb a „*quasi nova Francia*" eszményéhez, miként azt 1224-ben Honorius pápa kihirdette.[126]

A Villehardouin-uralom meghatározó eszménye a „*courtoisie*" volt. A fejedelmek katonai vezetők voltak: Geoffrey támogatta a Latin Császárságot, II. Vilmos is folyamatosan hadat viselt, és az *Assizes de Romanie* törvénykódhoz tartották magukat: Sanudo arról ír, hogy Geoffrey különösen ügyelt arra, vazallusai miként bánnak alattvalóikkal. A XIV. századi *Moreai Krónika* egyik meghatározó témája épp az alattvalókkal szemben tanúsított tisztes magatartás hiánya lett. Az ünnepeket nagyszabású rendezvényekkel, lovagi tornákkal, lakomákkal

[122] Viewing the Morea. Land and People in the Late Medieval Peloponnese. Dumbarton Oaks Symposia Proceedings. Ed. *S. E. J. Gerstel*. Washington (DC) 2013. és *G. Page:* Literature in Frankish Greece. In: A Companion to Latin Greece. Szerk. *N. I. Tsougarakis – P. Lock*. Leiden – Boston, 2014. 288 skk.

[123] *E. Jeffreys:* The Morea the Prism of the Past. In: *Gerstel:* i. m. (122. jegyz.) 9 skk.

[124] *M. Sanudo Torsello:* Ιστορία της Ρωμανίας: Istoria di Romania. Ed., trans. *E. Papadopoulou*. Athen 2000. 105. v. 15 sk. és 107. v. 29 sk.

[125] *R. Muntaner:* Crónica catalana de Ramon Muntaner. Ed. *A. de Bofarull*. Barcelona 1860. § 261.

[126] *P. Pressutti* (ed.): Regesta Honorii Papae III, 2 vol. Roma 1888. II, 250 sk., no. 5006.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

tették emlékezetessé.[127] Ezen életvitel részeként a lovagok és környezetük egészen biztosan a breton- és trójai mondakörhöz kapcsolódó regényeket, a zenét és a trubadúr-költészetet is élvezték.[128] Mindemellett jelentős etnikai asszimiláció zajlott le a XIV. század közepére. Ennek velejárója, hogy a frankok görögül is, és a görögök franciául is beszéltek.[129] A legragyogóbb bizonyíték mindenre a *Moreai Krónika* létrejötte, amely négy nyelven maradt fenn, köztük franciául és görögül is. A „Villehardouin-aranykort", majd a pelagóniai vereséget (1259) követő Anjou-fennhatóságot (1267-től) – az összességében kétszáz évet átívelő frank időszakot – egységnek tekintve a ránk maradt irodalmi emlékek körét az alábbiak szerint csoportosíthatjuk. 1) A *Chansonnier du Roi*, feltehetően II. Villehardouin Vilmos énekeskönyve a XIII. század harmadik negyedéből. Itt csupán annyiban van jelentősége, hogy a fejedelemséget a nyugati irodalmi hagyományhoz fűző erős kapcsolatokat bizonyítja.[130] 2) A XIV. századi *Moreai Krónika* francia és görög változata. 3) Azon nyugati regények, amelyeket görög népnyelvi formára fordítottak, és Moreához köthetők.

A *Moreai Krónika* négy (francia, görög, katalán és olasz) nyelven maradt ránk, és minden bizonnyal a Peloponnésoson keletkezett 1320 körül.[131] Az olasz változat a XVI. században keletkezett, és a görög nyelvű műből származik közvetlenül. A katalán változat eredete teljesen egyértelmű: a bevezető tartalmazza, hogy a fejedelemséget irányító Máltai Lovagrend nagymesterének

[127] *Sanudo Torsello:* i. m. (124. jegyz.) 105. v. 12–14, H jelű görög krónika v. 2408–2410 (Schmitt), Francia krónika § 242 (Chronique de Morée, éd. *J. Longnon*. Paris 1911). Sanudo híradását támasztják alá a régészeti leletek is. A Villehardouin-városban, Glarenzában aranyozott lándzsákat tártak fel lovagi sírokban, lásd *D. Athanasoulis:* The Triangle of Power: Building Projects in the Metropolitan Area of the Crusader Principality of the Morea. In: *Gerstel:* i. m. (122. jegyz.) 124.

[128] *D. Jacoby:* Knightly Values and Class Consciousness in the Crusader States of the Eastern Mediterranean. Mediterranean Historical Review 1 (1986) 158 skk., rpr. in: Studies on the Crusader States and on Venetian Expansion. Northampton 1989. I.; *J. Horowitz:* Quand les champenois parlaient en Grec : La Morée franque au XIIIe siècle, un bouillon de culture. In: Cross Cultural Convergences in the Crusader Period: Essays Presented to Aryeh Grabois on his Sixty-Fifth Birthday. Szerk. *M. Goodich – S. Menache – S. Schein*. New York 1995. 111 skk.

[129] *G. Page:* Being Byzantine. Greek identity before the Ottomans. Cambridge 2008. 200 sk.

[130] *J. Haines:* The Songbook for William of Villehardouin, Prince of the Morea (Paris, Bibliothèque nationale de France, fonds français 844): A Crucial Case in the History of Vernacular Song Collections. In: *Gerstel:* i. m. (122. jegyz.) 57 skk.

[131] *Shawcross:* i. m. (61. jegyz.). *D. Jacoby:* Quelques considérations sur les versions de la Chronique de Morée. Journal des Savants (1968) 133 skk. *M. Jeffreys:* The Chronicle of the Morea: Priority of the Greek Version. Byzantinische Zeitschrift 68 (1975) 304 skk. Lásd még *J. Schmitt:* Introduction to the Chronicle of Morea. London 1904. és *J. M. Egea:* La crónica de Morea. Madrid 1996.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

megrendelésére, 1383-ban készítették. Az egyetlen francia kéziratot 1400 körül másolták, de lehet, hogy már 1330 körül eljutott nyugatra. A *versus politicus*ban írt görög nyelvű változatból öt kézirat ismert, amely két családba csoportosítható. A párizsi ág (P) kéziratai a XVI–XVII. században keletkeztek (jóllehet P késői, valószínűleg egy 1400 körüli változatból származik). A T (Torino) a XVI. századból, a H (Koppenhága) a XIV. század végéről datálódik. A belső adatok alapján H-t 1338–1526 között keletkezett kéziratról másolták. Minden bizonnyal anyanyelvű szerző írta, jóllehet ezt frankpárti, görögellenes elfogultsága miatt többen megkérdőjelezték. A bizánci görög identitás szellemiségét tükröző kifejezései – amelyek *Az Öreg lovag*éval azonosak – egyértelműsíti, hogy görög volt. Tény, hogy a XIII. század közepén voltak már görögül beszélő frankok, tehát ilyen szerző sem zárható ki, másfelől a Villehardouin fejedelemségben magas rangot betöltő görögök is szóba jöhetnek.[132] A H kézirat áll a legközelebb az eredetihez, amely a fejedelemség azon hanyatló időszakában született, amikor a bizánciak Mystras központtal egyre nagyobb sikereket arattak a frankokkal szemben. Teresa Shawcross szerint a H és a P kézirat egyaránt korábbi, népnyelvi görög változatra épül.[133] Moreában a XIV. század fordulójára a görög nyelvű irodalom értése és művelése a frankok körében is elterjedt.[134]

A *Moreai Krónika* a szóbeli előadás és a szájhagyomány megannyi jelét őrzi (ezen a területen sok hasonlóságot mutat a *chanson de geste*-el is, amely a moreai frankok számára jól ismert műfaj lehetett). Formuláris, azaz állandósult fordulatokat alkalmazó nyelvet használ, amelynek különösen sok bizonyítéka van a H változatban.[135] Nyelvezete kortárs és archaizáló elemeket vegyít, elképzelhető, hogy egyes részeket előadóművészek adtak elő. Annál is inkább, mert korábban valószínűleg önállóan létező költeményeket is őriz, így Karytainai

[132] *Page:* i. m. (122. jegyz.) 307: „Either way, the Greek Chronicle must constitute significant evidence of cultural integration in the Morea"

[133] *Shawcross:* i. m. (61. jegyz.) 49 skk.

[134] *Page:* i. m. (122. jegyz.) 310: „This should be seen as just one aspect of the massive changes in the principality between around 1260 and 1330, years, which saw a steady decline in the Frenchness of the Morea. If the first six decades of the principality were glorious, prosperous and French, then the period to around 1330 saw instead steady territorial losses, the extinction of the original families of the conquest, and growing Italian influence. As a result, from the early years of the 14th century the glory days of Villehardouin rule were looked back on with nostalgia. This is also a period when, for whatever reason, the use of Greek by the Francs of the Morea became well established and it is the context for the creation of the *Chronicle of Morea*."

[135] *M. Jeffreys:* Formulas in the Chronicle of the Morea. DOK 28 (1975) 142 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Geoffroy dicsőítését: ἐξάκουστος στρατιώτης (H 1924), καλλιώτερος εἰς ὅλους τοὺς στρατιῶτες (H 3254-5).[136]

Elisabeth Jeffreys átfogó kutatásai és meggyőző megállapításai szerint, míg a *Moreai Krónika* „múltja" nem a régmúlt, hanem a frank uralom – ezért lehet, hogy a bevezetőben még a negyedik keresztes hadjárattal kapcsolatban is pontatlan –, voltaképpen az ébredő moreai identitás hordozója,[137] a *Trójai háború* (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος) című regény a frank moreai társadalmat a bizánci-klasszikus görög irodalmi közegbe próbálja helyezni.

A hosszú szöveg a *Krónika*hoz hasonlóan minden bizonnyal patrónusi megrendelésre és támogatással készült. Ugyanúgy verses mű (*versus politicus*), nyelvezete nem sorolható a magas irodalomba, alaktani jelenségei igen eltérő időrendi formákat mutatnak, és sok az ismétlődő formuláris sor.

A *Krónika* szövegével kifejezésbéli átfedések is vannak. A mű meglehetősen pontos (bár egyes helyeken rövidített) fordítása Benoît de Saint-Maure *Roman*

[136] A *Moreai Krónika* H. 3950–4091 (francia változat: 293§–305§) a pelagóniai ütközet leírásában valószínűleg olyan költeményt használt forrásként, amely Geoffroy de Briel (vagy de Bruyères) Karytaina bárója hőstetteit örökítette meg görögül (Lásd *M. Jeffreys:* i. m. [131. jegyz., Chronicle of the Morea] 335 és *Shawcross:* i. m. [61. jegyz.] 73). A Krónika ötvennégy sorban méltatja Geoffroy de Briel hőstetteit, és csak ezt követően jelenik meg Geoffrey de Villehardouin, az uralkodó (H. 4073–4086), ahol csupán annyi szerepel, hogy a fejedelem felmentő csapatot vezet, de végül maga is fogságba esik. A Krónika szerint Geoffroy de Briel gyakorlatilag *egyedül* indított támadást a germán lovasság ellen, amely a bizánci sereg első egysége volt. Először az ellenség vezérét hívta ki, támadta meg. Lándzsájával akkorát ütött a pajzsán, hogy a lovast és a lovat is a földre terítette (H. 4017–4023). Ezt követően legyőzte a vezér két emberét (4024), majd törött lándzsájával nem törődve kirántotta kardját, és a lovasság maradékát úgy szétszórta, ὡς χόρτον εἰς λιβάδι (4029) „mint szénát a lápos mezőn". A leírás a népi irodalom középkori epikus csataleírásait tükrözi. Shawcross megállapítása szerint a pelagóniai ütközet képei különösen közel állnak Achilleus harcához, amelyet öt testvér és azok serege ellen viselt (nápolyi *Achilleis* 591–668; oxfordi *Achilleis* 555–590). Véleményünk szerint azonban az irgalmatlan erejű, ellenfeleit egy csapással leterítő, majd az ellenség seregét egyedül megfutamító lovag képe félreismerhetetlenül *Az Öreg lovag* második epizódjának csatajelenetében is tükröződik, ahol az Öreg (a hasonlatokban: oroszlánkölyök, majd a néptől ünnepelt fehérszárnyú hattyú) ugyanezt a valószerűtlen vitézséget hajtja végre (v. 280–291). Geoffroy de Briel, I. Geoffroy de Villehardouin unokája volt, aki jogos trónigénnyel is előállhatott volna. Statusa, a lehetőség, valamint az, hogy a nagybátyjával – aki nem szerette volna, ha leánygyermekei kárára ő lenne a trón örököse – folytonos feszültségben volt, biztosíthatta Karytaina bárójának epikus megörökítését. Ha így van – írja az utóbbival kapcsolatban Shawcross –, akkor Flandriai Henrik (konstantinápolyi latin császár) mellett ő lenne a második, akiről ilyen költemény született (a Henrikkel kapcsolatos énekről lásd lejjebb). Megfeleltetésünket azonban megalapozatlan olyan messzire vinni, miként azt Ciggaar tette a ciprusi Jean d'Ibelin és az Öreg lovag kapcsán (lásd fent).

[137] *E. Jeffreys:* i. m. (123. jegyz., Prism) 16 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

de Troie című regényének, amelyet a szerző 1160-ban II. Henrik angol király és Aquitániai Eleonóra királyné udvarában írt. A frankok trójai eredetének kidolgozásával a görögökkel szembeni hódítási törekvéseket kívánta igazolni. Benoît verses változatát többször átültették francia prózára, de a görög fordító a szerző eredeti, XII. század végi változatát használta.[138] A mű keletkezésének ideje és körülményei bizonytalanok. A formuláris ismétléseket alkalmazó stílusa a Palaiologos-kori regényekkel rokonítja, de előfordulnak olyan sorok is, amelyek leginkább a *Livistros és Rhodamné* (Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη) regényben kimutatható francia hatásról vallanak. A görög szöveg és francia mintájának szoros hasonlóságai miatt Jeffreys úgy gondolja, a *Trójai háború* szerzője előbb alkalmazta ezeket, mint a *Livistros és Rhodamné*. Utóbbi, Agapitos datálása szerint, biztosan már 1330 előtt megszületett, így az *terminus ante quem*-et jelent a *Trójai háború* keltezéséhez. Jeffreys a moreai keletkezés mellett is erős érveket sorakoztat fel. Aias, Oileus fia, azaz a kis Aias a regényben Mani-i Aias-ként jelenik meg, Menestheus pedig Athén hercegeként szerepel. Feltűnő az is, hogy a fordító-szerző vajmi keveset tudott ezeknek a hősöknek bizánci irodalmi ábrázolásáról, a névalakok eltérnek a bevett irodalmi használattól. Jeffreys fontos szempontnak tartja, hogy a *Trójai háború* mint a nyugati hódítások, a *translatio imperii* ideológiai alapjait is szolgáltató művek része, ilyen jelentős terjedelmű görög változatban bizonyosan csak patrónusi támogatással készülhetett, amelynek az volt a célja, hogy a – francia köntösbe, a frank céloknak megfelelően öltöztetett – görög történetet „visszahozza" arra a tájra, ahonnan elszármazott.

Jeffreys a lehetséges patrónus személyével kapcsolatban az alábbi lehetőségeket veti fel. Mivel a patronálás a XIII. század végén, a XIV. század elején történhetett, mindez az Anjou-uralom, a kormányzat tagjára utal. Ugyanarra az időszakra, amelyben a *Moreai Krónika* is keletkezett. Egyfelől Catherine de Valois (II. Katalin), Konstantinápoly „címzetes" latin császárnője (1307–1346), a görögországi keresztes államok hűbérura, Achaia fejedelme, és főminisztere, Niccolò Acciajuoli, Boccaccio és Petrarca későbbi patrónusa jöhet szóba, akik 1338–1341 között jártak is Moreában.[139] A regény azonban a relatív kronológia

[138] *M. Papathomopoulos – E. M. Jeffreys* (szerk.): Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος: *The War of Troy.* Athén 1996. Lásd *E. M. Jeffreys:* Medieval Greek Epic Poetry. In: Medieval Oral Literature. Ed. *K. Reichl*. Berlin 2012. 459 skk.

[139] Boccacciónak is vannak a frank-görög területekhez kötődő kapcsolatai. A Boccaccio *Filocolo* (*Egy szerelem megpróbáltatásai*) című művének alapjául szolgáló *Cantare di Fiorio e Biancofiore* regényt, amely görögül Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα címen született meg, valószínűleg a patrónusa vitte Görögországba. Lásd *R. Beaton:* Boccaccio and the Greek World of His

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

alapján 1330 előtt keletkezett. Valószerűbb tehát Leonardo de Veroli, Achaia kancellárja, II. Geoffrey Villehardouin bizalmi emberének szerepe. 1281. évi végrendeletében szekrényt megtöltő könyveire utal. Bár a címek nem szerepelnek, volt közöttük 14 kötet különböző vulgáris (nem latin) nyelvű, sőt, egy görög nyelvű könyv is, valamint több jogi kötet és egy krónika. (Leonardo de Veroli készítette elő Anjou Fülöp, I. Anjou Károly fia és Elisabeth Villehardouin, II. Geoffrey lányának dinasztikus házasságát, amely az Acháj Fejedelemséget az Anjouk kezére adta: 1267. évi, viterbói egyezmény.)[140]

Page a harmadik, Peloponnésoshoz köthető regény, az Ιμπέριος καὶ Μαργαρώνα kapcsán kiemeli, hogy a nyugati regényeket a belső áthallások, idézetek nemcsak egymáshoz kötik, hanem a *Moreai Krónikával* is vannak összekötő elemek. Az *Imberios* a *Flórios* két sorát ismétli, a *Trójai háború* pedig formuláiban osztozik a *Moreai Krónikával*.[141] A *Flórios* és a *Krónika* között meghatározó közös fordulatok is vannak.[142] A *Flórios* nyelvében mindemellett a peloponnésosi dialektus jelei is felfedezhetők.[143] Végezetül Ciprushoz hasonlóan a modern időkben a Peloponnésoson is feljegyeztek olyan görög népi énekeket, amelyek a frank időkig nyúlhatnak vissza. Így: *Ének Flandriai Henrik* császár halálára és *A Szépség vára* (Τὸ κάστρο τῆς Ὡριᾶς).[144]

Time: A Missing Link in the 'True Story of the Novel'? In: Renaissance Encounters: Greek East and Latin West. *M. Scordilis Brownlee – D. Gondicas* (szerk.). Leiden 2013. 207 skk. Ráadásul a *Dekameron* egyik epizódját a *Moreai Krónika* jeleneteivel is összekötötték. *K. D. Uitti:* Historiography and Romance: Explorations of *Courtoisie* in the *Chronique de Morée*. In: Autobiography, Historiography, Rhetoric: A Festschrift in Honor of Frank Paul Bowman by His Colleagues, Friends, and Former Students. Ed. *M. Donaldson-Evans*. Amsterdam 1994. 265 skk. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a francia nyelvű változat (amely a vizsgált fejezetekben csupán kisebb eltéréseket mutat a görögöz képest) keresetten udvari irodalmi, elsősorban regényes nyelvi és tartalmi elemekkel ábrázolja II. Geoffroy házasságkötését.

140 A *Diégésis peri tés Peloponnésou* is – jóllehet később – minden bizonnyal patrónusi, mégpedig a le Maure család támogatásával készült. Lásd *C. Cupane:* Λογοτεχνική παραγωγή στο Φραγκοκρατούμενο Μορέα [Literary Production in Frankish Morea]. Βυζαντιναί Μελέται 6 (1995) 371 skk.

141 *Page:* i. m. (122. jegyz.) 319. *G. Spadaro:* Problemi relativi ai romanzi greci dell'età dei Paleologi. ΕΛΛΗΝΙΚΑ 28 (1975) 302 skk.

142 *Horrocks:* i. m. (62. jegyz., Greek) 217: Flórios v. 1298 (hibás hivatkozással) „Why should I tell you a lot?": „note too that *Florios* shares with the Greek *Chronicle* H a relaxed and non-Byzantine application of *basileus*."

143 *K. Chábová:* Jazyk byzantských milostných románů čtrnáctého a patnáctého století [Language in Byzantine Romance Novels of the Fourteenth and Fifteenth Centuries]. (PhD thesis). Masaryk University 2006. 147. és 208 skk.

144 *Page:* i. m. (122. jegyz.) 321. *M. Manoussakas:* Το ελλενικό δημοτικό τραγούδι για τον Βασιλιά Ερρίκο της Φλάντρας [The Greek Folk Song about King Henry of Flanders] Λαογραφία 14

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Összegzés

Jóllehet Breillat (minden szempontból ingatag) ciprusi hipotézise úttörő módszertani kiindulópontot jelentett, mindmáig kényszerű mederbe terelte a kutatók figyelmét, így időszerű abból (a „ciprusi" dialektus-jegyek fenti cáfolata alapján is) érdemben kitekintenünk. A testimoniumok és a ránk maradt, összehasonlításra alkalmas irodalmi alkotások fenti tablója alapján – úgy gondoljuk – egyértelmű, hogy *Az Öreg lovag* sajátosságai a moreai irodalmi közeghez állnak legközelebb, az alábbiakban néhány ilyen „moreai jellegzetességet" emelünk ki.

- A lovagi kultúra és erények egyedülállóan (más latin államokhoz mérten is kimagaslóan) híres, állami „programmá" emelt jelenléte és fenntartása a Villehardouin-fejedelemségben.
- A nyugati irodalmat közvetítő területek földrajzi közelsége (Franciaország, Szicília, Velence, Máltai Lovagrend), a sűrű és rendszeres kapcsolat. Történeti adatokkal alátámasztott, irodalmat ösztönző patrónusi jelenlét (testimonium népnyelvi könyvekről): Leonardo de Veroli, Catherina de Valois (II. Katalin „császárnő") és Niccolò Acciajuoli, Boccaccio és Petrarca későbbi patrónusa.
- A nyugati–görög asszimiláció csaknem egyedülálló (lásd még talán a Tocco-krónika) irodalmi emlékei, a XIII. század végén, a XIV. század elején *versus politicus*ban keletkezett görög nyelvű *Moreai Krónika*, és a „peloponnésosi" regények, különösképp a Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος és a Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα.

(1952) 3 skk. – non vidi. *J. A. Buchon:* La Grèce Continentale et la Morée. Paris 1843. 400 skk. *A. Ilieva:* Frankish Morea (1205–1262). Socio-Cultural Interaction Between the Franks and the Local Population. Athens 1991. 237 skk.: A szerző szerint már a XIII. század elején születhettek olyan népdalok a görögök körében, amelyek a hódítás eseményeit örökítették meg. Saját kutatásai során egyetlen olyan peloponnésosi népdalt talált, amely a frank uralomhoz kötődik. „A Szépség vára" az ἀκριτικά τραγούδια műfajához tartozik, a versciklus ma is népszerű Görögországban. A peloponnésosi változat gyökerei a legkorábbi datálás alapján egészen a XIII. század hetedik évtizedéig nyúlhatnak vissza. Ilieva felteszi a kérdést: „Is there a reflection in it of the activities of Geoffroy of Briel Junior in Skorta?" A Kynuriából származó változat első versszaka:
Ὅλα τὰ κάστρα τά εἰδα κι ὅλα τά 'γυρα·
σὰν τῆς Ὀριᾶς τὸ κάστρο κάστρο δέν εἰδα.
Κάστρο κάστρο δέν εἰδα,
Φράγκα μὲ τὰ ρεπαντία.
Vö. *D. A. Petropoulos:* Ἀκριτικὰ τραγούδια στὴν Πελοπόννησο *P* 2 (1957) 363 skk. – non vidi. Az erőd helyével kapcsolatban több lehetőség felmerült, de – Kynuria esetében – a legvalószínűbb hogy Le Estella (Astros) volt.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

– A *Moreai Krónika* „alapélménye": nosztalgia a korábbi, letűnt Villehardouin (lovagi) dicsőség és korszak iránt, a jelen sivársága, a valószínűleg önálló hősköltményből átemelt magányos hős lovag dicsőítése (Geoffroy de Briel).
– A szájhagyományra utaló ismétlések, a formulák nagy száma, az énekmondóktól (?) önállóan előadható epizódok közötti jellegzetes átkötések.[145]

A legutóbbi idők kutatásai – meggyőződésem szerint – messzemenően alátámasztják, hogy *Az Öreg lovag* létrejöttével kapcsolatban – új feltételezésként – a Moreai fejedelemséget, a XIII. század legvégét, a XIV. század első felét jelöljük meg. Mondhatnánk, minden közvetett – és gyarapodó filológiai – jel erre mutat. A szöveg a később ciprusi kéztől jegyzett és másolt Manuél Moschopoulos-művekkel, gyűjtésekkel együtt vándorolhatott. A „krétai" irodalomértő pátriárka – Manuél nagybátyja –, Niképhoros Moschopoulos 1289–1296 (?), majd 1305–1311/12 között Mystrasban tartózkodott és alkotott.[146]

A Peloponnésoson keletkezett irodalmi alkotások „ciprusi vándorlásával" kapcsolatban azonban további történeti adatot is említhetünk. VI. János bizánci császár 1349-ben kisebbik fiát, Manuélt küldte Mystrasba, hogy a területet kormányozza. Manuél hamarosan szinte önálló politikai útra lépett, és a Peloponnésos, Morea despotése lett. Ugyanebben az évben feleségül vette Lusignan Mária Izabellát, aki a ciprusi Lusignan-ház egyenes ági tagjaként jelentős befolyással volt a helyi görög–frank megbékélésre.[147] 1361-től VI. János elsőszülött fia, Máté is Mystrasban telepedett le. A trónörökös képzett, alkotó, literátus ember volt, a görög udvarban, amelyet az irodalmi és művészeti tevékenységek hatottak át, békésen élt egymás mellett a két testvér. A trónörökösöket Niképhoros Grégóras is méltatta. A „first lady" azonban

[145] A szájhagyományban összefűzött költemények rövidítő, epikus belső átkötését olvassuk a 71. sorban: Καὶ δεῖ με λέγειν τὰ πολλὰ …; – *Minek is soroljam*, kérdi a költő (tudniillik a sok lovag nevét, akiket az Öreg legyőzött). Breillat a megfogalmazásban a francia minta, „csodálatos" azonosságát: *Que vos diroie-je?* látja. Éppúgy eszünkbe juthat azonban Démosthenés τί δεῖ λέγειν με πολλὰ πρὸς συνειδότα*;* – *Minek is mondjam, hiszen úgyis tudjátok* többször használt, közhelyszerű fordulata. Az igazsághoz azonban közelebb áll, ha a Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα regény (vö. *Page:* i. m. [122. jegyz.] 219) és a *Moreai Krónika* (v. 4055) áthallásait halljuk meg: Τί νὰ σᾶς λέγω τὰ πολλὰ καὶ πῶς νὰ τὰ διαλύσω; – *Minek is beszéljek többet?*, és a tudós-nyelvű irodalom (Pachymerés, lásd a kritikai kiadás apparátusát) megfogalmazását látjuk benne.

[146] *PLP* 19376.

[147] Lásd *PLP* 92549. Lusignan Mária Izabelláról vö. *S. Runciman:* Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese. London 1980. 53 skk.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Mária Izabella maradt, aki 1371-ben unokafivérét, I. Péter ciprusi királyt is fogadta, majd hosszú időre Ciprusra utazott. A kapcsolat a Mystrasban összpontosuló peloponnésosi irodalmi élet és Ciprus között tehát fizikailag is létezett.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Rusticien de Pise
Le grant chevalerie dou Viel Chevalier

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[Le grant chevalerie dou Viel Chevalier][1]

1. *(1ra)* [1]Seingneur enperaor et rois, et princes et dux, et quenz et baronz, civalier et vauvasor et borgiois, et tous le preudome de ce monde que avés talenz de delitier voz en romainz, ci prenés ceste, et le feites lire de chief en chief; si i troverés toutes lez granz aventures qui avindrent entre li chevaliers herrant dou tenz li roi Huter Pandragon jusque au tenz li roi Artus, son fiz, et des conpains de la Table Reonde.

[2]Et sachiez tot voirement que cestui romainz fu treslaités dou livre monseingneur Odoard, li roi d'Engleterre, a celui tenz qu'il passé, houtre la mer en servise nostre Sire Damedeu pour conquister le saint Sepoucre. [3]Et maistre Rusticiaus de Pise, li quelz est imaginés desovre, conpilé ceste romainz, car il en treslaité toutes les tresmervillieuse novelles qu'il truevé en celui livre et totes les greingneur aventures; et traitera tot sonmeemant de toutes les granz aventures dou monde. [4]Mes si sachiez qu'il traitera plus de monseingneur Lanseloth dou Lac et de monseingneur Tristain, le fiz au roi Meliadus de Leonois, que de nul autre, por ce que san faille il furent li meillor chevaliers que fussent a lour tenz en terre. [5]Et li maistre en dira de cist deus plusor chouses et plusor battailles que furent entr'aus que ne trueverés escrit en trestous les autres livres, pour ce que li maistre le truevé escrit eu livre dou *(1rb)* roi d'Engleterre.

[6]Mes si metra li maistre une grandismes aventures tot primieremant, que avint a Kamaaloth a la cort dou roi Artus le sire de Logres et de Bretaingne.

Ci comance le grant chevalerie dou Viel Chevalier et comant il vint a cort dou roi Artus.

---

[1] Az ófrancia szöveg F. Cigni (Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa. Pisa 1994.) hasonmás kiadásának átírt szövegét követi, amely a BNF 1463 jelzetű kézirat alapján készült: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b60005205/f1.image. A világhálón közzétett változat javításait is figyelembe vettem. vö.: http://www.rialfri.eu/rialfriPHP/public/testo/testo/codice/rialfri%7Cartus%7C001 (utolsó megnyitás: 2018. május 17.) A mondatok számozása és a fejezeteken belüli tagolás – Cigni nyomán – a magyar és az ófrancia szöveg könnyebb áttekintésére és azonosítására szolgál, az eredetiben nem szerepel. A kéziratban a fejezetek címét piros tintával emelték ki, a fejezetek elejét díszes, színezett kezdőbetűk jelölik. Az átírásban zárójelek között, dőlt betűkkel a két oszlopban írt szöveg adott foliumának bal (a), illetve jobb (b) columna-azonosítója áll. Mivel az eltérő olvasatok – a rendkívül bizonytalan ortográfiájú ófrancia szövegekben – a tartalmat nem befolyásolják, azokat nem jelöltem.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

2. [1]En cest partie dit li contes, ensint con la verais estoire les tesmoingne, que messire li roi Artus estoit a Kamaaloth a grant compangnie de rois et de barons. [2]Et sachiez tot voiremant qui i estoient a celui point maint preudomes, et propremant tuit li plusor des conpains de la Table Reonde, et ci vos e<n> nomerai ici auquanz.

3. [1]Or sachiez qui i estoit li roi Karados et li roi d'Yr<l>ande, que Yon estoit només, et li roi de la Stroite Marche, et li roi de Norgalles, et ceaus de Norbellande, et li roi d'Outre la Marche de Gallone et li roi de Fra[n]s, et tant des autres rois que bien i furent quatorçe rois. [2]Et ancois i estoit monseingneur Lancelot dou Lac, et messire Tristam de Leonois, et monseingnor Gauvain, li niez au roi Artus, et m. Palamidés li Paiens li puissant chevalier, et m. Lamorat de Galles. [3]Et si hi estoient maintes autres preudomes, et tenoient mout grant feste ensi con se convenoit, car sachiez qu'il estoit le jor de la Pentechoste.

[4]Et quant li rois et li barons et chevaliers ont mengiés, et les tables estoient hostés, et il furent lavés, atant aparut devant le palleis un chevalier armés de totes armes. [5]Et estoit mout grant de son cors que sachiez qu'il estoit si corsus que pou ne *(1ᵛa)* faut qu'il n'estoit jeant. [6]Li chevalier conduisoit une dame mout richemant acesmés, et si vos deviserai comant. Sachiez de voir que la dame estoit vestue d'un riche dras dorés, et en son chief avoit une corone d'or et de pieres presieuses. [7]Et estoit montés sor un riche palafrois, qui estoit covert d'un riche samit vermoill jusqe as ongles des piés: elle ne sembloit pas dame mortiaus mais chouses espiritiaus. [8]Li chevalier avoit ancois en sa conpangnie trois escuier, que li un li portoit son escus, et li autre son ieume, et li tiers son glaiviez.

Ci dit coment m. Palamidés et maint autres chevalier furent abatus por li Viel Chevalier.

4. [1]Et quant li chevalier fu venus devant le palleis en tel mainieres con vos avés oï, il ne demore gramant qu'il envoie un de sez escuier, et le mande au roi Artus, et tel paroles con vos hoïrez.

[2]Li vallet a cui son seingnor avoit enchargiés la beiçonge s'en vait tot droitemant en la maistre sale la ou li roi Artus estoit a tel conpangnie con vos avés hoï. [3]Li vallet s'en vait tot droit devant li roi Artus, cu'il bien connoisoit, et li dit: « Mesire roi Artus, la aval devant votre palleis est venus un chevalier a cui je sui, et si a en son conduit une des plus bielle dames et des plus vaillanz de ce monde. [4]Et il est venus a cestui point por ce qu'il soit voiremant qu'il sunt

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

chaienz tous les preudomes qui sont en trestous votre pooir et votre regnismes, il mande a toz li preudomes qui ci sont qu'il a amenés avech lui celle dame, por ce qu'il se veaut esprover en aus. [5]Il mande a toz ceaus qui volent gaaignier bielle dame qu'il aillent joster a eus, et celui que l'abattira *(1ᵛb)* a la terre avra gaaignié sa dame, qui est bien des plus bielle dame dou monde. [6]Mais si vos fais savoir qu'il ne a chaienz tant des chevaliers que a la terre le peüssent mettre; et ce est ce que mon seingnor vos mande ». [7]Atant se taist q'il ne dit plus.

[8]Et quant li roi Artus et toz les autres rois et barons que enluec estoient ont entandus ce que li vallet ot dit, il le tient a grant mervoille, et distrent que voiremant est li chevalier de grant hardemant. [9]Atant ne font nulle demorance, mes tot maintenant s'en vont as fenestres dou paleis, et ont veü li chevalier et la dame que si richement estoit acesmés, dont il s'en font grant mervoille, et distrent bien entr'aux que voiremant semblent li chevalier et la dame de [grant] valors. [10]Et la reïne Genevre et maintes hautres reïnes et dames que n'avoient ausi hoï paller vont ausi veoir, et mout se mervillent de la dame que si richemant estoit ahornez.

[11]Aprés ce ne demore gramant que m. Palamidés se met avant, et dit: « Monseingnor roi, je vos di que je aime mout bielle dames, por ce je irai voluntier gaaignier celle, c'il vos plest ». [12]« Sire Palamidés », dit li roi, « il me plet assez que voz hi alés, et que vos gaaigniés la dame, et que vos mettés li chevalier a la terre, por ce qu'il reconnoise la grant sorcuidanse qu'il nos a mandés ». [13]Atant ne fait m. Palamidés nulle demorance, mes tot maintenant qu'il ot le conjé dou roi, il prent sez harmes astivement, et si i fu a lui armer maintes de preudomes. [14]Et quant il fu armés mout richemant, il devalle dou palleis a la terre, et monte sour un buen chevalz *(2ʳa)* que son eseuier li avoit aparoilliés. [15]Il s'en vait ver li chevalier qui e<n>mi la place estoit, qui atendoit li chevalier que alaisent joster.

5. [1]Et quant mesire Palamidés fu au chevalier venus, li chevalier le demande qu'il est: « Sire », fait il, « Palamidés sui només, fiz sui Esclablor le Mesconneüs ». [2]« Sire », fet il, « Palamidés est vos? De voz ai je oï paller maintes fois, et renomés avés de buen chevalier. [3]Mes si vos di que je ne vos sai a si buen chevalier que je lanse vuoille prendre par voz, ainz voz di que vos voz esloingnés de moi, et me venés ferir de toute votre force, et je vos serai quintaine. [4]Et se vos mes porés abattre, vos avrés gaaigniés ceste dame que voz veés ci. [5]Et se vos ne avrés tant de pooir que vos me peüssiés abattre, voz ne me requerés plus ne de jostes ne de mellee; et ensi firai a toz li plusor de laienz ». [6]Et quant mesire

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Palamidés l'entent paller en tel mainiere, il le tient a grant desdoingne. [7]Il li dit mout ireemant: « Sire chevalier, vos pallés mout hautemant, mes dou fait serés a l'esprove prochainemant; et je croi que vos sera mestier escuz et lance ». [8]Atant ne tienent plus pallemant, ainz s'esloingne m. Palamidés bien dimi arpant, il baisse les glaivies et urte chevaus de sporonz. [9]Et vient ver li chevalier que s'estoit aparoilliés de son escu seulemant, car lanse ne prist il mie. [10]Que vos en diroie? M. Palamidés vient si grant alleüre qu'il ne sembloit pas chevalier, mes foudre et tenpestes. [11]Il vait ferir li chevalier mout hardiemant, et quant il vient au jondre des glaivies, il le fiert sor *(2ʳb)* l'escu de toute sa force, et bliçe sa lance. [12]Et aprés le bliçemant se hurte en lui d'escu et de cors et de visajez si duremant que m. Palamidés cheï a tot son chevaus a la terre tiel atornés qu'il ne set c'il est nuit ou jor. [13]Ne li chevalier ne se mue ne pou ne grant, ainz demore plus fermeemant que s'il fust un piler de marbre fichés.

[14]Et quant li roi Artus et tous les autres roi et baronz ont veü l'affer de la jostes en quel mainieres estoit alés, et ont veü tot cleremant que li chevalier ne avoit pris lanse, et que m. Palamidés estoit ensint alés a la terre, il s'en font tuit grant mervoille. [15]Et dient que voiremant est li chevalier li plus poisant homes qe il veïssent a jor de lour vie. [16]Et monseingnor Gauvain, que bien avoit veü comant m. Palamidés avoit estés abatus, et avoit oï ce que li chevalier lour avoit mandés, il n'est mout iriés. [17]Il se fait maintenant aporter sez armes, et se fait harmer astivemant as preudomes qui i estoient. [18]Et quant il fu bien armés et aparoilliés, il devalle dou paleis, et monte sour un buen chevaus que mout estoit fort et isniaus, et quant il est montés, il s'en vait maintenant ver li chevalier [19]Et quant il furent ensenble, m. Gauvain ne le salue pas, mes li chevalier li demande qu'il est. [20]Et il respont come par corrus: « Vassal », fet il, « Gauvain sui apellés, li roi Loth d'Orcanie fu mon pere ». [21]Et quant li chevalier entent que cestui estoit m. Gauvain, li niez au roi Artus, chevalier preuz et vaillanz, il li dit: « Sire Gauvain, tot li monde vos tesmoingne a buen chevalier, [mes je] *(2ᵛa)* vos di que je sui tel chevalier que je ne prendrai lanse par voz, ainz vos serai quintaine ausi con je fiz a mesire Palamidés, et se voz mes porés abattre, voz avrés gaaigniés ceste dame ». [22]« Je ne sai », fait m. Gauvain, « ne de votre escuz ne de vottre lanse, mes je firai tot mon pooir de vos abatre tot maintenant ».

6. [1]Aprés ceste pallemant ne font nul deleamant, mes tantost messire Gauvain s'esloingne dou chevalier bien une archiez; il baisse sa lanse, et urte chevaus de sporonz, il vient ver li chevalier tant con il puet dou chevalz trere; il le fiert sour

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

l'escuz de toute sa force, il bliçe sa lanse. [2]Et aprés le bliçemant se hurte en lui si duremant, a ce qu'il trueve li chevalier si fort et si duremant fermée, <qu'> il convient qe m. Gauvain aille a la terre mout fellenessemant, et li chevalier demore plus fermeemant qu'il n'avoit fait devant. [3]Et li roi Artus et toz les autres s'en font greingnor mervoille que devant, car sachiez de voir qu'il prisent tuit m. Gauvain a buen chevalier. [4]Et la reïne Genevre et toutes les <autres> damez et damoiselles que ceste deus jostes ont veü s'en mervillent assez.

[5]Que voz en diroie? Li tierz chevalier qui hi aloit fu mesire Lamorat de Galles, buen chevalier et preuz et vaillanz mervillieusemant, car poi n'avoit en tot li monde de meillor. [6]Il bliçe ancois sa lanse sour li chevalier, mes ne le remue ne pou ne grant. [7]Li quart fu m. Ghariet, li freres monseingnor Gauvain, chevalier de grant valor; li quint m. Beord de Gaunes; li seïsmes m. Yvain, le fiz au roi Hurien; *(2ᵛb)* li septisme m. Sagremor le Desereés, li otismes m. Blioberis de Gaunes; li novismes m. Siguradés, chevalier de grant renomees; li disismez Separ, li frerez de m. Palamidés, li meillor ferior de lanse que l'en trovasse ne pres ne loing; li hunçismes m. Hestor de Marés, li freres m. Lancelot dou Lac, que ausi estoit mout buen josteor; li doçismes messire Givret de Lanbelle. [8]Tuit cist chevaliers, que doçe furent, alent tuit les uns aprés les autres a ferir sor li chevalier, et a toz fu li chevalier quintaine, et tuit li bliçent lour glaivies sovre, ne de selle ne le remuent pas. [9]Ancois de cist doçe chient bien li nof, dont il n'a grant noisse par toute la cort, et s'en font grant mervoille, et dient que cestui ne est mie chevalier, mes foudre et tenpestez.

Coment monseignor Tristan fu abatus por le ansien chevalier.

7. [1]Quant monseingnor Tristan ot veü tant de sez conpangnons aler a la terre, et propremant de ceaus qu'il priçoit tant de chevalerie, il n'a grant ire, il ne se puet plus tenir. [2]Il dit: « Or aille comant il pora aler, car je irai joster au chevalier pour vengier la honte mes conpangnons se je onques porai. [3]Neporquant je puis bien dir seüremant qe cestui est le meudre chevalier dont je hoïsse paller en tote ma vie ». [4]Atant se fait armer hastivemant, et s'i fu a lui armer maint rois, et li roi Artus meïsmes et m. Lancelot l'aïdent armer. [5]Et quant il fu bien armés et aparoilliés, il devalle dou paleis a la terre et monte sour un buen cheval fort et isniaus, il s'en vait ver li chevalier. [6]Et m. Tristan, qui mout estoit cortois *(3ʳa)* chevalier, il le salue tantost qu'il fu a llui venus. [7]Li chevalier li rent son salus bien et sajemant, et le demande qu'il est. [8]« Sire », fet il, « Tristam de Leonois m'apellent ceaus qui me connoissent », [9]« Haÿ, sire Tristan », fet

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

il, « vos soiés li tres bien venus ensi con li meudre chevalier dou monde. [10]Et vos di voiremant que je refusast voluntierz la jostes de voz, pour le grant bien que l'en dit par tot li monde de vos. [11]Mes ma dame qui la est, a cui je sui, mez ha defendus que je ne refuse jostes de nul chevalier de la meison li roi Artus. [12]Mais je firai tant por le amor de l'aute chevalerie que vos avés en voz; vos firai je tant d'onor que je prendrai mon glaivies ». [13]Atant apelle un de sez escuier, et se fait baillier un buen glaivies cort et gros. [14]Atant se esloingnent les uns da les autres bien une harpant.

8. [1]Et quant li roi Artus et toz les autres rois et baronz et dames que veont esloingner li chevaliers, il crient tuit a une vois: « Or poira l'en veoir bielle jostes. [2]Car ce est m. Tristan de Leonois qui vait joster au buen chevalier! ». [3]Et quant li chevaliers furent esloingnés, il ne font nul deleament, mes tot maintenant baissen les glaivies, et mistrent chevaus a sporonz. [4]Et vient les un ver les autres de si grant alleüre qu'il senbloit que la terre se deüst fondre desot eaus, car li chevaus estoi<en>t fort et isniaus, et li chevaliers qui desus estoient sont preuz et puissant; il venoient si hardiemant qu'il senble foudre et tenpestes. [5]Et quant il se vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escus de toute lour force. [6]M. Tristan *(3ʳb)* bliçe sa lanse, et li chevalier fiert lui si roidemant qu'il li perce li escuz et li auberz, et li met le fer dou glaivies parmi l'espaulle senestre, et li fait une grant plaie. [7]Et le porte a la terre tel atornés qu'il ne mue pié ne main, ainz gist a la terre tiel atornés con c'il fust morz. [8]Et li chevalier s'en vait houtre parfornir son poindre. [9]Et quant tuit ceaus que a le fenestres estoient ont veü m. Tristan en tel mainiere geçir a la terre, il lievent le cri et la noisse si grant que l'en ne hoïst le Deu tonant.

Comant li rois Artus et monseignor Lancelot furent abatus por li viel chevalier.

9. [1]Et monseingnor Lancelot, qi voit tant de sez amis a la terre, et voit ancois m. Tristan son cier amis que ensi giçoit a la terre qu'il sembloit mort, il a si grant ire car pou qu'il ne muert de duel. [2]Il dit car, tot soit li chevalier li plus puissant homes dou monde et que plus est da redouter, si se veaut il avant mettre en aventure qu'il ne prochacast de vengier la honte sez conpangnons; car se il ne feïsse son pooir, l'en le le poroit torner a coardie. [3]Atant se fait aporter sez armes, et se fait armer astivemant, et si i furent a llui armer maintes preudomes. [4]Et quant il fu armés bien et richement, il desmonte le degré dou palleis, et monte sour un buen chevaus, et s'en vait ver li chevalier. [5]Lors se lieve grant

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

cri par toz ceaus qui le voient aler, et dient: « Or poira l'en veoir monseingnor Lancelot a l'esprove dou buen chevalier! ».

[6]Et quant m. Lancelot fu a llui venus, il le salue, et cil li rent son salus *(3ᵛa)* bien et cortoisemant. [7]« Sire », fet li chevalier a m. Lancelot, « qui est vos que joster volez a moi? », [8]« Sire », fet il, « Lancelot dou Lac sui només, fiz fui au roi Band de Benuic ». [9]Et quant li chevalier entent que cestui estoit m. Lancelot dou Lac, li tres buen chevalier, et qu'il estoit l'ome au monde cui il plus avoit hoï nomer de haute chevallerie, il li dit: « Haÿ, sire Lancelot! Mout est grant la renomee de vos par tot li monde, et si voiremant m'aït Dex con je avoie grant desirier de joster moi a voz, et la Deu merci li tens en est venus. [10]Et je firai bien tant par voz con je fis par m. Tristan, car je josterai a vos a lanse ». [11]« Sire chevalier », dit mesire Lancelot, « vos m'avés demandés mon nom, et je le voz dit cortoisemant, et pour ce voz pri por amor de chevalerie que vos me diés votre nom et votre estre ».

10. [1]« Sire Lancelot », fait li chevalier, « mon nom ne poés vos savoir, qu'il m'est defendus a cestui point que je ne le die ne a voz ne a autres a ceste fois. [2]Mez je vos di qu'il ne alera gramant de tenz que voz savrés mon nom, mes si vos di que voz ne i avrés gueirez preu quant ce sera ». [3]Et quant mesire Lancelot hoï ensi paller li chevalier, et voit qu'il ne li veaut dir son nom, il s'en souffre atant. [4]Il ne font nul deleament, ainz se esloingne les uns da les autres, il baisen les glaivies et hurten chevaus de sporonz, il vienent les un ver les autres les glaivies baissiez si grant alleüre qu'il semblent vent. [5]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escus de toute lour force. [6]Mesire Lancelot bliçe sa lanse, et li chevalier fiert *(3ᵛb)* lui si roidemant qu'il ne remaint <ne pour les escus> ne pour les auberz qu'il ne li mette le fer dou glaivies parmi le pis, et le porte a la terre mout fellenessemant, et l'enavre mout en parfont. [7]Et li chevalier s'en passe houtre parfornir son poindre, et m. Lancelot giçoit a la terre ausi pasmés con c'il fust trepassés dou seicle. [8]Et quant li roi Artus et toz les autres, et madame la reïne Genevre, et toz les autres dames que ce ont veü, se il avoient fait devant grant cri et grant noisse, ore a cestui point la font il assés greingnor pour le amor monseingnor Lancelot, qu'il avoient doutte q'il ne fust mors.

11. [1]Atant demande li roi Artus sez armes que l'en li aport maintenant. [2]Et quant la reine Genevre voit que son baron demande sez armes, elle s'en vient tantost a llui, et se laisse cheoir a sez piez, et li dit: « Ha, mon seingneur, merci,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

pour la douce Mere Deu, aiés pitié de voz meïsmes! Et que est ce que vos volés fere? Volés vos aler a votre mort? [3]Or ne veés voz que tant preudomes sunt alés a la terre por le chevalier? Et voz volés encore aler a vottre mort? [4]Je vos di voiremant que se vos hi alés, que je mes ocirai a mes deuz main! ». [5]Li roi la fait hoster devant lui, et dit qu'il ne s'en remanderoit pour rien dou monde. [6]Et quant tuit lez autres rois et baronz que voient que lour seingnor li roi Artus velt aler voiremant a joster au buen chevalier, *(4ra)* il li distrent tuit: « Sire, sachiez de voir que voz volés faire chouçe de nonsaichant, car un tel home con vos est, et que tant gent remirent a vos, et voz vos volés mettre en si grant perils con d'aler joster a celui ou tant preudomes hont fallis, et que vos poroit si mescheoir a cestui point que tot li monde n'avroit domajes ».

12. [1]« Seingneur », dit li roi, « sachiez tot voiremant que je ne m'en remandroie pour rien dou monde, ne par toute ma terre ». [2]Lors jure tant con il puet jurer qu'il ira tot maintenant, et comande mout ireemant que l'en li aport tant tost sez armes. [3]Et quant ceaus virent la voluntés lour seingneur, il convient qu'il faicent son comandemant, et li aporterent herament sez armez, et 1'arment au miaus qu'il puent. [4]Et quant li rois et li barons virent armer li roi Artus lour seingnor, toz les autres quatorçe rois se font armer a grant hastesse pour fere conpangnie au roi. [5]Et quant il furent armés bien et richemant, il devallent tuit dou paleis, et montrent tuit en lour chevaus. [6]Et quant il furent tuit aparoilliés et armés, li roi Artus se met a aller tot seul ver li chevalier, mes nul de li autre ne i ala pas a cestui point. [7]Et quant les genz virent aler li roi, lour seingneur, a si grant perilz con d'aler joster au buen chevalier, il n'ont grant doutte et grant peor, et prient tuit nostre Sire et sa douce Mere que le defent de mecianse, et qu'il le rent eaus sain et haitié. [8]Et les dames que *(4rb)* a le fenestres estoient preurent tote de pitié, et prient toute Deu et sa Mere qui le defent et gart.

[9]Mes la reïne ne puet pas souffrir qu'elle voie son baronz aler a si grant aventure, ainz s'en ala en sa chanbre, et se get sour son lit mout desconfortee, et mout demenoit grant duel et mout se deme<n>t. [10]Et ancois avroit fait pis se ne fussent les autres dames que ne la <la>issent, ainz la reconfortent duremant.

[11]Et quant li roi fu au chevalier venus, il ne le salue pas, ainz li dit mout par corrus: « Es tu fentesmes ou enchantemant, qui estes venus par tot mon ostel mettre a honte? ». [12]« Et comant », fait li chevalier, « es tu donc sire de cestui hostiaus? ». [13]« Voirement en sui je sire » fet il. [14]« Donc est vos li roi Artus? » fait li chevalier. [15]« San faille sui je Artus roi de Brettaingne, que te firai honte et desnor! ». [16]Et quant li chevalier soit certainemant que cestui estoit messire li roi

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Artus, celui qui est tenus au plus preudomes dou monde, il li dit mout cortoisemant: « Mesire roi Artus, voz ne avés pas raison de fere moi honte ne desnor con voz dites. [17]Car sachiez de voir que je fui grant amiz dou roi Huter Pandragon votre pere, <et si fis jadis plus pour lui que pour nul autre chevalier de son ostel; et pour l'amour de votre pere> voz di je que je aime assez vos. [18]Et voluntierz refusastes la joste de vos se je peüsse, et vos rendisse mon espee. [19]Mais si voi<r>emant m'aït Dex, et me done bone sentence le jor beneoit, comant je ne puis, mais josterai a voz contre ma voluntez ».

[20]Quant li roi Artus entent ensi paller li chevalier, et que fu amis son pere, il pense tot maintenant que ce *(4ᵛa)* soit aucun ansien chevalier de ceaus de <la> maison son pere, et por ce dit qu'il veaut connoistre li chevalier, s'il onques puet. [21]Lors <li> dist: « Sire chevalier, vos m'avés fait entendant que fustes amis mon pere, et encor me dites qui estes moi; mes malemant me l'alés mostrant, car estes venus par tot mon ostel mettre a honte! [22]Mes totezvoies, por ce que vos dites qui estez mon amis et de mon pere, voz pri je que voz mez diés votre nom et votre estre ». [23]« Sire roi », fet li chevalier, « sachiez de voir que mon affer ne metra a honte votre hostiaus, car quant voz savrés le fait votre cort n'avra henor, et non desnor. [24]Mes mon nom ne mon estre ne poés savoir a cestui point, mais je vos di que je le vos firai savoir avant gramant de tenz, et voz pri tant con je poroie prier a mon amis et a mon seingnor que ne voz en poise de ce que je vos ai escondit mon nom et mon estre ».

[25]Et quant li roi voit qu'il ne puet enprendre le nom ne l'estre dou chevalier, il ne li tient plus pallement, ainz se esloingne de lui tant con il fu convenable. [26]Li chevalier, quant il voit que li roi Artus s'estoit esloingnez por joster a llui, il dit contre son cuer que pour henor de la roiautés, et por coi il set qu'il est mout preudomes et homes de si grant valor, li fira il tant d'onor qu'il jostera a llui a lanse. [27]Et atant s'aparoille de la joste. [28]Et quant li roi et li chevalier furent aparoilliés, il ne font nulle demorance, ainz hurte tot maintenant. [29]Et vient li roi les glaivies baissiez *(4ᵛb)* tant con il puet dou chevaus trere. [30]Il vienent andeus mout hardiement, et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escu de toute lour force. [31]Li roi bliçe sa lanse et le chevalier fiert lui si roidemant qu'il le porte a la terre mout fellenessemant, et li fait une grant plaie e<n>mi le pis. [32]Et s'en vait houtre parfornir son poindre.

13. [1]Et quant tuit les autres rois et baronz et chevaliers et reïnes et dames et damoiselles virent li roi Artus lour seingnor geçir sour la terre en tel meinieres, il quident tot voiremant qu'il soit mors. [2]Il ont tuit ci grant deulor car pou

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

qu'il ne morent de duel; il battent lour paume ensemble, il lievent un cri et la noisse ci grant que l'en ne oïst le Deu tonant. [3]Et m. Gauvain et m. Lancelot et m. Tristan, et autres chevaliers assez qui avoient estés abatus, que ja s'estoient relevés, quant il virent le lor seingneur geçir en tel mainiere, il ont doutance qu'il ne soit desviés. [4]Il s'en vont heramant celle part, et li hostrent li heume de chief pour acoillir le vent.

[5]Et li roi ovri les iaux et getent un grant souspir de cuer parfont, et puis dit: « Ha, Sire Deu, aïde moi! ». [6]M. Gauvain et maint hautres le demandent comant il se <se>nt. « Seingnor », fait li roi, « sachiez tot voiremant que je sui enavrés duremant, et vos di que en tote ma vie je ne fui si aspremant encontree. [7]Et voiremant ce cestui est chevalier terreine, dir poés seüremant qu'il est *(5ʳa)* li meillor chevalier et li plus puissant qe fust jamés veüe. [8]Mais san faille je ne croi qu'il soit chevalier, mais foudre et tenpestes, car nos peon dir tot seüremant que voiremant avon noz trevés a cestui point tiel chevalier qui passe de joste tuit li chevalier que jamés portassent armes ansienement ne novellemant. [9]Et se il est si buen chevalier as brand comant il est de lanse, il se puet bien tenir qu'il est celui que ne a per eu monde ».

14. [1]Atant qu'il parloient entr'aus dou chevalier, atant es vos venir li roi Karados, armés de toutes armes mout richemant et acesmés bien a mainieres de roi. [2]Et li roi Artus et mesire Lancelot et toz les autres qui enluech estoient le connoissent bien, il distrent entr'aus: « Veés ci venir li roi Karados qui nos vient fere conpangnie ».

[3]Que vos en diroie? Li roi Karados, que bien avoient veü que li chevalier avoit tant preudomes mis a la terre, il s'en vait ver lui con grant doutte. [4]Et quant il fu a lui venus, li roi Karados le salue mout henorablemant; li chevalier li rent son salus assez sofissianmant, et por ce qu'il voit qu'il estoit si richemant acesmés, pense il bien qu'il soit homes de grant valor. [5]Il li demande qu'il est. « Sire », fait il, « li roi Karados m'apellent celz qui me connoisent ». [6]Et quant li chevalier entent que cestui est li roi Karados, il dit encontre son cuer que por henor de la roiautés se jostera a eus as glaivies, et li dist: « Et comant, sire, est voz roi? ». « Oïl voir », dit li roi, « et toz ceaus que voz veés la montés et *(5ʳb)* armés, que volent joster a vos, sunt aussi rois ». [7]Aprés ceste paroule il ne font nul deleaiemant, ainz se esloingne les uns da les autres, il baissen les glaivies et se vienent au ferir de sporonz mout hardiemant. [8]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escuz de toute lour force. [9]Li roi Karados bliçe sa lance, et le chevalier le fiert si roidement qu'il le porte a la terre mout

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

fellenessemant, ausi con il avoit fait <de> les autrez, enavrés mout duremant. [10]Et li chevalier s'en passe houtre parfornir son poindre.

[11]Et aprés ce que li roi Karadoz ot estés abatus, il ne demore grament qu'il hi vient li roi Yon d'Yrlande, armés et montés mout richemant. [12]Il ala joster au chevalier, et bliçe sez glaivies, et li chevalier fait de lui tot autretel con il avoit fait de les autres, car il le porte a la terre enavrés a mort. [13]Et puis hi ala li roi Aguisanx d'Escoce, et autretant hi gaaigne con avoient fait les autrez, car il fu abatus a la terre mout durement enavrés. [14]Que voz en diroie? Sachiez tot voiremant que quant tuit li quatorçe rois qui pristrent lour armes avech li roi Artus, tuit alent joster au chevalier, et tuit bliçent lour glaviez sour lui, mes de selle ne le remuent ne pou ne grant. [15]Et li chevalier les abati tuit a la terre mout cruelmant, car sachiés tout voiremant qu'il estoient tuit li plusor d'eaus enavrés duremant. [16]Et quant li chevalier ot abatus tant entre rois et barons et hautes homes con je voz ai contés, et il demore puis une grant pieces pour veoir se nul venist plus avant pour joster. [17]Et il voit que nul *(5ᵛa)* hi venoit, il se hoste son escuz de cuel, que bien estoit de la moitié greingnor que ceaus des autres chevaliers, et estoi mipartis de blanc et de noir, et le baille a son escuier, et les glaiviez ausint. [18]Et puis s'en vient la ou li roi Artus estoit con tuit ceaus qu'il avoit abatus.

15. [1]Et atant paroule, et dit: « Sire roi Artus, sachiez de voir qu'il a plus de quaranz anz que je ne portai armes, mais ai demorés mout en repoust, et si sachiez que je ai passez plus de cent vins anz d'ages. [2]Mes je avoie granz desirier d'esprover votre chevalier avant que je dou seicle trepassastes, pour ce qu'il avoient grant renomee de chevalerie par toz li monde. [3]Et por ce avoie je voluntés de voir le pooir des chevaliers de cestui tenz, pour savoir li quelz estoient meillor chevalier, ou li ansienz ou li noviaus. [4]Preuvés l'ai, la Deu merci, et vos fais certain d'une chouçe: que je connuit jadis tiel deus chevaliers, qui trepassés sunt ansienement, que tuit li chevaliers que sunt en votre hostiaus a cestui point, por coi il fussent jusque en ducenz, il les avront tuit mis a la terre les uns aprés les autres. [5]Et si vos nomerai ci li quelz furent ceaus deus: li un fu mesire Ector le Brun, cestui fu li ainznés, et cestui fu bien parfeit chevalier et puissant et preudomes, le plus que fust a son tenz eu monde. [6]Les autres fu Galeot li Brun, que fu fiz de m. Ettor; voiremant cestui san faille fu bien chevalier de grant valorz, bien le meillor de toz le seicle a son tenz. [7]Des autres assés ne voz di je, que furent des plus no*(5ᵛb)*viaus et des plus ansienz, comant fu Febuz, que de haute chevalerie passé tot li monde ». Atant se taist li chevalier que il ne dit plus.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[8]« Sire chevalier », dit li roi Artus, « nos avon veü tot apenemant que vos est tot li meillor chevalier et li plus poissant que nos veisimes en tot nostre vivant, et par vos veons nos tot cleremant que li ansienz homes furent miaux et plus vaillent que ne font ceaus que sunt ore parmi le monde, et tot ensi con vos avés devisés et dit creon nos. [9]Mais nos voz prion tant con nos peüsson prier a notre amis et pour henor de chevalerie, que voz nos dit[és] qui vos est et votre estre, car sachiés de voir que nos le desirion mout a savoir ». [10]« Mesire roi », dit li chevalier, « je vos pri pour amor qui ne vos en poise de ce que je ne vos dirai mon nom ne mon estre a cestui point. [11]Mais sachiez de voir que je vos manderai mon nom et mon estre, et ce sera prochainemant, et sachiés de voir que je sui votre amis et votre bienvoillant ». [12]Et quant li rois et li barons que enluec estoient ont entandus la voluntés dou chevalier que ne se veaut descovrir de son estre, il li distrent: « Sire, quant vos ne vos volés descovrir votre estre et votre nom, or nos faites tant par henor de chevalerie et par votre bontés que vos demorés avech nos deus jorz ou trois, si nos assenerés li quelz furent buen chevalier ansienemant ». [13]« Seingnor », fait li chevalier, « sachiés tot voiremant que je ne demorai pas a vos a cestui point, et de ce ne vos en poise, car san nulle faille je ne puis autre a cest fois. [14]Mes je vos creant loiaumant come chevalier que je *(6ra)* vos firai savoir tot mon estre, et ne passera gramant de tens ». [15]Atant ne fait plus deleament, mes li chevalier tot maintenant comande li roi Artus et toz les autres rois et baronz a Deu, et se met au chemin entre lui et la dame et sez escuiers, et chevauche sa voie ver la foreste de Kamaaloth.

[16]Mes atant se taist li contes un petit dou chevalier, qe bien i savra retor<ner> prochainemant, et torne a paller dou roi Artus et de tos les autres rois et baronz et quens et chevalier qui enluech estoient.

16. [1]Or dit li contes que quant li roi Artus et toz les autres rois et barons et chevaliers que avoient estés abatus, quant il virent que li chevalier et la dame s'estoient partis, il s'en aloient tuit en la maistre sale dou paleis. [2]Si se firent desarmer, et mandent tout maintenant par tuit li buen mire que en la ville estoient. [3]Il regardent tot primieremant li roi Artus, et truevent qu'il estoit enavrés duremant. [4]Il le lavent et bendent au miaus qu'il puent, et distrent qu'il ne avoit garde de mort, et qu'il le rendront prochainemant sain et haitié. [5]Et aprés regardent m. Lancelot et m. Tristan, et les autres rois et baronz, et lavent et bendent lour plaies, et treuvent qu'il estoient enavrés mout en parfont, mais ci distrent qu'il ne i avoit nul que aüsse garde de mort.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[6]Et quant il furent bendés et asettés, et li roi dit entre sez baronz: « Seingnor », fet il, « vos avés veü en cestui jor d'ui tot la greingnor mervoille et aventure que avennisse au nostre tens eu monde, et propremant a notre cort, *(6ʳb)* et dont nos en peons avoir greingnor mervoille. [7]Et pri chascuns qu'il die se il set ou par nom ou par pensemant qui cist chevalier fu, et nepourquant je voz di tot voiremant que je ne puis croire qu'il soit chevalier, mes aucun enchantemant. [8]Mes toutes fois il nos dist tantes chouses ansiene, et de tant viel chevalier nos paroles, qu'il nos done creance qe il soit chevalier terreine. [9]Mais je ne puis penser qu'il soit, et por ce vos demande se nul de voz set que li chevalier est ». [10]Atant respondirent m. Lancelot et m. Tristan et maintes autres baronz et chevaliers, et distrent: « Sire roi, sachiés tot voiremant que de la jornee d'ui avon nos tot la greingnor mervoille dou monde. [11]Et peons bien dir tot hardiemant que nos avon hui truevés tot li meillor chevalier et li plus puissant, et celui que la greingnor mervoille a fait en cestui jorz que feïstes jamés ansienemant ne de noviaus nul chevalier. [12]Et c'est bien la plus mervillieuses aventures que avenist jamés eu roiames de Logres, et san nulle faille ce est bien aventure de mettre en ecrit entres les aventures de la Table Reonde. [13]Car tot soit elle de notre honte et non de notre henor, si est elle bien de mettre en ecrit sour toutes les aventures que avenissent jamez en tout li monde. [14]Et dou chevalier vos dions nos tot voiremant que nos ne savon qu'il est, ne peon quidoir ne penser qu'il puet estre, mez tant voz dions nos voiremant qu'il est tour le meillor chevalier que homes mortiaus veïssent onques *(6ᵛa)* mais ». [15]Mout s'en font grant mervoille qu'il puet estre, et mout en tienent grant pallemant de cestui fait. [16]Et li roi fist venir un clerges, et fist mettre en ecrit tot l'affer de ceste aventure de chief en chief. [17]Mes le nom dou chevalier ne dit il pas, por ce qu'il ne le savoient mie. [18]Mes le livre le voz nomera en avant, et sachiez tot voiremant que ceste novelle et aventure, qui vousist regarder le tenz et les aventures qui avindrent pour li tens, ne seroit pas de mettre en ecrit en cief de cestui livre, por ce que tiel novelles sunt ecrit en cest livre aprés cest que furent assez devant. [19]Mes por ce que maistre Rusticiaus le truevé eu livre dou roi d'Engleterre tout devant, en fist il chief de son livre, por ce qu'elle est la plus bielle aventures et la plus mervillieuses qui soit escrit en trestous li romains dou monde.

[20]Mes atant laisse li contes a paller dou roi Artus et de tous les autres rois et baronz, et torne li maistre a paller d'une mout belle aventures, et traitera dou Viel Chevalier meïsmes et d'une damoiselle qui s'en vait aprés lui.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ci devise com li viel chevalier s'en vait avech la damoisele de Listinois, et coment delivre la damoisele et sa mere.

17. [1]Li contes dit que a Kamaaloth a la cort dou roi Artus estoit venue une damoiselle de si loingaine terre come de Listinois, et avoit demorés en la cort dou roi Artus bien un mois, [et] li demandoit toz jorz aïde. [2]Car je voz fais savoir que ceste damoiselle estoit fille a une vielle dame que fu seuror a mesire Lamorat de Lystinois. [3]Et l'avoit mandés sa mere au roi Artus por quere *(6ᵛb)* aïde, car un grant quens que son voisin estoit, et que mout estoit poissant d'avoir et de terre, et por ce que la dame ne avoit baron ne homes que la deffendist, cestui quens li avoit tollue maintes terres et maint chastiaus, et l'avoit aseigés dedenz un chastel bien a .c. chevaliers. [4]Et li quenz estoit dehors bien a .iiii.c. chevaliers, et estoit demorés a l'aseige de celui chastiaus bien dimi anz, et avoit jurés sour li Sainz qu'il ne s'en parteroit jusque atant qu'il avra la seingnorie dou chastiaus. [5]Et la dame ot conseill a sez homes, et ceaus li loent qu'elle mandast au roi Artus por aïde. [6]Et por coi li roi Artus n'aüst greingnor pitié, i distrent il qu'elle hi 'nvoiasse sa fille. [7]Et por ceste achaions estoit venue la damoiselle a cort dou roi Artus, et li avoit maintes fois demandé aïde, et li roi li avoit dit qu'il li dora aïde et seucors. [8]Et quant ceste damoiselle ot tant demorés en la cort con voz avés hoï, et ceste aventure avint dou buen chevalier, et la damoiselle avoit veü la grant mervoille que cil avoit fait, et voit comant li chevalier s'en vait, elle, ensi come saige damoiselles qu'elle estoit, dit contre son cuer que cist chevalier poroit bien seucorre sa mere. [9]Atant ne fait nulle demorance, mes tot maintenant monte a chevaus entre lui et deus vallet qui avech lui estoient venus par lui fere conpangnie. [10]Elle ne prent pas conjé dou roi, mais se met a la voie pour le chemin dont elle avoit veü que li chevalier estoit alés. [11]Elle chevauce si hastivemant qu'elle ot atint li chevalier et la dame.

[12] <Et quant> la damoiselle ot atint *(7ʳa)* li chevalier, elle se devalle dou palefrois a la terre, et se jette a jenoilz devant au chevaus dou chevalier, et crie merci au chevalier qu'il li entende ce qu'elle li voudra dir. [13]Li chevalier, que veoit la damoiselle ensi a jenoilz, et <que> li crioit merci si pietusement, il n'a grant pitié, il li dit: « Bielle douce amie, hostés sus tot heramant, et demandés ce que voz voudrés, car je vos creant loiaumant que je vos aiderai de tot mon pooir ». [14]Lors se drece en estant la damoiselle, et li dit: « Ha, franc chevalier et jentilz, aiés pitié de moi et d'une moie mere que de mout grant ages est, et mettés conseill e<n> mon affer! [15]Car sachiez de voir que

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nos somes les plus desconsiliés femes dou monde, et celle que greingnor tors nos est fait ». [16]Li chevalier, quant il entent ensi paller la damaiselle, il n'a si grant pitié que lermes li venoient as ieaus, et li dit: « Damoiselle, or mes asennés dou fait, et je vos creant loiaument que je ne voz faudrai d'aïde de tot mon pooir ». [17]« Grant merci », dit la damoiselle, « et je vos conterai maintenant ». [18]Atant comance en tel mainieres: « Sire », fet elle, « il est voir que je ai une mere <que> de mout grant aages est, et fu seuror a Lamorat de Listinois, que mout fu buen chevalier, et celui [L]amorat se morut au tens dou roi Huter Pandragon. [19]Et quant il se trepassé, il ne laissé nul enfant, dont tote sa terre remest a ma mere, et la tient aprés sa mort grant tenz en pes. [20]Or avient que or novellemant est creüs eu païs un quenz que mout cruels est, <et> marçesoit a nostre terre. [21]Et cestui quenz, ensi come cruelz homes qui est jeunez, et ne est si sennés come mestier sero*(7ᵛb)*it, et il est mout poissant et de terre et d'avoir. [22]Et quant il voit ma mere qe ne avoit baron ne home que la defendisse, il nos vient sour nostre terre. [23]Et por ce qu'il a assés greingnor pooir de noz, et il nos a tollue maintes terre et maint chastiaus, et un seulemant nos estoit remés. [24]Et il est venus con tot son pooir, et aseige li chastiaus bien a .iiii.c. chevaliers. [25]Et ma mere est dedenz, et a avech li bien cent chevalier. [26]Et quant ma mere se voit a si grant meschief, elle m'envoie au roi Artus pour quere aïde. [27]Et li roi m'avoit hotroiés de mettre buen conseill e[n] mon afer. [28]Mais quant je vi hui la grant chevalerie que vos feïstes en la place de Kamaaloth, je dit a moi meïsmes que je ne poroie avoir meillor conseill ne meillor haïde que li vottre. [29]Et por ce me mis je aprés vos, et la Deu merci treuvés vos ai. [30]Dont je vos cri merci, pour la douce Mere Deu, que vos veingnés avech moi pour aidier ma mere de celui maveis homes ».

18. [1]« Damoiselle », fait li chevalier, « je te fais savoir qu'il a plus de quaranz anz passés que je ne portai armes se non hui, tant seulemant con vos meïsmes dites que veïstes; ne ne avoit voluntés de plus fere d'armes. [2]Mais quant je regart a votre affere que estes a si grant meschief et si desconsiliés, me fait ensi le quer changier que je vos di que je sui celui que mon cuer osterai de ce qu'il s'avoit propensee, et me vuoill travaillier de votre beiçonge. [3]Et ancois le me fait fere un autre choçe, que je vuoill que vos sachiez: que m. Lamorat de Listinois fu grant mon amis. [4]Et por ce soiés tot seüremant *(7ᵛa)* car je prent desormais vottre afere sor moi, car je vos aiderai de tot mon pooir ». [5]« La Mere Deu voz en rent buen guerardon », dit la damoiselle.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[6]Atant monte sour son pallefrois, et se met au chemin avech li chevalier, et chevauchent tot celui jor jusque au soir. [7]Et quant li soir fu venus, li chevalier fait drecier un mout riche pavilonz e<n>mi la foreste, et enluech demorent la nuit, et ont bien tout ce que mestier fu eaus, et por lour et pour lour chevaus.

19. [1]A l'endemain bien pour maitin se lievent, et montrent en lour chevaus. [2]Et chevauchent tant par lour jornés sanz aventure treuver que a mentovoir face en contes, qu'il furent venus en Terre Forraine mout en repoust leu, et enluech sojornent trois jorz. [3]Au quart jorz montrent a chevaus entre li chevalier et trois sez escuierz, et la damoiselle et trois sez vallet. [4]Et acomandent la dame a Deu, que ne la moine mie li chevalier avech lui, et se mistrent au chemins. [5]Et chevaucent tant qu'il ne arestrent lour aler qu'il furent venus en Lystinois, pres au chastel a trois liegues, et enluech demorent jusque au soir. [6]Et quant la nuit fu venue, il chevauchent tant qu'il furent venus au chastiaus. [7]Et la damoiselle, que bien savoit le leu dont l'en pooit miaus aler eu chastel, le moine en tel mainieres qu'il entrerent dedenz le chastiaus, enci qe cil que dehors estoient ne s'en apercevent ne tant ne quant. [8]Et quant il <i> furent, desmontrent e<n>mi la maistre forteressce. [9]Et quant la mere voit *(7ᵛb)* sa fille, elle li fait grant joie et au chevalier ausint, mes non mie si grant con elle eüsse fait ce elle seüsse qu'il estoit. [10]Que vos en diroie? La dame fist aparoillier a souper richemant, et menuien et boivent aaiçemant.

[11]Et quant il estoient a les tables, et la dame et les hautres qui hi estoient ont bien veü et regardés li chevalier, il s'en font grant mervoille de ce qu'il le voient si vielz et que le voient ci grant et si corsus. [12]Et quant il ont mengiés, il ont hostés les tables, et la dame trait a repoust sa fille en sa chanbre, et fait apeller jusque a doçe chevaliers, li plus saiges que eu chastiaus estoient, mais li chevalier ne i fu pas. [13]Et quant la dame voit sez chevalier en sa chanbre, elle li dit: « Bielle fille, est cestui chevalier l'aïde que li roi Artus nos envoie? [14]Mauveisemant avés prochaciés notre beiçogne selonc mon avix, car quidoie que voz eüssiés amoinés m. Lancelot dou Lac, ou m. Tristan de Leonois, ou m. Gauvain, li niez au roi Artus, ou m. Palamidés li Paienz, ou des autres buen chevaliers de la Table Reonde jusque a doce chevaliers. [15]Et vos avés amenez un si vielz chevalier que semble que ait plus de cent anz d'ages! [16]Et malement avés fait <ce> por ce que je voz envoiai a la cort dou roi Artus ». [17]Et quant la damoisselle ot bien entandus ce qe sa mere li avoit dit, elle respont: « Mere, merci pour Deu! Ne me blasmés mie jusque atant que vos savrés miaus le fait que vos ne savés encore. [18]Et vos di tot voiremant que je vos ai amenés meillor

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

seucors que se je vos eüsse amenés .xx. li meillor chevalier *(8ra)* que soient en toute la cort dou roi Artus. [19]Car sachiez sanz nulle faille <que> je voz ai amenés li meillor chevalier et li plus poissant que soit en tot ceste monde, que je voz di de voir que je li vit fere la greingnor mervoille d'armes que feïsse jamés nul chevalier ne ansienement ne novellemant. [20]Car sachiez de voir que je li vit abattre en un jor plus de .xxx. chevaliers li meillor de l'ostiaus dou roi Artus. [21]Et entr'aus furent ceaus que je vos nomerai ci: il i fu m. Lancelot dou Lac et m. Tristan de Leonois; et m. Palamidés li Paienz et m. Gauvain; et monseingnor li roi Artus, cui je dovoie nomer primieremant; et Hestor de Marés et m. Lamorat de Galles; et des autres tant que bien furent .xxx. entre rois et barons et chevaliers de grant renomee. [22]Et de ce soiés vos tot aseür qu'il est le meillor chevalier dou monde ».

[23]Et quant la mere et li chevaliers que enluech estoient ont hoï ce que la damoiselle avoit dit, il n'ont mout grant joie, et distrent qu'il firont grant honor au chevalier. [24]Atant s'en vont tuit ensemble la ou li chevalier estoit, et la dame et tuit li chevaliers se humilent mout ver lui, et li offrent serviz et henorz. [25]Que voz en diroie? La dame ne tient plus pallemant a lui, por ce que travailliés estoit assés, car sanz faille il avoient chevauchiez maintes jornés, mais le fait moiner en une chanbre, et vallet le coucierent mout henorablemant. [26]Et se dormirent aaiçement jusque au jors.

20. *(8rb)* [1]Et quant l'endemain fu venus, li chevalier se lieve, et vait oïr la messe dou saint Espirit. [2]Et atant furent les tables mises et le mengier aparoilliés, si se desnerent en la maistre sale, et si i furent tuit li plusor des chevalier dou chastiaus. [3]Et la vielle dame et maintes autres dames et damoiselles estoient en celle meïsmes sale, mais san faille ne estoient a les tables des chevaliers, mais as autres tablez. [4]Et mout fasoient grant joie et grant feste au Viel Chevalier, et le henorent plus que c'il fust li roi Artus meïsmes.

[5]Et quant il ont mengiés et les tables furent hostés, et toutes les dames et damoiselles dou chastiauz estoient en celle sale asemblé, atant se drece en estant li buen chevalier, et parole en tel mainieres: « Dame », fet il, « je sui venus par votre beiçons achever, et votre fille mes a fait entendant que ceste quenz que dehors est voz a tollue vottre terre, et que encore voz veaut il tollir cest chastiaus, et a toute ceste choçe ne a droit. [6]Dont je vuoill savoir par vos et par cist preudomes que ci sunt se il est ensi con ceste damoiselle mes a fait entendant ». [7]Atant respont la dame, et dit: « Sire chevalier, ensi voiremant m'aït Dex et sa Mere, et voz dont venir a buen chief de cest fait, comant il est tout ensint con ma fille vos a

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

fait entendant ». [8]Et aprés la dame distrent maint chevaliers que « voiremant est il ensint come notre dame et sa fille voz ont dit ». [9]« Donc », dit li chevalier, « desormais me conbaterai je plus seüremant, quant je sai que li droit est *(8ᵛa)* dever noz. [10]Car sachiez tot voirement que celui que a le droit a Damedeu avech lui, et celui que a tiel Sire a conpainz et de sa partie, seüremant se puet conbattre. [11]Et por ce, seingnor chevaliers, quant nos avon le droit, et que avon tiel chanpions avech nos con est nostre Sire, seüremant nos peons conbattre e<n>contre nostre enemis. [12]Car c'il fussent de la moitié plus genz qu'il ne sunt, a le grant droit que nos avonz et le buen chanpions, si vos di tot voiremant que nos li metrons a la voie. [13]Et voz lou que a l'endemain noz mettonz a la voie et au chanp por conbatre a notre enemis ». [14]Et atant se taist li chevalier, ne ne dit plus.

21. [1]Et quant li chevaliers dou chastiaus hont hoï ensint paller li chevalier, il distrent entr'aus que voiremant est saiges li chevalier, et que mout a bien pallés. [2]Et dient qu'il firont tot ce qu'il lour comandera, et qu'il ne li faudront tant con il aüssent la vie eu cors. [3]Et quant li Viel Chevalier voit la bone voluntés des chevaliers dou chastiaus, il n'a grant joie dedenz son cuer. [4]Il prent tot maintenant un vallet, et li dit: « Tu alerai tot droitemant tantost au quenz, et li di que je sui un chevalier de grant agez, et qui a plus de quaranz anz passés que je ne portai armes; mais por le grant houtrajes que je ai oï dir qu'il fasoit a ceste dames sui je venus. [5]Et que je li mant que s'il veaut rendre toute sa terre a ceste dames, et s'il se velt hoster de l'aseige de ceste chastiaus, q'il me plet assés. [6]Et se il ce ne veaut fere, si li faites savoir con je li mant qe je li alerai demain sovre, et qu'il se aparoille, qu'il me veira demain *(8ᵛb)* au chanp por defendre la droiture de ceste dames ». [7]Li vallet respont que ce fira il bien. [8]Atant se part li vallet et se met a la voie, et s'en vait tot droitemant eu chanp. [9]Et desmonte e<n>mi le pavilonz dou quenz, la ou il le trueve a grant conpangnie de chevaliers.

[10]Li vallet salue li quenz bien et sajemant, et li quens li dit que bien soit il venus. [11]« Sire quens », dit li vallet, « un chevalier a cui je sui voz mande tel paroules con vos hoïrés: je voz fais savoir qu'il est un estranges chevalier, que bien a plus de cent anz d'ages, et qu'il est plus de quarans anz qu'il ne porte armes. [12]Mais por ce qu'il a entandus le grant houtrajez et le grant tort que voz faites a ceste dames, dedenz est il venus. [13]Et vos mande que se vos volés rendre toute la terre que voz avés tollue a la dame, et ancois que voz vos hosterés de l'aseige de ceste chastiaus, il li plet bien. [14]Mes se ce ne volés faire, il voz fait savoir q'il vendra demain au chanp por conbattre a vos et a votre jenz. [15]Et si voz mande que se vos fuissiés de la moitié plus jenz que vos ne avés, si vos quide

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

mettre a desconfitture, tant set que la dame a grant droiture; et ce est ce que mon seingnor vos mande ». [16]Et quant li quenz ot oï ce que li vallet li ot dit, il le tient a une fable, et dit au vallet qu'il se torne a son seingneur, et q'il li die, c'il est forssennee, que sa forsennerie li poroit faire grant domajes. [17]Et quant li vallet ot hoï la response dou quens, il ne se puet tenir qu'il ne li die: « Sire quens, a l'endemain porés veoir se mon seingneur est saiges ou forsennee ». [18]Atant se part li vallet sanz prendre conjé au quenz, et chevauce tant qu'il fu venus eu chastiaus, la ou il trueve *(9ra)* son seingnor, et li conte tot a mot a mot ce que li quenz li mande. [19]Atant dit li Viel Chevalier entre li chevaliers dou chastiaus: « Seingnor », fait il, « nos avonz fait tot ce que a droit convient, et avon mis la raisonz dever nos. [20]Et por ce vos pri que chascun s'aparoille entre hui et ceste nuit de tot ce que a battaille mortiel convient, si que a l'endemain nos alonz esprover a nostre enemis; et que chascuns soit vaillanz homes, et que la mort ne prisiez un esporonz le droit defendant ». [21]Et li chevaliers li respondirent qu'il en firont tot lour pooir.

[22]Que voz en diroie? Par tot li chastiaus se fait grant apareillemant de tot ce qu'il veont que lour eüsse mestiers. [23]La nuit dormirent mout pou, car tuit atendoient con grant doutte le jor de l'endemain, car sanz faille il connoisent bien qu'il avoient a fere a trop bone jenz et granz.

22. [1]Et quant l'endemain fu venus, li chevaliers se lievent tuit, et alent hoïr la messe dou saint Espirit, et battent lor coupe de lour pechiez. [2]Et puis se armerent au miaus qu'il puent, et montrent en lour chevaus. [3]Et quant il furent montés et aparoilliés, li Viel Chevalier fist fere une battaille et une bainieres seulemant et i mist buen conduiseor. [4]Et aprés hoissirent hors dou chastiaus, et se mistrent ad aler ver li chanp dou quenz.

[5]Et les dames et damoiselles et vallet, et toutes les jenz dou chastiaus que armes ne poroient porter, estoient montés as quernaus pour veoir la battaille, et tuit prient Damedeu et sa Mere que pour lour pitié donast le onor de la battaille a lour homes.

[6]Et quant li Viel Chevalier et les autres qui avech lui estoient, que bien puent estre jusqe *(9rb)* a cent chevaliers, furent pres au chanp dou quens a une abaletrie, il comande que la banieres ne aille plus avant. [7]Atant s'arestrent tuit enluech par le comandemant lour seingnor. [8]Et por coi li fist ensi arester li Viel Chevalier? [9]Por grant cuer, car il voit que li quenz ne sa jenz ne estoient aparoilliés, car il li paroit fere grant coardie de asaillir li chanp tant con il fussent desgarnis. [10]Et par ceste achaionz fist il arester sa genz, por ce qu'il se peüssent

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

aparoillier, car li quenz ne avoit fait nul aparoill, car il avoit eü a fable tot ce que li Viel Chevalier li avoit mandés. [11]Et quant li quens et sa genz virent venir les genz dou chastiaus si ordreemant, il crient tuit: « As armes, as armes! ». [12]Il se armerent et montrent en lour chevaus heramant. [13]Et quant il furent armés et aparoilliés, li quenz fist fere deus battaille, et en chascune mist buen conduiseor et ducens chevaliers. [14]Atant se mistrent ad aler verz les jenz dou chastels bien et sajemant, les une battaille avant les autres. [15]Et quant li Viel Chevalier voit venir li quens et sez homes, il comande tot maintenant a lour chevalier qu'il laissent corre sour lour enemis ardiement. [16]Et celz que ont eü le comandemant de celui cu'il avoient a seingnor, il ne font nul deleament, mais tot maintenant baissent les glaivies, et mistrent chevaus a sporonz, et vont verz lour enemis bien con chevalier de grant valors. [17]Et quant la primiere battaille dou quens virent venir lour enemis en tel mainieres, il ne font senblant qu'il soient de rienz esbaïs, ains vont contr'aus au ferir de sporonz mout hardiemant. [18]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sor l'escu de toute lour force. [19]Il i fu si grant l'esfrocier *(9ᵛa)* des lanse que ce fu une grant mervoille; or peüst veoir chevalier verser a la terre et chevaus trebucier, or peüst hoïr la crie et la noisse si grant que l'en ne hoïst le Deu tonant.

[20]Que vos en diroie? Li Vielz Chevalier ne fait d'armes a celui point, car il voloit que avant fussent toutes les genz dou quenz en la mellee. [21]Et quant li quens voit que la mellee estoit si comenciés, et voit les homes dou chastiaus que estoient si pou de jenz et qui sunt venus si ardiemant, il s'en fait grant mervoille, et comande tot maintenant a ceaus de sa banieres qu'il laissent corre sour lor enemis si aspremant qu'il ne remaingne un seul a chevaus.

23. [1]Et quant les homes dou quens ont eü le comandemant lour seingnor, il ne font nul deleament, ainz baisent les glaivies et mistrent chevaus a sporons, et laissent corre sor lour henemis hardiemant. [2]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il mistrent assés de ceaus dou chastel a la terre. [3]Il li maumenent si malemant, a ce qu'il estoient pou de genz enver celle dou quens, qu'il ne puent plus souffrir, ainz convient a fine force qu'il greppissent la place. [4]Et de ce ne sunt pas da blasmer por ce qu'il avoient mout bone chevalerie contr'aus. [5]Et quant li Viel Chevalier voit que li quens et toute sa gens estoient en la battaille, et voit que sa genz ne puent plus souffrir, il dit que desormais poroit il trop demorer. [6]Atant ne fait plus deleament, il enpuingne sa lanse et hurte chevaus de sporons, il vait ferir ver la greingneur presse qu'il voit de sez enemis. [7]Il fiert le primier chevalier qu'il encontre si roidement *(9ᵛb)* qu'il le porte a la

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

terre tiel atornés q'il ne a mestier de mire. [8]Et quant li chevalier ot abatus celui, il ne s'areste pas sor lui, ainz en fiert un autre de celui poindre meïsmes si fort qu'il le flatis mout duremant a la terre. [9]Que vos en diroie? Li chevalier fiert le tiers et le quart et le quint et le seïsmes, il fait tant entre de lanse et dou pis dou chevaus et de soi meïsmes qu'il abati en son venir plus de vins chevaliers. [10]Et quant li Viel Chevalier ot bliçés sez glavies, il mist main a l'espée, qe mout estoit grant et fornie. [11]Il se met entre sez enemis si hardiemant con fait le leup entre le berbis, il comance a doner grandismes coux a destre et a senestre, il arache heume de teste et escu de cuel, il trebucie chevaus et chevalier a la terre. [12]Il ne atint chevalier a droit coux q'il ne le mette a la terre, il fait si grant mervoille d'armes que tuit ceaus que en la battaille se conbattoient en sunt tuit esbaïs, ensi li amis con li enemis.

[13]Et quant li chevaliers dou chastel virent la grant mervoille et le grant domajes que li Viel Chevalier fasoit de lour enemis, il en croist chascuns en force et en pooir et en bonbant. [14]Il corrent sour lour henemis mout hardiemant, et comencent la mellee assés plus asspre que devant. [15]Il en vaillent assés de miaus que devant ne au comencement; il domajent mout lour enemis. [16]Et quant li Vielz Chevalier ot veü sez chevaliers que ensi sunt acordés a bien fere, il n'a grant joie, il ne demore pas en leu, ainz vait parmi la renz abattant et ociant chevalier et chevaus, il fait tant qu'il est plus redoutés que tonoir. [17]Il ne senble pas chevalier, mes foudre et tenpestes, car sachiés tot voiremant qu'il ne fu onques nul *(10ra)* chevalier que tant feïstes en un jorz grant mervoille d'armes con cestui fist. [18]Et sanz faille il fait si grant maus de lor enemis qu'il n'i a nul si hardis e<n> tote la place, quant il ont esprovés le chevalier, qu'il l'oçast atendre, ainz li fuient devant ensint con font le bestes devant le lyons.

[19]Que vos en diroie? Sachiés que la jenz dou quens ne puent souffrir le grant domajes que li Viel Chevalier fasoit d'eaus. [20]Et ce ne est pas mervoille, car sanz faille li Viel Chevalier mo<n>tre en celle mellee si grant mervoilles d'armes que la stoire nos tesmoingne; car se m. Lancelot ou m. Tristan ou m. Palamidés, ou cinquant des meillor chevalier de la Table Reonde fussent a celui point avec les homes dou quens, si ne avront peü souffrir le grant pooir dou Viel Chevalier. [21]Et por ce que les homes dou quens, quant il ne puent plus souffrir, il se tornerent en fuie tant con il plus puent. [22]Et li Viel Chevalier et les autres chevalier dou chastel, quant il virent que lour enemis sunt tornés a desconfiture, il li chacent plus de deus liegues, et toute fois li aloient abattant et ociant; il en font trop grant domajes. [23]Et quant il ont mantenue lour chacie une grant pieces, il ne li chacent plus, ainz s'en tornerent

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

arieres. [24]Et pristrent li quens et bien cent chevaliers de lour enemis, et li moinent dedens le chastiaus.

[25]Et s'en alent en la maistre forteressce, et li Viel Chevalier se fist desarmer et li autrez chevalier ausint. [26]Et la dame et tuit li chevalier dou chastel font si grant henor au Viel Chevalier con c'il fust un cors saint. [27]Et quant li Viel Chevalier fu desarmés, il comande que li quenz et sez chevaliers soient mis en bone garde, *(10ᵛb)* et ancois dist que l'en alast en la place la ou la battaille avoit estés, et qu'il preïssent tuit li mors, ensi li enemis con li amis, et qu'il le feïssent enterrer en terre beneoit. [28]Et il le firent tot ensint con il avoit comandés, et la jenz a ba[nd]on dou chastel s'en alent tuit eu chanp dou quens, et pristrent le tref et pavillons et les arnoiz qu'il i treuvent, que assés furent. [29]Que vos en diroie? <La nuit> se dormirent et repousent jusque au jors. [30]Et quant l'endemain fu venus, et tuit li chevaliers furent levés, ceaus que sain et haitié estoient, car san faille il n'i avoit assés d'enavrés, li Viel Chevalier li fait tuit asembler en la maistre sale, et aprés li Viel Chevalier paroule en tel mainieres:

24. [1]« Seingneur », fet il, « Damedeu nos a donés grant grace, que avés en votre pooir celui que vos ha fait si grant domajes. [2]Et de ce dovés savoir buen gré a nostre Sire et a sa Mere, ne ne dovés monter en orgueill ne en bonbant, ainz en dovés estre plus hunble et meillor. [3]Or, quant voz avés en votre pooir votre enemis, et que en poés faire a votre voluntés, si vos lou je que voz faichois pes a lui, et que soiés buen amis et buen voisinz ». [4]Et atant se taist qu'il ne dit plus. [5]Lors se met avant un chevalier, qui mout estoit saiges et enparlés, et dit: « Monseingnor, voz noz avés hostés de grant perilz, si con de perdre la vie et notre terre, et estes les omes au monde que nos miaus dovons amer et tenir a seingneur. [6]Or nos avés mis devant tot ce que a nostre affere est buen, con de fere *(10ᵛa)* pes a ceste quenz. [7]Et je vos di que la pes se puet fere assez bone, et vos diroie comant: il est voir que cist quenz qe nos avon ris est mout jentilz omez, et riche de terre et d'amis, ne ne a feme. [8]Et madame que ci est ha une fille tiel, con vos poés veoir, qui est enseingnés et saiges, et est bien d'ausi haut lingnee con est li quenz' et si a maint chastiaus et maintes terres. [9]Et por ce seroit buen que l'en li donast ceste damoiselles a tote sa terre et chastiaus, et en ceste mainieres seromes buen amis, et les avromes a seingneur; et ce est le meillor de lui et de nos ». [10]Atant se taist li chevalier qu'il ne dit plus.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

25. [1]Aprés cestui distrent maint autres preudomes que ce seroit buen, et li Viel Chevalier dist a la dame se elle veaut ensint con cist chevaliers ont dit. [2]« Sire », fet elle, « vos est nostre seingnor, et s'il plest a vos et a cist autres chevaliers, nos le volons bien ». [3]Et li Viel Chevalier et toz lez autres distrent qu'il le volent voluntiers, et la dame et sa fille dient qu'elle le volent bien. [4]Atant comande li Viel Chevalier que l'en li amenast li cuens et doçe chevaliers de ceaus qui avech lui estoient pris. [5]Lors s'en vont maint chevaliers, et ont amenés li quens et doçe autres chevalier o lui.

[6]Et quant il furent en la maistre sale, et li quens et sez chevalier ont trovés si grant jenz, il ont grant doutte et grant peor de morir. [7]Et quant li quens fu devant li chevalier, il le salue mout hunblement. [8]Li chevalier li rent son salus, et li fait aseoir dejoste lui. [9]« Sire quens », fait li Viels Chevalier, « voz avés veü que pour le grant houtrajes que vos avés fait a ceste dames, nostre Sire Deu vos en a fait *(10ᵛb)* venir a tel point que l'en vos poroit bien mettre a mort. [10]Et por ce veés que la gherre et l'otrajes ne est pas bone, mais mauveis durement. [11]Et por ce que la pes est bone, voz lou je que voz faichois pes a ceste dames. [12]Et je sai que voz ne avez feme, ne la dam<oisell>e ne a baron, et voz est de grant lingnee et elle ausint. [13]Dont je voz lou et conseill que vos la damoiselle prennés a feme a totes sez terres et chastiaus, et feites pes et soiés buen amis ». [14]Quant li quens entent ensi paller li chevalier, il n'a grant joie dedens son cuer, car il avoit devant peor de morir. [15]Il ne demande conseill a sez homes, ainz respont au Viel Chevalier, et li dit: « Sire, tot ce que vos mes comanderés et enchargierés, firai je ».

[16]Lors fait li Viel Chevalier venir avant la dame et sa fille, et fist venir un prester et fait mettre l'aneaus a la damoiselle; et fu donés pour feme au quenz Ghiot, que ensi estoit il apellés. [17]Et li confés qu'il a pour doaire de sa feme li chastiaus et le terres qu'il li avoit tollue, et ancois li chastiaus de Belloé, la ou il estoient. [18]En tel mainieres fu donés la damoiselle de Listinois, que Aleyne estoit apellés, pour feme au cuens Ghiot. [19]Et quant ceste mariages fu fait, et fermés bone pes entr'auz, atant comance por le chastel la joie et la feste mout grant, et toute la gherre et la malvoillanse q'il avoient eü devant sunt tornés en grant amors et en grant bienvoillanse. [20]Et ensi set fere nostre Sire Deu, cellui qui est plein de toute pitié. [21]Que voz en diroie? Bien un mois dure la joie et la feste par tot le chastiaus, *(11ʳa)* et toute fois i demore li Viel Chevalier, et tuit li fasoient si grant henor con c'il fust un cors saint. [22]Et maintes fois le requirent de son estre et de son nom, mais il lour ne en dist rienz, dont il n'avoient grant ire et grant corrus.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

26. [1]Qant li Viel Chevalier ot demorés en cest chastiaus plus d'un mois, si dit qu'il veaut torner en son païs. [2]Et a l'endemain se lieve bien pour maitin, et quant il ot hoï le servise nostre Sire, il prent sez armes et se fait armer. [3]Et quant la dame et sa fille virent que li Viel Chevalier s'en veaut aler, elle s'en vindrent a llui, et li distrent: « Sire, noz ne savon qui voz est, dont il nos en poise duremant. [4]Mais quant il vos est pleü de non descovrir le votre nom ne votre estre, il nos en convient souffrir. [5]Mes quel que voz soiés, noz vos avon a nostre seingneur, et tout quant noz avonz de pooir en dir et en fere est a votre comandemant, car sanz faille voz est les homes au monde que noz dovonz miaus amer ». [6]Et li Viel Chevalier le mercie assés, et dist q'il est lour amis et lour bienvoillan[t]. [7]Atant se trecomanderent a Deu.

[8]Li chevalier monte a chevaus entre lui et trois sez escuiers, et se met au chemin por retorner en son païs. [9]Et li quens et tuit li chevalier dou chastiaus montrent, et <le> convoient toute celle jornees. [10]La nuit herbergierent en un chastels que au quens estoit, la ou il ont toutes chouses assez sofissianmant. [11]A l'endemain bien pour maitin se lievent et montrent en lour chevaus, et se mistrent au chemins, et li quens et sez chevalier le convoient bien .viii. liegues. [12]Et quant il les ont tant convoié, *(11ʳb)* con voz avés hoï, li quenz et tuit sez chevaliers offrent au Viel Chevalier serviz et onor, et li distrent qu'il sunt sez chevalier a tout lour vivant. [13]Et li Viel Chevalier le mercie assez, et dit qu'il veaut estre bien lour amis. [14]Atant se trecomanderent a Deu, et li quenz et sez homes s'en tornerent a lor ostiaus, et li Viel Chevalier et sez escuierz se mistrent au cheminz, et chevaucent maintes jornés sanz aventure treuver que a mentovoir face en contes. [15]Il chevaucent tant qu'il furent venus eu roiames de Norbellande.

Coment l'ansien chevalier mist a desconfiture Sadoc et vinz chevaliers.

27. [1]Et un jors qu'il chevauchoit par une grant forestes, atant encontrerent une grant conpangnie de chevaliers qe bien puent estre jusque a vins. [2]Et se aucun me demandoit que li chevaliers estoient, je diroie que cestui estoit un chevalier que Sadoc estoit només, et tuit les autres estoient a llui. [3]Il estoit un des plus cruelz homes de ceste monde, et voloit trop grant maus a tuit li chevalier herrant. [4]Et tuit ceaus qui trovoit en forestes ou loingne de genz, et il peüst venir au desus de lui, il li mettoit tuit a la mort. [5]Et sanz faille s'il voloit lour maus, ce n'estoit grant mervoille, que sachiez tout voiremant que chevalier errant avoient ocis le pere de cestui Sadoc, qui estoit un buen chevalier des meillor dou monde. [6]Et quant Sadoc voit cestui chevalier, il n'a grant joie, car il voit

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

qu'il les a truevés si en repoust qu'il li mettra a mort si que jamés ne sera seü. [7]Lors comande a un de sez chevalier, qui mout estoit preudomes, qu'il aille joster au chevalier. [8]Et celui que li comandemanz son seingnor ne ouçe *(11ᵛa)* refuser, ne fait nul deleamant, mes tot maintenant broche de sporons et vait ver li chevalier que encore estoit auques loingn. [9]Et quant il fu a llui venus il ne le salue pas, ainz li dit: « Danz chevalier, gardés vos de moi, car a joster voz estuet ». [10]« Sire chevalier », fet il, « alés de pars Deu, car je ne vuoill la joste de voz, ne de nul autres, car sachiez de voir qu'il a mout grant tenz que je ai laissiés ceste costume, et grant beiçonz est le por coi je vais ensint ». [11]« Sire chevalier », fet cil, « sachiez de voir que je ne puis refuser la joste de vos, que mon seingnor que la est les mes a comandés ».

28. [1]« Sire chevalier », fait li Viel Chevalier, « quant vos est a seingneur, alons a llui, et li firon savoir mon affer. [2]Et je croi qu'il soit tant saiges et tant cortois que quant il savra mon affer, qu'il me laiera aler tot quitemant ». [3]« Sire », ce dit li chevalier, « quant vos ce volés, il me plet assés ». [4]Atant ne font plus deleament, ainz s'en vont tot maintenant la ou Sadoc estoit. [5]Et quant li chevalier fu a llui venus, il le salue mout cortoisemant. [6]Et Sadoc a grant poine li rent son salus. [7]« Sire », dit li Viel Chevalier, « cestui m'apelle de joste, et je vos di que quant je aloie querant aventures ensint come chevalier herrant vont, ne refusast pas la jostes. [8]Mes sachiés de voir qu'il a grant tenz qe je ne portai armes, et de ce que vos me veés ensi aler, le me fait fere grant beiçons, dont je voz pri que voz ne m'arestés de rienz, mais me laissiés aller tot quitemant ». [9]Et quant Sadoc hoï ensi paller li chevalier, *(11ᵛb)* il li respont aspremant: « Sire chevalier », fet il, « defendés voz tant con voz porés, car je voz fais savoir que vos ne poés aler sanz jostes et mellee a cestui point, mais te convient morir, ou voz noz metterés tuit a desconfiture ». [10]Quant li Viel Chevalier hoï ensi paller Sadoc, et voit qu'il ne puet passer sanz jostes et mellee, il en est mout corruciés. [11]Il respont a Sadoc mout ireemant: « Vassal », fet il, « quant je voi que ne me volés laissier passer sanz joste et mellee, et veés que je sui si ansien homez, je vos di tot voiremant que voz ne estes ici tant de chevalier que je ne voz met tuit a outrance en cestui jorz ». [12]Atant apelle un de sez escuier, et se fait baillier li escus et lez glaivies et l'ieume, et s'aparoille de la joste. [13]Et quant il est aparoilliés que rien ne lli falloit, il dit contre Sadoc et sez chevaliers: « Vassal », fet il, « la Deu merci je sui aparoilliés de la joste, et li avrés prochainement ». [14]« Vassalz », ce dit Sadoc, « vos pallés mout orguelieusemant, mes je le vos firai achatter chieremant ».

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[15]Lors comande Sadoc a celui chevalier a cu'il l'avoit primieremant comandez la joste, qu'il aille heramant joster au chevalier. [16]Aprés ceste paroule ne font nulle demorance, ainz se esloingne les uns da les autres, il baissen les glaivies et hurten chevaus de sporonz, et vient les uns vers les autres mout hardiemant. [17]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escus de toute lour force; li chevalier bliçe sa lanse, et li Viel Chevalier *(12ra)* fiert lui si roidemant qu'il le porte a la terre enavrés a mort. [18]Li Viels Chevalier, quant il a celui abatus, il ne s'areste pas sour lui, ainz s'en vait verz les autres les glaivies bassiés, et lour dit qu'il sunt tuit mors. [19]Il fiert le primier chevalier qu'il encontre si aspremant qu'il le porte a la terre tiel atornés qu'il ne a mestier de mire. [20]Il en fiert le tierz et le quart et le porte aussi a la terre.

29. [1]Et quant Sadoc et sez chevaliers virent ce, il laissent corre tuit sour li Viel Chevalier, et le fierent tuit a une fois devant et derieres et d'eschin. [2]Et tuit bliçent lor glaivies sour lui, ne de selle ne le remuent ne pou ne grant. [3]Et quant li Viel Chevalier ot bliçés sez glaivies, il mist main a l'espee, et comance a doner grandismes cous a destre et a senestre. [4]Il arace escus de cuel et heume de teste, il met chevaliers et chevaus pour terre, il fait tant qu'il est plus redoutés que tonoir. [5]Il ne atint chevalier a droit coux qu'il ne le porte a la terre enavrés a mort; il ne semble pas homes mes foudre et tenpestes. [6]Il fait si grant mervoille d'armes que Sadoc et sez chevaliers en sunt tuit esbaïs. [7]Et [sachiés] tot voiremant [q]ue [...] chevalier Sadoc ne ne [...] a chevaus que .x. et [...] [quant] il ont tant souff[ert] qu'il ne puet plus souffrir c'il ne volent morir, il se mistrent maintenant a la fuie tant con il puent de lour chevalz [tr] aire. [8]Et quant li Vielz Chevalier vit qu'il les a mis a desconfiture, il ne *(12rb)* li vait pas enchauchant, ainz baille a son escuier son escus et son glaivies et son ieume, et se met au cheminz, et chevauche toute celle jornee jusque au soir.

[9]Et lors le porte aventure a un mostier de nonain, la ou il herbergie celle nuit aaiçemant, car li freres de laienz le onorent et servirent de tot lor pooir. [10]A l'endemain bien pour maitin se lieve, et ale oïr le servise nostre Sire, et puis monte a chevaus et acomande li freres de laens a Deu. [11]Et se met au chemin bien pour maitin entre lui et sez escuiers, et chevauce celui jor jusque a midi sanz aventure trover. [12]Atant furent entree en une forestes mout grant, et chevauchoit mout pensif.

Ci devise la grant bataille que fu entre li Viel Chevalier et Kara<ca>dos li grant chevalier.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

30. [1]Et quant il ot auques chevauchiez pour la foreste, et il oï crier une dame qui fasoit mout grant noisse. [2]Li chevalier, tot maintenant qu'il hoï crier, il s'en vait celle part mout hastivemant. [3]Et quant il fu la venus, et il ot trovez une mout bielle dames, mais san faille elle estoit auques de ages. [4]La dame avoit en son ghiron uns chevalier que enavrés estoit tot novellemant. [5]Et quant la dame voit li chevalier, elle li dit mout pietusemant: « Ha, jentiz chevalier, aiés merci d'une si desconsiliés dame con je sui! ».

[6]Li chevalier qe voit la dame que si duremant se deme<n>t, et que li crie si pietusemant merci, il n'a grant pitié. [7]Il li dit: « Dame, sachiés de voir que je mettrai *(12ᵛa)* tot le conseill que je porai en votre corrus apaier ». [8]« La Mere Deu vos en rende guerardon se vos en moi mettés conseill », fait la dame. [9]« Dame », dit li Viel Chevalier, « cestui <chevalier> que ensi est enavrés dites moi qu'il est, et l'achaionz por coi il est ensi enavrés ». [10]« Sire », fait la dame, « ce vos conterai je herament: sire, il est voir que ore<n>droit chevauchavames par ceste foreste entre cestui chevalier, que mon baron est, et moi, et une moie fille. [11]Or avint que noz encontrames le grant chevalier que Karacados est apellés, qui est bien le plus cruel homes dou monde. [12]Et tantost qu'il vit ma fille que pucelle est, si li plet tant qu'il la voloit avoir par soi. [13]Et mon baron, que buen chevalier et preudomes est, li dit qu'il ne la pooit avoir, et qu'il est sa fille, et qu'il la defendroit contr'aus et contre tuit ceaus dou monde. [14]Atant comencent mellee et jostes, et ensi con mecianse le veaut, et encore que Karacados est plus poissant, torne le peior sour mon baron, et les ha tel atornés con vos poés veoir car il le laisse pour mors. [15]Et quant il les ot tiel atornés, il prist ma fille et l'enmoine avech lui, et ce m'a mis si grant duel a cuer que je ne qier jamés vivres. [16]Et por ce, franc chevalier, voz cri merci que voz nos seucorrés, et que vos alés aprés li chevalier, et vos conbattés al lui. [17]Et se aventure veaut que vos la peüssiés recovrer, vos nos avrés randue la vie et hostés de grant deulors ». [18]« Dame », dit li Viel Chevalier, « conbien puet estre esloingnés celui chevalier que vottre <fille> enmoine? ». [19]« Sire », fet la dame, « sachiés de voir qu'il ne puet *(12ᵛb)* estre esloingnés dimi liegues, et s'en vait ceste voie », et li mostre quelz.

31. [1]« Dame », ce dit li chevalier, « or ne voz esmaiés mie, mais reconfortés voz, que je voz creant loiaumant que je en firai tot mon pooir de recovrer vottre fille, et priés Deu que nos en doint grace ». [2]« Et a la Mere Deu place que ensi soit », dit la dame.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[3]Atant se fait baillier li chevalier son escus et sa lance, et s'aparoille de tot ce que mestier li estoit, et puis dit a sez escuierz qu'il l'atendissent enluec tant qu'il revendra. [4]Aprés ceste paroles li chevalier ne fait nulle demorance, ainz se met a la voie celle part que la dame li avoit mostree. [5]Il chevauce tant et si hastivemant qu'il ne ot chevauciez une liegues qu'il ot atint li chevalier qe la damoiselle enmoine. [6]Il hurte de sporonz tant qu'il l'ot atint, il le salue assés cortoisemant. [7]M. Karacadoz li rent son salus assez sofisianmant, car sachiés qu'il estoit saige chevalier. [8]« Sire », fait li Viel Chevalier, « je vos pri pour amor et pour henor de chevalerie que voz ceste damoiselle me bailliés, car je l'ai promise a rendre a sa mere, et de ce voz en savrai buen gré, et se voz enn autres mainieres le feïstes, vos feitez contre chevalerie, car vos savés bien que nul ne puet mettre main en damoiselle qui soit pucelle tant qu'elle fust avech son pere ou sa mere. [9]Et vos savés tot certainemant que ceste damoiselle est encore pucelle, et que l'avés tollue a son pere et a sa mere ». [10]Et quant Karacados hoï ensi paller li chevalier, il soit tot voiremant qu'il dit verités, mais tant est cruel homes, et tant li plaçoit la damoiselle, <qu'il> l[i] [res]*(13ʳa)* pont: « Sire, voz porés dir tant con voz plaira, car la damoiselle ne rendrai ne a vos ne a autres tant con je la peüsse defendre ». [11]« Haÿ, sire », fet li Viel Chevalier, « ne vos place que mellee soit entre nos, car sachiez que se voz ne la me rendrés par buen gré, que je la conquisterai par force d'armes ». [12]A cest mot fu mout corruciés Karacados, et li dit: « Vassalz, il ne me chaut ne de vottre pes ne de vottre gherre. [13]Car vos dites que la volés conquister par force d'armez, dont je te fais savoir que se vos fuissiés tiel quatre con voz estes un seul, si la quideroie je defendre ». [14]« De ce serés vos a l'esprove prochainemant », dit li Viel Chevalier, « dont il me poise, se Dex mes saut ». [15]« Ne sai coment il allera », fait Karacados, « mes selonc mon quidier, je croi qu'il vos en poisera avant que voz partois de moi ». [16]« Ne sai comant il alera », fait li Viel Chevalier, « mais ce verés heramant, et voz aparoillés, car a la joste est venus tot maintenant ».

32. [1]Aprés ceste paroule ne font nul deleament, ainz se esloingnent, il baissen les glaivies et mistrent chevaus a sporons. [2]Et vient les uns verz les autres mout hardiemant, car sachiez que li chevaus estoient fort et isniaus, et li chevalier que desus estoient sunt preus et puissant. [3]Il venoient de si grant alleüre qu'il ne semblent pas chevaliers, mais foudre et tenpestes. [4]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escus de toute lour force. [5]M. Karacados bliçe sez glaivies, et li Viel Chevalier fiert lui si roidemant qu'il le *(13ʳb)* porte a la terre mout fellenessemant, et s'en passe houtre parfornir son poindre.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[6]Et quant messire Karacados se voit a la terre, se il a ire et corrus, ce ne fais pas a demander, car sachiez sanz nulle faille qu'il a si grant ire car pou qu'il ne muert de duel, car il n'estoit acostumés de tel affere, ce est de cheoir, mais de tant li avint bien q'il ne fu enavrés. [7]Il se lieve mout vistemant, con celui qui mout estoit fort et ligiers. [8]Il ne fait nulle demorance, mes tot maintenant mist main a l'espee, et vient verz li chevalier mout hardiement, et le trueve que ja enmenoit la damoiselle: « Danz chevalier! » fait Karacadoz, « ne e<n>menés la damoiselle plus avant! [9]Car adonc la quidiés voz avoir gaaigniés par une joste? Non mie, car je la defendrai a mon pooir, car je ai veü maintes fois car un mauveis chevalier abat un preudomes, et vos en defendés, ou volés voz a chevaus ou volés a piés, car je vos desfi! ». [10]Et quant li Viel Chevalier voit qu'il ne puet passer se parmi la battaille non, il dit que ja Deu ne vuoille qu'il se conbat a nul chevalier que a pié soit tant con il fust a chevaus. [11]Et por ce desmonte il tot maintenant, et baille son chevaus a la damoiselle meïsmes, que doucemant prioit la Mere Deu que dont le onor de la battaille au chevalier qui par li se conbat. [12]Et quant li Viel Chevalier fu desmonté, il se met l'escus devant et mist main a l'espee, et vait ver m. Karacados qui ne le refuse pas. [13]Il cort les uns sour les autres mout hardiemant, il se tredonoient grandismes coux de lour espee trinchant, et comencent une meslee mout dure et pesmes. [14]Or puet l'en veoir au chanp *(13ᵛa)* deus li greingnor chevaliers et li meillor et li plus poissant qui soient en trestous ceste monde, car je voz fais savoir que Karacados est bien ausi grant et ausi corsus que pou s'en faut qu'il n'estoit jeant. [15]Et cist deus chevaliers sanz nulle faille estoient bien le greingnor chevaliers et li plus poissant que l'en trovast en tot li monde. [16]Il se donent grant coux, il ne se vont pas espraingnant, ainz se vont bien mostrant qu'il sunt mortiaus enemis. [17]Et quant il ont esprovés les uns les autres lour force et lour pooir, il priçe assés les uns les autres. [18]Et Karacados se fait grant mervoille qu'il puet estre; il dit bien a soi meïsmes que cestui estoit bien le meillor chevalier, et le plus poissant a cu'il se conbatisse dou primier jor qu'il porté armes primieremant, et, « se Dex me saut, c'il ne fust si grant et si corsur je quideroie que ce fust m. Lancelot dou Lac ou m. Tristan de Leonois, mes ce ne puet estre, car je voi qu'il est plain pié greingnor que nul d'eaus. [19]Mais je puis bien dir seüremant que selonc qu'il est granz, est il de valors ». [20]Et li Viel Chevalier dit bien contre son cuer que voiremant est cestui un des buens chevalier dou monde, et « ce ne est pas mervoille, car je voi qu'il est fornis dou cors a ghiçe de jeant. [21]Mais aille comant il poira aler, que je me conbaterai jusque a ffin, por ce que je ai promise a la dame de rendre sa fille ».

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[22]Que voz en diroie? Li chevaliers mantenoient tant le primier asaut, et tant s'avoient donés coux grant et petit, que ce estoit une grant mervoille comant il n'estoient mors. [23]Il s'a*(13ᵛb)*voient despiecés li escus et desmailliez li auberz. [24]Il se ont toute lour armez si maumenés que pou vaudront au departir, car sachiez tot voiremant que la place la ou il se conbattoient estoit toute coverte de pieces d'escuz et de maille d'aubers. [25]Il se vont tredonant grant coux, car sanz faille il ne avoit chevalier au monde que peüsse avoir sofert la mellee d'eauz deus.

33. [1]Quant il ont mantenue lour mellee une grant pieces, Karacados estoit plus travailliés que n'estoit li Viel Chevalier, car il venoit afeblent, et li Viel Chevalier estoit plus dur et plus fort que au chomencemant. [2]Et que vos aleroie disant? Karacados souffre tant con il plus puet, mais au parfiner tot est noiant, car li Viel Chevalier le moine en tel mainieres, et tant li done a fere que Karacados ne puet plus en avant, ainz vient greppent place. [3]Et quant li Viel <Chevalier> voit celui senblant, il li cort sus plus aspremant et plus fort que devant, il li done tant coux sovent et menus que m. Karacados en est tant chargiés qu'il ne fait nul senblant four que le souffrir, et se covre de son escus, et toutes fois aloit greppent place. [4]Et quant li Viel Chevalier voit que cil ne puet plus en avant, il se hurte en lui si durement qu'il l'enverse tout estandus a la terre. [5]Et tantost li cort sus et li arace l'ieume de chief, et li voloit couper la teste.

[6]Et quant m. Karacadoz se voit a si grant mescief, il ha grant peor de morir, il dit: « A, jentilz chevalier! Merci, ne m'ociés mie, mais laissiés moi vivre, et je vos quit *(14ʳa)* la damoiselle! ». [7]« Vassalz », ce dit li chevalier, « quant vos me quités la damoiselle, et je vos pardoint la vie. [8]Mais si vuoill je savoir qui vos est, por ce que je ai trovés en vos grant pooir et grant force ». [9]« Sire », fet il, « Karacados sui només, chevalier sui de povre affere, ne sai se onques hoïstes paller de moi ». [10]« Sire Karacados », fet li Viel Chevalier, « de voz ai je ja hoï maintes fois paller ». [11]Lors le comande a Deu, et li dit: « Sire, je voz pri que vos mes pardonés de ce que je me sui conbatus a vos, car vos savés qu'il fu contre ma voluntés ». [12]« Sire », ce dit Karacados, « je vos pri que vos pardonés moi, car vos avés droit et je tors ». [13]« Je le vos pardoint debonairemant », fet li Viel Chevalier. [14]« Sire », fait Karacados, « je vos pri que vos me faichois tant de bontés que vos me diés votre nom et qui vos est ». [15]« Sire », fet li chevalier, « je vos di que voz ne poés savoir a cestui point mon nom ne mon estre, et de ce vos en pri que ne vos en poise ». [16]Atant se trecomanderent a Deu. [17]Li chevalier monte sour son chevaus, et se met a la voie entre lui et la damoiselles,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

que mout estoit liez et joiant de ce qu'elle se voit delivrés de si grant perilz. [18]Il chevauche tant qu'il sunt venus la ou la dame et son baron estoient.

[19]Et quant la dame et son baron virent lour fille, il ne demorent tant qu'elle fust a eus venue, ainz vienent contr'aus liez mervillieusemant. [20]La damoiselle se devalle de son pallefrois, et cort a son pere et a sa mere, et s'acollent et baisent cent fois. [21]Il ont si grant joie que puis qu'il furent *(14ᵛb)* nes ne ont tant de bien ne de leesse. [22]Et se gettent a jenoillz devant li chevaus au chevalier, et li distrent: « Sire, sour tous ceaus dou monde garde Dex et defende li vottre cors, car voz est les home au monde que nos miaus dovons amer, car vos nos avés hostés de grant deulors, et de grant trestesse nos avés mis en grant leesse ». [23]Li chevalier ne souffre pas que cil demorent a jenoilz, ainz li fait drecier heramant, et li dit: « Sire, hostés vos sus; et estes vos si enavrés que vos ne peüssiés chevauchier? ». [24]« Sire chevalier », fait il, « sachiés de voir que je ai assés anui, mais vos m'avés donés tant de leesse et de joie de ma fille, que je ne sent nul mal, et porai chevauchier aaiçemant ». [25]« Or dou monter », dit li chevalier, « et de l'aler a quelque recet, la ou nos peüssons repouser et herbergier ».

34. [1]Atant ne font nul deleament, mes tot maintenant montrent en lor chevaus, et se mistrent au chemin tuit ensemble. [2]« Sire », dit li Viel Chevalier au baron a la dame, « savés vos aucuns recet la ou nos peüsson herbergier? ». [3]« Sire », fait il, « voiremant le sai je, car il est propres de ci, et est a moi et a vos c'il vos plest, la ou voz porés herbergier aaiçemant ». [4]« Donc nos alons la », fait li Viel Chevalier, « car li tens en est il bien ».

[5]Atant se mistrent a la voie, et chevauchent tant qu'il furent venus au recet dou chevalier, la ou il desmontrent. [6]Et vallet desarment li Viel Chevalier et li baron a la dame, et treuvent qu'il estoit enavrés duremant, et li lavent et bendent lour plaies mu bien, car li Viel Chevalier *(14ᵛa)* estoit mout buen mire. [7]Et quant il ont bien asettés li chevalier enavrés, la dame fait doner au chevalier riche dras, et li font le greingnor henor qu'il puent. [8]Atant furent les tables mises et le mengier aparoilliés, il s'asient a les tablez et menuient aaiçemant. [9]Et quant il ont mengiés, et la dame fist apareillier un riche lit, et le moinent en une chanbre, et vallet le coucierent henorablemant, et se dormirent jusque au jorz.

[10]Et a l'endemain bien pour maitin se lieve li Viel Chevalier, et prent sez armes, et acomande la dame et li chevalier a Deu. [11]Et au departir li distrent qu'il sunt sez homes con tot ce qu'il puent en ceste monde. [12]Li Viel Chevalier le mercie assés. [13]Atant montrent a chevaus, et se mistrent au chemin entre lui et sez escuierz, et chevaucent tot celui jor sanz aventure trover que a mentovoir

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

face en contes. [14]La nuit l'aporte aventure chiez un vauvassor que mout le onore de tot son pooir, et le fait servir aaiçemant de quan qu'il mestier li fu.

Coment li viel chevalier desconfist .iiii. chevalier et delivre. .i. chevalier et une dame.

35. [1]Et quant l'endemain fu venus, li Viel Chevalier se lieve, et prent sez armes, et monte sour son chevaus, et acomande li vauvassor a Deu. [2]Et se met au chemin entre lui et sez escuiers, et chevauce par une grant forestes tot celui jors jusque a midi sanz aventure trover.

[3]Et atant ont encontree quatre chevaliers armés de toutes armes, et moinent un chevalier pris et liés le main devant et li piés desout le ventre dou chevaus; et encore moinent une mout belle dame qui aloit faisant *(14ᵛb)* le greingnor duel dou monde. [4]Et quant la dame voit li Viel Chevalier, elle li crie merci, et li dit: « Ha, franc chevalier, por Deu, seucorrés cestui chevalier qui mon baron est, qe cist mauveis homes et desloiaus moinnent a sa mort! ». [5]Et quant li chevalier oï ensi paller la dame, et voit qu'elle fasoit si grant duel, et ancois voit li chevalier qe si mauveisemant estoit moinés, il n'a grant pitié. [6]Il dit tot maintenant encontre li quatre chevaliers: « Seingneur », fet il, « por coi menés vos si villainement cestui chevalier? ». [7]« Et quoi est a vos », font cil, « se nos li menonz bien ou maus? ». [8]« Ce ne est buen », fait li Viel Chevalier, « et vos voudroie prier que vos le delivrés, et la dame ausint ». [9]« Alés votre vie », font cil, « que nos ne <le> laierons ne par vos ne par homes dou monde se il ne aüsse plus pooir de nos ». [10]« Donc le laierés voz par moi », fet li Viel Chevalier. [11]« Et comant », font cil, « et quidiés vos avoir plus pooir qe nos qe somes quatre? ». [12]« Oïl voiremant », fet li Viel Chevalier, « et a l'esprove en serés prochainemant ».

[13]Atant se fait baillier son escus et son glaivies a son escuier, et quant il est bien aparoilliés, il lor dit: « Seingnor chevaliers, ou vos laissiez le chevalier ou voz vos defendés, car a la joste estes venus tot maintenant; or en prenés ceaus que miaus vos plest ». [14]Li quatre chevalier le tienent par foux, quant il voient qu'il se voloit prendre encontr'eaus quatre. [15]Li un d'eaus ne font nul deleament, ainz li dit: « Vassalz, quant vos jostes alés querant, trovés l'avés tot maintenant! ». [16]Aprés ce ne font nul deleaiemant, ains se trait les uns ensus de les autres, il baissen les glaivies, et mistrent *(15ʳa)* chevaus a sporonz, et vienent les un verz lez autres tant con il puent de lour chevaus trere. [17]Et quant il vienent au jondre des glaivies, il se trefierent sour l'escus. [18]Li chevalier bliçe sez glaiviez, et li Viel Chevalier fiert lui si roidemant qu'il le porte a la terre

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

tiel atornés qu'il ne set se il estoit nuit ou jors, et s'en vait houtre parfornir son poindre. [19] Et quant li trois chevalier virent lour conpangnons ensi aler a la terre, il distrent entr'aus: « Cestui chevalier semble de grant puissanse, et se nos alonz les uns aprés les autrez sour lui, il nos mettra tuit a la terre. [20]Mais tuit et trois ensenble alons sor lui, et le metronz a la mort heramant! ». [21]Et a ce s'acordent li trois chevalier, il ne font nul deleament, ainz baissent les glaivies, et hurten chevaus de sporonz, et vienent verz li chevalier.

36. [1]Et quant il li voit venir en tel mainieres, il ne li refuse pas, ainz vait contr'aux les glaivies baissiés au ferir de sporons mout hardiemant. [2]Et quant il vienent au jondre des glaivies, li trois chevaliers bliçent lour glaivies sour lui, et li Viel Chevalier fiert li un si roidemant qu'il li fait voidier andeus les archons mout duremant. [3]Et li deus chevaliers que remés estoient a chevaus mistrent main a l'espee, et vont contr'aus mout hardiemant. [4]Et quant il li voit venir l'espee e<n> main, il baille tantost sa lanse a son escuier, il met main a l'espee, et vait contr'aus mout abandoneemant. [5]Il done au primier chevalier qu'il encontre si grant coux desus l'ieume qu'il li fait sentir l'espee jusque as charz nue, et cil en fu si chargiés qu'il ne se puet tenir en selle, ainz cheï dou chevaus a la terre. *(15ʳb)* [6]Aprés celui coux il torne la teste dou chevaus a les autres deus, que deriere li donoient de lour espee. [7]Il prent li un et le flatis a la terre si roidemant qu'il le desbliçe tot. [8]Il li a tuit et quatre tel atornés que cil ne font plus senblant d'eaus defendre. [9]Et quant li Viel Chevalier voit qu'il les a tiel atornés, il ne fait eaus plus maus, ainz s'en vait tot maintenant au chevalier, et li fait deslier le main et li piez. [10]Et li chevalier et la dame ont grant joie de ce qu'il se voient delivré, et mercient assés li Viel Chevalier. [11]Et li Viel Chevalier lour dit se il ont plus garde de nelui: « Oïl voiremant avon noz garde, et vos prionz que vos nos conduiés jusque a nostre repaire, qui ne est grament loingne de ci ». [12]« Voluntier>, dit li chevalier, « or dou monter et dou chevauchier, car je ne vos faudrai d'aïde a mon pooir ». [13]« Grant merci », font cil. [14]Atant montrent, et se mistrent a la voie qui estoit tot endroit chemin dou Viel Chevalier.

[15]Et quant il chevauchoient, et li Viel Chevalier lor demande l'achaions por coi il l'avoient pris, et la ou il le moinent. [16]« Monseingnor », fet cil, « ce vos conterai je tantost. [17]Or sachiés que deus de ceaus quatre chevaliers que voz veïstes, sunt freres de pere et de mere, et si avoient encore un autre freres. [18]Et quant il estoient trois, il ocistrent mon pere sanz nulle achaions. [19]Donc je estoie a cellui tenz encore vallet, et por ce que je ne pooie mettre main en

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

chevalier tant con je fust vallet, m'en alai mout jeune a la cort dou roi Artus, et me fis adobber chevalier assés plus tost que je ne aüsse fait, se il ne fust pour vengier la mort mon pere. [20]Et quant je fui chevalier, je fis puis tant que je mis a mort *(15ᵛa)* un des trois freres. [21]Et aprés le vengiemant, fis je requiere de pes li deus qui remés estoient, et il ne vousistrent entendre rienz, mais me desfierent de la vie. [22]Et quant je vi ceste, je en pris garde tant con je plus puet, et il repairent loingn de mon ostiaus plus de vins liegues. [23]Or avint que hui entre moi et ceste moie dame alavames par ceste foreste, et volavames aler chiés la mere ma feme. [24]Et ceaus quatre chevaliers que vos veïstes nos asaldrent, et je me defendi tant con je plus pooit, mes ma defense ne me vaut rienz; il me pristrent et moinent a lour pere, qui encore est vif, et me distrent que devant lour pere me volent couper la teste. [23']Tot ensi est l'affer con je vos ai contés ».

37. [1]Que vos en diroie? Ensi pallant chevaucent tant qu'il furent venus au repaire dou chevalier, la ou il erbergierent aaiçemant, et li chevalier et sa feme le onorent et servirent de tout lour pooir. [2]A l'endemain bien pour maitin se lieve li Viel Chevalier, et prent sez armes, et acomande li chevalier et la dame a Deu. [3]Et au departir li distrent ceaus: « Sire, nos vos dions tot voiremant que vos est les homes au monde que nos miaus dovons amer et tenir a seingnor, car vos nos avés hostés de grant perilz, et nos avés rendue la vie. [4]Dont nos voz dions que nostre cors et quan que nos avonz est a votre comandemant ». [5]Et li Viel Chevalier le mercie assez.

[6]Atant se met au chemin entre lui et sez escuierz, et chevaucent tant par lour jornee sanz aventure truever que a mentovoir face en contes, qu'il furent venus a *(15ᵛb)* lour ostiaus, la ou il furent receü henorablemant. [7]Car sachiés que la dame qu'il moiné a Kamaaloth si richemant acesmés quant il abati tant chevaliers, estoit seuror germaine de m. Sigurans le Brun, et estoit nieces au Viel Chevalier. [8]Et ceste dame li rechoit henorablemant, et mout li fait grant feste, et mout le demande de son estre. [9]Ensi repaire l'Ansien Chevalier a son repaire, et tot ce que vos avés hoï li avient au Viel Chevalier en celle voie.

Ci divise qui estoit li viel chevalier et comant il mande son nom au roi Artus.

38. [1]Or vos veaut conter li maistre qui estoit li Viel Chevalier et dont il fu nez, et comant il mande a la cort li roi Artus pour conter son estre, et qu'il est et son affer. [2]Or sachiez que li Viel Chevalier estoit només messire Branor li Brun, et fu oncles de m. Sigurans le Brun <car il fu frere charnel son pere>,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

et fu cousin li buen Ector le Brun. [3]Et fu en son tens un des meillor chevalier dou monde, et li plus poissant, car il ne avoit a celui tens eu seicle un chevalier si grant et si corsut con il estoit. [4]Et fu li chevalier au monde que plus longuemant vesqui en celui tenz, et qe miaus se peüst <aidier> de son cors en son grant ages jusque a la fin. [5]Et estoit de la lingnee de ceaus de Brun dont, con vos poés savoir par maintes livre, que ansienemant sunt estés en celui lingnajes li meillor chevalier et li plus poissant dou monde. [6]Car sachiez que Febuz, que fu tel chevalier con vos savés et con le monde tesmoingne, fu de celui lingnajes. [7]Or vos ai contés qui fu li chevalier, et dont il fu nes. [8]Or vos deviçera li maistre comant il mande a la cort dou roi Artus.

[9]Or sa*(16ra)*chiez que quant m. Branor li Brun fu repairiés a son repaire, il prent un vallet, et l'envoie a cort dou roi Artus, et li mande tel paroles con vos hoïrez. [10]Li vallett a cui son seingnor avoit enchargiés la beiçonge il se met a la voie, et chevauce tant par sez jornees qu'il fu venus a Kamaaloth, la ou il trueve li roi Artus a grant conpangnie de chevaliers et de barons. [11]Li vallet s'en vait tot droitemant devant li roi, et le salue mout cortoisemant. [12]Li roi li dit qu'il soit le bien venus.

39. [1]« Sire », fet li vallet, « li Viel Chevalier, celui que se josté a vos et a votre chevaliers a celui point qu'il avoit avech eaus la dame que si richement estoit acesmés, voz salue ensi con a son seingnor, et voz prie et vos crie merci que vos li pardonés de ce qu'il se josté a vos et a votre homes. [2]Car il vos fait savoir qu'il ne le fist pour maus qui vousist a voz ne a omes de vostre ostiaus, mais le fist por savoir comant eüssent de pooir li chevalier de cestui tenz, et pour connoistre li quelz furent meilleor chevalier, ou li ansien homes ou li noviaus. [3]Et por ce que vos le priast assez de savoir so<n> nom et son estre et son affer, or sachiés qu'il est m. Branor li Brun, oncles de mesire Siguranz le Brun, li Chevalier au Dragon, et cousin de mesire Ector le Brun ».

[4]Quant messire li roi Artus et m. Lancelot dou Lac, et monseingneur Tristan et messire Gauvain, et tous les autres barons que enluech estoient, ont entandus ce que cestui vallet lour avoit contés, et ont seü que celui chevalier estoit *(16rb)* messire Branor li Brun, il s'en font tuit grant mervoille, por ce que il quident qu'il fust trepassés dou seicle ja a grant tens, ne ne avoient oï paller. [5]Mais messire Siguranz, son neveu, avoient il bien veüs, et distrent que voiremant fu monseingnor Branor li Brun le meillor chevalier dou monde, et est encore, ensi ansien con il est. [6]Et mout s'en font par toute la cort grant mervoille, et li rois Artus dit qu'il veaut qu'il soit mis en ecrit. [7]Atant comande a un crergies

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

que li nom dou buen chevalier soit mis en ecrit entres les aventures dou jorz quant il abati tant entre rois et barons et chevaliers, et meïsmant tant des conpangnons de <la> Table Reonde. [8]Or avés entendus la stoire de monseingnor Branor li Brun, ce est les chevaleries et les aventures qu'il fist dereanemant. [9]Car sachiez sanz nulle faille qu'il ne fist aprés ceste aventures que vos avés hoï <plus> d'armez. [10]Mais selonc que la verais estoire nos tesmoingne eu livre meïsme de monseingnor Branor, il morut celui anz meïsmes qu'il fist ceste chevaleries, et fu enterrés e<n> Norman<d>ie mout henorablemant, en la plus riche tonbe dou monde.

[11]Mes atant laisse li maistre a paller de m. Branor li Brun, que plus ne en pallera en cestui livre, et veaut torner maistre Rusticiaus a conpiler son livre de tresmervillieuses aventures de tous li buen chevalier dou monde. [12]Et traitera tot primierement des mellee et malvoillance que furent entre m. Lancelot dou Lac et monseingnor Tristan le fiz au roi Meliadus de Leonois.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Pisai Rustichello
Az Öreg Lovag
vitéz lovagsága

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Az Öreg Lovag vitéz lovagsága*

1. *(1ra)* [1]Császári és királyi fők, fejedelmek és hercegek, grófok és bárók, lovagok, hűbéresek és polgárok és világunk megannyi előkelősége, akikben késztetés van arra, hogy regényekben örömötöket leljétek, fogjátok és olvassátok el elejétől a végéig ezt a könyvet. Itt megtaláljátok mindazt a nagyszerű kalandot, ami a kóbor lovagok között esett meg Uther Pendragon király korától egészen fiának, Artúr királynak és a Kerekasztal lovagjainak az idejéig.

[2]Tudjátok meg azt a színtiszta igazságot is, hogy ez a regény Eduárd úr, Anglia királyának könyvéből származik, abból az időből, amikor ő átkelt a tengerentúlra, és a mi Urunk, Istenünk szolgálatában a Szent Sírért küzdött. [3]A pisai Rustichello mester – akinek a képmása fent látható – állította össze ezt a regényt, mert ő fordította le a sok csodálatos történetet és a megannyi kiváló kalandot, amelyeket ebben a könyvben talált, hogy a világ valamennyi nagyszerű kalandját röviden bemutassa. [4]Tudjátok meg azt is, hogy többet beszél Lancelot úrról, a Tó lovagjáról és leonois-i Meladius király fiáról, Tristan úrról, mint bárki másról, mert minden kétséget kizáróan ők voltak a legjobb lovagok, akik korukban a földön éltek. [5]A mester beszámol kettejük sok viselt dolgáról és a közöttük lezajlott számos csatáról, de ezeket nem találjátok leírva egyetlen más kötetben sem, mert ezeket a mester találta megírva *(1rb)* Anglia királyának a könyvében.

[6]A mester azonban mégis azt a lenyűgöző kalandot veszi most előre, amely Camelotban, Anglia és Britannia urának, Artúr királynak az udvarában történt.

Itt kezdődik az Öreg Lovag vitéz lovagsága, hogy miként ment el Artúr király udvarába.

2. [1]Ebben a részben az elbeszélés arról szól – éppúgy, miként azt az igaz történet tanúsítja –, hogy Artúr király, a nagyúr királyok és bárók széles társaságában Camelotban tartózkodott. [2]Tudjátok meg azt a színtiszta igazságot is, hogy ezen alkalommal sok kiválóság volt jelen, köztük pedig történetesen a Kerekasztal lovagjainak többsége is, akik közül alább néhányat meg is nevezek nektek.

3. [1]Tudjátok meg immár, hogy ott volt Karados király és Írország Yon nevű királya és a szűkebb Marcia királya és Észak-Wales királya és Norbellande királyai és a walesi nagy-Marcia királya és a frankok királya és oly sok más

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

király, akik így jó tizennégyen voltak. [2]És ott volt még Lancelot úr, a Tó lovagja és leonois-i Tristan és Gauvin úr, Artúr király unokaöccse és Palamédés úr, a pogány, a roppant erős lovag és a walesi Lamorat úr. [3]És bizony ott volt még sok más előkelőség, és igen nagy ünnepet ültek ebben a körben, miként összesereglettek, mert tudjátok meg, ez a nap volt pünkösd napja.

[4]És amikor a királyok, a bárók és a lovagok jóllaktak, és az asztalokat leszedték, ők pedig megmosdottak, a palota előtt megjelent egy lovag tetőtől talpig fegyverben. [5]Bizony olyan hatalmas termete volt, hogy tudjátok meg, kis híján *(1ᵛa)* óriás volt. [6]A lovag egy rendkívül gazdagon felékesített úrhölgyet kísért; le is írom nektek. Lássátok magatok előtt: az úrhölgy gazdagon aranyozott ruhát viselt, és a fején drágakövekkel ékesített aranykorona volt. [7]Erős paripán ült, amelyet gazdag, bíborszínű selyemszövet borított egészen a patájáig. Nem halandó nőre, hanem amolyan égi tüneményre hasonlított. [8]A lovag kíséretében három apród is volt, egyik a pajzsát, másik a sisakját, a harmadik a lándzsáját hordozta.

Itt pedig elbeszéli, miként ütötte ki nyergéből az Öreg Lovag Palamédés urat és sok más lovagot.

<4> [1]Amikor a lovag a palota elé ért akképpen, miként azt hallottátok, nem tétovázott, egyik apródját azonnal Artúr királyhoz küldte azzal az üzenettel, amit hallani fogtok.

[2]A szolga, akire ura a küldetést bízta, egyenesen abba a nagyterembe ment, ahol Artúr király azzal a társasággal tartózkodott, amelyről hallottatok. [3]A szolga rögtön Artúr király elé járult, mert jól ismerte, és így szólt: „Uram, Artúr király, amott, palotád elé érkezett egy lovag, hozzá tartozom, a társaságában van a világ egyik legszebb és legnemesebb úrhölgye. [4]Azért jött erre az alkalomra ide, mert jól tudja, hogy hatalmas királyságod valamennyi kiválósága jelen van. Tudtára adja e jelen lévő kiválóságoknak, hogy azért hozta magával ezt az úrhölgyet, mert próbát akar tenni velük. [5]Tudtára adja mindazoknak, akik gyönyörű hölgyet akarnak elnyerni, hogy ő fog megküzdeni velük, aki pedig őt a földre *(1ᵛb)* teríti, a világ egyik kétségkívül legszebb úrhölgyét nyeri el. [6]De azt is tudtotokra adja, hogy nincs itt annyi lovag, ahány őt földre tudná teríteni. Ez az, amit az uram üzen nektek.” [7]Majd elhallgatott, és többet nem szólt.

[8]Amikor Artúr király és az összes többi jelen lévő király és báró meghallotta azt, amit az apród mondott, alaposan elcsodálkoztak, és arról beszéltek, hogy

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

a lovag valóban roppant merész. [9]Akkor aztán nem késlekedtek, rögtön a palota ablakaihoz mentek, és meglátták a lovagot és a gazdagon ékesített úrhölgyet. A látványon alaposan elcsodálkoztak, és maguk között azt bizonygatták, hogy a lovag és az úrhölgy valóban igen nemesnek tűnnek. [10]Ginevra királyné pedig és mellette sok más királyné és úrhölgy, akik maguk is hallották a beszédet, ugyancsak odamentek megnézni, és alaposan megcsodálták a rendkívül gazdagon felékesített úrhölgyet.

[11]Kevéssel ezek után Palamédés úr lépett elő, és így szólt: „Uram, királyom, megvallom neked, szeretem a gyönyörű úrnőket, és ezért én önként elindulok, hogy elnyerjem őt, ha tetszésedre van." [12]„Palamédés úr – mondta a király –, örömömre szolgál, hogy kiállsz, és elnyered az úrhölgyet azáltal, hogy a földre teríted a lovagot, mert így meglakol azért a nagy fennhéjázásért, amit velünk szemben mutatott." [13]Akkor Palamédés úr nem késlekedett, azon nyomban, ahogy elnyerte a király engedélyét, serényen felöltötte fegyvereit, és ebben sok kiválóság segítette. [14]Majd amikor alaposan felfegyverkezett, lement a palotából, síkra szállt, és felszállt egy szilaj és gyors paripára, *(2ʳa)* amit apródja készített elő neki. [15]A lovag felé indult, aki a küzdőtér közepén állt, és várta a lovagokat, hogy jöjjenek a viadalra.

<5> [1]Majd amikor Palamédés úr odaért hozzá, a lovag megkérdezte tőle, hogy ki ő. „Uram – mondta erre –, Palamédés a nevem, Esclablor, az El-nem-ismert fia vagyok." [2]„Uram – felelt erre a lovag –, te vagy Palamédés? Sokszor hallottam már, hogy beszéltek rólad és a jó lovagok közé soroltak. Mégis azt mondom neked, nem tartalak annyira kiváló lovagnak, hogy ellened lándzsát kívánjak emelni, ezért azt mondom neked, távolodj el tőlem, és teljes erőddel ronts nekem, én pedig a céltáblád leszek. [4]Ha pedig ki tudsz ütni, el fogod nyerni ezt az úrhölgyet, akit itt látsz. [5]De ha nem lesz annyi erőd, hogy ki tudj ütni, többé ne hívj ki se próbára, se viadalra; a legtöbbekkel itt így fogok eljárni." [6]Amikor Palamédés úr érzékelte, hogy ilyen modorban beszél, nagyon felháborodott. [7]Így szólt hozzá megdühödve: „Lovag úr, roppant fennhéjázva beszélsz, de erről hamarosan bizonyságot adsz; bizony én úgy gondolom, szükséged lesz a pajzsodra és a lándzsádra egyaránt." [8]Ezek után nem szaporították tovább a szót, hanem Palamédés úr jó féltávra eltávolodott, leeresztette a lándzsáját, és megsarkantyúzta a lovát. [9]És közeledett a lovag felé, akit csupán a pajzsa fedezett, mert a lándzsáját egyáltalán nem emelte fel. [10]Mit mondjak még erről nektek? Palamédés úr olyan nagy rohammal érkezett, hogy nem lovaghoz, hanem inkább viharban lesújtó villámhoz hasonlított. [11]Roppant keményen akarta

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

megütni a lovagot, és amikor odaért, hogy a dárdával elérte, minden erejével *(2ʳb)* lesújtott a pajzsra, de a lándzsáját törte. [12]A lándzsa törése után pedig olyan keményen vágódott neki a pajzsával, testével és fejével, hogy Palamédés úr lovával együtt a földre zuhant, és úgy megsebesült, hogy azt sem tudta, vajon nappal van-e, vagy éjszaka. [13]A lovag azonban jottányit sem mozdult, sőt még szilárdabban állt, mintha rendíthetetlen márványoszlop lett volna.

[14]És amikor Artúr király és az összes többi király és a báró látta a viadalt és annak kimenetelét, ráadásul világosan látták, hogy a lovag nem fogott lándzsát, és Palamédés úr így zuhant a földre, mélységesen megdöbbentek. [15]És azt mondták, hogy a lovag valóban a legerősebb ember, akit életükben valaha láttak. [16]És Gauvin úr, mivel pontosan látta, miként ütötték ki Palamédés urat, és hallotta, amit a lovag mondott nekik, igen megdühödött. [17]Rögvest magához hozatta a fegyvereit, és felfegyvereztette magát azokkal a nemesekkel, akik ott voltak. [18]Majd amikor alaposan felvértezte magát a fegyverekkel, és előkészült, leereszkedett a palotából, és felszállt egy jó lóra, amely nagyon erős és szilaj volt, majd amikor nyeregben volt, azonnal a lovag felé indult. [19]Amikor összetalálkoztak, bár Gauvin úr nem köszöntötte, a lovag megkérdezte, hogy ki ő. [20]Erre ő dühödten így felelt: „Csatlós – mondta –, Gauvin a nevem, Lot, az Orkney-szigetek királya volt az apám." [21]Amikor a lovag meghallotta, hogy ő Gauvin úr, Artúr király unokaöccse, dicső és nemes lovag, így szólt hozzá: „Gauvin úr, az egész világ tanúskodik kiváló lovagságod mellett, de én *(2ᵛa)* azt mondom neked, olyan lovag vagyok, aki nem fog lándzsát ellened, hanem céltáblád leszek, éppúgy, miként Palamédés úrral tettem, és ha le tudsz dönteni, el fogod nyerni ezt az úrhölgyet." [22]„Nem ismerem – szólt Gauvin – sem pajzsodat, sem lándzsádat, de minden erőmmel azon leszek, hogy rögvest kiüsselek."

<6> [1]E szóváltás után tovább nem késlekedtek, Gauvin úr azonnal jó nyíllövésnyire távolodott a lovagtól, leeresztette a lándzsáját, megsarkantyúzta a lovát, és ahogy a ló erejével csak bírta, nekirontott a lovagnak, minden erejével a pajzsába csapott, és eltörte a lándzsáját. [2]A lándzsa törése után pedig olyan keményen vágódott neki – miközben a lovag szilárdan és rendületlenül állt –, hogy Gauvin úr roppant megalázó módon, elkerülhetetlenül a földre zuhant, a lovag pedig szilárdabban állt, mint valaha. [3]Artúr király és teljes kísérete a korábbiaknál is jobban elcsodálkozott, mert – tudnotok kell – mindenki jó lovagnak tartotta Gauvin urat. [4]Ginevra királyné és az összes többi úrhölgy és úri kisasszony, akik e két próbát látták, ugyancsak elcsodálkoztak ezen.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[5]Mit mondjak még erről nektek? A harmadik lovag, aki kiállt vele, a walesi Lamorat úr volt, a kiváló, büszke és csodálatosan hősies lovag, aki az egész világon párját ritkította. [6]Ő is lándzsáját törte a lovagon, de jottányit sem mozdította ki. [7]A negyedik Ghariet úr, Gauvin úr fivére volt, kiváló lovag. Az ötödik a normandiai Beord úr, a hatodik Yvain úr, Hurien király fia, *(2ᵛb)* a hetedik Sagremor úr, a Várva-várt, a nyolcadik a normandiai Blioberis úr, a kilencedik Siguradés úr, a nagy tekintélyű lovag, a tizedik Separ, Palamédés úr fivére, a kiváló lándzsavető, akinek közel s távol nem akadt párja, a tizenegyedik Hektor, a Vizenyők ura, Lancelot úrnak, a Tó lovagjának fivére, aki maga is kiváló bajvívó volt, a tizenkettedik a lanbelle-i Givret úr. [8]Ez az összes lovag, akik így tizenketten voltak, egytől egyig, egymást követve le akart csapni a lovagra, de mindnek csak céltáblául állt, és az összes anélkül törte el rajta a lándzsáját, hogy kimozdította volna a helyéről. [9]A tizenkettő közül ráadásul kilenc a földre zuhant, amely nagy felzúdulást és megütközést keltett az egész udvarban. Arról beszéltek, hogy ez egyáltalán nem lovag, hanem viharban lesújtó villám.

Miként győzte le az Öreg Lovag Tristan urat.

<7> [1]Amikor Tristan úr látta, hogy ily sok bajtársa a földre zuhant, ráadásul épp azok, akiknek lovagságát oly sokra becsülte, éktelen haragra gerjedt, képtelen volt tovább türtőztetni magát. [2]Így szólt: „Itt az idő, lesz, ami lesz, megyek, és megvívok a lovaggal, és ha valamiképp képes leszek rá, lemosom a bajtársaimon esett gyalázatot. [3]Azt azonban egészen biztosan állíthatom, hogy ő a legkiválóbb lovag, akiről életemben valaha is akár hírből hallottam.” [4]Majd nyomban felfegyverkezett, miközben sok király támogatta, sőt maga Artúr király és Lancelot úr is segítettek neki. [5]Majd amikor alaposan felvértezte magát a fegyverekkel, és előkészült, lement a palotából a síkra, és felszállt egy szilaj és gyors paripára, hogy elinduljon a lovag felé. [6]Miután pedig Tristan úr, aki roppant udvarias *(3ʳa)* lovag volt, odaért hozzá, nyomban köszöntötte őt. [7]A lovag kellő illendőséggel viszonozta köszöntését, majd megkérdezte, ki ő. [8]„Uram – felelte –, azok, akik ismernek, leonois-i Tristannak hívnak engem.” „Ó, Tristan úr – válaszolt erre –, légy rendkívül üdvözölve, úgy, mint a világ legvitézebb lovagja. [10]Az igazat megvallva szívesen elhárítanám a bajvívást veled, mert az egész világ olyan sok jót mond rólad. [11]De az úrhölgyem, aki itt van, és akinek a szolgálatában vagyok, meghagyta nekem, hogy Artúr király udvarának egyetlen lovagját se utasítsam

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

el a bajvívásban. [12]Mégis, a benned élő vitéz lovagságot becsülöm, és ennyit megteszek: annyira megtisztellek, hogy felemelem a lándzsámat.” [13]Majd magához hívta az egyik apródját, és hozatott egy rövid, erős lándzsát. [14]Majd jó vágtányira eltávolodtak egymástól.

<8> [1]És amikor Artúr király és az összes többi király, a bárók és az úrhölgyek látták, amint a lovagok eltávolodnak egymástól, egy, közös kiáltásban törtek ki: „Íme, most remek viadalt láthatunk! [2]Mert ez a leonois-i Tristan úr, aki megvív a jó lovaggal!” [3]Majd miután a lovagok eltávolodtak egymástól, nem késlekedtek, hanem azonnal leeresztették lándzsáikat, és megsarkantyúzták lovaikat. [4]Majd olyan lendülettel rontott egyik a másikra, hogy úgy tűnt, beszakad a föld alattuk, mert lovaik szilajak és gyorsak voltak, a rajtuk ülő lovagok pedig büszkék és erősek. Olyan elszántan közeledtek, mintha viharban lesújtó villámok lettek volna. [5]Majd amikor épp összeértek már a lándzsáik, teljes erejükkel beledöftek a másik pajzsába. [6]Tristan úr *(3ʳb)* eltörte a lándzsáját, a lovag pedig olyan erővel ütötte meg, hogy szétzúzta a pajzsát és a mellvértjét, és lándzsája vashegyével beszúrt a bal vállvértje közé, így súlyosan megsebesítette. [7]Olyan sebbel vetette le a földre, hogy sem kezét, sem lábát nem mozdította, úgy feküdt sebesülten a földön, mintha meghalt volna. [8]A lovag pedig továbbvonult, hogy lezárja a viadalát. [9]És eközben mindazokból, akik az ablakokban voltak, és látták Tristant amint így a földön feküdt, olyan hatalmas sikoly és kiállítás szakadt ki, hogy a mennydörgés sem hallatszott volna.

Miként győzte le Artúr királyt és Lancelot urat az Öreg Lovag.

<9> [1]És Lancelot úr, amikor látta oly sok bajtársát a földre hullani, és látta azt is, hogy jó barátja, Tristan úr úgy fekszik a földön, mintha meghalt volna, olyan nagy haragra gerjedt, hogy a fájdalmába csaknem belepusztult. [2]Azt mondta hát, legyen bár a lovag a világ legerősebb embere, és bizony van mitől félni, mégis meg akar küzdeni vele, mert nem hagyhatja bajtársai becsületét bosszulatlanul, hiszen ha nem teszi meg mindazt, ami tőle telik, gyávasággal vádolhatják. [3]Rögtön a fegyvereit hozatta, majd sietve felvérteztette magát, a fegyverkezésben pedig számos előkelőség segítette. [4]Majd amikor állig fegyverben volt, lement a palota lépcsőjén, felszállt egy jó lóra, és megindult a lovag felé. [5]Nagy kiáltozással kísérték mindazok, akik látták vonulni őt, és így beszéltek: „Most megláthatjuk, miként bizonyítja Lancelot úr vitéz lovagságát!”

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[6]Majd amikor Lancelot úr odaért a lovaghoz, köszöntötte őt, mire ő kellő udvariassággal *(3ᵛa)* viszonozta a köszöntését. [7]„Uram – így szólt a lovag Lancelot úrhoz –, ki vagy te, hogy párbajozni kívánsz velem?” [8]„Uram – így a válasz –, Lancelot, a Tó lovagja a nevem, Band, a benuic-i király fia vagyok.” [9]Amikor a lovag megtudta, hogy ő Lancelot, a Tó kiváló lovagja, az a férfi, akinek vitéz lovagságáról annyit hallott a világon, így szólt hozzá: „Ó, Lancelot úr! Szerte a világon igen sokra becsülnek, és lám, az Isten engem valóban megsegített, mert nagyon szerettem volna megvívni veled, és Istennek hála, eljött az idő. [10]És én ugyanannyit megteszek neked, mint amit Tristan úrnak tettem, mert lándzsával vívok meg veled.” [11]„Lovag úr – mondta erre Lancelot úr –, nevemet kérdezted, és én udvariasan megmondtam neked, így hát lovagi becsületedre kérlek, te is mondd meg nekem a neved és a származásod.”

<10> [1]„Lancelot úr – szólt a lovag –, nem tudhatod meg nevemet, mert most, ezen alkalommal szigorúan tilos elárulnom neked vagy bárki másnak. [2]Annyit mégis mondok neked, nem telik bele sok idő, és tudni fogod a nevemet, de azt is mondom neked, nem szerez majd sok örömet, amikor így lesz.” [3]Így hát, amikor Lancelot úr hallotta, mit mond a lovag, és belátta, hogy nem akarja megmondani a nevét, beérte ennyivel. [4]Nem késlekedtek, miután eltávolodtak egymástól, leeresztették a lándzsáikat, majd vágtára sarkantyúzták lovaikat, és lándzsáikat szembeszegezve olyan lendülettel rontottak egymásra, mint a viharos szelek. [5]Majd amikor a lándzsák összeértek, minden erejükkel beledöftek a másik pajzsába. [6]Lancelot úr eltörte a lándzsáját, a lovag pedig *(3ᵛb)* olyan keményen sújtott le rá, hogy sem a pajzsa, sem a mellvértje nem védte meg, mivel a mellkasán a lándzsájának vashegyével átütötte, és súlyosan megsebesítve, roppant megalázó módon a földre terítette. [7]Majd a lovag továbbvonult, hogy lezárja a párviadalt, Lancelot úr pedig ájultan hevert a földön, mintha távozott volna az árnyékvilágba. [8]Mikor Artúr király és teljes kísérete, Ginevra királyné és az összes úrhölgy látta ezt, ők, akik korábban hangosan kiáltoztak és zsivajogtak, ekkor bizony nagyon megijedtek, mert Lancelot urat nagyon szerették, és kétségbeestek, vajon meghalt-e.

<11> [1]Erre Artúr király nyomban fegyvereiért küldetett. [2]Ginevra királyné pedig, mikor látta, hogy az ura a fegyvereit hozatja, azonnal elébe járult, térdre ereszkedett, és így szólt: „Ó, Uram, a boldogságos Szűzanyára kérlek, kegyelmezz saját magadnak! Mit készülsz tenni? A halálodba akarsz rohanni? [3]Nem látod talán, hány kiválóságot terített a földre a lovag? És mégis halálodba

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

akarsz rohanni? [4]Bizony mondom neked, ha odamész, ezzel a két kezemmel fogom megölni magamat!" [5]A király erre felállította maga előtt, és azt mondta, az égvilágon semmi sem tántoríthatja el szándékától. [6]Amikor pedig az összes többi király és báró látta, hogy uruk, Artúr király valóban ki akar állni a kiváló lovaggal, *(4ra)* egy lélekkel mondták: „Urunk, tudd meg az igazat, hogy meggondolatlan dolgot akarsz tenni, mert olyan ember, mint aki te vagy, akinek oly sok nép követi a szavát, ily nagy veszedelemnek készülsz kitenni magadat: azzal akarsz megvívni, aki már olyan sok kiválóság vesztét okozta, bizony, így elveszejtheted magadat, és ez az egész világra csapást jelent."

<12> [1]„Urak – mondta a király –, tudjátok meg egészen biztosan, hogy semmi a világon nem tántorít el szándékomtól, még egész birodalmam érdeke sem." [2]És megesküdött, ahogy csak esküdni lehet, hogy azonnal indul, majd rettentő dühében megparancsolta, hogy hozzák a teljes fegyverzetét. [3]Mikor a kísérete belátta ura akaratát, illő volt, hogy végrehajtsák a parancsát, serényen hozták a fegyvereit, és olyan jól felfegyverezték, ahogyan csak tudták. [4]Mikor a királyok és a bárók látták, hogy uruk, Artúr király fegyverkezik, a többi tizennégy király is egytől egyig villámgyorsan felfegyverkezett, hogy a király kíséretébe szegődjenek. [5]Miután pedig állig felfegyverkeztek, valamennyien leereszkedtek a palota lépcsőin, és felszálltak a lovaikra. [6]Majd amikor alaposan felvértezve valamennyien előkészültek, Artúr király egyes-egyedül elindult a lovag felé, de ekkor már a többiek közül senki nem kísérte. [7]Mikor a nép látta, hogy uruk, királyuk nekiindul annak a nagy veszedelemnek, amelyet a kiváló lovaggal történő bajvívás jelent, rettenetesen kétségbeestek, és szörnyen megijedtek, valamennyien a mi Urunkhoz és a boldogságos Szűzanyához könyörögtek, hogy védjék meg őt a bajtól, és adják vissza őt nekik épségben és egészségben. [8]Az úrhölgyek pedig, *(4rb)* akik az ablakokban voltak, mélyen szánakozva zokogtak, valamennyien az Úrhoz és a Szűzanyához imádkoztak, hogy védelmezzék és őrizzék meg őt.

[9]A királyné azonban nem bírta elviselni a látványt, hogy a férje ilyen nagy kalandra vállalkozik, ezért visszavonult a szobájába, reményvesztetten az ágyára rogyott, miközben mérhetetlen kétségbeesés és fájdalom gyötörte. [10]Még roszszabbat is tett volna, ha nem lett volna ott a többi úrhölgy, akik nem hagyták magára, és kitartóan vigasztalták.

[11]Amikor pedig a király odaért a lovaghoz, üdvözlés nélkül, dühödten odavetette: „Mi vagy te, kísértet vagy szemfényvesztés, aki azért jöttél, hogy egész udvaromra gyalázatot hozz?" [12]„Hogyan – szólt a lovag –, ennek az udvarnak

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

te vagy az ura?” [13]„Így igaz, itt én vagyok az úr” – válaszolta. [14]„Te vagy hát Artúr király?” – kérdezte a lovag. [15]„Semmi kétség, én vagyok Artúr, Britannia királya, aki dicstelen gyalázatot hozok fejedre.” [16]Mikor a lovag megbizonyosodott arról, hogy ő Artúr király, a nagyúr, akit a világ legkiválóbbjai között tartanak számon, igen udvariasan így szólt hozzá: „Uram, Artúr király, nincs okod arra, hogy dicstelen gyalázatot hozz a fejemre, miként azt mondtad. [17]Hiszen tudd meg az igazat, hogy én apádnak, Uther Pendragon királynak igaz barátja voltam, és egykor érte többet tettem, mint bárki más lovagért az udvarában, így apád iránt érzett szeretetemre mondom neked, hogy téged is szeretlek. [18]Szívesen lemondanék a veled való viadalról, ha megtehetném, és átadnám neked a kardomat. [19]De úgy segéljen az Isten, és mentsen fel az ítélet napján, nem tehetem meg, megvívok veled akaratom ellenére.”

[20]Mikor Artúr király hallotta, hogy így beszél a lovag, és apja a barátja volt, azonnal arra gondolt, *(4ᵛa)* hogy valamelyik régi lovag lehet azok közül, akik apja udvarában éltek, és ezért feltette magában, hogy megismeri a lovagot, ha valamiképp ezt el tudja érni. [21]Így hát ezt mondta neki: „Lovag úr, tudattad velem, hogy apám barátja voltál, és azt is mondtad, hogy nekem is az vagy, de igen szerencsétlenül igyekeztél kimutatni ezt nekem, hiszen azért jöttél, hogy egész udvaromra gyalázatot hozz! [22]Mégis, mindennek ellenére, mivel azt állítod, hogy apám és az én barátom vagy, kérlek, mondd meg nekem neved és származásod.” [23]„Uram, királyom – szólt a lovag –, tudd meg, nem az a célom, hogy udvarodra gyalázatot hozzak, mert mikor meg fogod tudni az igazságot, udvarodat dicsőség és nem gyalázat övezi majd. [24]Nevemet és származásomat azonban most még nem ismerheted, de ígérem, rövidesen tudatom veled. Kérlek, ahogy csak jó barátomat és uramat kérhetem, ne vedd rossz néven, hogy eltitkoltam előtted nevemet és származásomat.”

[25]Amikor a király belátta, hogy nem tudhatja meg a lovag nevét és származását, nem szaporította tovább a szót, hanem a megfelelő távolságra eltávolodott tőle. [26]A lovag, mikor látta, hogy Artúr király eltávolodott, hogy megvívjon vele, elhatározta, hogy a királyság iránti tiszteletből, és mert tudta, hogy a király a legkiválóbb lovagok és emberek egyike, megadja neki a tiszteletet, és lándzsával vív vele. [27]Rögtön elő is készült a viadalra. [28]Majd mikor a király és a lovag készen álltak, késlekedés nélkül, azonnal vágtába kezdtek. [29]És a király leeresztett lándzsájával *(4ᵛb)* közeledett, úgy, ahogy a ló erejével csak bírta. [30]Mindketten keményen előretörtek, majd amikor összeértek a lándzsáik, minden erejükkel beledöftek a másik pajzsába. [31]A király eltörte a lándzsáját, a lovag pedig olyan keményen sújtott le rá, hogy roppant megalázó

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

módon a földre terítette, és a mellkasán súlyosan megsebesítette. [32]Majd pedig továbbvonult, hogy lezárja a párviadalt.

<13> [1]Amikor az összes többi király, a bárók, a lovagok, az úrhölgyek és úri kisasszonyok látták, hogy uruk, Artúr király így fekszik a földön, valóban azt gondolták, halott. [2]Olyan rettenetes szomorúság töltötte el valamennyiüket, hogy csaknem belehaltak fájdalmukba. Egyszerre csapták össze kezeiket, olyan hatalmas sikoly és kiállítás szakadt ki belőlük, hogy a mennydörgés sem hallatszott volna. [3]Gauvin úr, Lancelot úr és Tristan úr pedig, és a többi lovag, akik a földre zuhantak, de már magukhoz tértek, amikor látták urukat így feküdni, kétségbe voltak esve, hogy már nem él. [4]Gyorsan odasiettek, és lehúzták a sisakját, hogy levegőhöz juthasson.

[5]A király kinyitotta a szemeit, és szíve legmélyéről nagyot sóhajtva így szólt: „Ó, Uram, Istenem, segíts meg engem!" [6]Gauvin úr pedig, és sokan mások kérdezték tőle, hogy érzi magát. „Uraim – mondta a király –, biztosak lehettek abban, súlyosan megsebesültem, megvallom nektek, soha életemben ilyen kemény csapással még nem találkoztam. [7]De a lovag valóban emberi lény, így egészen biztosan állíthatjuk, hogy ő *(5ra)* a legjobb és a legerősebb lovag, akit valaha láttunk. [8]Másfelől aligha tévedek, ha nem lovagnak, hanem viharban lesújtó villámnak tartom, mert egészen biztosak lehetünk abban, hogy most olyan lovagra találtunk, aki a bajvívásban minden lovagot fölülmúl, aki valaha fegyvert fogott akár a múltban, akár a jelenben. [9]A kardforgatásban és a lándzsaöklelésben egyaránt kiváló, biztosan állíthatjuk, hogy nincs párja a világon."

<14> [1]Miközben egymás között a lovagról így beszélgettek, lám, elindult feléjük Karados király, aki – miként az királyhoz illő – teljes fegyverzetét pompázatos díszben magára öltötte. [2]Artúr király, Lancelot úr, és mindenki, aki ott volt, jól ismerték, és így beszéltek egymás között: „Nézd, itt jön Karados király, hogy csatlakozzon hozzánk."

[3]Mit mondjak még erről nektek? Karados király, mivel tisztán látta, hogy a lovag hány kiváló vitézt terített a földre, erős kétségek között közeledett feléje. [4]Majd amikor odaért hozzá, Karados király nagy tisztelettel köszöntötte őt. A lovag pedig udvariasan viszonozta a köszöntését, és mivel látta gazdag fegyverzetét, jól tudta, hogy roppant előkelő ember. [5]Megkérdezte tőle, ki is valójában. „Uram – válaszolta –, Karados királynak hívnak engem, akik ismernek." Amikor a lovag megértette, hogy ő Karados király, elhatározta, hogy a királyság iránti tiszteletből lándzsával fog vele vívni, majd így szólt: „Hogyan,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Uram, király vagy?" „Nagyon is – felelte a király –, és azok is mind királyok, akiket nyeregben ülve *(5ʳb)* fegyverben látsz, mert mind meg akarnak vívni veled." [7]E beszélgetést követően nem késlekedtek, mindketten eltávolodtak egymástól, leeresztették a lándzsáikat, és szilaj vágtára sarkantyúzták lovaikat. [8]Amikor pedig lándzsáik már összeértek, minden erejükkel beledöftek a másik pajzsába. [9]Karados király eltörte a lándzsáját, a lovag pedig olyan erősen ütötte meg, hogy roppant megalázó módon a földre terítette, és miként a többiekkel is történt, súlyosan megsebesítette. [10]A lovag pedig továbbvonult, hogy lezárja a párviadalt.

[11]Karados király kiütése után nem telt el sok idő, majd a lován ülve fényes fegyverzetében megjelent az ír Yon király. [12]Megütközött a lovaggal, majd eltörte a lándzsáját, és a lovag épp ugyanazt tette vele, mint amit a többiekkel tett, mert halálra válva a földre terítette. [13]Ezek után Aguisanx, Skócia királya érkezett oda, de csak ugyanazt érte el, mint amire a többiek is vitték, hiszen súlyos sebesüléssel a földre terült. [14]Mit is mondjak még erről nektek? Tudjátok hát a színtiszta igazságot, hogy mind a tizennégy király, aki fegyvert fogott Artúr király mellett, egytől egyig megvívott a lovaggal, és egytől egyig lándzsájukat törték rajta, de a nyergéből jottányit sem mozdították ki. [15]A lovag mindet kíméletlenül a földre terítette, mert tudjátok meg a tiszta igazságot, közülük a legtöbben súlyos sebet kaptak. [16]Majd miután a lovag ezt a temérdek királyt, bárót és főembert kiütötte, úgy, miként beszámoltam nektek, hosszan várakozott, hogy lássa, vajon előáll-e még valaki megvívni vele. [17]És amikor látta, hogy senki sincs, *(5ᵛa)* aki előállna, a nyakából leemelte pajzsát, amely legalább kétszer akkora volt, mint más lovagok pajzsa, és a felénél megosztva fehér és fekete színű volt, és lándzsájával együtt átadta apródjának. [18]Majd ezek után odament, ahol Artúr király tartózkodott mindazokkal, akiket nyergéből kiütött.

<15> [1]És megszólította őt, és így szólt: „Uram, Artúr király, tudd meg az igazat, hogy több mint negyven éve nem fogtam fegyvert, teljes visszavonultságban töltöttem napjaim, és tudd meg azt is, hogy elmúltam százhúsz éves. [2]De nagy vágyakozás fogott el, hogy mielőtt távozom e világból, próbát tegyek a lovagjaiddal, mert az egész világon messze híres a lovagságuk. [3]Azért is meg akartam ismerni e kor lovagjainak az erejét, hogy megtudjam, kik a kiválóbbak, vajon a régiek vagy az újak. [4]Megbizonyosodtam, Istennek hála. De szeretnélek téged egy dologról még biztosítani: ismertem egykor két olyan lovagot – rég távoztak az élők sorából –, akik mai udvarodnak összes lovagját,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ha tucatnyian össze is állnának, mindet, egyiket a másik után a földre terítenék. [5]Meg is nevezem neked, ki volt az a kettő: az egyik Hektor úr, a Barna volt, ő volt az idősebb, tökéletes, kiváló, hatalmas lovag, aki a világon valamennyi kortársát felülmúlta. [6]A másik Galeot, a Barna volt, Hektor úr fia, igazán, minden kétséget kizáróan kiváló képességű lovag, aki saját korának biztosan a legjobbja volt. [7]A többieket nem említem neked, mert vagy fiatalabbak, *(5ᵛb)* vagy öregebbek voltak, miként Febuz, aki vitéz lovagságával az egész világot felülmúlta." Majd a lovag elhallgatott, és többet nem szólt.

[8]„Lovag úr – szólt Artúr király –, egyértelműen megtapasztaltuk, hogy te vagy messze a legjobb és a legerősebb lovag, akit életünkben valaha láttunk, és neked köszönhetően most tisztán látjuk azt is, hogy a régi emberek jobbak és erősebbek voltak, mint akik most élnek a földön, és mindezt, miként beszámoltál és elmondtad, el is hisszük. [9]Annyit azonban kérünk tőled, miként azt mi a barátunktól kérhetjük, hogy lovagi becsületedre áruld el nekünk, ki vagy, és honnan származol, mert tudd meg igazán, nagyon szeretnénk megismerni." [10]„Uram, királyom – mondta a lovag –, szeretettel kérlek, ne vedd rossz néven, hogy most nem mondom meg neked nevemet és származásomat. [11]Tudd meg azonban, hogy el fogom árulni neked a nevemet és a származásomat, és ez hamarosan megtörténik, és tudd azt is igazán, hogy a barátod és a jóakaród vagyok." [12]Amikor pedig a jelen lévő királyok és bárók megértették a lovag szándékát, hogy nem akarja felfedni kilétét, így szóltak hozzá: „Uram, mivel nem akarod elárulni kilétedet és nevedet, lovagi becsületedre és jóindulatod bizonyságául tégy meg most nekünk annyit, hogy velünk időzöl két-három napig, és elmondod nekünk, milyenek voltak régen a kiváló lovagok." [13]„Urak – válaszolta a lovag –, tudjátok meg az igazat, most nem időzöm közöttetek, és ezt ne vegyétek rossz néven, mert nem kérdés, ez alkalommal nem tehetek másképp. [14]De lovagi szavamat adom nektek, *(6ʳa)* hogy tudatni fogom veletek kilétemet, és addig már nem is telik el sok idő." [15]Ezek után nem időzött tovább a lovag, hanem Isten kegyelmébe ajánlotta Artúr királyt és az összes többi királyt és bárót, majd útra kelt az úrhölggyel és az apródjaival, hogy ellovagoljon a cameloti erdő felé.

[16]De itt most az elbeszélés átmenetileg nem beszél tovább a lovagról, mert hamarosan úgyis biztosan visszatér hozzá, ezért inkább Artúr királyról és az összes többi királyról, bárókról és grófokról beszél, akik ott voltak.

<16> [1]Az elbeszélés immár arról szól, hogy amikor Artúr király és az összes többi, párviadalt vesztett király, báró és lovag látta, amint a lovag és az úrhölgy

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

eltávoznak, valamennyien a palota nagytermébe sereglettek. [2]Levetették fegyvereiket, és azonnal hívatták a legjobb orvosokat, akik csak a városban voltak. [3]Mindenekelőtt Artúr királyt vizsgálták meg, és megállapították, hogy súlyosan megsebesült. [4]Megmosdatták és bekötözték, ahogy csak tudták, és megállapították, nincs életveszélyben, hamarosan jó egészségben talpra állítják. [5]Utána Lancelot urat és Tristan urat és a többi királyt és bárót vizsgálták meg, megmosták és bekötötték sebeiket, megállapították, hogy rendkívül súlyosan megsebesültek, de azt is megerősítették, hogy egyikük sincs életveszélyben.

[6]Majd amikor mindannyiukat ellátták, és elhelyezkedtek, a király így szólt bárói hoz: „Urak – mondta –, ezen a mai napon korunk és világunk legnagyobb csodás kalandját láthattátok, ráadásul épp a mi udvarunkban, *(6ʳb)* mindennek mi őszinte csodálattal adózhatunk. [7]Kérem mindannyiótokat, ha valaki tudja, vagy akár csak gondolja, mondja meg a nevét, hogy ki volt ez a lovag. Mindemellett én őszintén megmondom nektek, nem tudom elhinni, hogy lovag volt, inkább valamilyen szemfényvesztés. [8]Másfelől egyre csak oly sok régi dolgot emlegetett, és oly sok régi lovagról beszélt nekünk, hogy elhitette velünk, mégiscsak földi halandó. [9]Végtére is nem tudom kitalálni, ki ő, ezért kérdezem tőletek, tudja-e valaki, ki a lovag.” [10]Erre válaszul Lancelot úr, Tristan úr és más bárók és lovagok így szóltak: „Urunk, királyunk, tudd meg bizonyosan, hogy ezen a mai napon mi a világ legnagyobb csodáját láttuk. [11]Egészen bizonyosan állíthatjuk, hogy ma megtaláltuk a legjobb és legerősebb lovagot, aki ezen a napon olyan hatalmas csodát tett, amilyet azelőtt soha, sem régi, sem új lovag nem vitt végbe. [12]Ez volt bizonyosan a legcsodálatosabb kaland, amely valaha Anglia királyságában történt, és kétségkívül arra méltó, hogy írásban jegyezzék be a Kerekasztal kalandjai közé. [13]Legyen bár a mi szégyenünk és nem a dicsőségünk, írásban be kell jegyezni azon kalandok sorába, amelyek valaha is, szerte a világon történtek. [14]A lovaggal kapcsolatban pedig őszintén megmondjuk, nem tudjuk, ki ő, el sem tudjuk képzelni, ki lehet, de azt biztosan megerősítjük neked, hogy messze ő a legjobb lovag, akit halandó ember valaha is látott.” *(6ᵛa)* [15]Különösen csodás dolgot láttak mindebben, és hosszan beszélgettek arról, vajon ki lehet a lovag. [16]Később a király magához rendelt egy írnokot, és pontról pontra írásban lejegyeztette vele az egész kalandot. [17]A lovag nevét azonban nem mondta meg, mert senki sem tudta. [18]Ebben a könyvben azonban, amire épp most utaltam nektek, tudjátok meg az igazat, ezt a kalandos elbeszélést – ha valaki az akkoriban lejátszódott kalandok sorrendjére kíváncsi – nem lehetett a könyv elejére írni, mert abban a könyvben azok az elbeszélések szerepelnek elöl, amelyekhez képest ez később

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

történt. [19]Mivel azonban Rustichello mester ezt az elbeszélést Anglia királyának könyvében legelöl találta, saját könyvének is az elejére tette, mert ez a legszebb és legcsodálatosabb kaland, amelyet a világ valamennyi regényében megírtak.
[20]Az elbeszélés azonban immár nem tudósít tovább Artúr és a többi király és báró beszélgetéséről, hanem a mester egy nagyon szép kaland elbeszélésébe kezd, egyszersmind megemlékezik magáról az Öreg Lovagról és az őt követő úri kisasszonyról.

Itt elbeszéli, miként tartott az Öreg Lovag a listinois-i kisasszonnyal, és miként szabadította meg a kisasszonyt és az anyját.

<17> [1]Az elbeszélés szerint messze földről, Listinoisból Camelotba, Artúr király udvarába érkezett egy kisasszony, majd jó hónapig Artúr király udvarában maradt, miközben minden nap a király segítségét kérte. [2]Tudnotok kell, hogy ez a kisasszony annak az idős úrnőnek volt a lánya, aki listinois-i Lamorat úr nővére volt. [3]Anyjától azt a feladatot kapta, hogy Artúr királytól kérjen *(6ᵛb)* segítséget, mert egy őrgróf, aki a szomszédja és nagy fölbirtokok ura volt – mivel az úrnőnek nem voltak bárói és emberei, akik megvédték volna –, nos hát, ez az őrgróf sok földjétől és erődítményétől megfosztotta, és ostrom alá vette egyetlen erődjében, ahol mintegy száz lovagjával lakott. [4]Az őrgróf jó négyszáz lovagja élén már idestova fél éve ostromolta az úrnő erődjét, ráadásul megesküdött a szentekre, hogy nem vonul le addig, míg birtokába nem kerül az erőd. [5]Az úrnő tanácsba hívta az embereit, akik azt javasolták neki, küldjön segítségért Artúr királyhoz. [6]És mivel Artúr király nehezen szán meg bárkit, azt szorgalmazták, hogy a lányát küldje oda. [7]Ez volt hát az oka annak, hogy a kisasszony Artúr király udvarába ment, ahol sokszor folyamodott segítségért, és a király megígérte, hogy megadja majd a támogatást és a felmentést. [8]És miközben ez a kisasszony oly hosszasan – miként azt hallottátok – az udvarban időzött, épp akkor zajlott le a jó lovag kalandja, és a kisasszony látta a nagy csodát, amelyet végbevitt. Majd amikor távozni látta, mint amolyan eszes kisasszony, amilyen maga is volt, arra jutott, hogy ez a lovag tudná igazán megsegíteni az anyját. [9]Nem késlekedett, habozás nélkül lóra szállt, a két szolgája pedig, akik a kíséretében jöttek, követte őt. [10]A királytól nem búcsúzott el, hanem elindult abba az irányba, amerre látta, hogy a lovag távozott. [11]Olyan gyorsan lovagolt, hogy utolérte a lovagot és az úrhölgyet.
[12]Amikor pedig a kisasszony utolérte *(7ʳa)* a lovagot, leszállt a paripájáról a földre, térdre rogyott a lovag lova előtt, és könyörgött hozzá, hogy hallgassa

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

meg azt, amit mondani akar neki. [13]Amint a lovag meglátta a kisasszonyt ott térdelni, és hallotta, ahogy szánalmasan könyörög, megesett rajta a szíve, és így szólt hozzá: „Édes, szép kislány, gyorsan emelkedj fel, és kérj, amit akarsz, mert szavamra megígérem neked, hogy minden erőmmel segíteni foglak." [14]Erre a kisasszony felegyenesedett, és így szólt hozzá: „Ó, igaz és nemes lovag, szánj meg engem és igen idős anyámat, és gyámolítsd ügyemet! [15]Mert tudd meg az igazat, hogy mi vagyunk a világon a leggyámoltalanabb asszonyok, akiket nagy csapás ért." [16]Amikor a lovag hallotta, miként beszél a kisasszony, oly nagy szánalom ébredt benne, hogy könnybe borultak a szemei, majd így szólt hozzá: „Kisasszony, rajta, mondd el nekem, mi történt, és szavamra mondom neked, amennyire csak erőmből telik, nem marad el a segítség." [17]„Hálás köszönet – mondta a kisasszony –, el is mondom neked rögtön." [18]Majd ekképpen kezdett bele: „Uram – mondta –, tudni kell, hogy van nekem egy igen idős anyám, a néhai kiváló lovag, listinois-i Lamorat nővére. Ez a Lamorat Uther Pendragon király idejében halt meg. [19]És amikor távozott az élők sorából, nem hagyott hátra gyermeket, így földbirtokai anyámra szálltak, aki halála után hosszú ideig békében művelte azokat. [20]Nemrég azonban az történt, hogy egy kegyetlen őrgróf olyan területet szerzett magának, amely a mi földünkkel határos. [21]Ez az őrgróf a fiatalsága miatt is roppant kegyetlen, és egyáltalán nem megfontolt, mint amilyennek lennie kellene, *(7ᵛb)* ráadásul hatalmas birtokainak köszönhetően óriási hatalma van. [22]Amikor látta, hogy anyámnak nincsenek bárói és emberei, akik megvédjék, megszállta a területünket. [23]És mivel az ereje nagyobb a miénknél, számos területet és erődöt elvett tőlünk, olyannyira, hogy már csak egy maradt nekünk. [24]Most pedig teljes erejével, jó négyszáz lovaggal felvonult ellenünk, és ostrom alá vette az erődöt. [25]Anyám pedig bent van, és vele még jó száz lovag. [26]Mikor azonban anyám látta, hogy milyen súlyos helyzetben van, elküldött engem Artúr királyhoz segítségért. [27]A király biztosított is arról, hogy gyámolítani fogja ügyemet. [28]Ám amikor én ma megláttam azt a nagyszerű lovagságot, amit te Camelot főterén végbevittél, nyomban azt mondtam magamban, nem kaphatok nálad nagyobb gyámolítást és segítséget. [29]Ezért eredtem utánad, és – Istennek hála – meg is találtalak. [30]Így hát szánalomért könyörgök hozzád, és a boldogságos Szűzanyára kérlek, gyere velem, segítsd meg anyámat azzal a gonosztevővel szemben."

<18> [1]„Kisasszony – mondta a lovag –, tudd meg, hogy már több, mint negyven éve annak, hogy nem fogtam fegyvert, csakis ma – miként azt magad mondtad, láttad is –, és önszántamból többé nem is viselek fegyvert. [2]Mivel

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

azonban látom, milyen szörnyű bajban vagytok, és nincs gyámolítótok, ez arra késztet engem, hogy korábbi szándékomhoz képest az említett döntésemet megváltoztassam, és kívánságod szerint szolgáljak neked. [3]De erre késztet engem egy másik dolog is, és ezt szeretném, ha tudnád: listinois-i Lamorat úr kedves barátom volt. [4]Így hát egészen biztosak lehettek, *(7ᵛa)* mert ügyeteket immár magaménak tekintem, és minden erőmmel segíteni fogok nektek." [5]„A boldogságos Szűzanya fizesse ezt meg neked" – válaszolta a kisasszony.

[6]Ezek után felült a paripájára, és útnak indult a lovaggal együtt, majd egész napon át lovagoltak, míg be nem esteledett. [7]Mikor pedig leszállt az éj, a lovag felállított egy jó sátrat az erdő közepén, hogy ott töltsék az éjszakát, és az tökéletesen megfelelt mindannak, amire nekik és a lovaiknak szükségük volt.

<19> [1]Másnap kora hajnalban keltek, és lóra szálltak. [2]Majd nap nap után egyre csak lovagoltak, de eközben nem történt velük olyan kaland, amit az elbeszélés megörökíthetne, mígnem elértek a Különös Vidék egyik igen félreeső helyére, ahol három napot töltöttek. [3]A negyedik napon aztán lóra szállt a lovag és három apródja, miként a kisasszony és három szolgája is. [4]Az úrhölgyet Isten oltalmába ajánlották, mert a lovag nem akarta magával vinni, és útnak indultak. [5]Majd megállás nélkül lovagoltak, míg el nem értek Listinoisba, ahol három mérföldnyire az erődtől magálltak, és egészen estig várakoztak. [6]Majd amikor leszállt az éj, addig lovagoltak, míg el nem értek az erődhöz. [7]Mivel a kisasszony jól ismerte azt a helyet, ahol a legkönnyebben be tudtak menni, megmutatta, hogyan kerülhetnek az erőd belsejébe, miközben azok, akik odakint álltak, semmit sem érzékeltek mindebből. [8]Majd mikor már bent voltak, lementek a központi erődítmény lépcsőjén. [9]Amikor az anya meglátta *(7ᵛb)* a lányát, nagy örömet szerzett neki, miként a lovag is, de korántsem akkorát, mint amikor megtudta, hogy ki ő. [10]Mit mondjak még erről nektek? Az úrnő gazdag vacsorát készíttetett, és kedvükre ettek és ittak.

[12]Amikor az asztaloknál ültek, az úrnő és mindazok, akik ott voltak, alaposan szemügyre vették a lovagot, és igen elcsodálkoztak, mert akit láttak, az öreg volt, másfelől hatalmas és rettentő. [13]Majd amikor megvacsoráztak, és leszedték az asztalokat, az úrnő a lányát a saját szobájába kísérte, majd magához hívatta jó tizenkét lovagját, azokat, akik az erődben a legbölcsebbek voltak, de a lovag nem volt jelen. [13]Majd amikor az úrnő látta, hogy lovagjai a szobájában vannak, így szólt a lányához: „Édes lányom, ez az a lovag, akit Artúr király küldött a megsegítésünkre? [14]Úgy vélem, sajnos elvétetted, mire is van szükségünk, mert arra számítottam, hogy Lancelot urat, a Tó lovagját vagy leonois-i Tristan

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

urat vagy Gauvin urat, Artúr király unokaöccsét vagy a pogány Palamédés urat vagy a Kerekasztal többi, jó tucat kiváló lovagjának egyikét kíséred majd ide. [15]Te viszont olyan öreg lovagot hoztál, aki szemlátomást százévesnél is idősebb! [16]Elvétetted azt, amiért én Artúr király udvarába küldtelek." [17]Amikor a kisasszony végighallgatta mindazt, amit az anyja mondott neki, így válaszolt: „Anyám, az Istenre kérlek! Ne kárhoztass addig, míg meg nem ismered jobban a dolgokat, amiket még nem ismersz. [18]Tudd meg, egészen biztos lehetsz, hogy én nagyobb segítséget hoztam neked, mintha elhoztam volna *(8ra)* Artúr király egész udvarának legjobb húsz lovagját. [19]Mert minden kétséget kizárva tudd meg, hogy ezen a világon a legjobb és legerősebb lovagot hoztam el neked. El is árulom neked, hogy láttam, miként vitt végbe olyan nagy és csodálatos haditettet, amilyet más lovag még soha, sem régen, sem korunkban nem tett. [20]Mert tudd meg igazán, láttam, amint egy nap alatt több mint harminc lovagot ütött ki azok közül, akik Artúr király udvarának legjobb lovagjai voltak. [21]És bizony közöttük voltak azok is, akiket itt felsorolok neked: ott volt Lancelot út, a Tó lovagja, leonois-i Tristan úr, a pogány Palamédés, Gauvin úr és Artúr király, a nagyúr, akit elsőként kellett volna említenem, de Hektor, a Vizenyők lovagja, walesi Lamorat úr és még sokan mások is, legalább harmincan, közöttük királyok, bárók és messze földön híres lovagok. [22]Mindezek alapján biztos lehetsz abban, hogy ő a világ legkiválóbb lovagja."

[23]Amikor az anyja és a jelen lévő lovagok meghallgatták mindazt, amit a kisasszony mondott nekik, igen megörvendtek, és megígérték, hogy nagy tiszteletben fogják részesíteni a lovagot. [24]Majd valamennyien együtt elmentek arra a helyre, ahol a lovag volt, és az úrnő összes lovagjával együtt alázatosan felajánlotta szolgálatait, és kifejezte a tiszteletét iránta. [25]Mit mondjak még erről nektek? Az úrnő nem tartotta fel a lovagot további beszélgetéssel, mert kétségtelenül fárasztó út állt mögötte, hiszen hosszú napokon át lovagoltak, hanem egy szobába kísértette, ahol a szolgák igen gondosan előkészítették az ágyát. [26]Majd elaludtak, és nyugodtan pihentek egészen reggelig.

<20> *(8rb)* [1]Majd amikor eljött a reggel, felkelt a lovag, és elment, hogy meghallgassa a Szentlélek miséjét. [2]Eközben megterítették az asztalokat, behordták az ételeket, és az erőd legtöbb lovagjával együtt a nagyteremben ettek. [3]Az idős úrnő és sok más úrhölgy és úri kisasszony is ott volt ugyanebben a teremben, de természetesen nem a lovagok asztalánál, hanem más asztaloknál ültek. [4]Nagy örömmel ünnepelték az Öreg Lovagot, jobban megbecsülték, mintha maga Artúr király lett volna közöttük.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[5]Majd amikor befejezték az étkezést, leszedték az asztalokat, és az erőd valamennyi úrhölgye és úri kisasszonya a teremben összegyűlt, a kiváló lovag szólásra emelkedett, és ekképpen beszélt: „Asszonyom – mondta –, azért vagyok itt, hogy a szükségben segítsek neked. Leányod tudomásomra hozta, hogy ez az őrgróf, aki odakint van, elrabolta birtokaidat, és most még ezt az erődöt is el akarja venni, jóllehet mindehhez semmi joga. [6]Mégis, tőled és az itt jelen lévő előkelőségektől is tudni szeretném, vajon úgy van-e, ahogy ezt a kisasszony tudatta velem." [7]Ekkor az úrnő így válaszolt: „Lovag úr, Isten és a boldogságos Szűzanya úgy segéljen engem, hogy a dolog lényegét összefoglaltad, mert pontosan úgy van, ahogy azt a lányom tudatta veled." [8]Majd az úrnőt követően több lovag is megerősítette: „Valóban, pontosan úgy van, miként úrnőnk és a lánya neked mondta". [9]„Így hát – mondta a lovag –, mostantól azzal a szilád tudattal fogok harcolni, hogy tudom, az igazság *(8ᵛa)* velünk van. [10]Mert tudjátok meg egészen biztosan, hogy akinél az igazság, azzal az Isten, és akinek az oldalára ilyen Úr áll, az bizton harcba szállhat. [11]Ezért aztán, lovag urak, mivel miénk az igazság, és olyan bajnok áll mellettünk, mint az Úr, bizton harcba szállhatunk ellenségeinkkel szemben. [12]Ha kétszer annyian lennének is, mint amennyien most vannak, a tiszta igazság birtokában, ilyen bajnok mellett, bizonyosan mondom néktek, hogy meg fogjuk futamítani őket. [13]Azt javaslom nektek, hogy holnap keljünk útra, menjünk el a táborhoz, és ütközzünk meg az ellenségeinkkel." [14]Majd elhallgatott a lovag, és többet nem szólt.

<21> [1]Mikor az erőd lovagjai hallották, miként beszél a lovag, egymás között megerősítették, hogy valóban bölcs lovag, és nagyon jól beszélt. [2]Megfogadták, hogy mindent megtesznek, amit parancsol nekik, és nem hagyják el mindaddig, amíg csak élnek. [3]Mikor az Öreg Lovag így kiismerte az erőd lovagjainak jóindulatát, nagy öröm töltötte el a szívét. [4]Rögtön magához hívott egy szolgát, és ezt mondta neki: „Menj el azonnal az őrgrófhoz, mondd meg neki, hogy aggastyán lovag vagyok, aki több mint negyven éve nem fogtam fegyvert, de mikor meghallottam azokat a dicstelen tetteit, amiket e hölgyek ellen tett, idejöttem. [5]Azt üzenem neki, hogy – nekem is a kedvemben járva – adja vissza önként ezeknek az úrhölgyeknek a birtokait, és szüntesse be ennek az erődnek az ostromát. [6]Ha pedig ezt nem akarja megtenni, tudasd vele: figyelmeztetem, hogy holnap odamegyek, készüljön, mert holnap eljövök *(8ᵛb)* a táborához, hogy ezeknek a úrhölgyeknek az igazát megvédjem." [7]A szolga azt mondta, hogy hűen végrehajtja a küldetést. [8]Majd távozott, és útra kelt,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

hogy egyenesen a táborba menjen. [9]Az őrgróf sátránál szállt le a lováról, ahol nagy lovagi társaságban találta őt.

[10]A szolga illő udvariassággal köszöntötte az őrgrófot, ő pedig üdvözölte jövetelét. [11]„Őrgróf úr – mondta a szolga –, a lovag, akinek a szolgálatában állok, azt kéri tőled, hogy hallgasd meg ezt az üzenetét: tudatja veled, hogy ő idegen lovag, jóval több mint százéves, és több mint negyven éve nem fogott fegyvert. [12]De mivel értesült azokról a nagy gonosztettekről és bántalmakról, amiket e hölgyekkel szemben elkövettél, eljött, és bent van az erődben. [13]Azt üzeni neked, hogy önszántadból add vissza az összes birtokot, amit az úrhölgyektől elvettél, és az ő kedvében is járva szüntesd meg az erőd ostromát. [14]Ha pedig ezt nem akarod megtenni, tudatja veled, holnap eljön a táborodhoz, hogy megütközzön veled és az embereiddel. [15]Üzeni még neked, lenne bár kétszer annyi embered, mint amennyi most van, akkor is biztosan szétszór titeket, mert biztosan tudja, hogy az úrnőnek teljesen igaza van. Ez az, amit az uram neked üzen." [16]Mikor az őrgróf a szolga mondandóját meghallgatta, az egészet üres beszédnek tartotta, majd megmondta a szolgának, térjen vissza urához, mondja meg neki, hogy bolond, és az őrültségéért még nagy árat fizethet. [17]Amikor a szolga meghallotta az őrgróf válaszát, nem állhatta meg, hogy ne mondja: „Őrgróf úr, holnapra megláthatod, hogy uram bölcs, nem bolond." [18]Ezután a szolga az őrgróftól köszönés nélkül távozott, és meg sem állt, míg az erődbe nem lovagolt, ahol megkereste *(9ra)* urát, és szóról szóra beszámolt neki arról, amit az őrgróf üzent. [19]Ekkor így szólt az Öreg Lovag az erőd lovagjaihoz: „Uraim – mondta –, mi megtettünk mindent, amit a jog megkövetel, és az igazságot a mi oldalunkra állítottuk. [20]Ezért azt kérem tőletek, hogy még ma, estig mindenki készítse elő mindazt, ami halálos küzdelemre kell, mert holnap csatában hívjuk ki ellenségeinket. Mindenkinek vitézül helyt kell állnia, de a halál nem fog azon, aki az igazságot védelmezi." [21]A lovagok pedig azt válaszolták, hogy mindent megtesznek, amit csak tudnak.

[22]Mit mondjak még erről nektek? Az egész erődben nagy előkészületek folytak, hogy mindent összeszedjenek, amiről úgy gondolták, hasznukra lesz. [23]Az éjjel alig aludtak, mert mindenki szorongva várta a másnap közeledtét, nagyon is jól tudták ugyanis, hogy sok kiváló, nemes emberrel fognak megütközni.

<22> [1]Amikor pedig eljött a reggel, az összes lovag felkelt, és elment meghallgatni a Szentlélek miséjét, és megvallották bűneiket. [2]Ezután felfegyverkeztek, ahogyan csak tudtak, és felszálltak a lovaikra. [3]Amikor pedig nyeregben voltak, és készen álltak, az Öreg Lovag tapasztalt vezérként

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

egyetlenegy osztagba rendezte őket. [4]Ezután kivonultak az erődből, és elindultak az őrgróf tábora felé.

[5]Az úrhölgyek, az úri kisasszonyok, a szolgák és mindazok, akik az erődben nem tudtak fegyvert viselni, felkapaszkodtak a mellvédekre, hogy láthassák az ütközetet, és mindannyian a Mindenhatóhoz és a boldogságos Szűzanyához könyörögtek kegyelemért, hogy a győzelem dicsőségét az övéiknek adják.

[6]Amikor pedig az Öreg Lovag és a vele lévő társak – akik legfeljebb *(9ʳb)* százan lehettek – nyíllövésnyire megközelítették az őrgróf táborát, az Öreg megállította az egység előnyomulását. [7]Uruk parancsa szerint ekkor mindenki azonnal egy helyben megállt. [8]De miért is állította meg őket így az Öreg Lovag? [9]Nagylelkűségből, mert látta, hogy az őrgróf és emberei nem készültek fel, és igen gyáva tettnek tartotta volna, ha úgy ütnek rajta a táboron, hogy még fegyvertelenek. [10]E miatt az ok miatt állította meg tehát az embereit, hogy az ellenség felkészülhessen, mert az őrgróf semmilyen előkészületet nem tett, mindazt ugyanis, amit az Öreg Lovag üzent neki, üres beszédnek tartotta. [11]Majd amikor az őrgróf és emberei meglátták, hogy az erőd katonasága hadirendben közeledik, mind kiabálni kezdett: „Fegyverbe, fegyverbe!” [12]Felfegyverkeztek, és villámgyorsan lóra szálltak. [13]Majd amikor felfegyverkezve készen álltak, az őrgróf két osztagba rendezte őket, és mindegyikbe egy-egy jó vezető mellett kétszáz lovagot rendelt. [14]Ezután kellő elővigyázatossággal elindultak az erőd emberei felé, egyik osztag a másik után. [15]Amikor az Öreg Lovag meglátta, hogy az őrgróf és emberei közelednek, azonnal megparancsolta a lovagjainak, hogy keményen rontsanak rá az ellenségre. [16]Ők pedig, mivel a parancsot attól kapták, akit vezérüknek tartottak, habozás nélkül leeresztették lándzsáikat, megsarkantyúzták lovaikat, és kiváló lovagokként megindultak ez ellenség ellen. [17]Amikor az őrgróf első osztaga látta, miként közeledik az ellenség, jottányit sem illetődtek meg, hanem lovaikat keményen megsarkantyúzva ellenük indultak. [19]Majd amikor összeértek lándzsáik, minden erejükkel a pajzsokba döftek. [19]Rettenetes és mindent elsöprő lándzsaropogás *(9ᵛa)* hallatszott, lovagok zuhantak a földre, lovak buktak fel, és eközben olyan nagy kiabálás és zaj támadt, hogy a mennydörgés sem hallatszott volna.

[20]Mit mondjak még erről nektek? Az Öreg Lovag ekkor még nem nyúlt fegyveréhez, mert előbb meg akarta várni, hogy az őrgróf összes embere az ütközetbe érjen. [21]Mikor az őrgróf látta, hogy az összecsapás megkezdődött, és azt is látta, hogy az erőd védői, bár jóval kevesebben vannak, ilyen elszántan támadnak, igen elcsodálkozott, majd azonnal megparancsolta saját osztagának, hogy rontsanak rá keményen az ellenségre, hogy egyetlenegy se maradjon a lován.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

<23> [1]Amikor az őrgróf emberei megkapták vezérük parancsát, habozás nélkül leeresztették lándzsáikat, megsarkantyúzták lovaikat, és keményen rárontottak ez ellenségre. [2]Amikor pedig összeértek a lándzsáik, az erőd katonái közül sokakat a földre terítettek. [3]Így azok olyannyira megfogyatkoztak – hiszen jóval kevesebben voltak az őrgróf embereinél –, hogy már nem tudtak tovább ellenállni, és végtére úgy tűnt, el kell hagyniuk a csatamezőt. [4]De mindezért egyáltalán nem lehet kárhoztatni őket, mert igen kiváló lovasság állt velük szemben. [5]Amikor az Öreg Lovag látta, hogy az őrgróf minden emberével csatába bocsátkozott, és a saját emberei már nem tudnak kitartani, azt mondta magában, hogy tovább immár nem lehet várnia. [6]Majd késlekedés nélkül lándzsáját viadalra szegezte, és megsarkantyúzta a lovát, arrafelé tört, ahol látta, hogy a legerősebben szorongat az ellenség. [7]Olyan keményen sújtott le az első lovagra, akivel szembekerült, *(9ᵛb)* hogy annak, miután így megsebesítve földre zuhant, többé már nem volt szüksége orvosra. [8]De amikor a lovag ezt leütötte, nem állt meg mellette, hanem ugyanazzal a vágtával egy másikra is lesújtott, és kíméletlenül a földre terítette. [9]Mit mondjak még erről nektek? A lovag leütötte a harmadikat, a negyediket, az ötödiket és a hatodikat, lándzsájával, lovának szügyével és saját testi erejével több mint húsz lovagot terített le a támadásban. [10]Amikor pedig az Öreg Lovag eltörte a lándzsáját, kezébe vette hatalmas, roppant méretű kardját. [11]Olyan kíméletlenül vetette rá magát az ellenségre, mint farkas a bárányokra, hatalmas csapásokat kezdett osztani jobbra és balra, sisakjukat leverte a fejükről, pajzsukat a nyakukról, lovakat és lovagokat döntött a földre. [12]Nem akadt olyan délceg lovag, akit ne terített volna a földre, olyan csodálatos fegyverténytt vitt végbe, hogy aki csak a csatában harcolt, megdöbbent, ellenség és barát egyaránt.

[13]Amikor az erőd lovagjai látták a csodát és a hatalmas pusztítást, amit az Öreg Lovag az ellenségeik között végzett, mindez mindannyiukban bátorságot és kitartó erőt ébresztett. [14]Keményen rárontottak az ellenségre, és a korábbinál is elszántabban kezdték újra a küzdelmet. [15]Bár kevesebben voltak, mint amikor az ütközet elején megkezdték a harcot, nagy kárt tettek az ellenségben. [16]Amikor az Öreg Lovag látta lovagjainak elszánt harci kedvét, igen megörvendett, nem volt rest, beállt az osztagába, és lovakat és lovagokat döntött halomra, bizony nagyobb félelmet keltett, mint az ágyúdörgés. [17]Nem lovagnak tűnt, hanem mennydörgésben lesújtó villámnak, mert tudjátok meg egészen biztosan, soha nem volt még olyan *(10ʳa)* lovag, aki ilyen csodálatos fegyverténytt hajtott volna végre egy nap alatt, mint amit ő tett. [18]Nem fér hozzá kétség, olyan nagy pusztítást végzett az ellenségben, hogy senki sem tartott ki a csatatéren, mert

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

amikor észrevették a lovagot, hogy feléjük tart, jó előre elmenekültek előle, mint a vadállatok az oroszlán elől.

[19]Mit mondjak még erről nektek? Tudjátok meg, az őrgróf emberei nem tudták elviselni azt a hatalmas pusztítást, amit az Öreg Lovag végzett közöttük. [20]És ezen nincs mit csodálkozni, mert minden kétséget kizáróan az Öreg Lovag ebben az ütközetben azt a ragyogó fegyvertényt mutatta be, amelyet ez a történet nekünk hitelesen leír. Mert bizony, ha ekkor Lancelot úr, Tristan úr vagy Palamédés úr vagy akár a Kerekasztal legjobb ötven lovagja lett is volna jelen az őrgróf emberei között, ők sem tudtak volna ellenállni az Öreg Lovag hatalmas erejének. [21]Így hát az őrgróf emberei, mivel nem tudtak már ellenállni, amilyen gyorsan csak tudtak, megfutamodtak. [22]Az Öreg Lovag és az erőd lovagjai pedig, mikor látták, hogy az ellenség megfutamodva szétszéled, jó két mérföldön át üldözve ütötték-vágták őket, és nagy veszteséget okoztak nekik. [23]Majd miután már hosszan üldözték őket, felhagytak az üldözéssel, és visszafordultak. [24]Az őrgrófot és az ellenség jó száz lovagját pedig elfogták, és bevitték őket az erőd belsejébe.

[25]Ezután bementek a főerődbe, ahol az Öreg Lovag a többi lovaggal együtt levettette a fegyverzetét. [26]Az úrnő és az erőd összes lovagja pedig olyan nagy tisztelettel övezték az Öreg Lovagot, mintha szent lenne. [27]Mikor az Öreg Lovag levette fegyverzetét, elrendelte, hogy az őrgrófot és a lovagjait vegyék erős őrizetbe, *(10ʳb)* és azt is meghagyta, hogy menjenek el a csatatérre, szedjék össze a halottakat, ellenséget és barátot egyaránt, és temessék el őket megszentelt földbe. [28]És ők úgy tettek, ahogy parancsolta, az erőd szolgálatában álló emberek azonnal elmentek az őrgróf táborába, és összeszedték a sátrakat, szöveteket és minden berendezést, amit csak felhalmozva találtak. [29]Mit mondjak még erről nektek? Éjszaka aludtak, és pihentek egészen másnapig. [30]Mikor pedig eljött a reggel, és az összes lovag, aki ép és egészséges volt, felkelt – mert bizony sokan voltak, akik súlyos sebeket kaptak –, az Öreg Lovag valamennyiüket a nagyterembe hívta össze, és ekképpen szólt hozzájuk.

<24> [1]„Urak – mondta –, nagy kegyelemben részesített minket a Mindenható, mert a kezetekben vannak azok, akik oly sokat ártottak nektek. [2]Mindezért, tudnotok kell, hogy az Úrnak és a boldogságos Szűzanyának tartoztok igaz hálával, nem szabad felfuvalkodottan büszkélkednetek, legyetek sokkal inkább alázatosak és szerények. [3]Most, hogy az ellenségeitek a hatalmatokban vannak, és azt csináltok velük, amit akartok, azt tanácsolom nektek, békéljetek meg velük, és legyetek jó barátok és jó szomszédok.” [4]Majd elhallgatott, és többet

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nem szólt. [5]Ekkor előállt egy igen bölcs és ékesszóló lovag, aki így szólt: „Uram, te nagy veszedelemből mentettél meg, amely pusztulással fenyegetett minket és birtokainkat, és te vagy az az ember a világon, akit a leginkább tartozunk szeretni és urunknak tartani. [6]Most azt javasoltad, ügyünknek az tenne a legjobbat, ha ezzel az őrgróffal *(10ᵛa)* békét kötnénk. [7]Elmondom neked, hogy a béke tartós is lehet, és azt is, miképpen: tudni való, hogy ez az őrgróf, akit elfogtunk, igen nemes ember, temérdek birtoka és barátja van, de felesége nincs. [8]Itteni úrnőnknek pedig van egy lánya, aki, miként magad is láthattad, tanult és bölcs, ugyanolyan előkelő származású, mint az őrgróf, és számos erődje, birtoka van. [9]Ezért jó lenne, ha feleségül adnánk neki a kisasszonyt minden birtokával és erődjével együtt, és így jó barátok lennénk, és urainkként ismernénk el őket. Ez lenne a legjobb az ő és a mi szempontunkból egyaránt." [10]Majd elhallgatott, és többet nem szólt.

<25> [1]Ezek után a többi előkelőség egymás közt mind arról beszélt, hogy ez bizony jó lenne, az Öreg Lovag pedig megkérdezte az úrnőt, vajon egyetért-e azzal, amit a lovagok javasolnak. [2]„Uram – válaszolta ő –, te vagy az urunk, és ha neked és a többi lovagnak ez tetszésére van, mi is így akarjuk." [3]Az Öreg Lovag és az összes többi lovag erre azt mondta, hogy nagyon is így akarják, mire az úrhölgy és a kisasszony azt mondták, egyetértenek. [4]Ekkor az Öreg Lovag megparancsolta, hogy vezessék elő az őrgrófot és tizenkét lovagot azok közül, akiket elfogtak. [5]Erre sok lovag nekiindult, és bekísérték hozzá az őrgrófot és tizenkét lovagját.

[6]Amikor az őrgróf és a lovagok a nagyterembe érve ott találták ezt a nagy tömeget, igen kétségbeestek, és halálfélelmük támadt. [7]Majd amikor az őrgróf a lovag elé ért, igen alázatosan köszöntötte őt. [8]A lovag viszontüdvözölte, és maga mellé ültette. [9]„Őrgróf úr – így szólt hozzá az Öreg Lovag –, tapasztaltad, hogy mindazokért a gonosztettekért, amelyeket ezek ellen az úrhölgyek ellen elkövettél, Urunk, Istenünk olyan helyzetbe hozott, *(10ᵛb)* hogy mi könnyen kivégezhetünk. [10]Így beláthatod, hogy a háború és a gonosztett nem vezet jóra, hanem mindig csak a rosszra. [11]Mivel pedig a béke üdvös dolog, azt tanácsolom neked, köss békét ezekkel az úrhölgyekkel. [12]Tudom azt is, hogy nőtlen vagy, ez a kisasszony pedig hajadon, és mindketten előkelő származásúak vagytok. [13]Így hát azt tanácsolom neked, vedd feleségül ezt a kisasszonyt valamennyi birtokával és erődjével együtt, kössetek békét, és legyetek jó barátok." [14]Mikor az őrgróf felfogta, mit mond a lovag, nagy örömet érzett a szívében, mert korábban a haláltól rettegett. [15]Anélkül, hogy tanácsot kért volna embereitől,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

így válaszolt az Öreg Lovagnak: „Uram, mindazt, amit nekem parancsolsz, és amivel megbízol, meg fogom tenni."

[16]Így hát az Öreg Lovag az őrgrófot az úrnő és a lánya elé vezettette, hívatott egy papot, és jegygyűrűt húzatott a kisasszony ujjára. Így ő feleségül ment Ghiot őrgrófhoz, mert végtére is így hívták. [17]Az őrgróf pedig nyilatkozatot tett, hogy felesége hozományát azok az erődök és birtokok jelentik, amelyeket ő elvett, és ezeken felül még Belloé erődje, ahol éppen voltak. [18]Így lett hát a listinois-i kisasszony, akinek a neve Aleyne volt, Ghiot őrgróf felesége. [19]Majd amikor megköttetett a házasság, és a béke szent volt közöttük, akkor kezdődött igazán az erődben az örömünnep, a háború és a korábbi gyűlölség most végtelen szeretetbe és jóindulatba fordult át. [20]Mindezt a mi Urunk rendelte így, ő, aki tele van könyörülettel. [21]Mit mondjak még erről nektek? Jó egy hónapig tartott az örömünnep az erődben, *(11ʳa)* és az Öreg Lovag mindvégig ott időzött, miközben mindenki olyan nagy tisztelettel övezte, mintha szent lenne. [22]Sokszor faggatták a származásáról és a nevéről, de semmit nem árult el nekik, és emiatt erősen nehezteltek és haragudtak is rá.

<26> [1]Mikor az Öreg Lovag már több mint egy hónapja időzött az erődben, elhatározta, hogy megtér hazájába. [2]Másnap reggel, kora hajnalban felkelt, majd miután meghallgatta Urunk templomi szolgálatát, elővette fegyvereit, és felfegyverkezett. [3]Mikor az úrnő és a lánya látták, hogy az Öreg Lovag távozni készül, elmentek hozzá, és így szóltak: „Uram, nem tudjuk, ki vagy, és ez igen megkeserít minket. [4]De mivel úgy döntöttél, hogy nem árulod el sem neved, sem származásod, készséggel elviseljük. [5]De bárki is légy, téged tartunk urunknak, és mindaz, amit csak mi mondunk és teszünk, a te rendelkezésedtől függ, mert nem kérdés, te vagy az az ember, akit a világon legjobban szeretni tartozunk." [6]Az Öreg Lovag őszinte köszönetet mondott, és azt mondta, hogy a barátjuk és jótevőjük marad. [7]Ezután pedig Isten kegyelmébe ajánlotta őket.

[8]Így a lovag három apródja kíséretében felszállt a lovára, és útnak indult, hogy megtérjen hazájába. [9]De az őrgróf és az erőd összes lovagja is lóra szállt, hogy egész napon át kísérjék. [10]Éjszakára az őrgróf egyik erődjében szálltak meg, ahol minden bőségesen a rendelkezésükre állt. [11]Másnap reggel, kora hajnalban felkeltek, és lóra szálltak, majd útra keltek, és az őrgróf a lovagjaival jó nyolc mérföldön át a kíséretében maradt. [12]Miközben így vonultak, *(11ʳb)* miként azt hallhattátok, az őrgróf és lovagjai nagy tisztelettel ajánlották fel szolgálataikat az Öreg Lovagnak, és azt mondták, hogy a lovagjai maradnak, amíg csak élnek.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

[13]Az Öreg Lovag őszintén megköszönte nekik, és megerősítette, hogy a barátjuk marad. [14]Ekkor az Isten kegyelmébe ajánlották egymást, az őrgróf és emberei visszafordultak az erődjükbe, az Öreg Lovag és az apródok pedig folytatták útjukat. Sok napon át lovagoltak, anélkül, hogy olyan kalandba bocsátkoztak volna, amit érdemes lenne az elbeszélésben megörökíteni. [15]Addig lovagoltak, míg el nem értek Norbellande királyságába.

Miként szórta szét az Öreg Lovag Sadocot és húsz lovagját.

<27> [1]Egy napon, amikor egy nagy erdőben lovagolt, nagy lovagi társasággal találkozott, amely legalább húsz tagból állhatott. [2]Ha pedig valaki azt kérdezné, kik voltak ezek a lovagok, megmondom: bizonyos Sadoc nevű lovag és a vele tartó társai voltak. [3]Ő volt a világ egyik legkegyetlenebb lovagja, aki minden kóbor lovagra a legnagyobb veszedelmet jelentette. [4]Bárkivel találkozott az erdőkben vagy elhagyatott helyeken, és fölé tudott kerekedni, azt kivétel nélkül megölte. [5]Egyértelműen a pusztulásukat akarta, de ezen nincs mit csodálkozni, mert tudnotok kell az igazat, hogy Sadoc apját kóbor lovagok ölték meg, pedig ő a világ legjobb lovagjai közé tartozott. [6]Amikor Sadoc meglátta a lovagot, igen megörvendett, mert arra gondolt, olyan elhagyatott helyen találta, hogy soha senki nem fogja megtudni, hogy megölte. [7]Így hát meg is parancsolta az egyik lovagjának, aki kiváló férfi volt, menjen, és vívjon meg a lovaggal. [8]Ő pedig, mivel urának parancsát nem *(11ᵛa)* utasíthatta vissza, nem késlekedett, hanem haladéktalanul megsarkantyúzta a lovát, és megindult a lovag felé, aki még viszonylag távol volt. [9]Majd amikor odaért hozzá, köszöntés nélkül ezt mondta: „Lovag úr, védd magad velem szemben, mert megvívok veled.” [10]„Lovag úr – válaszolta az öreg –, menj Isten hírével, mert én nem akarok sem veled, sem mással megvívni. Tudd meg, hogy hosszú ideje már, hogy felhagytam ezzel a szokással, és sürgősen folytatnom kell az utamat.” [11]„Lovag úr – mondta ő –, tudd meg, nem utasíthatom el a párviadalt veled, mert az uram ezt parancsolta nekem.”

<28> [1]„Lovag úr – mondta erre az Öreg Lovag –, mivel uradat szolgálod, menjünk oda hozzá, és mondjuk el neki szándékomat. [2]Úgy gondolom, megvan benne a bölcsesség és az udvariasság, hogy, amint megismeri helyzetemet, teljes békében távozni hagy.” [3]„Uram – így szólt a lovag –, ha így akarod, rendelkezésedre állok.” [4]Majd késedelem nélkül azonnal odamentek, ahol Sadoc volt. [5]És amikor odaért hozzá a lovag, igen udvariasan üdvözölte. [6]Sadoc azonban

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

csak vonakodva viszonozta a köszöntést. [7]„Uram – mondta az Öreg Lovag –, ez az ember viadalra hív ki, és megvallom neked, ha kalandokat keresve bolyonganék, miként azt a kóbor lovagok teszik, nem utasítanám el a párviadalt. [8]De tudd meg, hosszú ideje már, hogy nem viselek fegyvert, és nagy szükségem van arra, hogy utamra engedj, ezért arra kérlek, ne tartóztass tovább, hanem hagyj teljes békében távozni." [9]Amikor Sadoc hallotta, miként beszél a lovag, *(11ᵛb)* megvetően így válaszolt: „Lovag úr – mondta –, védd magad, ahogy csak tudod, mert megmondom neked, nem mehetsz most tovább anélkül, hogy meg ne vívnál és meg ne ütköznél; meg kell halnod hát, vagy szét kell verned minket." [10]Amikor az Öreg Lovag hallotta, miként beszél Sadoc, és belátta, hogy nem távozhat viadal és ütközet nélkül, nagyon megmérgedt. [11]Dühében így válaszolt Sadocnak: „Csatlós – mondta –, mivel látom, nem vagy hajlandó engem viadal és ütközet nélkül utamra engedni, bár látod, milyen vénember vagyok, megmondom hát neked, biztos lehetsz abban, nem vagytok itt annyian lovagok, hogy ne tudnám szétverni mindannyiótokat még ma." [12]Ekkor egyik apródját magához rendelte, feladatta a pajzsát, a lándzsáját és a sisakját, majd előkészült a viadalra. [13]Majd amikor hiánytalanul felkészült, így szólt Sadochoz és a lovagjaihoz: „Szolganép – mondta –, Isten kegyelméből készen állok, hogy rögtön megvívjak." [14]„Csatlós – így szólt Sadoc –, roppant dölyfösen beszélsz, de mindjárt drágán megfizetsz ezért."

[15]Ekkor Sadoc megparancsolta annak a lovagnak, akit korábban a viadalra küldött, hogy azonnal küzdjön meg a lovaggal. [16]A beszédváltást követően mindketten haladéktalanul eltávolodtak egymástól, leeresztették lándzsáikat, megsarkantyúzták lovaikat, és mindketten kíméletlenül egymás ellen indultak. [17]Majd amikor összeértek már lándzsáik, minden erejükkel egymás pajzsára sújtottak, a lovag eltörte a lándzsáját, az Öreg Lovag *(12ʳa)* pedig olyan keményen megütötte, hogy halálos ernyedtségben a földre terült. [18]Az Öreg Lovag azonban, amikor leütötte őt, nem maradt helyben, hanem leeresztett lándzsával a többiek ellen fordult, és azt mondta: „Halál fiai vagytok." [19]Az első lovagot, aki szembekerült vele, olyan csapással terítette le a földre, hogy neki többé már nem volt szüksége orvosra. [20]Majd leverte a földre a harmadikat és a negyediket is.

<29> [1]Mikor Sadoc és a lovagjai látták ezt, mindannyian az Öreg Lovagra rontottak, és egyszerre sújtottak le rá elölről, hátulról és oldalról. [2]De egytől egyig lándzsájukat törték rajta anélkül, hogy jottányit is megrendítették volna. [3]Majd amikor az Öreg Lovag maga is eltörte a lándzsáját, kezébe vette

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

a kardját, és hatalmas csapásokat kezdett osztogatni jobbra és balra. [4]Leszakította a pajzsukat a nyakukról, leverte a sisakjukat a fejükről, lovagokat és lovakat döntött a földre, nagyobb félelmet keltett, mint az ágyúdörgés. [5]Nem volt olyan lovag, akit ha eltalált, ne terített volna halálos ernyedtségben a földre. Inkább látszott viharban lesújtó villámnak, semmint halandó embernek. [6]Olyan csodálatos fegyverténytt vitt végbe, hogy Sadoc és lovagjai elhűltek. [7]És tudjátok meg az igazságot, hogy Sadoc […] tíz maradék lovával […] annyi csapást szenvedett, hogy – ha életben akartak maradni – tovább már nem tudtak kitartani. Így hamarosan menekülőre fogták, vágtattak lovaikkal, ahogy csak tudtak. [8]Amikor az Öreg Lovag látta, hogy szétszórta őket, az üldözés helyett *(12ʳb)* átadta apródjának a pajzsát, a lándzsáját és a sisakját, majd útnak indult, és napestig lovagolt.

[9]Majd elérkezett egy szerzeteskolostorhoz, ahol az éjszakára nyugodt szállást kapott, mert a szerzetes testvérek tiszteletük jeléül minden tőlük telhetőt megtettek a szolgálatára. [10]Másnap kora reggel felkelt, meghallgatta Urunk dicséretét, majd lóra szállt, és a testvéreket Isten kegyelmébe ajánlotta. [11]Így apródjaival együtt hajnalban útra kelt, és aznap egészen délig lovagoltak úgy, hogy nem találtak kalandra. [12]Később azonban egy hatalmas erdőhöz értek, ahol igen megfontoltan lovagoltak tovább.

Itt leírja azt a nagy harcot, amely az Öreg Lovag és Karacados, a kiváló lovag között zajlott le.

<30> [1]Majd amikor már valamelyest beljebb lovagoltak az erdőbe, meghallotta, hogy egy nő hangosan kiáltozik. [2]A lovag, mihelyt meghallotta a kiáltást, villámgyorsan odasietett. [3]Amint odaért, gyönyörű hölgyre bukkant, aki azonban – mi tagadás – meglehetősen koros volt. [4]A nő egy lovagot tartott a karjaiban, akit nemrég sebesítettek meg. [5]Majd amikor a hölgy meglátta a lovagot, mély szánalmat ébresztve így szólt: „Ó, nemes lovag, könyörülj egy olyan kétségbeesett asszonyon, mint én vagyok!”

[6]Mivel a lovag látta, hogy az asszony milyen keservesen panaszkodik, és milyen szánalmasan könyörög, igen megszánta őt. [7]Így szólt hozzá: „Asszonyom, tudd meg, hogy minden tőlem telhetőt meg fogok tenni *(12ᵛa),* hogy fájdalmadat enyhítsem.” [8]„A boldogságos Szűzanya hálálja meg neked, ha megsegítesz engem” – válaszolta az asszony. [9]„Asszonyom – mondta az Öreg Lovag –, ez a lovag, aki itt sebesülten fekszik, mondd, ki ez, és azt is mondd meg, miért sebesült meg.” [10]„Uram – mondta ő –, rögtön elmondom neked: uram,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

tudnod kell, hogy mi ebben az erdőben lovagoltunk, én, ez a lovag, aki a férjem, és egyetlen leányunk. [11]Egyszer csak szembetalálkoztunk azzal a nagy lovaggal, akit Karacadosnak hívnak, és aki bizonyosan a világ legkegyetlenebb lovagja. [12]Amint meglátta a lányomat, hogy milyen szép, elhatározta: meg kívánja szerezni magának. [13]A férjem pedig, mivel kiváló, nemes lovag, azt mondta neki, nem kaphatja meg, mert ő a lánya, és meg fogja védeni vele szemben, de akár az egész világgal szemben is. [14]Így hát ádáz viadalra keltek, és miként azt a szerencse szokta – ráadásul Karacados jóval erősebb is volt –, végül uram ellen fordult, így hát elbánt vele, miként magad is láthatod, mert a lovag csaknem megölte. [15]Majd amikor így leterítette, megragadta a lányomat, és magával vitte. Mindez olyan mély fájdalommal tölti el szívemet, hogy már nem akarok tovább élni. [16]Ezért, igaz lovag, könyörgöm hozzád, segíts meg minket, menj a lovag után, és vívj meg vele. [17]És ha e kaland úgy hozza, hogy vissza tudod őt szerezni, ezzel visszaadod az életünket, és megszabadítasz rettentő fájdalmunktól." [18]„Asszonyom – mondta neki az Öreg Lovag –, milyen messze járhat a lovag, aki a lányodat magával ragadta?" [19]„Uram – válaszolta az asszony –, tudd meg, nem járhat *(12ᵛb)* messzebb fél mérföldnél, és ebben az irányban ment", majd megmutatta, merre.

<31> [1]„Asszonyom – így szólt a lovag –, immár ne emészd magad, inkább nyugodj meg, mert megígérem neked, minden erőmmel azon leszek, hogy visszaszerezzem a lányodat, és könyörögj az Úrhoz: adja meg ezt a kegyet nekünk." [2]„Találkozzék a boldogságos Szűzanya akaratával is, hogy így legyen" – mondta az asszony.

[3]Ekkor a lovag felszereltette magát a pajzsával és a lándzsájával, mindent magához vett, amire szüksége volt, majd apródjainak meghagyta, hogy kitartóan várjanak rá, míg vissza nem tér. [4]Az eligazítást követően a lovag késlekedés nélkül elindult abba az irányba, amelyet az asszony mutatott neki. [5]Olyan gyorsan lovagolt, hogy még egy mérföldet sem tett meg, és utolérte a lovagot, aki elrabolta a lányt. [6]Ekkor megsarkantyúzta a lovát, hogy a közelébe érjen, majd igen udvariasan köszöntötte őt. [7]Karacados úr udvariasan viszonozta a köszöntést, mert – tudjátok meg – művelt lovag volt. [8]„Uram – így szólt hozzá az Öreg Lovag –, lovagi becsületedre kérlek, add át nekem ezt a kisasszonyt, mert megígértem, hogy visszaadom őt az anyjának, és ez a becsületedre válik. Ha azonban másképp cselekszel, megsérted a lovagi erényeket, hiszen tudod, senki nem emelhet kezet szűz hajadonra, aki ráadásul apjával és anyjával él. [9]Te pedig biztosan tudod, hogy ez a kisasszony még szűz, hiszen az apjától és

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

az anyjától ragadtad el." [10]Mikor Karacados hallotta, miként beszél a lovag, jól tudta, igazat mond, de olyan kegyetlen ember volt, és annyira tetszett neki a lány, hogy így válaszolt *(13ra)*: „Uram, beszélhetsz úgy, ahogy csak akarsz, mert a kisasszonyt nem adom vissza sem neked, sem másnak, hiszen meg tudom tartani." [11]„Ó, uram – mondta erre az Öreg Lovag –, ne kívánd, hogy harcra kerüljön sor közöttünk, mert tudd meg, ha nekem őt szép szerével nem adod vissza, fegyvereim erejével fogom megszerezni." [12]Erre a fenyegetésre Karacados szerfelett megdühödött és így szólt: „Csatlós, hidegen hagy, hogy békét akarsz-e, vagy háborút. [13]Mivel azt mondod, fegyveres erővel akarod megszerezni őt, tudtodra adom, ha negyedmagaddal lennél is, ahogy most egyes-egyedül vagy, akkor is megtartom magamnak." [14]„Ezt rögtön bizonyíthatod is – mondta neki az Öreg Lovag –, bár mindez elszomorít, úgy segéljen az Isten." [15]„Nem tudom, mi lesz a vége – mondta Karacados –, de úgy gondolom, mielőtt távoznál tőlem, valóban szomorú leszel." [16]„Nem tudom, mi lesz a vége – válaszolta az Öreg Lovag –, de rögtön meglátod, és készülj immár, mert elérkezett a bajvívás ideje."

<32> [1]E szóváltást követően késlekedés nélkül eltávolodtak egymástól, leeresztették lándzsáikat, és megsarkantyúzták lovaikat. [2]Rettentő erővel rontottak egymásra, mert a lovaik erősek és szilajok voltak, a rajtuk ülő lovagok pedig maguk is erősek és hatalmasak. [3]Olyan elsöprő lendülettel közeledtek, hogy inkább viharban lesújtó villámnak, semmint lovagnak tűntek. [4]Majd amikor lándzsáik összeértek, minden erejükkel a másik pajzsába döftek. [5]Karacados úr eltörte a lándzsáját, az Öreg Lovag pedig olyan erővel ütötte meg, hogy *(13rb)* roppant megalázó módon a földre terítette, majd továbbhaladt, hogy lezárja a párviadalt.

[6]Amikor Karacados úr a földön találta magát – kérdenünk sem kell –, dühöngött haragjában, hiszen bizonyosan tudnotok kell, olyan éktelen haragra gerjedt, hogy csaknem belehalt a fájdalmába, nem volt ugyanis hozzászokva olyasmihez, hogy a földre terüljön, de annyiban szerencséje volt, hogy nem sebesült meg. [7]Villámgyorsan talpra állt, mert erős és fürge volt. [8]Nem késlekedett, azonnal kardot rántott, és elszántan a lovag ellen indult, aki már maga mellé vette a kisasszonyt. „Állj meg, lovag – mondta Karacados –, egy lépést se tovább a kisasszonnyal! [9]Úgy gondolod, hogy egyetlen összecsapással nyertél? Egyáltalán nem, mert minden erőmmel megvédem, gyakran láttam ugyanis már olyat, hogy hitvány lovag kiválót ütött ki; védd hát magad, így vagy úgy, ahogy tetszik, lovon vagy gyalogosan, mert legyőzlek!" [10]Mikor az Öreg Lovag

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

látta, hogy nem távozhat harc nélkül, azt mondta magában, hogy az Úr nem engedi, hogy olyan lovaggal vívjon, aki gyalog van, miközben ő lovon ül. [11]Így hát azonnal leszállt, és átadta lovát a kisasszonynak, aki a Boldogságos Szűzanyához könyörögött esdeklőn, hogy a küzdelem dicsőségét annak a lovagnak adja, aki érte harcol. [12]Majd mikor az Öreg Lovag már a földön állt, maga elé tartotta a pajzsát, kezébe vette a kardját, és megindult Karacados felé, aki nem tért ki előle. [13]Keményen egymásnak estek, éles kardjukkal hatalmas csapásokat mértek egymásra, kegyetlen és szörnyű küzdelembe kezdtek. [14]És ekkor ezen a síkon azt a két lovagot láthattátok volna, *(13ᵛa)* akik az egész világon a legkiválóbbak, a legjobbak és a legerősebbek voltak, mert elárulom nektek, Karacados bizony kis híján olyan hatalmas és erős volt, mint egy óriás. [15]És ez a két lovag valóban, minden kétséget kizáróan a legkiválóbb és a legerősebb lovag volt, akit a világon csak találni lehet. [16]Hatalmas ütéseket mértek egymásra, nem kímélték egymást, leplezetlenül kimutatták, hogy halálos ellenségek. [17]Mikor kölcsönösen megtapasztalták a másik mérhetetlen erejét, lassan becsülni is kezdték egymást. [18]És Karacados igen elcsodálkozott, vajon ki lehet az ellenfele. Azt mondta magában, attól a naptól fogva, mióta csak fegyvert fogott, ez a legkiválóbb és legerősebb lovag, akivel valaha is küzdött, és hogy „úgy segéljen az Isten, ha nem volna ilyen hatalmas és erős, azt gondolnám, hogy Lancelot úr, a Tó lovagja vagy leonois-i Tristan úr, de nem lehetnek, mert látom, hogy egy teljes lábbal magasabb, mint bármelyikük. [19]De azt is bizton állíthatom, hogy amilyen hatalmas, olyan kiváló is." [20]Mindeközben az Öreg Lovag is megállapította magában, hogy ellenfele a világ egyik legjobb lovagja, és „hogy ez nem csoda, mert látom, óriási testalkattal van megáldva. [21]De lesz, ami lesz, én bizony a végsőkig küzdök vele, hiszen megígértem az asszonynak, hogy visszaadom neki a lányát."

[22]Mit mondjak még erről nektek? A lovagok úgy állták ki az első támadásokat, és olyan hatalmas ütések sorát mérték egymásra, hogy szinte hihetetlen volt, hogyhogy nem haltak bele. [23]Szétverték *(13ᵛb)* pajzsukat, és szétszaggatták páncélingüket. [24]Úgy tönkretették teljes fegyverzetüket, hogy az kis híján hasznavehetetlenné vált, mert tudjátok meg az igazságot: a síkot, ahol harcoltak, teljesen beborították a pajzsok szilánkjai és a páncélingek rostjai. [25]Egyre csak mérték egymásra a hatalmas csapásokat, nem kétséges, a világon egyetlen lovag sem állta volna meg a helyét velük szemben a harcban.

<33> [1]Mikor már igen hosszú ideje harcoltak, Karacados jobban megfáradt, mint az Öreg Lovag, elerőtlenedett, az Öreg Lovag pedig szilárdabb és erősebb

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

volt, mint a harc kezdetén. [2]Meddig is mondjam még nektek? Karacados kitartott, míg csak ereje engedte, de végül mindhiába, mert az Öreg Lovag úgy meggyengítette, és olyan kényszerhelyzetbe hozta, hogy már nem tudott előretörni, így azután kezdett hátrálni. [3]Mikor az Öreg Lovag érzékelte mindezt, a korábbiaknál is keményebben és erősebben sújtott le rá, olyan folytonos, szapora ütéseket mért rá, hogy Karacados úr ebben a leigázott helyzetében szinte semmit nem tudott ellene tenni, csupán a pajzsával fedte be magát, és minden alkalommal egyre csak hátrált. [4]Mikor az Öreg Lovag látta, hogy nem bírja tovább, olyan keményen csapott le rá, hogy egész testében a földre terítette. [5]Majd nyomban leszorította, levette a fejéről a sisakját, és le akarta vágni a fejét.

[6]Mikor Karacados úr érzékelte, milyen veszedelemben van, rettenetes halálfélelme támadt, és így szólt: „Ó, nemes lovag! Kegyelem, ne ölj meg engem, hagyd meg életemet, és átengedem neked *(14ʳa)* a kisasszonyt." [7]„Csatlós – válaszolta erre a lovag –, ha átengeded nekem a kisasszonyt, megkímélem az életedet. [8]De azt is tudni akarom, hogy ki vagy, mert tapasztaltam, nagy erő és kitartás lakozik benned." [9]„Uram – mondta ő –, Karacadosnak hívnak, nem vagyok tehetős lovag, aligha hiszem, hogy valaha hallottál felőlem." [10]„Karacados úr – mondta erre az Öreg Lovag –, már többször hallottam híredet." [11]Majd Isten kegyelmébe ajánlotta, és így szólt hozzá: „Uram, kérlek, bocsáss meg nekem, amiért megvívtam veled, hiszen tudod, hogy szándékom ellenére történt." [12]„Uram – mondta erre Karacados –, én kérek tőled bocsánatot, hiszen te képviseled az igaz ügyet, nem úgy, mint én." [13]„Jámbor szívvel megbocsátok neked" – válaszolta neki az Öreg Lovag. [14]„Uram – mondta erre Karacados –, kérlek téged, részesíts abban a kegyben, hogy elárulod nekem a neved és származásod." [15]„Uram" – válaszolta a lovag –, „elmondom neked, hogy most még nem tudhatod meg a nevemet és származásomat, de kérlek, ne vedd ezt rossz néven tőlem." [16]És ezzel Isten kegyelmébe ajánlotta. [17]A lovag felszállt a lovára, és azonnal útra kelt a kisasszonnyal együtt, aki igen boldog volt, és örült, hogy kiszabadult ebből a veszedelemből. [18]Addig lovagolt, míg el nem ért oda, ahol az asszony és a férje voltak.

[19]Amikor pedig az asszony és a férje meglátták a lányukat, nem várták meg, amíg odaér hozzájuk, hanem örömükben eléjük siettek. [20]A kisasszony pedig leugrott a paripájáról, apjához és anyjához szaladt, átölelte és csókokkal halmozta el szüleit. [21]Olyan nagy boldogság töltötte el őket, amilyenben születésük *(14ʳb)* óta még sohasem volt részük. [22]Majd térdre borultak a lovag lova előtt és így szóltak hozzá: „Uram, a világ valamennyi embere közül a jó Isten téged tartson meg leginkább, mert te vagy a világon az az ember, akit mi a legjobban

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

szeretni tartozunk, hiszen te szabadítottál meg a mély fájdalomtól, és mérhetetlen bánatunkat felhőtlen örömre váltottad." [23]A lovag nem állhatta, hogy így térdelnek előtte, ezért felállítva őket így szólt a férjhez: „Uram, emelkedj fel. Tudsz már lovagolni, vagy gyenge vagy még?" [24]„Lovag úr – válaszolta –, tudd meg, hogy még sok seb gyötör, de olyan örömöt és boldogságot szereztél a lányommal, hogy nem érzek semmilyen fájdalmat, és könnyedén tudok lovagolni." [25]„Szállj hát fel – mondta a lovag –, és menjünk el egy olyan helyre, ahol megszállhatunk és megpihenhetünk."

<34> [1]Ekkor haladéktalanul, minden további késlekedés nélkül felszálltak a lovaikra, és együtt útra keltek. [2]„Uram – mondta az Öreg Lovag a férfinak és az asszonynak –, tudtok valahol egy helyet, ahol megszállhatnánk?" [3]„Uram – válaszolta a férfi –, nagyon is tudok egyről, hiszen a közelben van, és úgy az enyém, miként a tiéd, ha úgy gondolod, itt kényelmesen megszállhatunk." [4]„Menjünk hát oda – mondta neki az Öreg Lovag –, mert bizony eljött az ideje."

[5]Majd nekiindultak, és addig lovagoltak, míg el nem értek a lovag lakhelyére, ahol leszálltak a lovaikról. [6]A szolgák levették az Öreg Lovag és az asszony férjének fegyverzetét, ekkor látszott igazán, milyen súlyosan megsebesült. Megmosdatták, és gondosan bekötözték a sebeit, mert az Öreg Lovag *(14ᵛa)* kiváló orvos volt. [7]Mikor a sebesült lovagot ellátták, az asszony díszes ruhát adatott a lovagnak, és a tőle telhető legnagyobb tiszteletben részesítették. [8]Mikor behozták az asztalokat, és megterítettek, leültek, és kedvükre ettek. [9]Majd a vacsora után az asszony kényelmes fekvőhelyet készíttetett számára, szobájába vezettette, ahol a szolgák nagy tisztelettel gondoskodtak róla, így azután aludtak egészen reggelig.

[10]Másnap kora reggel felkelt az Öreg Lovag, magához vette fegyvereit, és az asszonyt és a férjét Isten kegyelmébe ajánlotta. [11]Búcsúzáskor biztosították arról, hogy szolgái lesznek, ahogy csak ezen a világon szolgálni lehet. [12]Az Öreg Lovag őszintén megköszönte nekik. [13]Majd felszállt a lovára, és apródjai körében útra kelt, és egész napon át lovagolt olyan különösebb kaland nélkül, amely említésre volna érdemes. [14]Az éjszakát egyik alattvalójánál töltötte, aki minden tőle telhető tiszteletet megadott neki, és mindenben kiszolgálta, amire csak szüksége volt.

Miként győzött le az Öreg Lovag négy lovagot, és miként szabadított ki egy lovagot és egy asszonyt.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

<35> [1]Majd amikor eljött a reggel, az Öreg Lovag felkelt, magához vette fegyvereit, felszállt a lovára, és Isten kegyelmébe ajánlotta hűbéresét. [2]Majd apródjai kíséretében útra kelt, és minden különösebb kaland nélkül egészen délig egy hatalmas erdőben lovagolt.

[3]Ekkor azonban négy állig felfegyverzett lovaggal találkozott, akik fogoly lovagot vezettek. A lovag kezeit a lovának nyaka, lábait pedig a lovának a hasa alatt kötözték össze. Volt velük még egy gyönyörű asszony is, akin a *(14ᵛb)* világ fájdalma tükröződött. [4]Amikor az asszony meglátta az Öreg Lovagot, könyörögve kérlelni kezdte, és így szólt: „Ó, nemes lovag, Istenre kérlek, segítsd meg ezt a lovagot, aki a férjem, mert ezek a gonosz és becstelen emberek a halálba viszik!” [5]Mikor a lovag hallotta, miket beszél az asszony, látta mérhetetlen fájdalmát és azt is, hogy milyen nyomorultul hurcolták a lovagot, nagy szánalom ébredt benne. [6]Ezért a négy lovag felé fordulva azon nyomban így szólt: „Urak – mondta –, miért hurcoljátok magatokkal ilyen durván ezt a lovagot?” [7]„Ugyan mit érdekel az téged – válaszolták ők –, hogy jól vagy rosszul bánunk-e vele?” [8]„Nincs ez rendjén – mondta az Öreg Lovag –, kérlek titeket, oldozzátok el az asszonnyal együtt.” [9]„Menj az utadra – válaszolták neki –, mert mi aztán nem engedjük el sem a te, sem más kedvére a világon, csak akkor, ha valaki erősebb nálunk.” [10]„Hát, akkor majd megteszitek nekem” – mondta erre az Öreg Lovag. [11]„Na és hogyan – válaszoltak erre –, azt gondolod talán, hogy erősebb vagy, mint mi négyen?” [12]„Úgy bizony – válaszolta az Öreg Lovag –, rögtön be is bizonyítom.”

[13]Majd apródjaival feladatta a pajzsát és a lándzsáját, és amikor alaposan felkészült, így szólt hozzájuk: „Lovag urak, vagy engedjétek el a lovagot, vagy védjétek magatokat, mert rögtön megvívtok velem. Válasszátok hát azt, amelyik jobban tetszik.” [14]A négy lovag bolondnak tartotta, mert látták, hogy valóban szembe akar velük szállni, jóllehet négyen vannak. [15]Egyikük azonban nem késlekedett tovább, és így szólt: „Csatlós, mivel keresed a bajt, rögtön meg is találod!” [16]Ezt követően azonnal eltávolodtak egymástól, leeresztették lándzsáikat, megsarkantyúzták *(15ʳa)* lovaikat, és úgy rohantak egymás felé, ahogy csak a lovak erejükkel bírták. [17]Majd amikor összeértek lándzsáik, lesújtottak egymás pajzsára. [18]A lovag eltörte a lándzsáját, az Öreg Lovag pedig olyan keményen sújtott le rá, hogy a földre terítette, úgy kiütötte, hogy azt sem tudta, nappal van-e, vagy éjszaka, maga pedig továbbhaladt, hogy lezárja a párviadalt. [19]Amikor a három másik lovag látta, hogy a társuk miként zuhant a földre, így szóltak egymás között: „Úgy tűnik, ez a lovag roppant erős, és ha mi egyenként, egymás után támadunk rá, mindannyiunkat a földre fog teríteni. [20]Ha azonban

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

mind a hárman egyszerre támadunk rá, biztosan meg fogjuk ölni.” [21]Ebben meg is egyezett a három lovag, nem is késlekedtek, leeresztették lándzsáikat, megsarkantyúzták lovaikat, és megindultak a lovag felé.

<36> [1]A lovag pedig, amikor látta, hogy így közelednek felé, nem futamodott meg, hanem leeresztett lándzsával megindult ellenük, és keményen megsarkantyúzta a lovát. [2]Majd amikor lándzsáik összeértek, a három lovag eltörte rajta a lándzsáját, az Öreg Lovag viszont olyan erősen sújtott le az egyikre, hogy azt kíméletlenül kiütötte a nyeregből. [3]Erre a két lovag, aki nyeregben maradt, kivonta a kardját, és igen elszántan elindult ellene. [4]Amikor látta, hogy kivont karddal közelednek, azonnal átadta apródjának a lándzsáját, kezébe vette a kardját, és keményen megindult ellenük. [5]Az elöl érkező lovag sisakjára olyan hatalmas csapást mért, hogy az eleven húsában érezhette a kardját, úgy megsebesült, hogy nem bírta megtartani magát nyeregben, és a lováról a földre bukott. *(15ʳb)* [6]E vágás után a lova fejét a másik kettő felé fordította, mert a háta mögül készültek a kardjukkal lesújtani rá. [7]Egyiküket úgy megragadta, és olyan keményen a földre terítette, hogy teljesen összetörte. [8]Olyannyira elbánt mind a néggyel, hogy már látszott, nem tudják védeni magukat. [9]Mikor az Öreg Lovag látta, hogy milyen állapotban vannak, tovább már nem bántotta őket, hanem azonnal a lovaghoz ment, és eloldozta kezeit és lábait. [10]A lovag pedig és a felesége nagyon örültek, hogy megszabadultak, és hosszan hálálkodtak az Öreg Lovagnak. [11]Az Öreg Lovag ekkor azt kérdezte tőlük, vajon félnek-e még bárkitől: „Igen, valóban félünk, és most azt kérjük tőled, kísérj el minket lakhelyünkre, ami nincs messze innen.” [12]„Szívesen – válaszolta a lovag –, szálljunk immár lóra, és lovagoljunk, mert minden erőmmel segítenem kell nektek.” [13]„Hálás köszönet” – mondták erre. [14]Majd lóra szálltak, és épp abba az irányba indultak, amerre az Öreg Lovag útja is vezetett.

[15]Miközben lovagoltak, az Öreg Lovag megkérdezte tőlük, miért ejtették foglyul, és hova vitték őket. [16]„Uram – mondta a férfi –, rögtön elmondom neked. [17]Tudd meg, hogy a négy lovag közül, akiket láttál, ketten édestestvérek, de volt egy harmadik fivérük is. [18]Amikor még hárman voltak, minden ok nélkül megölték az apámat. [19]Mivel ekkor én még apród voltam, és mivel mindaddig, amíg így volt, nem emelhettem kezet lovagra, fiatalon Artúr király udvarába mentem, ahol jóval az előírt idő előtt lovaggá üttettem magam. Mindezt pedig azért tettem, hogy megbosszulhassam apámat. [20]Amikor már lovag voltam, annyit tudtam véghezvinni, hogy a három testvér egyikét megöltem. *(15ᵛa)* E bosszú után a maradék kettővel békét próbáltam kötni, de nem akartak

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

szóba állni velem, és az életemre törtek. [22]Mikor ezt tapasztaltam, amennyire csak tudtam, óvakodtam, ők ugyanis több mint húsz mérföldre laknak a házamtól. [23]Ma viszont a feleségemmel átkeltünk ezen az erdőn, mert el akartunk menni anyósomhoz. [24]Ez a négy lovag azonban, akiket láttál, megtámadtak minket, és bár védtem magam, ahogy csak tudtam, mindez mit sem ért. Foglyul ejtettek, és az apjukhoz akartak hurcolni, aki még él, mert azt mondták, hogy az apjuk előtt akarják levágni a fejemet. [23]Így történt tehát, miként azt neked elmondtam."

<37> Mit is mondjak még erről nektek? Így beszélgetve lovagoltak egészen addig, míg el nem értek a lovag lakhelyére, ahol kényelmesen beszállásolták magukat, és a lovag és asszonya minden tőlük telhetőt megtettek, tisztelettel övezve szolgálták a lovagot. [2]Másnap kora reggel felkelt az Öreg Lovag, magához vette fegyvereit, és a lovagot és feleségét Isten kegyelmébe ajánlotta. [3]Távozásakor ezeket mondták neki: „Uram, őszintén mondjuk neked, hogy te vagy az az ember, akit a világon a legjobban szeretni és urunkként tisztelni tartozunk, hiszen te mentettél meg a nagy veszedelemből, és te adtad vissza az életünket. [4]Így hát azt mondjuk neked, hogy mi magunk és mindenünk, amink csak van, szolgálatodra áll." [5]Az Öreg Lovag őszintén megköszönte nekik.
[6]Ezek után útra kelt apródjaival, majd egy egész napon át lovagoltak anélkül, hogy említésre méltó kalandba bocsátkoztak volna, majd elértek *(15ᵛb)* lakhelyükre, ahol nagy tisztelettel fogadták őket. [7]Mert tudnotok kell, hogy az úrhölgy, aki olyan gazdagon ékesítve Camelotban a kíséretében volt akkor, amikor azt a temérdek lovagot legyőzte, Sigurans úr, a Barna nővére, az Öreg Lovag unokahúga volt. [8]És ez az úrhölgy tisztelettel fogadta, nagy ünnepséget rendezett, és mindent tudni akart felőle. [9]Így tért hát meg az Öreg Lovag otthonába, ti pedig mindent hallottatok, ami csak az Öreg Lovaggal az útján történt.

Itt elmondja, ki volt az Öreg Lovag és miként árulta el nevét Artúr királynak.

<38> [1]Immár a mester el kívánja mondani nektek, ki volt az Öreg Lovag, honnan származott, és miként fedte fel kilétét és szándékait Artúr király udvara előtt. [2]Nos, tudjátok meg, az Öreg Lovag neve Branor úr, a Barna volt, és így – mint apjának édestestvére – Sigurans úr, a Barna nagybátyja és a kiváló Hektor, a Barna unokatestvére volt. [3]Saját korában a világ egyik legkiválóbb és legerősebb lovagja volt, mert abban az időben nem élt hozzá hasonló hatalmas

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

és termetes lovag. [4]Ő volt az, aki kortársai közül a világon a legtovább élt, és öregkorában is, egészen a haláláig mindenkinél jobban meg tudta őrizni erejét. [5]A Barna nemzetség leszármazottai közé tartozott, és ennek a vérvonalnak – miként azt számos könyvből tudhatjátok – ősidőktől a világ legkiválóbb és legerősebb lovagjai voltak a tagjai. [6]Mert tudjátok meg, hogy Febuz is – akinek lovagságát jól ismeritek, és az egész világ is tanúsítja – ebből a vonalból származott. [7]Nos, elmondtam nektek, ki volt a lovag, és honnan származott. [8]Immár pedig a mester elmondja, hogy a lovag miként üzente meg ezt Artúr király udvarába.

[9]Tudjátok meg *(16ra)* immár, mikor Branor úr, a Barna megtért otthonába, magához hívta egyik szolgáját, majd elküldte Artúr király udvarába azzal az üzenettel, amit mindjárt hallani fogtok. [10]A szolga pedig, akire ura a feladatot bízta, útnak indult, egész nap lovagolt, míg Camelotba nem ért, ahol Artúr királyt lovagok és bárók népes társaságban találta. [11]A szolga egyenesen a király elé járult, és igen udvariasan köszöntötte. [12]A király pedig szívélyesen viszontüdvözölte.

<39> [1]„Uram – mondta a szolga –, az Öreg Lovag, aki veled és lovagjaiddal megvívott, miközben vele volt a gazdagon ékesített úrhölgy, mint urát köszönt téged. Esedezve kér és könyörög hozzád, bocsásd meg neki, hogy megvívott veled és embereiddel. [2]Mert tudatni kívánja veled, hogy veled és házad népével szemben nem az ártó szándék vezérelte, hanem tudni akarta, milyen erősek korunk lovagjai, és meg akart bizonyosodni arról, vajon kik a jobb lovagok, a régiek vagy a mostaniak. [3]Mindezért immár kéri, hogy ismerd meg nevét, származását és szándékait. Tudd meg hát: ő Branor úr, a Barna, Siguranz úr, a Barna, a sárkány lovagjának nagybátyja és Hektor úr, a Barna unokatestvére."

[4]Mikor Artúr király, Lancelot úr, a Tó lovagja, Tristan úr, Gauvin úr és az összes jelenlévő báró meghallotta, amit a szolga mondott nekik, mikor megtudták, hogy a lovag *(16rb)* Branor úr, a Barna volt, igen elcsodálkoztak, mert azt gondolták, hogy már régen távozott az élők sorából, hiszen nem hallottak róla. [5]Siguranz urat, az unokaöccsét azonban jól ismerték, így hát azt mondták, hogy Branor úr, a Barna valóban a világ legkiválóbb lovagja volt, és ráadásul épp olyan öreg, mint az Öreg Lovag. [6]Az egész udvar ámuldozott, Artúr király pedig azt mondta, mindezt írásban akarja megörökíttetni. [7]Majd magához rendelt egy szerzetest, hogy írja le a kiváló lovag nevét és azon napok kalandjait, amikor megannyi királyt, bárót és lovagot, sőt a Kerekasztal oly sok lovagját is

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

legyőzte. [8]Hallottátok hát Branor úr, a Barna történetét, azokat a lovagi kalandokat, amelyeket utoljára véghezvitt. [9]Kétséget kizáróan tudnotok kell ugyanis, hogy ezek után a kalandok után, amelyeket hallottatok, többé nem fogott fegyvert. [10]Mert miként ezen, Branor úrról szóló könyv igaz módon tanúsítja, még abban az évben meghalt, amikor ezeket a kalandokat végbevitte, és nagy tisztelettel övezve Normandiában, a világ legdíszesebb sírjában temették el.

[11]A mester azonban immár felhagy Branor úr, a Barna történetével, nem mond többet annál, mint amit ebben a könyvben elmondott. Rustichello mester immár nekilát annak, hogy összeállítsa könyvét, amely a világ valamennyi kiváló lovagjának csodálatraméltó kalandjait tartalmazza. [12]De mindenekelőtt arról a gyűlölködő küzdelemről fog részletesen beszámolni, amely Lancelot úr, a Tó lovagja és leonois-i Tristan úr, Meliadus király fia között zajlott le.

* Mivel a breton mondakörben előforduló tulajdonnevekről a magyar fordításirodalomban még nem alakult ki egységes álláspont, fordításomban a gördülékenyebb olvasás érdekében saját megfontolások szerint magyarítottam, vagy hagytam meg az ófrancia változatban szereplő alakokat. Bár a földrajzi nevek azonosítására könyvtárnyi szakirodalom született, a megfeleltetések sok esetben bizonytalanok. Az általam használt, gyakran leegyszerűsítő, magyar megfelelő mellett álló ófrancia – lásd alább – nevek pontosabb azonosítására (további szakirodalmi utalásokkal) lásd Christopher W. Bruce, The Arthurian Name Dictionary (New York: Garland, 1999) és Norris J. Lacy, (szerk.) The New Arthurian Encyclopedia (New York: Garland, 1996).

Aguisanx, Skócia királya – Aguisanx d'Escoce
Anglia – Logres
Artúr – Artus
Band, a benuic-i király – Band de Benuic
Barna – Brun (ti. nemzetség)
Branor, a Barna – Branor li Brun
Britannia – Bretaingne

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Camelot – Kamaaloth
Esclablor, az El-nem-ismert – Esclablor le Mesconneüs
Észak-Wales – Norgalles
Galeot, a Barna – Galeot le Brun
Ginevra – Genevre
Hektor, a Barna – Ector le Brun
Hektor, a Vizenyők ura – Hestor de Marés
lanbelle-i Givret – Givret de Lanbelle
Lancelot, a Tó lovagja – Lancelot dou Lac
leonois-i Tristan – Tristain / Tristan / Tristam de Leonois
listinois-i Lamorat – Lamorat de Lystinois / Listinois
Lot, az Orkney-szigetek királya – Loth d'Orcanie
normandiai Beord – Beord de Gaunes
normandiai Blioberis – Blioberis de Gaunes
Palamédés – Palamidés
pisai Rustichello – Rusticiaus de Pise
Sagremor, a Várva-várt – Sagremor le Desereés
Sigurans, a Barna – Sigurans le Brun
szűkebb Marcia – Stroite Marche
Uther Pendragon – Huter Pandragon
walesi Lamorat – Lamorat de Galles
walesi nagy-Marcia – Outre la Marche de Gallone
Yon, Írország királya – Yon d'Yrlande

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ἱππότης ὁ πρεσβύτης

EDITIO CRITICA

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

 © Egyéb

Ἱππότης ὁ πρεσβύτης

Editio critica

Praefatio

Hanc editionem criticam – etsi facultate autopsiae uti haud potui – textum tamen poematis copia phototypica codicis Vaticani unici usus constitui. Habemus itaque nunc primum corpus omnium studiorum priorum, de textu Equitis veteris optime meritorum in formam editionum Bibliothecae Teubnerianae redactum, quod nonnunquam etiam lectiones vel emendationes novas profert.

Testimonia in tribus generibus distribui possunt. Homerica, quae ab initio studiosi editoresque colligenda esse censerunt; reminiscentia varia operum, quae in litteris Graecis scripta et tradita sunt; similia operum mediae et infimae Graecitatis. Homerica omnibus locis adhibui, quamquam mea quidem opinione ad componendum haud tanti momenti fuerunt, quantopere antea omnes opinati sunt. Exempla Homerica in poemate inventa saepius operibus auctorum Byzantinorum debemus.

Subsidio Thesauri Linguae Graecae omnibus fere locis collatis constat auctorem poematis haud ignarum expressionum elocutionisque litterarum temporis sui atque prioris fuisse. Itaque tantum ea testimonia ad litteras Byzantinas pertinentia censui indicanda, quibus magis adducor ut credam ea quidem re vera auctorem ante oculos aut alta mente reposta in componendis versibus habuisse. Inter poetas atque historiarum scriptores saeculorum XII. et XIII. et XIV. post Christum natum – ut opinor – praesertim Ephraem Aenensis, Constantinus Manasses atque Manuel Philes auctori anonymo Equitis veteris auxilio venerunt atque ab eo quodam modo imitati sunt.

Similia linguae quotidianae vel litterarum mediae Graecitatis magni momenti sunt, cum ea locum tempusque elaborationis poematis fortasse revelare possint. Habemus saltem aliqua exempla neque autem ea nunc vero sufficiunt. Mihi tamen persuasum est auctorem eo loco et eo tempore poema composuisse

 © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

quo non solum opera poetica historicaque abundanter reperiri potuerunt, sed etiam studium Graece interpretandis litterarum Gallicarum floruit. Post pugnam apud Pelagoniam Mystras caput Byzantinorum in Peloponneso etiam gloria litterarum evasit atque principatum Francorum de Morea nominatum vicinum habuit.

In apparatu critico emendationes orthographicae ad iotacismum (ι, η. υ, ει, οι), moram syllabarum (ο, ω) atque iota subscriptum pertinentes parcius tractantur. Caesurae in codice semper exhibitae sunt, interpunctiones huius editionis autem editionem a Rizzo Nervo perfectam respectant, ubi tamen differunt, notantur. Emendationum coniecturarumque auctor, si aliter non indicatur, editor princeps, Hagen fuit.

Nomina breviata

H = F. H. von der Hagen
E = A. Ellissen
B = P. Breillat
P = F. M. Pontani
RN = F. Rizzo Nervo

Opera auctorum in apparatis breviter allata in tractatu hanc editionem antecedenti in toto descripta sunt.

Editiones Scriptorum Byzantinorum

Ephraem Aenensis
O. Lampsides (ed.), Ephraem Aenii Historia Chronica, Athenis 1990

Bellum Troianum
E. Jeffreys, M. Papathomopoulos (edd.), Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, Ἀθήνα 1996

Belthandrus et Chrysantza
J. Egea (ed.), Historia extraordinaria de Beltandro y Crisanza, Granada 1998

Johannes Cameniates
De Expugnatione Thessalonicae
G. Böhlig (ed.), Ioannis Caminiatae de expugnatione Thessalonicae, Berlin 1973

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Johannes Cantacuzenus
Historiae
L. Schopen (ed.), Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv, Bonn, 1:1828; 2:1831; 3:1832

Chronicon Moreae
J. Schmitt (ed.), The Chronicle of Morea, London 1904

Theophanes Continuatus
Chronographia
I. Bekker (ed.), Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, Bonn 1838, 1–481.

Michael Glycas
Annales
I. Bekker (ed.), Michaelis Glycae annales, Bonn 1836
Quaestiones in Sacram Scripturam
S. Eustratiades (ed.), Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ, Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς Θείας Γραφῆς, Alexandria 1912

Hippolytus
Refutatio omnium haeresium
M. Marcovich (ed.), Hippolytus, Refutatio omnium haeresium, Berlin 1986

Historia Alexandri Magni
Recensio Byzantina poetica
S. Reichmann (ed.), Das byzantinische Alexandergedicht nach dem codex Marcianus 408 herausgegeben, Meisenheim am Glan 1963

Historia Belisarii
W. F. Bakker, A. F. van Gemert (edd.), Ἱστορία τοῦ Βελισαρίου, Ἀθήνα 2007

Eustathius Macrembolites
Hysmine et Hysminias
M. Marcovich (ed.), Eustathius Macrembolites De Hysmines et Hysminiae amoribus libri XI, München – Leipzig 2001

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Constantinus Manasses
Aristarchus et Callithea
O. Mazal, Der Roman des Konstantinos Manasses, Überlieferung, Rekonstruktion, Textausgabe der Fragmente, Wien 1967
Breviarium Chronicum
O. Lampsides (ed.), Constantini Manassis Breviarium Chronicum, Athenis 1996
Carmen morale
E. Miller, Poème moral de Constantin Manassès. Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France 9 (1875) 30–75

Symeon Metaphrastes
Vita Stephani Iunioris
F. Iadevaia (ed.), Simeone Metafraste Vita di S. Stefano Minore, Messina 1984

Georgius Pachymeres
Historia brevis
A. Failler (ed.), Le version brève des Relations Historiques de Georges Pachymérès, vol. 1–2, Paris 2001/2
Progymnasmata
C. Walz (ed.), Rhetores Graeci, vol. 1, Stuttgart 1832

Manuel Philes
Carmina
E. Miller (ed.), Manuelis Philae Carmina, vol. 1–2, Paris 1855–1857 (repr. Amsterdam 1967)
Carmina ad historiam pertinentia
M. I. Gedeon, Μανουὴλ τοῦ Φιλῆ ἱστορικὰ ποιήματα. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 3 (1882/83) 219–220; 246–250; 655–659
Carmina inedita
E. Martini (ed.), Manuelis Philae Carmina inedita, Napoli 1900
Carmina varia de naturali historia
F. Dübner, F. S. Lehrs (edd.), Manuelis Philae versus iambici de proprietate animalium, Paris 1862
Panegyricus
C. von Holzinger, Ein Panegyrikus des Manuel Philes. Byzantinische Zeitschrift 20 (1911) 385–386

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Theodorus Prodromus
Carmina historica
W. Hörandner (ed.), Theodoros Prodromos, Historische Gedichte, Wien 1974

Michael Psellus
Chronographia
É. Renauld (ed.), Michel Psellos, Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077), Paris, 1:1926; 2:1928 (repr. 1967)
Encomium in matrem
U. Criscuolo (ed.), Michele Psello, Autobiografia, encomio per la madre, Napoli 1989
Orationes forenses
G. T. Dennis (ed.), Michaelis Pselli orationes forenses et acta, Stuttgart 1994
Poemata
L. G. Westerink (ed.), Michaelis Pselli poemata, Stuttgart 1992

Ephraem Syrus
Ad imitationem proverbiorum
K. G. Phrantzoles (ed.), Ὁσίου Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου ἔργα, vol. 1, Thessalonica 1988 (repr. 1995)

Joannes Tzetzes
Chiliades
P. L. M. Leone (ed.), Ioannis Tzetzae historiae, Napoli 1968
Epistulae
P. L. M. Leone (ed.), Ioannis Tzetzae epistulae, Leipzig 1972

Joannes Zonaras
Epitome Historiarum
T. Büttner-Wobst (ed.), Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri xviii, Bonn 1897

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

. . . ἔχοντες τὰς ἀξίας. 203r
Νέοι, παιδίσκαι, σὺν αὐτοῖς μητέρες εὐτεκνοῦσαι
καὶ ῥῆγες ὑποκείμενοι ῥηγὶ τῷ Βρετανίας
ὁρῶντες ἐκπληττόμενοι τὸ θάρσος τοῦ πρεσβύτου,
5 τὸ κάλλος δ᾽ ἐπεθαύμαζον τῆς ἐπελθούσης κόρης.
Ὁ Παλαμήδης σὺν βοῇ βαρβαρικῇ καὶ σθένει
ὠθεῖ τὸν ἵππον κατ᾽ αὐτοῦ, βάλλει τῷ δορατίῳ.
Ἀτρέμας δ᾽ ὁ πρεσβύτατος ἵστατο ῥωμαλέος,
ὥσπέρ τις λίθος ἀκλινής, σκοπὸς τοῖς βαλλομένοις.
10 Ἐν τῇ χειρὶ συνέτριψε τὸ δόρυ Παλαμήδης
κἀξ ἐφεστρίδος κατὰ γῆς ἐκπετασθεὶς ἐρρίφθη,
ὥσπέρ τις λίθος ἀφεθεὶς ἐκ πετροβόλου σκεύους
πρὸς πέτρον δὲ παραβαλὼν αὖθις παλινδρομεῖται,
τὸ πλῆττον ἀσθενέστερον φανὲν τοῦ πληττομένου.
15 Καὶ μετ᾽ αἰσχύνης ἀπελθὼν ῥίπτει τὴν πανοπλίαν,
πρηνὴς τῇ κλίνῃ κείμενος, μὴ φέρων τὸ πρακτέον.
Διττῶς καὶ γὰρ ἐτάραττον οἱ λογισμοὶ τὸν ἄνδρα,
χάριν τῆς πτώσεως αὐτοῦ καὶ πόθου τοῦ τῆς κόρης,
μή που καί τις ἐκ τῶν αὐτῶν ταύτην λαβεῖν ἰσχύσει.
20 Καὶ θροῦς ἐγγίνεται πολλοῖς καὶ θόρυβος τοῖς πᾶσιν.
Καὶ γὰρ οἱ πάντες ἴσασι τὸ σθένος Παλαμήδους
καὶ τὸ στερρὸν ἐθαύμαζον ἱππότου τοῦ πρεσβύτου.
Ἐπεὶ δ᾽ αἰσχύνης ἔμπλεος ἀπῆλθε Παλαμήδης,
ἀδελφιδοῦς ὁ τοῦ ῥηγός, ἀνδρεῖος Γαουλβᾶνος,
25 γονυπετῶν ἐφθέγξατο ῥηγὶ τῷ θείῳ τάδε·
«Προσήκει μέν, ὦ δέσποτα, μὴ προπετῶν ἐκτρέχειν
πρὸς ἅμιλλαν ἢ συμπλοκὴν δίχα τῇ σῇ προστάξει.

6 σὺν βοῇ βαρβαρικῇ cf. e.g. Cameniates, Ex. Thess. 25.3 βοῇ τε χρησάμενοι βαρβαρικῇ καὶ τραχείᾳ, ἐφώρμησαν τῷ τείχει, ταῖς κώπαις ἐλαύνοντες ‖ **9** λίθος ἀκλινής cf. Hom. Il. XV,618sq. ἴσχον γὰρ πυργηδὸν ἀρηρότες, ἠΰτε πέτρη / ἠλίβατος μεγάλη πολιῆς ἁλὸς ἐγγὺς ἐοῦσα (Pontani, Garzya) | σκοπὸς τοῖς βαλλομένοις sive βουλομένοις (edd.) cf. Plut. Mor. 5D καὶ ὁ πολὺς πλοῦτος σκοπὸς ἔκκειται τοῖς βουλομένοις βαλλάντια τοξεύειν ‖ **10** συνέτριψε τὸ δόρυ cf. e.g. Plut. Eum. 7 et Alex. 16 τῶν δοράτων συντριβέντων ‖ **11** κἀξ ἐφεστρίδος cf. Ephraem, Hist. Chron. 9224sqq. ὃ γνοὺς Μιχαὴλ Παλαιολόγος τόδε, / ἀνὴρ μαχητὴς γεννάδας ῥωμαλέος, / ὡς εἶχεν ἐξώρμησε κατ᾽ ἀντιπάλων, / καί τινα τῷ δόρατι πλήξας ἱππότην / (ἦν δ᾽ ἄρα Θεόδωρος παῖς ἀποστάτου) / εἰς γῆν καταβέβληκεν ἐξ ἐφεστρίδος ‖ **12** ἐκ πετροβόλου σκεύους cf. e.g. Ducas, Turcobyzantina 45.23 (et 38.2) Καὶ δὴ τὰς πετροβόλους σκευὰς ἀντικρὺ παραστήσας καὶ πετροβολῶν τὸ ἓν μέρος τῆς πόλεως τὸ λεγόμενον Μελανούδιον, κατὰ γῆς ἔρριψεν. | πετρόβολος ut videtur semper cum μηχαναί sive ὄργανα cf. LBG s.v. ‖ **16** πρηνὴς τῇ κλίνῃ κείμενος cf. (ut ad v. 11) Ephraem, Hist. Chron. 8920sqq. ἐν παλατίῳ διάγων γὰρ ἔσθ᾽ ὅτε / ἐπὶ κλίνης ἄναυδος ἦν ἐρριμμένος· / ἐνίοτ᾽ αὖθις ἱππότης δεδειγμένος / ἐκινδύνευεν ἐκπεσεῖν ἐφεστρίδος, / εἰ μὴ παριππεύοντες ἀντεῖχον νέοι.

1 Titulus atque versus initiales poematis desunt ‖ **2** interpunctio ut H E B ctr. P RN ‖ **3** ῥῦγες cod. semper ‖ **5** κάλος cod. ‖ **6** παλαμύδης cod. semper | βαρβαρϊκήν cod. ‖ **7** ὀθεῖ cod. ‖ **8** ῥωμαλαῖος cod. cf. LBG s.v. ῥωμαλέος edd. ‖ **9** βαλλομένοις cod. H E βουλομένοις B RN ‖ **11** ἐρύφθη cod. semper ‖ **12** τι cod. ‖ **13** παραβαλλῶν cod. ‖ **15** ἐσχύνης cod. ‖ **16** πρινής cod. | πρακταῖον cod. semper ‖ **20** πολλὺς καὶ θώρυβος cod. πολύς edd. ‖ **22** στερόν cod. ‖ **23** Ἐπεὶ δὲ ᾽σχύνης cod. litteris αι superscriptis H E Ἐπεὶ δὲ ᾽σχύνης B RN ‖ **27** ἅμιλαν cod. semper

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ἀλλ᾽ ἀναγκάζει μ᾽, οὐκ ἐᾷ τὸ Παλαμήδους φίλτρον. 203v
Οἶδας καὶ γὰρ ὡς φιλικῶς διέκρινε πρὸ χρόνων,
30 τὴν δ᾽ ἥτταν ἀνασώσασθαι πειρῶμαι τοῦ φιλοῦντος.»
Ὁ ῥῆξ δ᾽ αὐτὸν ἐνδίδωσι τοῖς ὅπλοις ἁμιλλᾶσθαι.
Μετ᾽ εὐθυμίας δ᾽ ἐξελθὼν φθάνει τῷ δωματίῳ.
Ἐκτείνας δὲ τὴν δεξιάν· «Χαῖρε» φησίν «ἱππότα,
ὁ τὴν αἰσχύνην ἀληθῶς ἐμπλήσας Παλαμήδην.
35 Ἐγὼ τὴν ἥτταν ἔρχομαι ζητῆσαι τοῦ φιλοῦντος.
Ἐκ γὰρ μακροῦ τυγχάνει μοι φίλος ὁ Παλαμήδης.»
Ὁ δὲ πρεσβύτης εἴρηκεν· «Χαῖρέ μοι, Γαουλβᾶνε,
ὁ τοῦ ῥηγὸς ἀδελφιδοῦς Ἀρτούζου Βρετανίας.
Ἀλλ᾽ ἄπιθι, μακρύνθητι, μή μου προσψαύσεις ὅλως.
40 Ὁμολογῶ τὰς χάριτας μητέρι σου Μοργαίνῃ
καὶ πάππῳ σου τῷ θαυμαστῷ ῥηγὶ τῷ Βρετανίας,
τὴν κλῆσιν ἐπιφέροντι Οὐτέρῳ Παντρεγόρῳ.
Εἰ δ᾽ ἴσως πλήττει σου ψυχὴν ἡ πτῶσις τοῦ φιλοῦντος,
γνῶθι σαφῶς ὡς σὺν αὐτῷ τὸ πάθος κοινωνήσεις.»
45 Καὶ ταῦτ᾽ εἰπόντες, ἵσταται μακρόθεν Γαουλβᾶνος,
καὶ βάλλει τὸ δοράτιον τοῖς στέρνοις τοῦ πρεσβύτου
καὶ Παλαμήδου κοινωνεῖ τῇ πτώσει καὶ τῷ πάθει.
Ὁ Γαλαιῶτος ὁ κλεινὸς Τιτάνων ὁ δεσπότης,
ἰδὼν τὸν ἀδελφόπαιδα ῥηγός, ὡς Παλαμήδην,
50 ἐξ ἐφεστρίδος κατὰ γῆς σφοδρῶς ἐκπετασθέντα,
αἰτεῖ ῥηγὶ πρὸς ἅμιλλαν γενέσθαι τοῦ πρεσβύτου.
Ὁ δὲ καὐτὸν ἐνδίδωσιν τοῖς ὅπλοις ἁμιλλᾶσθαι.

28 Ἀλλ᾽ ἀναγκάζει μ᾽, οὐκ ἐᾷ cf. Psellus, Encom. v. 1698 Tzetzes, Epist. VI. 15.2 Manasses, Carm. mor. 389 || **41** πάππῳ σου cf. Hom. Il. VI,119sqq. (Pontani, Ellissen) || **43** πλήττει σου ψυχήν cf. Manasses, Chron. v. 3520 et Carm. mor. v. 501 et Aristarchus et Call. fr. 6 v. 5sq.

28 ἀναγκάζει μ᾽ οὐκ cod. ἀναχάζειν μ᾽ οὐκ H E B ἀναχάζει μ᾽ οὐκ RN sicut in v. 151 sine ult. lit. ν (sc. ἀναχάζειν a certamine se retrahere, verbum epicum cf. Il. VII,264 XV,728 XVI,819 XVII,47) || **29** διάκρινε cod. RN et P (cum cruce) διέκειτο H διέκρινε E B (corruptelam notans) || **31** ἁμιλᾶσθαι cod. || **32** φθάνει littera φ in corr. superscripta | τῶ δωματίω cod. et RN τῷ δωματίῳ P τοῦ δωματίου H E B || **36** ἐτυγχάνει μι cod. || **37** Γαουλβάνα littera ultima superscripta || **39** ἄπειθι cod. || **40** μ(ητέ)ρι cod. || **41** πάπποσω cod. litteris ου superscriptis || **42** οὐτέρω παντρεγόρω cod. et RN Οὐτέρῳ Παντρεγόρῳ B Οὐτερωπαντραγόρου H E Οὐτερωπαντραγόρῳ P || **44** τοῦ πάθους H E || **45** Γαουλβᾶνος litteris οσ superscriptis || **46** πρεσβύτ(ου) cod. || **47** litt. ultimae cod. in παλαμύδου incertae, fortasse correctae sunt: vel δη sicut H et B vel δει vel δου Παλαμήδει edd. || **48** κλινός cod. semper || **51** ἅμιλαν cod. semper | πρεσβύτ(ου) cod. || **52** ἁμιλᾶσθαι cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Καὶ προσκαλέσας | τοὺς αὐτοῦ παῖδας καὶ ταγματάρχας 204r
πλουσίως ἐφοπλίζεται κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου.
Βλέπει δ᾽ αὐτὸν ὁ γηραιὸς ἐκεῖνος ὁ γεννάδας,
ὑπογελᾷ τὸ πρόσωπον, μέμφεται τὸ χρυσίον,
καταμωκᾶται μάλιστα τούτου τὴν ἀφροσύνην.
Ὁ δὲ γεννάδας καρτερὸς ἱππότης Γαλαιῶτος
ἐζήτει τοῦ καταμαθεῖν τὴν κλῆσιν τοῦ πρεσβύτου.
Ὁ δὲ φησίν· «Οὐκ ἀρεστὸν τοῦτο ἐμοὶ τυγχάνει.
Οὐδὲ γὰρ εἷς ἐπάξιος τὴν κλῆσίν μου γνωρίσαι.
Ὅτι μὲν εἷς ἀφ᾽ ὑψηλοῦ καὶ ῥηγικοῦ τοῦ γένους,
τοῖς πᾶσιν δῆλον γίνεται τοῖς οὖσι Βρετανίας,
ἀλλὰ πρὸς γνώμην τὴν ἐμὴν παιδάριον ἀχρεῖον.
Οὐκοῦν μακρύνθητι καὶ σὺ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον
καὶ δεῦρο βάλλε κατ᾽ ἐμοῦ τὸ δόρυ ῥωμαλέως,
ὡς ἀδελφόπαις τοῦ ῥηγὸς στερρὸς ὁ Γαουλβᾶνος,
καὶ πρότερος ὑπὲρ αὐτὸν γεννάδας Παλαμήδης.»
Ὁ δὲ πεισθεὶς δοράτιον βάλλει κατὰ τῶν στέρνων
κἀξ ἐφεστρίδος κατὰ γῆς ἐρρίφθη σὺν τοῖς πρώην.
Καὶ δεῖ με λέγειν τὰ πολλὰ καὶ ᾽παριθμεῖν τοὺς ἄνδρας
τοὺς βάλλοντας τὰ δόρατα τοῖς στέρνοις τοῦ πρεσβύτου;
Οἱ πάντες ἐξερρίφησαν πρὸς γῆν ἐξ ἐφεστρίδων,
πλὴν τοῦ Τριστάνου τοῦ στερροῦ, κλεινοῦ τοῦ Λανσελώτου.
Αὐτοὶ καὶ γὰρ οὐκ ἔβαλον τὰ δόρατα τοῖς στέρνοις.
Τίμησε τούτους ὁ στερρὸς ἱππότης ὁ πρεσβύτης,
ἐπεὶ δὲ πάντες ἔβαλον τὰ δόρατα τοῖς στέρνοις
κἀξ ἐφεστρίδων κατὰ γῆς ἐρρίπτοντο καθάπαξ.

55 ἐκεῖνος ὁ γεννάδας cf. Philes, Carm. ined. 80,114 et 96,80 || **56** ὑπογελᾷ τὸ πρόσωπον cf. Manasses, Chron. v. 204sq. | μέμφεται τὸ χρυσίον κτλ. cf. Hom. Il. III,39 XIII,769 Δύσπαρι εἶδος ἄριστε (Ellissen) || **57** καταμωκᾶται ut (ἐμωκῶντο) in v. 219 et v. 278 cf. Manasses, Chron. v. 1731sqq. ἀλλ᾽ οὗτοι τὴν εὐμήχανον σοφίαν τὴν τοῦ Βρούτου / καὶ τὸ στερρὸν καὶ δυνατὸν μηδ᾽ ὅλως ἐπιγνόντες / κατέπαιζον ἐτώθαζον ὕβριζον ἐμωκῶντο κτλ. || **71** Καὶ δεῖ με λέγειν τὰ πολλὰ καὶ ᾽παριθμεῖν cf. e.g. Dem. XVIII,152 τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν passim et Pachymeres, Hist. brev. I,13 IV,7 IV,11 IV, 27 X,26 καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν et Glycas, Ann. p.62.13 p.74.21 Quaest. passim καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ᾽ ἕκαστον Rusticiaus: Que vos diroie-je? (Breillat) etiam apud Manasses, Ephraem et Philes passim

54 ἐφ᾽ ὁπλίζεται cod. || **55** γηρεός cod. | γενάδας cod. semper || **61** ἧς cod. || **66** δεῦρ cod. | ῥωμαλαίως cod. || **70** ἐρύφθη cod. || **71** μεν cod. || **73** ἐξερίφησαν cod. || **74** κλινου cod. || **75** ἔλαβον cod. || **76** τίμησε RN τιμῆσαι cod. B ἐτίμησε αὐτούς E τιμήσας haes. P || **77** ἔλαβον βαλλεῖν cod. || **78** καὶ ἐξ ἐφεστρίδων cod. κἀξ ἐφεστρίδων H | ἐρίπτοντο cod. corr. E

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ὥσπέρ τις ναῦς τοῖς κύμασιν σφοδρῶς χειμαζομένη 204v
80 καὶ τῇ φορᾷ τοῦ πνεύματος προσκρούσασα τοῖς λίθοις
καὶ συντριβεῖσα καθ᾽ αὑτὴν τῆς πλήξεως τῇ βιᾷ,
οὕτως καὶ πάντες ἔπιπτον ὡς ἀδρανεῖς φανέντες.
Ὁ γὰρ στερρὸς καὶ καρτερὸς ἱππότης ὁ πρεσβύτης
ὡς κίων ἵστατο στερρός, καταγελῶν τοὺς νέους.
85 Αὐτὸ δ᾽ οὐκ ἦν καθ᾽ ἡδονὴν ῥηγὶ τῷ Βρετανίας
οὔτ᾽ αὖ τοὺς ὄντας σὺν αὐτῷ καὶ προὔχοντας τοῦ κράτους.
Ἐλπίδας δ᾽ ἐπεσάλευον ἐν μόνῳ τῷ Τριστάνῳ
καὶ Λανσελώτῳ τῷ στερρῷ, τοῖς ὅπλοις καὶ τῇ ῥώμῃ,
καὶ ποτνιῶνται τοῦ λαβεῖν τὴν ἅμιλλαν πρεσβύτου.
90 Ἡ ξυνωρὶς δὲ παρευθὺς τὸ κελευσθὲν τελοῦσα,
τὰς πανοπλίας αἴρουσα παρίστανται σταδίῳ.
Καὶ Λανσελῶτος ὁ κλεινὸς ᾔτησεν τῷ Τριστάνῳ
ἀναλαβέσθαι πρότερον τὴν ἅμιλλαν πρεσβύτου.
Δέδοικε γὰρ ὡς ἀληθῶς τὴν ῥώμην τοῦ Τριστάνου,
95 μή πως αὐτὸς ἀναδειχθῇ βελτίων τοῦ πρεσβύτου
καὶ τὴν νικῶσαν ἀληθῶς λήψεται τῆς τραπέζης.
Οἱ δαιτυμόνες καὶ στερροὶ τοῖς ὅπλοις κηρυχθέντες,
ὁ δὲ Τριστᾶνος ἐν αὐτοῖς ἀρτιφαὴς ὑπῆρχεν.
Δωρεῖτ᾽ αὐτῷ τὴν αἴτησιν Τριστᾶνος Λανσελώτῳ,
100 ἀλλὰ καθάπαξ τὴν ψυχὴν ἠνίασε τὸ δρᾶμα,
ἐπεὶ καὐτὸς ὡς ἀληθῶς δεδοίκει Λανσελῶτον,
μή που νικήσας τὸν στερρὸν ἐκεῖνον τὸν ἱππότην
ἕξει καὶ γέρας παρ᾽ αὐτοῦ, τὴν ἐπελθοῦσαν κόρην,
αὐτὸς δ᾽ ἀγέραστος λειφθῇ λειφθείσης τῆς ἁμίλλης.
105 Ἐπεὶ δ᾽ οὐκ ἦν ἀποφυγεῖν τὴν αἴτησιν Τριστάνῳ,

79sqq. cf. Hom. Il. XV,623sqq. αὐτὰρ ὃ λαμπόμενος πυρὶ πάντοθεν ἔνθορ᾽ ὁμίλῳ, / ἐν δ᾽ ἔπεσ᾽ ὡς ὅτε κῦμα θοῇ ἐν νηῖ πέσῃσι / λάβρον ὑπαὶ νεφέων ἀνεμοτρεφές· ἣ δέ τε πᾶσα / ἄχνῃ ὑπεκρύφθη, ἀνέμοιο δὲ δεινὸς ἀήτη / ἱστίῳ ἐμβρέμεται, τρομέουσι δέ τε φρένα ναῦται / δειδιότες· τυτθὸν γὰρ ὑπ᾽ ἐκ θανάτοιο φέρονται. (Ellissen) et Ephraem Syrus, Prov. p. 201 μὴ βιάζου σὸν ἀδελφὸν πίνειν οἶνον εἰς μέθην, κἂν διὰ χρόνου ἐγεύσατο· πολλῷ γὰρ χρόνῳ κατασκευάζεται ναῦς, καὶ ῥοπῇ προσκρούσασα συντριβήσεται. || **84** κίων … στερρός cf. Philes, Carm. ined. 87.15 Carm. ad hist. 4.15 cf. etiam v. 9. || **85** cf. Hom. Il. I,24 || **87** Ἐλπίδας δ᾽ ἐπεσάλευον ἐν μόνῳ cf. Theoph. Cont. Chron. p. 7 ἐν αὐτῷ τὰς κοσμικὰς ἐλπίδας ἐσάλευον et Symeon Metaph. Vita St. v. 1904 et Philes, Carm. cap. 5. 31.99 Καὶ τὰς ἐλπίδας ὁ κρατῶν σαλεύει καὶ πηγνύει et alii || **96** τὴν νικῶσαν i.e. victoriam (Breillat) cf. exp. τὴν νικῶσαν λαμβάνειν passim || **103** ἕξει καὶ γέρας … αὐτὸς δ᾽ ἀγέραστος λειφθῇ cf. Hom. Il. I,118sqq. et I,131sqq.

80 φρουρᾶ cod. | προσκροῦσασοι cod. || **81** σὺν τριβῆσα cod. συντριβεῖσα H || **82** ἀνδρανεῖς cod. corr. Schneider et E || **84** κύων cod. || **92** κλινός cod. || **95** ἀναδιχθῆ βελτίον cod. || **96** λήψεται vel λήψηται cod. λήψεται B P RN | λήψεται τῆς τραπέζης. sicut cod. interp. RN Τῆς τραπέζης alii || **97** οἱ δὲ τιμῶνες cod. | κηρυχθέντες cod. def. B P et RN || **100** ἡνίασε edd. || **101** πεί cod. | δεδοίκη cod. δεδοίκει RN δέδοικε alii || **104** ληφθείς, λειφθήσεις τῆς ἁμίλης cod. ληφθῇ sive λειφθῇ, λειφθείσης τῆς ἁμίλλης P λειφθεὶς λειφθήσεται ἁμίλλης H E B RN || **105** ἀποφυγήν cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ὁ Λανσελῶτος ἔρχεται· «Χαῖρε» φησίν «ἱππότα.» 205r
Ὁ πρέσβυς ὁ πανθαύμαστος, ὁ βρυχητίας λέων,
ἀντίχαριν δὲ δεδωκὼς πυνθάνεται τὴν κλῆσιν.
«Ἐγώ» φησίν «ὡς ἀληθῶς, ἐκ Λίμνης Λανσελῶτος.»
Ὁ δὲ πρεσβύτης εἴρηκεν· «Χαῖρε, τῶν νέων κλέος,
ἀλλ᾽ οὔπω δὲ γεγένησαι τῶν πρεσβυτέρων ἴσος.
Ὅμως κἀγὼ παρέξω σοι γέρας ὑπὲρ τοὺς ἄλλους,
καὶ λάβω τὸ δοράτιον, βάλλων κατὰ τῶν στέρνων.»
Καὶ μακρυνθέντες βάλλονται τοῖς δόρασιν ἀλλήλοις.
Συντρίβεται δοράτιον χειρὶ τοῦ Λανσελώτου.
Ὁ δὲ πρεσβύτης κατὰ γῆς πετάσας Λανσελῶτον,
παλινδρομήσας ἵσταται τῷ χώρῳ τῷ προτέρῳ.
Ὕστατος πάντων ἔρχεται Τριστᾶνος ὁ γενναῖος
καὶ χαῖρε προσφθεγξάμενος ἀντίχαιρε λαμβάνει.
Καὶ χαίρει μὲν ἐπαληθῶς κρυφίως τῇ καρδίᾳ,
ὡς ὕστατος γενόμενος ἕξει τὸ γέρας μόνος
ὅτι καὶ κρείττων κηρυχθῇ στερροῦ τοῦ Λανσελώτου.
Τοῦτον δ᾽ ἰδὼν ὁ γηραιὸς ἱππότης ὁ γεννάδας,
τὴν κλῆσιν ἐπυνθάνετο καὶ γένος καὶ πατρίδα.
Οὐ γὰρ ἐδόκει κατ᾽ αὐτοὺς εἶναι τῆς Βρετανίας.
«Ὑιός» φησίν «ὁ τοῦ ῥηγὸς ὑπάρχω Λιονόης,
ἀδελφιδοῦς δὲ τοῦ ῥηγὸς τοῦ Μάρκου Κορναλίας.
Τριστᾶνος δὲ καλούμενος ὑπάρχω παρὰ πᾶσιν.»
Ταῦτα δ᾽ ἀκούσας ἔχαιρεν ἱππότης ὁ πρεσβύτης,
ὡς ὁ Τριστᾶνος κατὰ γῆς ῥιφθῇ σὺν Λανσελώτῳ.
Καὶ τῷδε γέρας δίδωσι τοῦ βάλλειν δορατίῳ,
καὶ μακρυνθέντες βάλλονται τοῖς δόρασι κατάμφω.

107 ὁ βρυχητίας λέων etsi imago leonis rugientis etiam aliud frequenter occurrat, ita solum apud Manasses Chron. v. 4373 v. 4607 et Philes, Carm. cap. 5 16.32 Carm. ad hist. 1.24 et Ephraem, Hist. Chron. v. 1697 v. 5133 et Hist. Alex. Recensio Byzantina poet. v. 7. cf. etiam (coll. v. 291) Manasses, Chron. v. 4607sqq. Οὗτος ὁ θὴρ ὁ χαλεπός, ὁ βρυχητίας Λέων, / ἀναπολῶν καθ᾽ ἑαυτὸν τὰς ἱερὰς προρρήσεις / τοῦ θαυμασίου γέροντος, τοῦ χρυσοπτέρου κύκνου, / καὶ δεδιὼς τὸν Μιχαὴλ ὃς ἦν ἐξ Ἀμορίου, κτλ. Philes, Carm. de Nat. Hist. 2. v. 1sqq. Αὐτόκρατορ μέγιστε, τοῦ γένους λέον, / ὡς θερμός, ὡς ἄμαχος, ὡς βρυχητίας, / ὡς στερρός, ὡς ἄγρυπνος, ὡς θηροκτόνος κτλ. || **110** τῶν νέων κλέος solum apud Ephraem, Hist. Chron. v. 8702 Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον γεννάδαν / καὶ φίλον υἱὸν μεγάλου δομεστίκου, / Παλαιολόγον Μιχαήλ, κλέος νέων

107 βρυχιτίαις cod. || **111** ἴσως cod. || **112** παρέξο cod. || **113** βάλλον cod. βαλῶ H || **117** χρόνω cod. litt. ὡρω superscriptis || **118** Ιστατος cod. | γεναῖος cod. semper || **120** ἐπαλληθῶς cod. || **121** ἴστατος cod. || **123** τούτων cod. | γενᾶδας cod. || **125** ἐδόκει P et B secunda et tertia littera in cod. haud videntur || **128** καλλούμενος cod. lit. λ sec. superscripta || **130** ῥυφθῇ cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Καὶ πάντα γέγονεν αὐτῷ τοῦ Λανσελώτου τρόπῳ. 205v
Ὁ ῥὴξ ὠχρᾶται πρόσωπον καὶ βρύχει τοὺς ὀδόντας,
135 ἀνακαχλάζει τῷ θυμῷ, σφοδρῶς ἐξαγριοῦται.
Καλέσας δὲ τοὺς παρ᾽ αὐτῷ τὴν πανοπλίαν αἴρει.
Ἡ δὲ Ντζενέβρα δέδοικεν μή τι καὶ χεῖρον ἔλθῃ.
Γονυπετοῦσα φθέγγεται μὴ τοῦτο τελεσθῆναι.
Ὁ δὲ κλεινὸς καὶ θαυμαστὸς ὁ ῥὴξ τῆς Βρετανίας·
140 «Ἄπιθι» φάσκει πρὸς αὐτήν, μηκέτι φθεγγομένην
«γυναικωνῖτιν εὐπρεπῶς κοσμοῦσα καὶ παιδίσκας.
Ἐγὼ δὲ καθοπλίσομαι τῶν συνδειπνούντων χάριν.»
Ἐπεὶ δ᾽ οὐκ ἦν ἐπιτυχεῖν τὴν αἴτησιν Ντζενέβρᾳ,
παίει χερσὶ τὰς παρειάς, τὰς τρίχας ἔξω τίλλει.
145 Καὶ πάντες οἱ θεράποντες ἐβόουν, ἐθορύβουν.
Ἀλλ᾽ ἦν ῥηγὶ πρὸς παίγνιον τῶν θεραπόντων θρῆνος.
Καὶ κατελθὼν τοῦ δώματος παρίσταται σταδίῳ,
οὔτ᾽ αὖ τὸ χαῖρε προσειπών, οὐ δεξιὰν ἐκτείνας,
ἀλλ᾽ ἔστη βλοσυρόμματος ὥσπερ λεόντων σκύμνος.
150 Τοῦτον δ᾽ ἰδὼν ἱστάμενον ἱππότης ὁ πρεσβύτης,
ἔγνω τὸν ῥῆγαν ἀληθῶς τυγχάνειν τὸν ἐλθόντα.
Κἀξ ἐφεστρίδος κατὰ γῆν καθῆλθεν ἑκουσίως,
καὶ προσελθὼν ἠσπάσατο, γονυπετῶν ὡς δοῦλος·
«Ἄπιθι» λέγων «δέσποτα, μὴ παρὰ θέμιν δρᾷται.
155 Τὸ γέρας γὰρ τῶν ἱπποτῶν ἀδελφιδοῦς μοι ᾽πάρχει,
ἡ σὴ δὲ ζήτω σύνευνος Ντζενέβρα κατὰ θέμιν,
ὡς εὐκλεῶς, ὡς εὐπρεπῶς κοσμοῦσά σου τὸ στέφος,
καὶ μὴ πρὸς κοίτην ἔλθῃς σὺ κόρης εὐπρεπεστάτης.

135 ἀνακαχλάζει τῷ θυμῷ cf. praesertim apud Manasses, Chron. v. 2359 ἅπερ μαθὼν Κωνστάντιος καὶ τῷ θυμῷ καχλάσας v. 2921 v. 4020 v. 6101 etc. ‖ **140**sqq. cf. Hom. Il. VI,490sqq. ἀλλ᾽ εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ᾽ αὐτῆς ἔργα κόμιζε / ἱστόν τ᾽ ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε / ἔργον ἐποίχεσθαι· πόλεμος δ᾽ ἄνδρεσσι μελήσει / πᾶσι, μάλιστα δ᾽ ἐμοί, τοὶ ᾽Ιλίῳ ἐγγεγάασιν quae textum Gallicum apud Rusticiaum non continere Ellissen confirmat, additque: habemus autem translationem mediae Graecitatis a Nicolao Lucano redactam a. D. MDXXVI., quae fere eodem tempore quam poema Graecum nata est ‖ **144** cf. e.g. Hom. Il. XXIV,710sqq. πρῶται τόν γ᾽ ἄλοχός τε φίλη καὶ πότνια μήτηρ / τιλλέσθην ἐπ᾽ ἄμαξαν ἐΰτροχον ἀΐξασαι / ἁπτόμεναι κεφαλῆς· κλαίων δ᾽ ἀμφίσταθ᾽ ὅμιλος (et alia similia Garzya) ‖ **149** βλοσυρόμματος nomen hapax compositum ut videtur | λεόντων σκύμνος cf. Septuag. Iud. 14.5 Ezech. 19.2 Prodrom. Carm. hist. 64a.6sq. ‖ **153** προσελθὼν ἠσπάσατο cf. Cantacuz. Hist. I. p. 250 ‖ **156**sqq. cf. Hom. Il. I,29sqq. τὴν δ᾽ ἐγὼ οὐ λύσω· πρίν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν / ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἄργεϊ τηλόθι πάτρης / ἱστὸν ἐποιχομένην καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιόωσαν (Breillat, Garzya)

134 ὀχροῦται cod. ὠχροῦται edd. | ὀδώντας cod. ‖ **135** ἀνακαλχάζει cod. ‖ **136** αίρεῖ τὴν πανοπλίαν H metri causa ‖ **139** κλινός cod. semper ‖ **140** ἄπειθι cod. semper ‖ **141** γυναικονίτην cod. | παρθἔνος cod. mox deleto et παιδίσκας superscripto ‖ **142** καθ᾽όπλήσομαι cod. ‖ **143** ἐπι τυχήν cod. | τζενέβρα cod. Ντζενέβρᾳ H def. RN Τζενέβρᾳ B ‖ **144** πέει cod. | παριάς cod. | ἐξοτείλη cod. ‖ **147** δόματος cod. ‖ **148** πρὸς εἰπὼν cod. ‖ **149** βλοσυρόματος cod. | λεώντων cod. ‖ **150** τούτων cod. ‖ **151** τυγχάνει cod. RN sicut in v. 28 τυγχάνειν edd. ‖ **153** πρὸς ἐλθὼν cod. ‖ **158** κότην ἔλθειες cod. (sicut etiam P admonet et cruce notat) ctr. κότην ἔλθει συ legunt in cod. et ἔλθῃς σύ edd. ‖

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Εἰ δὲ καὶ πλήττει σου | σφοδρῶς τῶν ἱπποτῶν ἡ πτῶσις, 200r
κἄγωγε φίλος ἀληθῶς καὶ λάτρις σου τυγχάνω.
Κοὐκ ἀπὸ ξένης πρὸς ὑμᾶς ἦλθον ἐκ γῆς μακρόθεν.
Εἰ δὲ καὶ κρείττων φαίνομαι τῶν ἱπποτῶν τραπέζης,
καὶ τοῦτό σοι πρὸς κλεϊσμὸν τυγχάνει τὸ πρακτέον.
Ἔχεις καὶ γὰρ ἰσόρροπον θεράποντα τοῖς πᾶσιν.»
Ταῦτα δ᾽ ἀκούσας ὁ κλεινὸς Ἀρτοῦζος ὁ γενναῖος
ἐξ ἐφεστρίδος πρὸς τὴν γῆν καθῆλθεν ἑκουσίως.
Περιπλακεὶς δ᾽ ἡσπάζετο γενναίῳ τῷ πρεσβύτῃ
καὶ πρὸς τοὺς δόμους ἀγαγεῖν ἠνάγκαζεν ἐξόχως
τοῦ συνδειπνῆσαι τῷ ῥηγὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἱππόταις.
Ὁ δ᾽ ἔφη· «Μου καθ᾽ ἡδονὴν ὑπάρχει σοῦ τὸ ῥῆμα.
Ἀλλ᾽ οὔτε κλῆσιν τὴν ἐμήν, οὔτε τὴν ὄψιν ὅλως
ἔχω τοῦ δοῦναι παρ᾽ ὑμῖν ἐν τοῖσδε τοῖς πρακτέοις.»
Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ἠσπάσατο, τὴν δεξιὰν ἐκτείνας,
καὶ λύσιν ἔλαβεν ἐλθεῖν αὖθις πρὸς κατοικίαν.
Ἐν τούτοις δὲ τοῖς δράμασιν ἥκει παιδίσκη κόρη,
θυγάτηρ οὖσα γυναικὸς ἀφ᾽ ὑψηλοῦ τοῦ γένους
καὶ χηρευούσης ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ ταλαιπώρως,
προσαπολέσασα κακῶς καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν,
τὰς πόλεις, τὰ πολίχνια, τὰ θρέμματα, τοὺς παῖδας,
ἐπείπερ ἀπηφάνισται πατρὸς καὶ κασιγνήτων.
Γείτων καὶ γὰρ ἐτύγχανεν αὐταῖς ὁ δυναστεύων,
τῶν ἱπποτῶν τῶν ἑκατὸν ὁ ῥὴξ ὁ κεκλημένος
καὶ παρανόμους ἁρπαγὰς εἰργάσατο πλειστάκις.

176 ἀφ᾽ ὑψηλοῦ τοῦ γένους cf. Bellum Troianum v. 6563 ἀρχόντισσα ἐξ ὑψηλὴν γενέαν et Chr. Moreae v. 7365 v. 7371 ἀπὸ ὑψηλὴν γενέαν et Belth. et Chrys. v. 755 Ἐμοὶ μὲν γένος ὑψηλόν, περιφανὲς ὑπάρχει

160 λάτρης cod. || **161** ἀπὸ vel ἄπο ξένοις cod. ἀποξένης edd. || **162** οὐδέ cod. H εἰ δέ Schneider E edd. || **163** πρακταῖον cod. || **164** ἰσόροπον cod. || **167** περιπλακίς cod. || **170** ὁ δέ φησιν cod. μου superscriptum est || **172** ἡμῖν cod. || **174** λῦσιν cod. || **175** ῥήμασιν cod. δρά superscripto || **178** προσαπωλέσασα cod. || **179** πολύχνια cod. semper | θρέματα cod. || **180** ἀπ᾽ἠφάνισται cod. ἀπωρφάνιστο H ἀπηφάνισται B (et ἀπηρφάνισται in app.) || **182** ἑκατῶν cod. || **183** ἠργάσατο cod. εἰργάζετο H E ἠργάσατο B RN εἰργάσατο P

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ἐπεὶ δ᾽ οὐκ ἦν | ἀντέχεσθαι τὴν ῥώμην τοῦ δυνάστου, 200v
185 βουλὴν βουλεύεται σοφὴν πάνυ συνετωτάτην.
Κ᾽ ἡ κόρη παραγίνεται ῥηγὸς ἐν τοῖς μελάθροις,
ἡ μήτηρ δὲ προσέμενεν τῇ φυλακῇ φρουρίου,
ἐκ δαιτυμόνων τῶν λαμπρῶν τραπέζης τῆς στρογγύλης
ἐπείπερ κατεμάνθανον τὴν ἔλευσιν δυνάστου.
190 Ὁ ῥὴξ δ᾽ αὐτὴν ἀμείβεται βιαίως καὶ δυσήχως·
«Ὁρᾷς, παιδίσκη, τὴν αἰδῶ τὴν ἐπελθοῦσαν ὧδε,
ὡς πάντες κατῃσχύνθησαν τῇ ῥώμῃ τοῦ πρεσβύτου.
Ἄπιθι τοίνυν πρὸς τὴν σὴν μητέρα καὶ τοὺς δόμους.
Ἐν ἄλλοις δέ σοι πρύτανις ἐξ ἱπποτῶν γενέσθαι.»
195 Ἡ δ᾽ ἐκ δόμων ἔρχεται δακρυρροοῦσα πάνυ.
Ἰδόντες κατοικτείροντο πάντες οἱ προστυχόντες
καὶ γνώμην δίδωσιν αὐτὴν πρεσβύτην προσαιτῆσαι
πρὸς ἀρωγὴν καὶ σύναρσιν καὶ ᾽μύνην τοῦ δυνάστου.
Ἡ κόρη πείθεται σοφῶν μαθοῦσα βουλευμάτων
200 καὶ ποτνιᾶται κάμπτουσα τὸ γόνυ τοῦ πρεσβύτου.
Ὁ δὲ φησί· «Μου κέκμηκεν, θύγατερ, τὸ σαρκίον.
Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πρὸς ἀρωγὴν ᾐτήσω τὸν ἱππότην
καὶ τῆς αἰσχύνης αἴτιον εὑρέθη σοι καθάπαξ,
ἐγὼ λοιπὸν πορεύομαι πρὸς ἀρωγήν σου, κόρη,
205 ὁ τὴν αἰσχύνην ἀληθῶς ἐμπλήσας τοῖς ἀνδράσιν.
Γενοῦ μοι τοίνυν ποδηγὸς ἄχρι τοῦ πολιχνίου.»
Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ἐξέρχεται ῥηγὸς τῶν δωματίων.
Καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔρχονται κάτενδον τοῦ φρουρίου.

185 βουλὴν βουλεύεται … συνετωτάτην cf. Psellus, Chron. 1.9 4.20 6.202 Or. for. I. v. 1356 ‖ **190** δυσήχως adverbium insolitum, hapax ut videtur ‖ **194** πρύτανις ἐξ … γενέσθαι cf. Philes, Carm. hist. 1.43sqq. ‖ **196** κατοικτείροντο cod. B RN κατῳκτείροντο H E ‖ **201** κέκμηκεν, θύγατερ, τὸ σαρκίον cf. Philes, Carm. cap. 1. 258.1 οὐκέτι κέκμηκεν, ὦ ξένη φύσις cap. 1. 381 cap. 3. 27.16 ‖ **208** Καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔρχονται cf. Tzetzes Chil. VIII. 231.843 καὶ πρὸς οἰκίας τὰς αὐτῶν ἔρχονται πρὸς ἑσπέραν | κάτενδον hapax ut videtur

186 κ᾽ ἡ cod. RN χή edd. ‖ **187**sq. versum unum excidisse suspexit Crofts comp. vv. 225sqq. et post v. 188 punctum posuit ‖ **188** ἐκ δὲ τυμόνων cod. δαιτυμόνων H ‖ **189** κατεμάνθανον cod. P RN κατεμάνθανεν alii ‖ **194** πρίτανις cod. | γενέσθαι cod. E (sc. δράμασιν cf. 175) γενέσθω prop. P ‖ **195** ἐκ τῶν δόμων cod. ἐκ δόμων RN | δακρυροοῦσα cod. ‖ **196** οἰδοντες cod. post v. aliquid perditum esse suspexit Struve ‖ **197** δίδωσιν αὐτήν cod. B RN αὐτῇ et διδοῦσιν H E lectionem cod. def. et v. 196 ante vel post v. 188 transponere prop. P (δίδωσιν sc. rex) ‖ **198** ἀρογήν cod. semper | καὶ μίνην cod. sicut in vv. 256 et 270 substantivum adhuc ingotum mediae et infimae Graecitatis suspexit Struve. μῆνιν prop. haes. P ‖ **201** θυγάτηρ cod. litt. ερ superscriptis | τῶ cod. ‖ **202** αἰτήσω cod. ᾐτήσω H (P) ἤτησας E αἰτήσω B RN ‖ **206** γενού cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Καὶ πάντες κατησπά|ζοντο τὴν ἔλευσιν τῆς κόρης. 201r
Τῇ δὲ ᾽στεραίᾳ παρ᾽ αὐτῆς ἐκδέχοντο δυνάστας.
Ἐπεὶ δὲ γέγονεν ἐντὸς ἱππότης δωματίων,
αὐτοῦ τὴν ἀδελφόπαιδα ταῖς γυναιξὶν ἑνώσας,
αὐτὸς ταμίου γίνεται, παρακαθίσας κλίνην.
Τὴν κεφαλὴν ἐγύμνωσε τῆς κόρυθος ὁ πρέσβυς,
ἀπέθετο τὸν θώρακα, πᾶσαν τὴν πανοπλίαν,
καὶ πρὸς ἀνάπαυλαν, ἰδού, τρέπεται τοῦ σαρκίου.
Καὶ γίνεται φιλότιμον τὸ δεῖπνον τῷ πρεσβύτῃ.
Εἰπόντες δὲ τὸν γηραιὸν λευκότριχον ἱππότην
κατεμωκῶντ᾽, ἐμέμφοντο τὴν σύνεσιν τῆς κόρης
ὅπως λαθοῦσα παρ᾽ αὐτοῖς παρήγαγεν τὸν πρέσβυν
ἀχρεῖον καὶ ταλαίπωρον ἐκ μακροτάτου χρόνου.
Ἤθελον ἂν πρὸς ἀρωγὴν γενέσθαι Λανσελῶτον,
ἢ τὸν Τριστᾶνον τὸν κλεινόν, ἤγε καὶ Παλαμήδην,
ἢ κατὰ πλοῦν τὸν δεύτερον ἕνα τῶν δαιτυμόνων
ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ ῥηγὸς στρογγύλης Βρετανίας,
οὐ μήν γε δ᾽ ἐρειδόμενον τῷ νάρθηκι πρεσβύτην.
«Αὐτὸς δὲ μᾶλλον παρ᾽ ἡμῶν τὸν ἀρωγὸν αἰτήσει.
Δοθήτω κλίνη τοιγαροῦν τῷ ταλαιπώρῳ πρέσβει,
καὶ μετ᾽ εἰρήνης πρὸς αὐτοῦ τοὺς δόμους πορευέσθω.
Σὺ δ᾽ αὖ γε τρέχε πρὸς αὐτὸν τὸν ῥῆγαν Βρετανίας
καὶ ἕναν ἱππότην παρ᾽ αὐτοῦ λάμβανε κατὰ τάχος,
ἵν᾽ ὅπως γένῃ μεθ᾽ ἡμῶν πρωΐας ἐπελθούσης,
πρὸ τοῦ δυνάστας πρὸς ἡμᾶς πρὸς ἁρπαγὴν ἐλθόντας.»

213 παρακαθίσας κλίνην cf. Ephraem, Hist. Chron. 8897sqq. (test. ad v. 16) || **217** φιλότιμον τὸ δεῖπνον cf. Macrembol. VI. 2.5 X. 16.2 et Pachymer. Progymn. cap. 10. 525.5 || **218** λευκότριχον ἱππότην cf. test. ad 107 et 291 || **219** κατεμωκῶντ᾽ cf. test. ad v. 57 || **224** κατὰ πλοῦν τὸν δεύτερον cf. Arist. EN 1109a 34 ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερον, φασί, πλοῦν τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν et Diogen. II 45 = CPG II. 24,15sqq. (Pontani, Garzya)

210 τῇ δὲ στερεα παρα᾽ὐτῆς cod. παρ᾽ αὐτῆς sc. ἡμέρας intelligo τῇ δὲ ἑσπέρᾳ παρ᾽ αὐτοῖς H τῇ δ᾽ ὑστεραίᾳ παρ᾽ αὐτούς … δυνάστην E τῇ δὲ ᾽στεραίᾳ παρ᾽ αὐτοῖς B RN || **211** ἐκτός cod. litt. ἐν superscriptis | δοματίων cod. || **213** ταμίω cod. RN ταμίου B ταμίας H E | παρακαθήσας κλήνην cod. παρακαθίσας κλίνην edd. || **214** κόρινθος cod. || **217** τῶ cod. || **219** κατεμωκόντ᾽ ἐμέμφονται cod. || **221** ταλέπορον cod. || **223** κληνόν cod. || **224** ἢ κατὰ πλοῦν τὸν δεύτερον lect. cod. def. P (coll. proverb.) RN ἢ καταπλοῦν τὸν δεύτερον B | δαιτυμώνων cod. || **226** ἐρυδόμενον τὴν ἄρτι καί cod. lect. rest. H || **228** δωθήτω ... ταλεπόρω πρέσβυ cod. || **230** οὐ cod. || **231** ἕναν ἱππότην cod. P RN ἕν᾽ alii || **232**sq. v. excidisse suspexit Struve

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

<Ἡ> κόρη δ᾽ αὖ ἐν χαροπῷ σταθεῖσα τῷ προσώπῳ 201v
ἀμείβεται· «Μὴ μέμφεσθε τόδε μου τὸ πρακτέον.
Οὐδὲ γὰρ ἴσχυσα λαβεῖν ἕνα τῶν τῆς τραπέζης,
οὐ Λανσελῶτον ὃν φατέ, οὔτε γε τὸν Τριστᾶνον,
οὐ Παλαμήδην τὸν στερρόν, οὔτ᾽ αὖ γε Γαουλβᾶνον.
Αὐτὸς καὶ μόνος πρὸς ἡμᾶς ᾔρετο τοῦ γενέσθαι.
Τὸ δ᾽ αἴτιον τοῦ δράματος ἐν ἄλλοις ἐκδιδάξω.
Νῦν δὲ πορεύεσθαι λοιπὸν πρὸς παῦλαν τοῦ σαρκίου.
Τοιγὰρ ἐν τάχει παρ᾽ ἡμῖν ἔσται τῶν ὅπλων χρεία.
Θεὸς δὲ τρέψει τὰς ἡμῶν πρὸς αἶνον κωμῳδίας.»
Καὶ πάντες ἐπορεύοντο, τῆς ὥρας ἀπαιτούσης,
βαρυθυμοῦντες, στένοντες, μεμφόμενοι τὸν πρέσβυν.
Τῇ δ᾽ ἐπιούσῃ, καθαρῶς μὴ λάμψαντος φωσφόρου,
σκόπος ἐγγίνεται βοῶν τὴν ἔλευσιν δυνάστου.
Καὶ πάντες εὐτρεπίζουσιν ἵππους καὶ πανοπλίας.
Ὀψέ ποτε πρὸς γηραιὸν πορεύονται κ᾽ ἱππόται
ἐγρηγοροῦσι, φάσκουσι τὴν ἔλευσιν δυνάστου.
Ὁ δ᾽ ἐκ τῆς κλίνης ἀναστὰς αἰτεῖ τὴν πανοπλίαν.
<Αἰ>τεῖ δ᾽ ὁ γέρων παρ᾽ αὐτῶν βρῶσιν καὶ πόσιν πρώην,
καὶ τοῦτο μάλ᾽ ἀπαίσιον ἔδοξε τοῖς ἀνδράσιν.
Ἀλλὰ παιδνὸν τοῦ γηραιοῦ νόμιζον καὶ τὸ σθένος,
εἰπόντες δὲ ταῖς γυναιξίν· «δότε τροφὴν τῷ πρέσβει»,
αὐτοὶ πρὸς ὅπλα γίνονται καὶ ᾽μύνην τοῦ δυνάστου.
Ἐπεὶ δ᾽ ὁ πρέσβυς βέβρωκεν, πέπωκεν ἀνθοσμίαν,

252 cf. Hom. Od. VI,209 ἀλλὰ δότ᾽, ἀμφίπολοι, ξείνῳ βρῶσίν τε πόσιν τε. (Pontani) ‖ **253** ἀπαίσιον ἔδοξε cf. Zonaras, Epitom. hist. 413.6sq. ὅπερ σημεῖον καὶ τῷ Καίσαρι καὶ τοῖς ἰδοῦσιν ἀπαίσιον ἔδοξε ‖ **257**sq. cf. Hom. Il. et Od. αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο passim et αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε καὶ ἤραρε θυμὸν ἐδωδῇ (Od. V,95 et XIV,111 Ellissen, Pontani)

234 κόρη ... σταθῆσα cod. ‖ **235** μέμφεσθαι cod. B RN μέμφεσθε H E | τῶδε ... τῶ cod. ‖ **236** τόν cod. ‖ **242** τῇ γάρ cod. ‖ **243** κωμοδίας cod. ‖ **249** κ᾽ ἱππόται cod. RN ἱππότην E χ᾽ ἱππόται H B ἱππόται Struve ‖ **252** πῶσιν πρόην cod. ‖ **253** μάλλ᾽ cod. ‖ **254** νόμιζον καί cod. B RN νομίζοντες haes. P ‖ **255** πρέσβυ cod. ‖ **256** καὶ μίνην cod. cf. vv. 198 et 270 κἄμυναν H E καὶ ᾽μύνην B RN ‖ **257** πέποκεν cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

λαμπρῶς κατεφωπλί|σατο, πρὸς ἄμυναν ἐξῆλθεν. 202r
Καὶ μετ᾽ αὐτῶν οὐ γίνεται τῶν ἔνδον πολιχνίου,
ἀλλ᾽ ἔτι μόνος καθορῶν τὸ τέλος τῆς ὑσμίνης.
Ἰδόντες δ᾽ ἐμυκτήριζον, ἐγέλων τὸν πρεσβύτην,
ὡς ἀδρανῆν, ὡς ἀσθενῆν, ὡς κεκμηκότα πάνυ.
Ἐπεὶ δ᾽ ἐντὸς ἐγένοντο βελῶν οἱ τοῦ δυνάστου,
τὰς δεξιὰς ἐκτείναντες, ἑλκύσαντες τὰ ξίφη,
τροποῦνται πάντας ἔνδοθεν εἰσάγουσι φρουρίου.
Ἁρπάζουσι βοσκήματα, τέμνουσι παραδείσους,
λεηλατοῦσι, φθείρουσι, γυμνοῦσιν ἀροτῆρας.
Ὁ πρέσβυς δ᾽ ἦλθεν παρ᾽ αὐτοῖς· «Χαίρετε» φάσκ᾽ «ἱππόται.»
Ἀντίχαιρε δεξάμενος ἠρώτα τὴν αἰτίαν,
τοῦ χάριν γέγονεν αὐτοῖς τοῦ πολιχνίου ᾽σμίνη.
Οἱ δὲ ἔνδοθεν ἱστάμενοι πάντες κατεμωκῶντο,
ἐκ τῶν ἐπάλξεων αὐτῶν γελώντων τὸν πρεσβύτην
καὶ τὴν αὐτοῦ καλέσασαν δεσποίνης θυγατέραν.
Ὡς δ᾽ ἔγνω γέρων παρ᾽ αὐτῶν ἀδίκως πεπραγμένα,
δίδωσιν γνώμην πρὸς αὐτούς, βουλεύεται τὰ λῷστα ,
τοῦ στρέψαι τὰ βοσκήματα, τοῦ λῦσαι τὴν ὑσμίνην.
Ἐπεὶ δ᾽ οὐκ ἔπειθεν αὐτούς, πειρᾶται τοῦ κατέχειν.
Οἱ δ᾽ ἐμωκῶντο γέροντος τὴν σύνεσιν καὶ ῥώμην,
καὶ τὴν ὁδὸν προβαίνουσιν, παλινδρομοῦσιν δόμοις.
Ἐπεὶ δ᾽ οὐκ ἦν τοῦ κατασχεῖν εἰ μὴ τῇ ῥώμῃ μόνῃ,
ἕλκει τὴν σπάθην παρευθύς, τὴν δεξιὰν ἐκτείνας.

258 λαμπρῶς κατεφωπλίσατο cf. Philes, Carm. cap. 2. 209.15 cap. 3. 2.27sq. Carm. ined. 111.2 Panegyr. v. 15

258 καθ᾽ ἐφοπλήσατο πρὸς ἄμιναν cod. || **259** ἔνδων πολυχνίου cod. || **260** ἠσμίνης cod. || **264** ξίφει cod. || **265** ἰσάγουσι cod. || **267** ἀρωτῆρας cod. || **268** χαῖρεται φάσκ᾽ ἱππόται cod. | φάσχ᾽ E B || **269** ἀντέχαιρε cod. || **270** τοῦ πολυχνίου μίνης cod. cf. vv. 198 et 256 τοῦ πολιχνίου ᾽σμίνη B RN ὑσμίνη πολίχνιου E || **271** ἔνθοθεν cod. | κατεμωκόντω cod. || **272** γελόντων cod. || **274** γάρ cod. || **276** στέψαν ... λῦση ... ἰσμήνην cod. || **278** οἱ δὲ (καὶ) μακόντο cod. || **279** προβαίνωσιν cod. RN προβαίνουσιν H E B | παλαινδρομοῦσαι cod. ||

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Συλλήβδην πάντας ἐξωθεῖ τοῦ με|ταιχμίου χώρου, 202v
καὶ ζωπυρεῖ τοὺς ἔσωθεν, θαρσύνει, παροτρύνει.
Καὶ βάλλουσι δοράτια, τοὺς ἔξωθεν τροποῦνται.
285 Ἐν δεξιοῖς, ἐν τοῖς λαιοῖς καὶ κατ᾽ εὐθεῖαν τέμνει,
ἀσπίδας ῥίπτει κατὰ γῆς, τοὺς θώρακας συντρίβει.
Τέμνει καὶ στερροχάλκευτα τῶν ἱπποτῶν τὰ κράνη.
Πάντες λιπόντες ἔφευγον τοῦ χώρου τραυματίαι.
Οἱ πλεῖστοι δ᾽ ἔργον γίνονται μαχαίρας τοῦ πρεσβύτου.
290 Αὐτὸς δ᾽ ὁ σκύμνος στρέφεται τῇ μάνδρᾳ πολιχνίου.
Πάντες δ᾽ εὐφήμουν στέφοντες λευκόπτερον τὸν κύκνον,
ἄνδρες, γυναῖκες σὺν αὐτοῖς παισὶ καὶ τοῖς πρεσβύταις,
ἀρεϊκόν, καρτερικὸν τὸν ῥύστην τοῦ δυνάστου.
Καὶ τράπεζα πολυτελής, αἶνοι τῆς εὐφημίας.
295 Ἡ κόρη καθηρμήνευσεν τὴν πτῶσιν τῶν ἀνδρείων
καὶ πάντα τὰ γενόμενα ῥηγὶ τῷ Βρετανίας.
Ἐδόκει θαῦμα παρ᾽ αὐτοῖς καθάπερ ἦν τὸ δέον.
Τῇ δ᾽ ἐπιούσῃ τάχιστα παλινδρομεῖ πρὸς δόμους
πρέσβυς ὁ νέους ἀφειδῶς συντρίψας ῥωμαλέους.
300 Ἡ δὲ φρουρίου δέσποινα σὺν θυγατρὶ καὶ δούλοις,
γονυπετοῦσα φθέγγεται, πρεσβύτῃ ποτνιᾶται
γέρας λαβεῖν ἐκ τῶν αὐτῆς τῶν θησαυρῶν ἀφθόνως.
Ὁμολογεῖ τὰς χάριτας δεσποίνῃ καὶ τοῖς οὖσι,
γέρας δ᾽ αἰτεῖ τοῦ παρασχεῖν αὐτῷ τῶν πονημάτων,
305 <ἔ>τι τὴν κόρην ἀπελθεῖν πρὸς ῥηγικοὺς τοὺς δόμους
καὶ δοῦναι τὸ γραμμάτιον ῥηγὶ τῷ Βρετανίας.
Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ἀπηλλάγη . . .

286 ῥίπτει κατὰ γῆς … συντρίβει cf. Manasses, Chron. v. 6076 ‖ **287** στερροχάλκευτα nomen hapax compositum ut videtur ‖ **288** Πάντες λιπόντες ἔφευγον cf. Manasses, Chron. 5470 ‖ **291** λευκόπτερον τὸν κύκνον de cycno aureis alis praedito atque seni sapienti, homine Dei capillis albis cf. Manasses, Chron. v. 4607sqq. (test. ad v. 107) atque v. 4513sq. cf. Hippolytus, Ref. haer. IV,49 ἔστι δὲ παρὰ τὰς Ἄρκτους καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ὅ ἐστιν ὁ Ὄρνις, ὁ Κύκνος, μουσικὸν ζῷον, τοῦ θείου σύμβολον πνεύματος, ὅτι πρὸς αὐτοῖς ἤδη τοῖς τέρμασι γενόμενον τοῦ βίου μόνον ᾄδειν πέφυκε, «μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος» τῆς κτίσεως τῆς πονηρᾶς ἀπαλλασσόμενον, ὕμνους ἀναπέμπον τῷ θεῷ. Manasses, Chron. v. 6577sq. etc. Philes, Carm. cap. 2 232.38 λευκόπτερος δ᾽ οὖν ἄγγελος κύκνου τρόπον ‖ **295** καθηρμήνευσεν hapax ut videtur cf. Hist. Belisarii v. 970 et Psellus, Poem. 53.676 ‖ **297** καθάπερ … τὸ δέον cf. Ephraem, Hist. Chron. v. 433 v. 8588 v. 8740

282 συλίβδην cod. | μετεχμίου cod. ‖ **287** στεροχάλκευτα cod. ‖ **288** λείποντες ... γώρου τραυματίαν cod. ‖ **290** πολιχνίω cod. RN ‖ **291** ἐφήμουν cod. Crofts ‖ **294** αἶνοι τῆς εὐφημίας cod. E B ἄνει τὰς εὐφημίας H RN ‖ **296** γινόμενα cod. RN γενόμενα alii ‖ **299** ῥωμαλαίους cod. ‖ **302** τὸν θησαυρόν cod. ‖ **305** .]τι cod. ἔτι P ὅτι alii ‖ **307** ἀπηλαγήν cod.

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Der Alte Ritter und die bretonischen Artus-Sagen

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Der Alte Ritter und die bretonischen Artus-Sagen*

Zur Forschungsgeschichte

Rund zweihundert Jahre ist es her, dass die wissenschaftliche Welt von der Existenz des ohne Titel überlieferten, als *Alter Ritter* bekannten Gedichts Kenntnis erhielt.[1] Im vorliegenden Beitrag sollen die Geschichte und die wichtigsten Wendepunkte der Erforschung dieses Textes zusammengefasst werden, unter besonderer Berücksichtigung der Ergebnisse der Philologie des 19. Jahrhunderts, welche ab der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts jedoch immer seltener zitiert werden. Letzteres könnte auf zweierlei Gründe zurückgeführt werden: Einerseits war der Zugang zu den deutschen (oft in Frakturschrift gedruckten) Editionen vor deren Digitalisierung verhältnismäßig schwer; andererseits wirkten diese Texte nach allgemeinem Konsens mit der Zeit auch in sprachlicher Hinsicht immer unverständlicher.

Deutsche Philologie im 19. Jahrhundert

Der Breslauer, später Berliner Germanistikprofessor Friedrich Heinrich von der Hagen berichtet über seine Entdeckung in einem in Rom verfassten (und 1821 veröffentlichten), Goethe gesucht zitierenden Brief vom 21. April 1817 über seine Reisen in Italien. Im Auftrag und mit der finanziellen Unterstützung

* Vorliegende Textedition und deutschsprachige Studie sind eine verbesserte Fassung der im Sammelband *Investigatio fontium II* erschienenen Publikation (*Investigatio fontium II. Griechische und lateinische Texte mit Erläuterungen.* Hgg. von László Horváth und Erika Juhász [Reihe 'Antiquitas - Byzantium - Renascentia', Bd. XXX]. Budapest: Eötvös-József-Collegium 2017, S. 165–254). Den Ausgangspunkt der Forschung bedeutete eine an mich gerichtete Anfrage von Professorin Christine Ferlampin-Acher, der ich für ihre Unterstützung zu herzlichem Dank verpflichtet bin. Eine gekürzte Zusammenfassung der vorliegenden Studie soll 2018 in *LATE: Littérature arthurienne tardive en Europe,* Rennes, Presses Universitaires de Rennes, vol. 3 erscheinen.

1 Obwohl das Gedicht ursprünglich nicht betitelt ist, wird darauf im Folgenden mit dem Titel *Alter Ritter* hingewiesen.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

des preußischen Staates erhielt er die Aufgabe, auf seiner Forschungsreise bislang unbekannte literarische Texte ausfindig zu machen und herauszugeben. Das griechischsprachige Gedicht wurde für ihn vom Kustos der Vatikanischen Bibliothek Hieronymus Amati kopiert.[2]

Von der Hagen kam 1811 als Bibliothekar und ehrenamtlicher *Professor publicus* nach Breslau,[3] wo er erst 1817 den Status eines ordentlichen Professors erlangte. Währenddessen arbeitete er als Bibliothekar mit dem Klassischen Philologen Johann Gottlob Theaenus Schneider (dem Verfasser des ersten bedeutenden altgriechisch–deutschen Wörterbuchs) zusammen, der 1812 mit der gemeinsamen Leitung der Schlesischen Zentralbibliothek und der Frankfurter Universitätsbibliothek beauftragt worden war.[4] Nach seiner Ernennung zum Professor (die erste Professur im Fachbereich germanische Philologie überhaupt) hielt von der Hagen seine Inaugural-Vorlesung am 30. Juli 1821 mit dem Titel *De Aeginetis* – als Beilage der Einladung diente die erste Druckausgabe: die *Editio princeps* des *Alten Ritter*.[5] Da v. d. Hagens *Nibelungen*-Vorlesungen nur eine zahlenmäßig geringe Zuhörerschaft (höchstens neun Studenten) anzogen, sehnte er sich immer mehr nach Berlin – bis seine Bestrebung schließlich 1824 von Erfolg gekrönt und v. d. Hagen (gegenüber Karl Lachmann) mit der neu begründeten Professur beauftragt wurde.[6] Höchstwahrscheinlich durch seine Ernennung veranlasst gab er in Berlin – nebst sonstigen mittelhochdeutschen Literaturdenkmälern – auch den *Alten Ritter* erneut heraus.[7] Der Herausgeber betrachtete die Pflege des griechischen Textes auch in diesem Fall als den glänzendsten Beweis für seine wissenschaftliche Tätigkeit. Im Unterschied zur

---

2 von der Hagen, Fr. H.: *Briefe in die Heimat aus Deutschland, der Schweiz und Italien*. Breslau 1821, Bd. IV, 9ff. (Brief Nr. 26): „Durch die Güte des gelehrten Kustos Amati (welcher eben die Provenzalischen Gedichte für die große Ausgabe derselben abschrieb,) habe ich eine Abschrift dieses Stückes, das wie Prosa aussieht."

3 Grunewald, E.: *Friedrich Heinrich von der Hagen 1780–1856. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Germanistik*. Berlin – New York 1988, 19.

4 Grunewald (Anm. 3) 21ff.

5 *Monumenta medii aevi plerumque inedita, graeca, latina, itala, franco-gallica, paleogermanica* et *islandica*. Specimen primum. Quo locum professoris ordinarii in ordine philosophorum rite initurus, ad orationem de Aeginetis habendam die XXX July Hora X. invitat *Fridericus Henricus von der Hagen,* Professor ordinar. design. Vrastislaviae 1821.

6 Grunewald (Anm. 3) 25.

7 *Denkmale des Mittelalters*, herausgegeben durch Friedrich Heinrich von der Hagen, ordentl. Professor an der Universität zu Berlin. – Einladung zu Vorlesungen über die Deutsche Sprache. 1824. Insgesamt 56 Seiten; hiervon auf Seiten 1–35 die Textedition des *Alten Ritter*, gefolgt von weiteren fünf mittelhochdeutschen Literaturdenkmälern.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

1821er Edition brachte er in der Einleitung der neuen Ausgabe allerdings auch J. G. Schneiders textkritische Bemerkungen und Korrekturen zu zehn Zeilen des Gedichts, die ihm dieser kurz vor seinem Tod (12. Januar 1822) schriftlich mitgeteilt hatte: Schneider war damals noch imstande, seine Bemerkungen zur *Editio princeps* im Laufe des ersten halben Jahres nach der 1821er Ausgabe auf kollegiale Art mitzuteilen; diese wurden dann von v. d. Hagen allesamt in die zweite Ausgabe eingebaut.

Angesichts der in den Augen vieler – darunter wohl auch der Konkurrenz vom Fach – unverdientermaßen erhaltenen Berliner Professur konnten sich die Kollegen der scharfen Kritik an v. d. Hagens Arbeit jedoch nicht enthalten. Dafür zeugt auch die im ersten Heft der *Kritischen Bibliothek* vom Januar 1825 erschienene Rezension.[8] Die Kritik wurde mit dem Pseudonym *Gr. Q.* von dem Verfasser gezeichnet, dessen Person der wissenschaftlichen Öffentlichkeit bald auch bekannt geworden sein muss; jedenfalls bekennt sich 1868 – mittelbar – August Heinrich Hoffmann von Fallersleben im Druck zum fraglichen Text.[9]

Die Rezension analysiert die in den Sammelband aufgenommenen Quellenausgaben nach den einzelnen Kapiteln – allen voran die Edition des *Alten Ritter*.[10]

---

[8] Seebode, G. (Hrsg.): *Neue kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen.* Siebenter Jahrgang. Erster Band 7 (1825) 100–116 (Hildesheim). „Breslau: *Anecdotωn medii aevi specimen* I. et II. edidit Fr. Henr. von der Hagen. Das erste Specimen führt auch den Titel: *Monumenta medii aevi plerumque inedita, graeca, latina, itala, franco-gallica, paleogermanica* et *islandica*. Specimen primum. Quo locum professoris ordinarii in ordine philosophorum rite initurus, ad orationem de Aeginetis habendam die XXX July (sic!) Hora X. invitat *Fridericus Henricus von der Hagen,* Professor ordinar. design. Vrastislaviae 1821, 35, S. 8. Das zweite: *Denkmale des Mittelalters,* herausgegeben durch *Friedrich Heinrich von der Hagen*, ordentl. Professor an der Universität zu Berlin. – Einladung zu Vorlesungen über die Deutsche Sprache. 1824, 56, S. 8."

[9] Wagner, J. M.: *Hoffmann von Fallersleben 1818–1868. Fünfzig Jahre Dichterischen und Gelehrten Wirkens bibliographisch dargestellt*. Wien 1869, 13. Laut Wagners Einleitung wurden ihm die Angaben zu v. Fallerslebens Werk von diesem persönlich zur Verfügung gestellt. Unter den bibliographischen Daten des Jahres 1825 bekennt sich v. Fallersleben auch zur Autorschaft der in derselben Nummer der *Kritischen Bibliothek* erschienenen anderen, mit dem Monogramm „J. C." gezeichneten, in ebenfalls ziemlich barschem Ton verfassten Rezension.

[10] Bereits im einleitenden Satz wird – mit deutlicher Schärfe – mitgeteilt, dass v. d. Hagen seine Forschungsreise mit der finanziellen Unterstützung des preußischen Staates unternahm und nun – anstatt diese Gelegenheit zur Vorbereitung zielstrebiger wissenschaftlicher Arbeiten genutzt zu haben – die während der Reise gesammelten Schätze nun immer wieder neu publiziert (Hinweis auf die wiederholte, zweite Textedition). In Kenntnis der grundlegenden Daten der griechischen Textedition macht der Rezensent auch auf den Umstand aufmerksam, dass der Herausgeber sich

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

auf das Wörterbuch von Du Fresne (d. i. du Cange) stützt, was seine Unkenntnis dieses Gebiets an sich hinreichend belege; außerdem sei ihm Hermanns (1817 erschienene) Verslehre unbekannt und seine Ausführungen zu den Versmaßen seien konfus („verworren") und wie aus der Luft gegriffen. Über Letztere macht sich der Rezensent systematisch, in belehrendem Ton lustig: „so wird man fast verleitet zu glauben dass Hr. *v. d. H.* selbst nicht verstanden habe, was er schrieb." (103) Auch die darauffolgenden Abschnitte der Einleitung zur Ausgabe sollen zahlreiche gleichartige Probleme aufweisen. So stellt der Rezensent in Bezug auf die Sprache des Gedichts – in Anlehnung an eine Stelle beim Herausgeber – spöttisch fest: „Also das Griechisch des neuen Testaments ist, Hn. *von der Hagen* Entdeckungen zu Folge, *Neugriechisch*. Fürwahr eine höchst wichtige Entdeckung, welche Hn. Prof. *Winer* von großen Nutzen hätte sein können, wenn er sie vor Herausgabe seiner Neutestamentlichen Grammatik gekannt hätte! Was kein Verstand der Verständigen sieht, / *Das findet* in *Einfalt* ein kindlich Gemüth!" (Hervorhebungen im Original). Und weiter: Der Herausgeber klage in erster Linie über den Kampf der Griechen gegen die Türken, anstatt sich mit der griechischen Rezeption deutscher Sagen und der deutschen Literatur auseinandergesetzt zu haben. Zudem sei der Text nicht einmal vom Herausgeber selbst, sondern von Hieronymus Amati, dem Kustos der Vatikaner Bibliothek, abgeschrieben worden: „Mit unverantwortlicher Nachlässigkeit u. Gewissenlosigkeit hat Hr. v. d. H. den Text geändert u. verstümmelt…". Der Rezensent bringt ein Beispiel aus der vierten Zeile des Gedichts, wo die Wortform ὁρῶντες der Handschrift in von der Hagens Haupttext durch ἑώρων ersetzt wurde: „Was soll man aber zu der Dreistigkeit sagen, mit der Hr. *v. d. H.* selbst seine Blößen zeigt? Er verspricht einen diplomatisch genauen Text und straft sich in den Noten selbst Lügen? Wer wird sich bei solchen (gewiss nicht grata) negligentia darauf verlassen wollen, dass die Noten vollständig u. genau alle Abweichungen des Kodex angeben. Will man also einen genauen Text dieses Anecdoti haben, so ist kein anderer Rath, als dass man nach Rom reise u. die Handschrift noch einmal durchmustere, wozu aber nicht jedem wie unserm Hn. Editor, die Mittel durch königliche Liberalität geboten werden." Nach der Verpönung weiterer, überflüssiger Korrekturvorschläge wendet sich der Rezensent der lateinischen Übersetzung zu und meint, die Übertragung ins Lateinische könnte in der Tat eine erläuternde Funktion erfüllen, sei jedoch an sämtlichen wichtigeren und verschlüsselteren Stellen fehlerhaft. Bezüglich der Inaugural-Vorlesung: „Um endlich den Lesern dieser Recension die Qual einer unbefriedigten Neugierde, welche durch die Worte des Titels *ad orationem de Aeginetis habendam* erregt werden könnte, zu benehmen, diene folgende Mittheilung. Rec. wunderte sich nicht wenig, wie ein Professor der Deutschen Litteratur eine Antrittsrede *über die Einwohner von Aegina* halten könne; er schrieb daher an einen Freund in Breslau, von welchem er voraussetzen konnte, dass er die Rede quaestionis mit angehört habe, u. bat um Aufschluss. Von diesem erfuhr er nun zu seiner nicht geringen Verwunderung, dass diese Rede über jene bekannten und viel besprochenen Äginetischen Bildwerke gehandelt u. dass über dieselben Hr. *v. d. H.* in seiner leichten Manier mancherlei vorgebracht habe. Äginetische Statuen heißen also, nach Hn. *v. d. H. Aeginetae*! Wahrlich, ein *neuer* Sprachgebrauch!". Der Rezensent geht im Folgenden zu den übrigen mittelhochdeutschen Quelleneditionen über und meint: Der Leser könne die Probleme mit dem ersten Specimen möglicherweise damit erklären, dass v. d. Hagen dort nicht in seinem eigenen Fachgebiet arbeitete; die gleichen Probleme gälten jedoch auch für die weiteren Texteditionen. Auch der angeblich unverdienten Berliner Professur bleibt ein recht grober, hasserfüllter Ausspruch nicht erspart: „Wir sollten nun zwar glauben, *der* Mann, für den eine *neue* Professur geschaffen wurde, müsse auch *neu* in seinen Bestrebungen sein. Nicht also!" Um sein Incognito aufrecht zu erhalten, legt er nahe, selber nicht in Breslau gewesen zu sein: „In der Breslauer Handschrift kommen, wenn wir dem Abdrucke im Schilter etwas trauen dürfen, als grössere u. kleinere

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Die wissenschaftlich zwar in jeglicher Hinsicht begründete Kritik wird in einem ungewöhnlich groben, unflätig-persönlichen Ton vorgetragen. Als Motiv für diesen beispiellos heftigen Angriff lässt sich eindeutig die als unverdient betrachtete Berliner Professur bestimmen – wobei der sich hinter dem Monogramm verbergende Rezensent an gleich zwei Stellen zum Ausdruck zu bringen versucht, er habe nichts mit Breslau zu tun, sei über den Inhalt von v. d. Hagens Inaugural-Vorlesung von einem Kollegen vor Ort in Kenntnis gesetzt worden und habe auch keinen direkten Zugang zu den Quellen in Breslau.

Nun war aber Hoffmann von Fallersleben ab 1823 bekanntlich als Bibliothekar der Breslauer Bibliothek tätig und lehrte zwischen 1830–1835 deutsche Literatur an der Universität zu Breslau. In romanhaftem Stil erinnert er sich der Breslauer Jahre in seiner monumentalen Autobiographie, in der er auch seine Beziehung zu v. d. Hagen mit ausdrücklicher Sympathie schildert.[11] Wir finden keinerlei Hinweise auf eine eventuelle Feindseligkeit, die fragliche Rezension oder deren Vorgeschichte – was also wird von Fallersleben zu diesem als vernichtend gedachten Angriff veranlasst haben? Das Timing ist sicherlich kein Zufall, zumal er ja auch schon die 1821er Ausgabe hätte verreißen können. Als Hauptmotiv hierfür muss die v. d. Hagen aufgetragene, auch in der Rezension erwähnte Berliner Professur gedient haben, die nach der Ansicht des Rezensenten seinem Mentor Karl Lachmann zugestanden hätte.

Für all dies sprechen indirekte Beweise. Da von Fallersleben ein Landsmann und Schulkamerad von Lachmanns Brüdern war, verfolgte und förderte dieser die Laufbahn des späteren Rezensenten mit einer besonderen Zuneigung.[12] Lachmanns Korrespondenz mit den Gebrüdern Grimm liefert hierzu weitere Daten. Nach eigenem Bekunden konnte Lachmann den jungen von Fallersleben auch deshalb gut leiden, weil dieser ab und zu kunstvolle Lieder dichtete;[13] außerdem unterstützte er ihn auch in der Erforschung der literarischen Sprachdenkmäler des Niederländischen. Ihre Beziehung hatte sich

Unterscheidungszeichen vor: …“ (sämtliche Hervorhebungen im Original).

[11] Hoffmann von Fallersleben, A. H.: *Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen. I–VI.* Hannover 1868–1870, II, 7.

[12] Poettgens, E.: *Hoffmann von Fallersleben und die Lande niederländischer Zunge. Briefwechsel, Beziehungsgeflechte, Bildlichkeit I.* Münster / New York 2014, 466.

[13] Behrend, F.: *Germanistenbriefe von und an Hoffmann von Fallersleben* (= Mitteilungen aus der Litteraturgeschichte in Berlin, Neue Folge 14). Berlin 1917, 65. Zitat aus dem bei Behrend veröffentlichten Brief an Jakob Grimm: „Zu dem Hoffmann habe ich eine Art von Zuneigung, weil er zuweilen artige Lieder macht“ (1826). 1841 schrieb Hoffmann von Fallersleben das Gedicht mit dem Titel *Das Lied der Deutschen*, den Text der heute offiziellen deutschen Nationalhymne (in Haydns Vertonung).

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

allerdings mit der Zeit – dank von Fallerslebens rohen und groben Äußerungen im wissenschaftlichen Bereich – bis in die 1840er Jahre verschlechtert.[14] Aus Lachmanns Brief an v. Fallersleben vom 17. November 1825 zeichnet sich auch der persönliche Hintergrund der gegen v. d. Hagen verfassten Rezension mehr oder weniger ab: Seiner Aufregung freien Lauf lassend wollte von Fallersleben eigentlich Lachmann willfahren, wobei der dadurch ungebeten Begünstigte von dem Ton, den später auch er selbst tüchtig abbekommen sollte, verblüfft war.[15]

Das nächste Kapitel der Forschung ist mit dem Namen von Karl Ludwig Struve (1785–1838), dem Direktor des Staatlichen Gymnasiums zu Königsberg, verbunden, der in den Heften 3 und 4 des Jahrgangs 1827 der *Kritischen Bibliothek*, in der auch die frühere schonungslose Kritik erschienen war, eine Rezension über die neue Tzetzes-Edition mit Ausführungen zum *Versus politicus* veröffentlichte. Obwohl er ursprünglich vorhatte, auch die prosodischen Besonderheiten des *Alten Ritter* zu analysieren, erhielt er die Ausgabe vom Buchhändler zu spät (am 2. Juni 1827), publizierte deshalb die fragliche Analyse als Nachtrag im fünften, am 5. Juni erschienenen Heft und gab ein Jahr später die komplette metrische Analyse in einem Sonderdruck heraus.[16] Er hielt die Feststellungen des ersten Rezensenten v. Fallersleben für stichhaltig, ja sogar – bei all deren Härte – für ausgesprochen mild. Der Rezensent, so Struve, habe sich in einer einzigen metrischen Frage sowie in Bezug auf den im *Versus politicus* erlaubten Hiat geirrt. Dementsprechend analysiert und gruppiert Struve die prosodisch fehlerhaften Verse des Gedichts und erschließt dabei insgesamt 33 metrische Fehler – sechs davon stellen simple Akzentfehler dar, 21 sind als Fehler des Herausgebers zu erklären und nur an den somit insgesamt sechs

[14] Behrend (Anm. 13) 66.

[15] Behrend (Anm. 13) 37 (Brief Nr. 5): „Ihr vorgestern bei mir angelangter Brief vom 12 hat mich in der That in Verlegenheit gesetzt: nicht als ob ich nicht gern thun wollte, was sie von mir verlangen: ich wüsste doch auch nicht, dass ich mich sonst Ihren Wünschen widersetzt hätte: aber weil Sie mich auf eine Art anfahren, der ich nicht zu begegnen weiß. Ich habe dies Anfahren um meist unbedeutende Dinge schon an Ihren Recensionen nicht angenehm gefunden. Wie ich dazu käme, so behandelt zu werden, dass ich erschrak und meinte, ich müsste Sie gereizt oder gekränkt haben, wusste ich mich nicht zu erklären."

[16] Struve, K. L.: Über die politischen Verse. Kritische Bibliothek 9 (1827), Heft 3, 241ff.; Heft 4, 370ff. Ders.: V. d. Hagens Ausgabe eines mittelgriechischen Gedichtes. Nachtrag zu der Abhandlung über die politischen Verse der Mittelgriechen in Heft 3 u. 4 der Kr. Bibl. Kritische Bibliothek 9 (1827), Heft 5, 551ff. Als Sonderdruck: Ders.: *Über den politischen Vers der Mittelgriechen. Verbunden mit einer Recension des Tzetzes der neuesten Ausgabe von Tzetzes' Chiliaden.* Hildesheim 1828, 132ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

verbleibenden Stellen liegen Fehler vor, die auf eine problematische Lesart der Handschrift schließen lassen.

Struve wollte jedoch nicht nur offene Fragen in der Metrik des Textes klären. Als Erster konnte er zugleich auch nachweisen, dass das griechische Gedicht aus dem breiten französischsprachigen Strom der bretonischen Literatur des 13. Jahrhunderts geschöpft hatte, und war bestrebt, aufgrund der ihm verfügbaren Editionen recht unterschiedlicher Qualität auch die Quelle des Gedichts zumindest annähernd zu orten. Als Direktor des Gymnasiums der Königsberger Altstadt – dreizehn Jahre nach seiner ersten Vorlesung über den griechischen Roman – stellte er seiner Hörerschaft am 18. Januar 1833 die mittelgriechische Roman- und Novellenliteratur vor. Das Werk erschien 1834 in zwei Teilen.[17] Am Schluss des ersten Teils seines umfassenden literaturgeschichtlichen Vortrags geht er auf den *Alter Ritter* ein, stellt dessen Verwandtschaft mit dem altfranzösischen Roman *Guiron le curtois* fest und bietet schließlich – zur Ergötzung der Zuhörerschaft und der späteren Leser – auch eine Übertragung der letzten 106 Gedichtzeilen in deutschsprachigen Versen.[18] Außerhalb des deutschsprachigen Raums waren während dieser Zeit indes keine neuen Forschungsergebnisse entstanden; es erschienen lediglich zwei, beinahe buchstabengetreue Nachdrucke von v. d. Hagens 1824er Textedition.[19]

Den nächsten Meilenstein in der Forschung bedeutete Adolf Ellissens Anthologie der europäischen Dichtung (inkl. einer Ergänzung).[20] Ellissen fasste die frühere Fachliteratur zum *Alten Ritter* – darunter auch dessen damals noch schwer zu entwirrende französische Vorgeschichte – zusammen und erstellte eine neue, kritische Textedition. Obwohl er in den als Apparat fungierenden Anmerkungen auch die Lesarten der Handschrift anführt, werden diese von

[17] Struve, K. L.: Über die Romanen- und Novellen-Literatur der Mittelgriechen. In: Historische und literärische Abhandlungen der königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg III (1834).

[18] Struve (Anm. 17) 72ff.

[19] Visscher, L. G.: *Ferguut*. Utrecht 1836, 197ff. und Michel, F.: Tristan, *recueil de ce qui reste des poëmes relatifs à ses aventures, composés en françois en anglo-normand et en grec dans les XII et XIII siècles*. London / Paris 1835, II, 269ff. (Anhang).

[20] Ellissen, A.: *Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie. In drei Bänden mit einer Völker und Sprachenkarte Europa's*. Leipzig 1846; Ders.: *Nachtrag zum ersten Theil des Versuchs einer Polyglotte der europäischen Poesie. Ὁ πρέσβυς ἱππότης. Ein griechisches Gedicht aus dem Sagenkreise der Tafelrunde. In Original und Übersetzung, mit einleitenden und kritischen Bemerkungen; nebst einer Übersicht andrer griechischer Dichtungen des Mittelalters und spätrer Zeit*. Leipzig 1846.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ihm selbst nicht kollationiert – d. h. nicht auf der Grundlage von Autopsie mitgeteilt –, sondern aus v. d. Hagens Edition erschlossen und übernommen. Dies ist der einzige Mangel seiner sonst mustergültigen – neben Schneiders und Struves Korrekturen als erste Textausgabe auch Testimonien enthaltenden – Edition, die gerade infolge dieses Defizits zu keiner maßgebenden Ausgabe werden konnte. Unter den literarischen Parallelen verwies Ellissen in erster Linie auf die Anklänge an Homer, wobei er auch die überlieferten mittelgriechischen *Ilias*-Übersetzungen berücksichtigte. Seine Testimoniensammlung konnte auch von der späteren Forschung in nur geringem Maße erweitert werden. Auch die neueste Fachliteratur zur Wanderung und interkulturellen Rezeption von literarischen Motiven wiederholt – explizit oder implizit – die zuerst von Ellissen erschlossenen und systematisierten Reminiszenzen. Ellissen hatte zwar die ersten Schritte zur Registrierung der inhaltlichen Unterschiede des französischen „Originals" und des griechischen Textes getan, dabei aber nicht versucht, bezüglich der Entstehung und Deutung des Gedichts weitgehende Schlüsse zu ziehen. Obwohl Ellissens Edition v. d. Hagens Arbeit qualitativ um ein Vielfaches übertraf, erkannte er die Leistung seines Vorgängers höflich an und trat den Übertreibungen von dessen Rezensenten entgegen – in der Meinung, der Entdecker des Textes habe doch Besseres verdient („*Verdienst um das Gedicht*").[21]

Andererseits kann festgestellt werden, dass auch Ellissen „Besseres verdient hätte" – vor allem, nachdem er sich für v. d. Hagen eingesetzt hatte. Am 8. November 1847, ein Jahr nach dem Erscheinen von Ellissens umfassender und umsichtiger Analyse, hielt der *Editor princeps* nämlich einen Vortrag an der Berliner Akademie der Wissenschaften, dessen schriftliche Fassung er drei Jahre später veröffentlichte.[22] V. d. Hagen gibt darin zu, bei der Vorbereitung der Ausgabe vor dreißig Jahren die Zusammenhänge der französischen Vorbilder noch nicht erkannt, dieses Defizit mittlerweile allerdings beglichen zu haben: Weder Michel, noch Visscher, noch Ellissen hätten all dies behandelt, sondern lediglich aus seiner, d. h. v. d. Hagens Ausgabe abgeschrieben („*Abschrift*" und „*Nachdruck*"). Daher sei eine neue Edition notwendig geworden – so v. d. Hagen –, zu der er einen Beitrag zu leisten beabsichtige. Er behauptet weiter, die Handschriften der bretonischen Erzählungen in den Großstädten Europas persönlich eingesehen und dabei eigene neue Erkenntnisse gewonnen zu haben. In Wirklichkeit führt er dem Leser eine weit verzweigte, schwer

[21] Ellissen (Anm. 20 [Nachtrag]) 4.

[22] von der Hagen, Fr. H.: Über ein mittelgriechisches Gedicht von Artus und den Rittern der Tafelrunde. Abhandlungen der Berliner Akademie. Phil.-hist. Kl. 1850, 243ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nachvollziehbare und weitschweifige Zusammenstellung von literarischen Denkmälern vor, die kaum über die Ergebnisse der früheren Forschung hinausgeht, und stellt zum Schluss – unter Verschweigung der Namen der früheren Rezensenten – nunmehr exakt auch die Versform vor.

In seiner Einleitung zur neuen Textedition der mittel- und neugriechischen Literaturdenkmäler fügt Ellissen 1862 den Editionsdaten des im Haupttext erwähnten *Alten Ritter* eine längere Anmerkung hinzu. Er stellt seine eigene 1846er Ausgabe vor und teilt diesbezüglich mit, dass diese in Johann Gottfried Jakob Hermanns an den Verleger adressiertem Brief vor allem wegen deren – im Verhältnis zu v. d. Hagens Ausgabe – auf dem Gebiet der Textkritik erreichter Ergebnisse freudig begrüßt wurde. Ellissen konstatiert und betont hierbei, dass der erste ausführliche Vergleich des griechischen Gedichts mit dessen altfranzösischen Vorläufern nebst metrischer Analyse von ihm selbst stammt; all dies habe v. d. Hagen jedoch nicht davon abhalten können, in seinem an der Preußischen Akademie gehaltenen Vortrag sowie in dessen schriftlicher Fassung Ellissens Arbeit als einen „mit »neuen Fehlern vermehrten […] Nachdruck«" zu bezeichnen, dessen Herausgeber (d. i. Ellissen) über die Beziehung des *Alten Ritter* zu dessen altfranzösischen Vorbildern – ähnlich dem Franzosen Michel und dem Niederländer Visscher – schier nichts festgestellt habe.[23]

Ein halbes Jahrhundert nach Erscheinen der ersten Ausgabe brachte Ellissen v. d. Hagens empörendes Vorgehen erneut zur Sprache und riss die durch das alte Leid versetzte Wunde auf: In seiner in Wagners Londoner Anthologie zur

[23] Ellissen, A.: *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur. Fünfter Theil. Anecdota Graecobarbara II. Belthandros und Chrysantza. Griechisch und deutsch, mit Einleitung und Bemerkungen*. Leipzig 1862, Einleitung, S. 5 (Anm. 4). Der Inhalt des mit ätzender Ironie formulierten Satzes ist heute – wegen der mittlerweile verschwommenen Hintergrundereignisse – insgesamt nicht nachvollziehbar; allerdings steht soviel fest, dass Ellissen der Meinung war, v. d. Hagen des Diebstahls eindeutig überführt zu haben: „Der verewigte Berliner Professor und Akademiker theilte, wie es scheint, wenigstens im vorliegenden Falle, dem unzünftigen Literaten gegenüber, den Grundsatz eines meiner kritischen Freunde, der es sich zur Gewissenssache machte, solche Schriften, über die er öffentlich sein Gutachten abgeben wollte, nicht anzusehen, um sich die Unbefangenheit des Urteils zu wahren. Der Beleg dafür [d. h. in diesem Fall, also bei v. d. Hagen] ist so schlagend, daß die Sache auch durch den allerdings eigenthümlichen, hiernach aber als rein zufällig anzusehenden Umstand nicht zweifelhaft werden kann, daß v. d. Hagen es nicht verschmäht hat, die frappante Ähnlichkeit der Jugenderinnerungen des alten Ritters mit denen Nestor's beim Homer, die nebst andern Homerischen Parallelstellen in der für ihn nicht vorhandenen Einleitung und den Anmerkungen der so vornehm abgefertigten [d. h. verunglimpften] Leipziger Ausgabe des Gedichts hervorgehoben war, nachträglich auch seinerseits zu entdecken [lies: „entdecken"] und anzuführen." (a. a. O., S. 255 – sämtliche Hervorhebungen im Original).

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

mittelgriechischen Literatur verfassten Rezension betonte er – seine eigenen Verdienste durch Sperrungen im Text herausstreichend – wieder einmal nachdrücklich seine Überzeugung, dass v. d. Hagen vor dem Berliner Vortrag seine (d. h. Ellissens) Arbeit eingesehen, daraus ohne Quellenangaben geschöpft und schließlich Ellissens Arbeit als inhaltsleeren Nachdruck abgestempelt habe.[24]

Ellissens Leistung bedeutet den Gipfel in der Erforschung des Alten Ritter durch deutsche Philologen; eine Zusammenfassung hierzu – mit sachlicher Akribie (und unter Anerkennung Ellissens) – bietet Karl Krumbacher.[25]

Rund hundert Jahre nach Ellissens letzter Äußerung zum Thema wird das Gedicht von Beck – neben der Referierung der neuesten Fachliteratur – als „ein unbeholfener Versuch, […] ein Stück aus der Artus-Sage griechisch wiederzugeben" charakterisiert.[26]

Die französische Philologie: zweite Hälfte des 19. und erste Hälfte des 20. Jahrhunderts

Obwohl mit der Erschließung und Veröffentlichung der mit den bretonischen Erzählungen zusammenhängenden französischen Literaturdenkmäler von den französischen Forschern bereits in den 1830er Jahren begonnen worden war,[27] wurde die Untersuchung des Alten Ritter und seiner französischsprachigen Vorläufer – offensichtlich durch Ellissens Ergebnisse angeregt – erst 45 Jahre nach Erscheinen von Gidels Editio princeps in Angriff genommen.[28] Viel über die anfänglich skeptische und distanzierte Einstellung der französischen Forschung verrät die erste Notiz des Verfassers zu modernen griechischen Studien zum Gedicht, in der er notiert, dass Brunet de Presle v. d. Hagens Mitteilungen mit Verdacht begegnet war und sich deshalb bei De Rossi aus der Vatikanischen Bibliothek nach deren Zuverlässigkeit bezüglich der Authentizität des Gedichts erkundigte.[29]

---

[24] Ellissens Rezension zu Wilhelm Wagner: Medieval Greek Texts: being a Collection of the Earliest Compositions in Vulgar Greek, Prior to the Year 1500. London 1870. In: Göttingische gelehrte Anzeigen 39 (27. September 1871) 1521ff., bes. 1533ff.

[25] Krumbacher, K.: *Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches*. München 1891, 866f.

[26] Beck, H.-G.: *Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur*. München 1971, 138.

[27] Paris, P.: *Les Manuscrits François de la Bibliothèque du Roi II*. Paris 1838, 345ff.

[28] Gidel, Ch. A.: Études *sur la littérature grecque moderne : Imitations en grec de nos romans de chevalerie depuis le XIIe siècle*. Paris 1866, 75ff.

[29] Gidel (Anm. 28) 75, Anm. 1.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Gidel geht in der ersten Hälfte seines umfassenden Überblicks davon aus (bzw. stellt die Charakteristika des griechischen Gedichts derart vor), dass das Fragment auch als Beweis für größere, romanartige, an Konstantinopel und Zypern anknüpfende Werke gelten könnte. Er betrachtet das Gedicht faktisch als eine simple Übersetzung[30] und meint lediglich bei den homerischen Anklängen und Gleichnissen eine gewisse Originalität feststellen zu können – zumal der Autor das epische Milieu dabei insgesamt in eine ritterliche Umgebung umsetze. Im zweiten Teil seiner Studie führt er dem französischen Publikum den Inhalt des Gedichts in einer übersetzungsmäßig langen Paraphrase vor und schreibt mit einer gewissen, die ganze Arbeit durchdringenden nationalen Färbung über die gegenseitigen Einflüsse griechischer und französischer Literatur. Aufgrund der von ihm untersuchten zwei Handschriften (9661 und 9675) sowie der Teilausgaben des früheren bretonischen Romanzyklus (Vérard und Lenoir) steckt Gidel – der Struve und Ellissen nicht erwähnt – die französische Quelle des griechischen Gedichts, d. h. im Wesentlichen das Werk des Rusticiaus, ab, und führt erneut eine lange, extrem detaillierte Paraphrase vor.[31] In der abschließenden Analyse schildert er die Tugenden des französischen „Originals" gegenüber dem griechischen Werk und hebt diejenigen „Fehler" hervor, die der Autor bei der Darstellung der ritterlichen Bräuche begangen haben soll. In Wirklichkeit macht Gidel – die Kürze des Gedichts mehrmals tadelnd – auf eben die markanten Elemente (z. B. die Verehrung des Königs durch den alten Ritter etc.) aufmerksam, die in der späteren Forschung als die Merkmale für die unverfälscht authentische Betrachtungsweise des griechischen Autors erscheinen sollen. Gegenüber den die Franken häufig kritisierenden byzantinischen Historiographen stellt er triumphierend und mit pathetischer Voreingenommenheit fest: der Geist der französischen Literatur habe nun auch Griechenland erobert,[32] aber im Vergleich zu den Ergebnissen der deutschen Philologen enthält der Überblick keine weiteren Neuigkeiten.

Im Gegensatz zu Gidels patriotisch–populärwissenschaftlicher Arbeit brachte die 1890 publizierte monumentale und wissenschaftlich höchst

[30] Gidel (Anm. 28) 76: „qui curat verbum reddere verbo".

[31] Statt des verschollenen Titels schlägt nach Brunet de Presle auch Gidel ([Anm. 28] 100, Anm. 1) Ὁ Πρεσβύτης Ἱππότης (sic) als Titel des Gedichts vor.

[32] Gidel (Anm. 28) 103: „Rusticien de Pise devenait un autre Homère dans la partie du chantre d'Ulysse. Il ne s'agissait plus de répéter avec Horace : Graecia capta ferum victorem cepit ; c'était tout le contraire. Maîtres du trône de Constantinople les latins ajoutaient à cette conquête des esprits."

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

anspruchsvolle Analyse mit der Vorstellung und einem Vergleich von Rusticiaus und seiner Quellen ihrem Verfasser, dem jungen norwegischen Forscher Eilert Löseth über ein 1889 verliehenes Diplom der École Pratique des Hautes Études hinaus auch die Anerkennung der wissenschaftlichen Welt.[33] Aufgrund seiner weit verzweigten Erforschung von Handschriften hatte der Verfasser darin die analysierten Texte (unter ihnen auch die Branor le Brun-Episode des Rusticiaus) in Form von auch um Erläuterungen ergänzten Paraphrasen veröffentlicht und – ein Jahrhundert vor den kritischen Editionen – auch Rusticiaus' Beziehung zu seinen Quellen maßgebend klären können. Für die aus dem 13. Jahrhundert stammenden und mit Rusticiaus' Sammlung zusammenhängenden bretonischen Erzählungen wurde später von Lathuillère eine maßgebliche kritische Analyse erstellt, die als Vorläufer der kritischen Edition von 2015 gilt.[34]

Die Erforschung des *Alten Ritter* in der französischen Philologie gipfelt jedoch zweifelsohne im 1938 erschienenen Werk von Pierre Breillat,[35] dem durch die Kollationierung der Originalhandschrift unter Berücksichtigung der früheren Ausgaben eine maßgebende kritische Textedition gelang. In der Einleitung seiner Textausgabe bietet er hierzu auch eine umfassende Analyse. Aufgrund des minutiösen Vergleichs des identifizierten Vorbildes (Rusticiaus' Text) mit einzelnen Elementen der bretonischen Erzählungen des 13. Jahrhunderts nimmt er an, dass der griechische Autor sein Werk nach früheren Lektüreerlebnissen (unter zeitweiligem „Gedächtnisausfall" und die dadurch bedingten, häufigen Vereinfachungen) erschaffen haben könnte.

In methodologischer Hinsicht war Breillat der erste, der es anstrebte, die Ursachen der Abweichungen zu erschließen und aus diesen auf den griechischen Dichter und die Entstehungsumstände des Gedichts zu schließen; in mehreren Fällen nuanciert er auch frühere Feststellungen über die griechischen literarischen Anklänge. Neben der auf eigener Untersuchung fußenden Beschreibung der Charakteristika der Handschrift bezieht er in die Untersuchung auch einige, mit dem bretonischen Sagenkreis zusammenhängende Testimonien in seine Analyse mit ein. Aufgrund der unmittelbaren sprachlichen und paläographischen Merkmale sowie der

[33] Löseth, E: *Le roman en prose de Tristan, le roman de Palamède et la compilation de Rusticien de Pise*. Paris 1890, bes. 423ff.

[34] Lathuillère, R.: *Guiron le Courtois : étude de la tradition manuscrite et analyse critique*. Genua 1966.

[35] Breillat, P.: La *Table Ronde* en Orient. Le poème grec du vieux chevalier. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 55 (1938) 308ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

mittelbaren historischen Testimonien formuliert er die Hypothese, dass das Werk auf Zypern entstanden sein könnte, wobei ein genaueres Entstehungsdatum innerhalb des Zeitraums 1298–1425 kaum festzusetzen sei. Obwohl Breillats Annahme von der späteren Forschung (v. a. der deutschen Philologie, so z. B. von Beck) für nicht bestätigt befunden wurde, dient seine Ansicht – wie auch der Text seiner Edition – bis heute als maßgebender Anhaltspunkt.

Zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts – Die Ergebnisse der italienischen Philologie

Die auf den *Alten Ritter* abzielenden Forschungsarbeiten der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts sind eindeutig durch die Ergebnisse italienischer Philologen markiert. 1950 ist eine diesbezügliche Studie von Filippo Maria Pontani erschienen, der darin nach einer präzisen Beschreibung der Handschrift sowie aufgrund von Ellissens und v. d. Hagens Textausgaben – ohne allerdings Breillats Ergebnisse zu kennen (!) – insgesamt 57 Zeilen des Textes mit wertvollen (und z. T. mit Breillats Feststellungen übereinstimmenden) kritischen Anmerkungen und Lösungsvorschlägen versieht.[36] Im letzten Abschnitt seiner Studie führt er schließlich – die spätere Richtung der italienischen Forschung absteckend – über eine Präzisierung der homerischen Anklänge hinaus auch eine statistische Analyse durch, in der er auf den sich wiederholenden, formelhaften Charakter des Gedichts, auf die Variierung von Synonymen und die Struktur besonders der vier Hauptgleichnisse eingeht. Als einer der ersten betont Pontani dabei, dass das Gedicht als eine grundsätzlich souveräne dichterische Leistung betrachtet werden sollte.

Antonio Garzya fordert in seinem Überblick über Quellen und Vorbilder des Gedichts kritische Editionen, die eine genaue Analyse des *Alten Ritter* seiner Ansicht nach erst ermöglichen würden.[37] Garzya hebt einige Abweichungen hervor, macht auf die bewusste psychologische Charakterisierung der einzelnen Helden aufmerksam und vertritt die Auffassung, dass das Gedicht keine simple Übersetzung darstellt: Die homerischen Reminiszenzen unter den literarischen Anklängen infolge der Popularität Homers in Byzanz seien demnach fast selbstverständlich. Gleichzeitig verweist der Verfasser auch darauf, dass andere antike und zeitgenössische literarische Beispiele ebenfalls

[36] Pontani, Ph. M.: Note al ΠΡΕΣΒΥΣ ΙΠΠΟΤΗΣ. Aevum 24/3 (1950) 236ff.

[37] Garzya, A.: 'Matière de Bretagne' a Bisanzio. In: Ders.: *Il Mandarino e il Quotidiano: Saggi sulla Letteratura Tardoantica e Bizantina*. Napoli 1983, 263ff. (= Letterature comparate: problemi e metodo. Studi in onore di Ettore Paratore III). Bologna 1981. 1029ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

entschlüsselt werden können. Garzya betont die abweichende Perspektive und die eigenständigen dichterischen Lösungen des griechischen Autors und gilt dadurch als der erste Forscher, der im Urheber des Werkes nicht den kunstlosen Übersetzer, sondern den Schöpfer zu entdecken meint.

In Garzyas Nachfolge fasst Francesca Rizzo Nervo ihre Forschungsergebnisse nach zwei umfassenden Studien in einer 2000 erschienenen Kurzmonographie zusammen.[38] Bereits in Rizzo Nervos erster Studie (1985) wird das französische „Original" mit dem griechischen Text verglichen und die Autorin kommt zu dem Schluss, dass das Gedicht als eine politische Allegorie betrachtet werden soll, die die durch den alten Ritter vetretene „alte Ordnung" von Byzanz der – durch Artus' Hof dargestellten – neuen feudalen Welt gegenüberstellt. Aufgrund des Textes von Cignis Rustichello-Ausgabe von 1994 war Rizzo Nervo in der Lage, das französische Vorbild mit dem griechischen Gedicht genau zu vergleichen und eine umfassende (auf die Erzählstruktur gerichtete) literarische und historisch–soziologische Untersuchung des Werkes durchzuführen (1996).[39] In der Kurzmonographie (2000) werden diese Ergebnisse ergänzt und in übersichtlich strukturierter Form zugänglich gemacht. Aus dem wiederholten, katalogartigen Vergleich des Inhalts des französischen und des griechischen Werkes zeichnet sich das dichterische Ich des Vertreters der unter fränkischer Herrschaft stehenden griechischen Aristokratie ab, der sein Publikum im Sinne der moralischen Tugenden einer untergegangenen Welt ermahnt, indem er die zweisprachige fränkische Herrscherschicht in einem romanischen lateinischen Königreich anzusprechen sucht (Rizzo Nervo hält die Herleitung des Gedichts aus Zypern zwar für eine sinnvolle, jedoch nicht für die einzige Möglichkeit der Herkunftsbestimmung). Zur Unterstützung ihrer Ergebnisse bringt die Autorin neben Rusticiaus' vollständigem französischen Text auch dessen italienische Übersetzung nach Cigni. Durch ihre Untersuchungsmethode konnte Rizzo Nervo nach der Erschöpfung von sprachlich–philologischen Anhaltspunkten und sonstigen Testimonien (literarischen Anklängen und historischen Daten) als erste neue Perspektiven eröffnen. Neben den Analysen, die uns der Entstehung und dem Verständnis

[38] Rizzo Nervo, Fr.: Il 'mondo dei padri' nella metafora del Vecchio Cavaliere. Studi di filologia bizantina III (= Quaderni del Siculorum Gymnasium 15) (1985) 115ff.; Dies.: Nuove linee interpretative per il «Vecchio Cavaliere». In: Conca, F. (Hrsg.): *Byzantina Mediolanensia, Atti del V Congresso Nazionale di Studi Bizantini, Milano 19–22 ottobre 1994.* Rubbettino Editore, Soveria Mannelli (Catanzaro) 1996, 375ff.; Dies.: *Il vecchio cavaliere*. Rubbettino Editore, Soveria Mannelli (Catanzaro) 2000.

[39] Cigni, F.: *Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa*. Pisa 1994.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

des Gedichts näher bringen, hat sie durch ihre (mit nüchterner Zurückhaltung gepflegte) Ausgabe nicht nur eine maßgebliche kritische Edition erstellt, sondern bietet einen bis heute maßgeblichen Überblick über die aus ihren eigenen Forschungen abgeleiteten kodikologischen, paläographischen und literaturgeschichtlichen Teilfragen bezüglich des Werkes. Bis zur Entdeckung neuerer Daten werden Rizzo Nervos Ergebnisse höchstens wiederholt und nuanciert, jedoch kaum überboten werden können.

Das 21. Jahrhundert bis heute – Zur angelsächsischen Literaturanalyse

Von ungebrochenem Interesse sowie vom Weiterleben der italienischen Schule der Forschung zeugt eine Studie von Rizzo Nervos ehemaliger Doktorandin Giovanna Carbonaro, die zur Analyse des Gedichts Bachtins literaturtheoretische Methode anwendet[40] und die bereits bekannten Phänomene durch den Chronotopie-Aspekt in ein neues Licht rückt.

Über die sachverständigen Zusammenfassungen, Verweise und Anregungen zur weiteren Forschung von Bruce, Beaton und Jeffreys hinaus hat sich die frühere englischsprachige Literatur in Martins Übersetzung eigentlich erschöpft.[41] Als erste bedeutendere englischsprachige Studie gilt die Analyse von Marina Scordilis Brownlee (mit einer neueren englischen Übersetzung von Fotini Skordili im Anhang).[42] Die Verfasserin behandelt darin die einzelnen Werke der bretonischen Romanreihe inklusive der Sammlung des Rusticiaus im

[40] Carbonaro, G.: Il cronòtopo del Vecchio Cavaliere (Ιππότης ὁ πρεσβύτης). In: Lalomia, G./Pioletti, A./Punzi, A./Rizzo Nervo, Fr. (Hrsg.): *Forme del tempo e del cronòtopo nelle letterature romanze e orientali. X Convegno Società Italiana di Filologia Romanza. VIII Colloquio Internazionale Medioevo romanzo e orientale (Roma, 25–29 settembre 2012)* (=Medioevo romanzo e orientale. Colloqui 12). Rubettino Editore, Soveria Mannelli (Catanzaro) 2014, 363ff.

[41] Douglas Bruce, J.: *The Evolution of Arthurian Romance from the Beginnings down to the Year 1300*. Johns Hopkins Press, Baltimore/Göttingen 1928². II. 28; Jeffreys, E.: The popular Byzantine verse romances of chivalry. Work since 1971. In: Μαντατοφόρος 14 (1979) 20ff. Auf die Forschungsergebnisse von Elisabeth Jeffreys zur mittelgriechischen Literatur und zur mündlichen Überlieferung, die zur Deutung des *Alten Ritter* (mittelbar) ebenfalls in Beziehung gesetzt werden könnten, soll hier nicht eingegangen werden. Beaton, R.: *The Medieval Greek Romance*. London/New York 1996², 142ff. bzw. R. H. Martin (s. *The Tristan Legend: Texts from Northern and Eastern Europe in Modern English Translation*. Ed. J. Hill. Leeds 1977), 41ff.

[42] Scordilis Brownlee, M.: The Politics of an Arthurian Prequel: Rustichello, Palamedes, and Byzantium. In: Hidalgo, J. M. (Hrsg.): *"La Pluma Es Lengua del Alma": Ensayos en Honor de E. Michael Gerli*. Newark DE 2011, 53ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Hinblick auf die literarische Figur des Palamedes. Im Verhältnis zur früheren Fachliteratur enthalten ihre Feststellungen zum *Alten Ritter* allerdings keine Neuigkeiten (um von dem Umstand ganz zu schweigen, dass auch die englische Übersetzung des griechischen Textes an mehreren Stellen fehlerhaft zu sein scheint, was zu gelegentlich ebenfalls unbegründeten Interpretationen führt).

Goldwyn sieht im Werk ein fesselnd interessantes Beispiel für die mittelalterliche *Interpretatio graeca* und weist dabei aufgrund einer Parallelanalyse des *Alten Ritter* und des hebräischsprachigen *König Artus* nach, wie die Geschichte dabei der griechisch–homerischen und der hebräisch–biblischen Phraseologie und Mentalität angepasst wird. Er betrachtet die zyprische Entstehung, ja sogar Ciggaars Hypothesen, als Ausgangspunkt[43] und gibt einen Überblick vor allem über das literarische Instrumentarium für die Übertragung des ritterlichen Milieus: inhaltliche Allusionen aus der *Ilias*, homerischer Stil hauptsächlich in der Verwendung von Gleichnissen, narratologische Lösungen, Attribute und insbesondere die Beschreibung von Zweikämpfen. Letztere sind von besonderer Bedeutung, zumal die ritterlichen Kampfideale (Nahkampf) sich grundsätzlich vom homerischen Kampfstil (Speerwerfen) unterscheiden. Goldwyn macht auch darauf aufmerksam, dass der Verfasser das Genre des Gedichtes bewusst absteckt und sich von der Komödie entfernend ein Heldengedicht zu schaffen beabsichtigt.

Im Verhältnis zur früheren Forschung enthält die Studie keine neuen philologischen Ergebnisse bezüglich des griechischen Textes und der Beispiele; ohne Berücksichtigung der gesamten deutschsprachigen Fachliteratur stützt sich die Autorin bei der Aufzählung der homerischen Anklänge auf Gidels Arbeit, bringt andererseits aber auch eine neue englische Übersetzung des Textes.[44]

Als Teil des großen englischen Projektes zu literarischen Aktivitäten in Europa zwischen 1348–1418 in historisch–georaphischem Zusammenhang überblicken soll, werden die geschichtlichen und literaturgeschichtlichen Daten zu den Städten Athen, Thebai und Mystras sowie der Region Morea von Scordilis Brownlee und Kevin Brownlee dargestellt. Im Zusammenhang der peloponnesischen Literatur unter besonderer Berücksichtigung der Romane folgen die Autoren der Zusammenfassung resp. dem einschlägigen Kapitel von

[43] Ciggaar, K.: Manuscripts as intermediaries: the Crusader States and literary cross-fertilization. In: Ciggaar, K. – Teule, H. G. B. (Hrsg.): *East and West in the Crusader States. Context – Contacts – Confrontations III. Acta of the congress held at Hernen Castle in September 2000* (= *Orientalia Lovaniensia Analecta* 125). Leuven 2003, 131ff. besonders 148–150.

[44] Goldwyn, A. J.: Arthur in the East: Cross-Cultural Translations of Arthurian Romances in Greek and Hebrew, Including a New Translation of *Ὁ Πρέσβυς Ἱππότης* [The Old Knight]. In: Journal of Literary Artifact in Theory, Culture and History 5 (2012), 75ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Beatons Werk. Da der *Alte Ritter* in Beatons Klassifizierung – in erster Linie nach seinem Thema und Inhalt – unter den „westlichen Romanadaptationen" eingestuft wird und diese Romane zu der Werkgruppe gehören, die zur Peloponnes Bezüge aufweisen, stufen sie das Gedicht *Der alte Ritter* in der Literaturenzyklopädie unter der peloponnesischen Literatur ein, wobei sie sich im Einklang mit Breillat auf dessen zyprische Herkunft beziehen.[45]

Die neueste, etwa 60 Seiten umfassende Studie stammt von Thomas H. Crofts,[46] der zu seiner Untersuchung auch das Original der Handschrift einsah, dabei jedoch zugegebenermaßen nicht die kritische Edition von Rizzo Nervo übertreffen wollte, sondern „the present one provides the first anglophone edition, with critical apparatus" – die „en face"-Untersuchung des griechischen Textes und seiner neuen – durch den Verfasser und Dimitra Fimi angefertigten – englischen Übersetzung könne nämlich für noch mehr Anhänger des *Alten Ritter* sorgen.

Crofts wichtigste Feststellungen und Hypothesen zur früheren – vor allem englischen und italienischen – Fachliteratur in den umfangreichen einleitenden Kapiteln der Studie lassen sich kurz wie folgt zusammenfassen: der Codex mit der Signatur Vat. Gr. 1822 stelle Crofts zufolge ursprünglich eine Komposition dar, die irgendwo in Norditalien für den Schulgebrauch zusammengestellt worden sei. Der ursprüngliche „Redakteur" der Sammlung (?) könnte der mit seiner grammatischen Abhandlung im Band ebenfalls mit auftauchende Andronikos Kontoblakas gewesen sein, der das Gedicht *Der alte Ritter* möglicherweise aus Bessarions Bibliothek bezogen hatte; das Gedicht selbst könnte dann als Beispiel für das *transferre ad sententiam* von einem zeitgenössischen Kopisten zyprischer Herkunft für dieses Übungslehrwerk vorbereitet worden sein.

Die Annahme, der bezüglich der Person des Kopisten Rizzo Nervos vorsichtige Hypothese zugrunde liegt, sei zwar spektakulär, jedoch leider nicht beweisbar. Was die Frage nach dem Entstehungsort des Gedichts anbelangt, behauptet Crofts, dass nicht einmal Breillats und Rizzo Nervos Argumente notwendig seien,

[45] Brownlee, K. – Scordilis Brownlee, M.: Athens, Thebes and Mystra. In: Wallace, D. (Hrsg.): *Europe. A Literary History, 1348–1418*. Oxford University Press 2015. Bd. II, Kap. VII/63, bes. 315ff.

[46] Crofts, T. H.: ΙΠΠΟΤΗΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ. The Old Knight. An Edition of the Greek Arthurian Poem of. Vat. Gr. 1822. with a translation by T. H. Crofts and D. Fimi. In: Archibald, E. – Johnson, D. F. (Hrsg.): *Arthurian Literature XXXIII*. D. S. Brewer, Woodbridge (Suffolk) 2016, 158ff. Das Ergebnis der unter Mitwirkung von italienischen Experten, vor allem von Fabrizio Cigni, durchgeführten Forschung wurde bereits 2014 im voraus verkündet (nach Allaire, G. – Psaki, R.: *The Arthur of the Italians: The Arthurian Legend in Medieval Italian Literature and Culture.* Cardiff 2014, 252: „The Old Knight. A New Edition of the Greek Arthurian Poem of MS Vaticanus Graecus 1822, ed. *T. H. Crofts*, trans. *D. Fimi*, forthcoming").

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

um als Herkunftsregion das Zypern des 13./14. Jahrhunderts zu bestimmen. Von seiner obigen Überzeugung ausgehend zählt er die schon bekannten Testimonien auf und hebt unter diesen besonders die Aufführungen im Umfeld des Lusignan-Hofes hervor. Nach Girvaud meint er in dem zyprischen Passionsspiel das *einzige* literarische Denkmal zu finden, das die zyprische Aufführung des Werkes beweisen könne. [47] Man kann mit dem Autor – auch angesichts der Ergebnisse der früheren Fachliteratur – in zweierlei Hinsicht einverstanden sein: Erstens setzt das Gedicht in der Tat ein Publikum voraus, für das die ritterliche Vorbilder idealisierende höfische Kultur fränkisch–griechischer Prägung charakteristisch ist; zweitens dürfte das Werk tatsächlich für eine Aufführung im Patronatskreis (gleich dem byzantinischen *theatron*) bestimmt gewesen sein, der das im Verhältnis zum sprachlichen Niveau der Romane anspruchsvollere, attizisierende Gedicht gebührend zu schätzen vermochte. Dass dieses Milieu – wie dies vom Verfasser als Tatsache betrachtet wird – auch faktisch der zyprische Hof der Lusignans gewesen wäre, lässt sich jedoch nicht belegen. Nach Meinung des Autors – unter Weiterführung von Goldwyns Anregungen – sei die schneidend–satirische Schärfe des Gedichts nicht zu verkennen: „The poet of The Old Knight is a trenchant satirist.“[48] Auch die homerischen Reminiszenzen sollen letztendlich diesen komischen Charakter verstärken.

Diese Deutung kann als die Alternative zu Rizzo Nervos Gesellschaftsallegorie-These betrachtet werden. Im Zusammenhang mit der Geburt des Gedichts und Rustichellos Rolle wird von Crofts implizit eigentlich Ciggaars wildromantische Vorstellung wieder aufgegriffen, nach der Rustichello sein König Edward I. gewidmetes Buch entweder in Zypern oder in Akra vorgelesen und der Dichter die Eingebung zu seinem Werk ebenda bekommen haben könnte.[49] Gemäß der expliziten Absicht des Verfassers richtet sich die die Studie begleitende Textedition nach der Ausgabe von Rizzo Nervo: Der Apparat markiert überwiegend die orthographischen Abweichungen der Handschrift und behält zugleich die vermuteten zyprischen Formen bei – enthält jedoch keine neuen Ergebnisse.

---

[47] Crofts (Anm. 46) 163ff. S. Grivaud, G.: Literature. In: Nicolaou–Konnari, A. – Schabel, Ch. (Hrsg.): *Cyprus: Society and Culture,* 1191–1374. Leiden 2005. 11.

[48] Crofts (Anm. 46) 181.

[49] Crofts (Anm. 46) 177: „That Edward landed in Cyprus and that Rustichello *could* have been in Cyprus, is, as mentioned above, certainly enough to set our imagination working. Could our Cypriot-Greek poet have been involved with this text's transmission from the time of Rustichello's presentation of the *Compilazione* to Edward?“ S. Ciggaar (Anm. 43) 131ff. bes. 148ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Obwohl das Gedicht nach wie vor zu neueren, modernsten Annäherungen anspornt,[50] sind neue Daten und dadurch eine wesentliche Hilfe zum Verständnis des Werkes – neben der nie ganz auszuschließenden Möglichkeit der Entdeckung von weiteren Handschriften – von den sprachlichen und literarischen Untersuchungen zum sich ständig erweiternden Korpus der mittelgriechischen Volkssprache und der byzantinischen Wissenschaftssprache zu erwarten. Der griechische Autor muss über Homer hinaus auch andere, in der Sprache der Wissenschaft verfasste byzantinische Werke gekannt haben. Unsere Kenntnisse über die volkssprachige Literatur (über Motive sowie strukturelle und dichterische Lösungen) können auch die Entstehungsumstände des *Alten Ritter* weiter nuancieren – und uns nicht zuletzt aufgrund von ergänzenden historischen Daten vielleicht auch der fränkisch–griechischen Region seiner Geburt näher bringen.

Zum Schriftträger – die Charakteristika des Codex

Aufgrund der Beschreibung des Scriptors wurde der das Gedicht *Der alte Ritter* (*Poema graecum anonymum*) enthaltende Codex (*Vaticanus Graecus 1822*) in seiner heutigen Form im 17. Jahrhundert zusammengestellt und im 19. Jahrhundert neu gebunden.[51] Uns ist nicht bekannt, wann die Handschrift (der Handschriftteil) bzw. die Folios mit dem Gedicht in den Vatikan gelangt sind.[52]

[50] Siehe https://vimeo.com/45391890. Siehe des Weiteren Elisabeth Ann Florea, *Turning the Tables on Romance: Rustichello da Pisa Invents a New Chivalric Table in his Arthurian Compilation* (PhD Dissertation, The University of Texas at Austin, 2017). Die Verfasserin dieser kürzlich verteidigten Dissertation bietet eine umfassende Analyse von Rustichellos Artus-Zusammenstellung und teilt dabei Cignis Auffassung, nach der die Sammlung von Geschichten über den Alten Ritter Branor le Brun Rustichellos eigenes schriftstellerisches Werk darstellt. Die detaillierte literarische Analyse, die sogar auf eine allegorische Deutung des Werkes eingeht, behandelt auch das Nachleben des Textes und stellt somit – anhand der Zusammenfassung der einschlägigen Fachliteratur auf den Seiten 146–150 – zugleich das griechischsprachige Gedicht vor.

[51] Canart, P.: *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci: codices 1745–1962*: Tom. 1: codicum enarrationes. Città del Vaticano 1970. 217ff.; Ders.: *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices Vaticani Graeci: codices 1745–1962*: Tom. 2: intr., addenda, indices. Città del Vaticano: Bibliotheca Vaticana 1973. XLI; Ders.: *Les Vaticani graeci, 1487–1962: notes et documents pour l'histoire d'un fonds de manuscrits de la Bibliothèque Vaticane* (= Studi e testi 284). Città del Vaticano 1979, 86f., Anm. 26, bzw. 248ff. Vgl. Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 28.

[52] Im Codex finden sich nach Canarts Einordnung insgesamt elf kürzere und längere Exzerpte bzw. Textausschnitte, die sieben größeren Einheiten zugeordnet werden können. Wenn man die unten erörterte, auf ziemlich schwachen Füßen stehende Hypothese von der zyprischen Provenienz des Werkes Anfang des 17. Jahrhunderts außer Acht lässt, gehört der Cod. Vat.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Graec. 1822 eindeutig zu den miscellanea-artigen Handschriften, deren Entstehung auch mit der Ausplünderung Roms im Jahre 1527 zusammenhängen kann. Siehe Canart (Anm. 51, Les Vaticani) 86ff., Anm. 26 und Devreesse, R.: *Le fonds grec de la Bibliothèque Vaticane des origines a Paul V*. Città del Vaticano 1965, 264ff., bes. 266. Siehe außerdem Lilla, S.: *I manoscritti vaticani greci. Lineamenti di una storia del fondo* (= Studi e testi 415). Città del Vaticano 2004, 61ff. (I Vat. Gr. 1808–1962); Janz, T.: *Lo sviluppo dei Vaticani greci tra fondo antico e accessioni seicentesche. In: La Vaticana nel Seicento (1590–1700): una biblioteca di biblioteche, a cura di Claudia Montuschi* (= Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana 3). Città del Vaticano 2014, 503ff., bes. 530. Die (auf den einschlägigen Internetoberflächen der Pinakes und der Vatikaner Bibliothek erörterte) Fachliteratur zu den verschiedenen, im Codex zufällig nebeneinander gebundenen (s. Crofts [Anm. 46] 172ff.) grammatischen, lexikographischen und historischen Exzerpten bietet leider keine substantiellen Anhaltspunkte: Guida, A.: Sui lessici sintattici di Planude e Armenopulo, con edizione della lettera A di Armenopulo. In: Prometheus. Rivista quadrimestrale di studi classici 25 (1999) 1ff. Manfredini, M.: Un testimone ignorato del Περί συντάξεως λόγου di Gregorio di Corinto: il Vind. Phil. Gr. 254. In: Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde. Heft 31 (November 2000) 41ff.; Ders.: Un codice copiato da Isidoro di Kiev: Cremon. 160. Atti dell'Accademia Pontaniana. NS 51 (2002) 247ff.; Monfasani, J.: In Praise of Ognibene and Blame of Guarino: Andronicus Contoblacas's Invective against Niccolò Botano and the Citizens of Brescia. In: Bibliothèque d'humanisme et Renaissance 52/2 (1990) 309ff.; Gallavotti, C.: Nota sulla schedografia di Moscopulo e suoi precedenti fino a Teodoro Prodromo. In: Bollettino dei Classici. Ser. 3. 4 (1983) 3ff.; Michaelides, D.: Palamedes rediens. La fortuna di Palamede nel medioevo ellenico. In: Rivista di studi bizantini e neoellenici. NS 8–9 (1971–'72) 261ff.; Canart, P.: De la catalographie à l'histoire du livre. Vingt ans de recherches sur les manuscrits grecs. In: Byzantion (1980) 563ff.; Villani, E.: L'inedito lessico ambrosiano ANTIXEIP (C 222 inf., ff. 207r–208v): fonti e composizione. In: Aevum 85 (2011) 369ff.; Dies.: *Il lessico ambrosiano inedito ANTIXEIP (C 222 inf., ff. 207r–208v)*. Milano: EDUCatt 2014 (auf S. 13ff. ihre früheren Feststellungen textgetreu wiederholend); Ippolito, P.: Una grammatica greca fortunata: gli 'Erotemata' di Manuele Moscopulo. In: Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti 55 (1980) 1ff. – non vidi; Kotzabassi, S.: Kopieren und Exzerpieren in der Palaiologenzeit. In: Bravo Garcia, A. (Hrsg.): *The Legacy of Bernard de Montfaucon: Three Hundred Years of Studies on Greek Handwriting. Proceedings of the Seventh International Colloquium of Greek Palaeography (Madrid – Salamanca, 15–20 September 2008)*. In: Bibliologia 31 (2010) 473ff., mit einem Überblick über die Typen der Handschriften und Kopien aus der Palaiologos-Zeit. Die Missverständnisse können sogar in die Irre führen; fest steht, dass weder Fol. 139v mit dem gleichen Wasserzeichen und von derselben Schreiberhand wie Folios 201 und 204 mit dem Text des *Alten Ritter* (s. weiter unten), das die grammatische Abhandlung des Manuel Moschopoulos enthält, noch Folio 199v mit dem grammatischen Exzerpt des Manuel Planudes im Besitz (vgl. *possessor*) desjenigen Moschopoulos waren, dessen Name nach Canart (Anm. 51, Tom. 1) 223 auf Fol. 199v vermerkt ist. Gamillscheg, E.: Eine Platonhandschrift des Nikephoros Moscopulos (Vind. Phil. gr. 21). In: *Byzantios. Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag*. Wien 1984, 100 und Anm. 30 bemerkt bezüglich des VI. Teils („Grammatik") des Vat. Gr. 1822 irrtümlich, dass Canart einen Possessorvermerk erwähnt und mitteilt. Canarts besprochene Transkription kann aufgrund von Schreiner, P.: *Texte zur spätbyzantinischen Finanz- und Wirtschaftsgeschichte in Handschriften der Biblioteca Vaticana, Studi e testi – Biblioteca apostolica vaticana 344*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1991, 238 nachvollzogen werden. Die leer gebliebene Fläche von Fol. 199v wurde sekundär für die Zwecke eines (Steuer)Einnahme-Inventars benutzt. Der in der 8. Zeile erwähnte „gemeine Mann" (?) namens Moschopoulos wird

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Das Gedicht ist am Schluss des Codex, auf den Folios 200r–205v, zu lesen. Da Anfang und Ende des Gedichts verloren gegangen sind, stellen die insgesamt 307 Zeilen des Textes in Wirklichkeit ein Fragment dar. Wegen des Umfangs und der Art der Abkürzung der Geschichte ist es aber wahrscheinlich, dass der Text lediglich einen Quaternio (also insgesamt 8 Folios, von denen 6 auf uns gekommen sind) in Anspruch nahm. Beim Neueinbinden kann das untere Bifolio verloren gegangen sein, das auf seinem ersten Blatt die Anfangszeilen, auf dem zweiten die Schlusszeilen enthielt. Darüber hinaus wurden die auf uns gekommenen drei Bifolien sicherlich in umgekehrter Richtung gefaltet, worauf die inkorrekte Reihenfolge der Blätter zurückzuführen ist. Die korrekte Reihenfolge ist ff. 203–205v, 200–202v.[53]

Die Datierung der Papierfolios östlicher Herkunft schwankte zunächst in einer mehrere Jahrhunderte umfassenden Zeitspanne, bis Breillat aufgrund der Wasserzeichen die Feststellung gelang, dass die Folios im zweiten Viertel des 15. Jahrhunderts, d. h. zwischen 1425–1450 entstanden sein müssen.[54] Im mit hellbrauner Tinte geschriebenen Text hob der Schreiber die Anfangszeilen der Verse mit rötlich–brauner Tinte hervor und schloss inhaltliche Einheiten mit dem Zeichen „÷“ ab. Die Seiten erwecken den Eindruck eines Prosatextes und haben 22 fortlaufende Zeilen, in denen die Schnitte durch einen Punkt, die Halbzeilen durch Kommas getrennt sind. In einigen Fällen wurden die Minuskeln durch Majuskeln ersetzt. Über dem Iota und dem Ypsilon sieht man ein Diärese-Zeichen. In der Form des Epsilon zeigt das Schriftbild das Fortleben der zyprischen Schrift (12./13. Jahrhundert, s. unten). Die Handschrift ist sicherlich kein Autograph, sondern eine Kopie: Diese Hypothese unterstützen die einzelnen Fehler im Text (so vor allem die statt des – für den Kopisten unverständlichen – Ausdrucks δαιτυμόνες [‘Tischgesellen’] geschriebene Wortgruppe

mit dem Haupttext und dem schöpferisch und bibliophil veranlagten Nikephoros oder Manuel Moschopoulos wohl kaum etwas zu tun gehabt haben. Auf dieses Irrtum ist wahrscheinlich auch der Umstand zurückzuführen, dass in den Registern (so auf der Homepage der Pinakes-Datenbank) Nikephoros Moschopoulos als *Possessor* der ganzen Handschrift angeführt ist. Canarts Bemerkung zu einem ähnlichen Eintrag auf Fol. 195v wurde bereits von Darrouzès, J. (in Revue des Études Byzantines 29 [1971] 327) berichtigt.

[53] Die korrekte Reihenfolge wurde bereits vom *Editor princeps* wiederhergestellt. Zu derselben logischen Folgerung bezüglich der Vertauschung kommt auch Pontani (Anm. 36) 236, der den Codex auch selbst in Augenschein nahm. Canart (Anm. 51, Tom. 2) XLI nimmt die Argumentation an, stellt zugleich jedoch fest: Zur Zeit von Papst Pius IX. wurde der Codex bereits so eingebunden, dass die Anzeichen der Umordnung der einzelnen Folios unerkenntlich geworden sind.

[54] Breillat (Anm. 35) 324.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

οἱ δὲ τιμῶνες etc.), sowie der Umstand, dass Fol. 139v derselben Handschrift zweifelsohne von derselben Schreiberhand stammt. „Diese Angabe habe ich Dr. Giovanna Carbonaro zu verdanken" – schreibt Rizzo Nervo.[55] „Fol. 139v gehört zur im Katalog (*sc. Canart*) mit der Ziffer III gekennzeichneten und ins 14./15. Jahrhundert datierten Foliogruppe, die aus den Folios 127–141v der Handschrift besteht. Diese Einheit enthält Ausschnitte aus dem Werk *De ratione examinandae orationis libellus* des Manuel Moschopoulos. Wie es auch im Katalog der Bibliothek (*sc. Canart*) verzeichnet ist, sind in den Ausschnitten des abgeschriebenen Werkes insgesamt vier Schreiberhände zu unterscheiden: Die Schreiberhand auf Fol. 139v unterscheidet sich eindeutig von der auf Fol. 134–139r und Fol. 140–141v – letztere wurden wahrscheinlich vom zweiten oder dritten Kopisten angefertigt. Zudem weisen Fol. 200–205 dieselbe Schere als Wasserzeichen aufwie das vom Schreiber von Fol. 134–139r verwendete Papier – mit diesem Schreiber sind auch die Folios 88–102v, 109, 120–121v und 111–119v der Handschrift verbunden. Der Kopist von Fol. 200–205 muss folglich zur selben Zeit und im selben Scriptorium tätig gewesen sein, als die Foliogruppe, zu der auch 139v gehört, zusammengestellt wurde." Der Verfasser vorliegender Studie konnte die Handschrift persönlich nicht einsehen. Sind die obigen Feststellungen richtig, so könnten der *Alte Ritter* und die (vorliegenden ersten oder auch die späteren) Kopien von Manuel Moschopoulos' Werk auch für den selben Auftraggeber angefertigt worden sein.

Zur Klärung der Frage bedarf es jedenfalls weiterer Forschungen – zugleich ist nicht auszuschließen, dass wir in einem anderen Codex ähnlich gemischten Inhalts in Zukunft auch das verschollene Bifolio auffinden werden.

Sprachliche und paläographische Kennzeichen – zyprische Verbindungen?

Dialektale Eigentümlichkeiten

Im auf uns gekommenen Text des *Alten Ritter* hat Breillat – neben den allgemeinen mittelgriechischen Charakteristika – zyprische Dialektmerkmale identifiziert.[56] Seit dem Erscheinen seiner Studie wurde Breillats vorsichtiger Vorschlag einer zyprischen Herleitung des Gedichts zum bestimmenden Element in der einschlägigen Fachliteratur: So werden von der Autorin Rizzo Nervo auch in

[55] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 29, Anm. 62.

[56] Breillat (Anm. 35) bes. 325, Anm. 2.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ihrer jüngsten Arbeit, die neben einer Textedition auch umfassende Analysen enthält, Breillats Beispiele wiederholt.[57] Die Verfasser heben insgesamt drei sprachliche Phänomene und ein Idiom hervor (bei der Identifizierung stützen sie sich auf Beaudouins Monographie über die zyprische Mundart):[58]

- Als die bezeichnendste Eigenart wird der Gebrauch des -ω statt -ου im Singular Genitiv betrachtet. Beispiele: v. 32: τῶ δωματίω; v. 42: Οὐτέρω Παντρεγόρω (nicht infolge von Attraktion entstanden v. 213: ταμίω; v. 290: πολιχνίω).
- Erscheinen eines -ω- statt -ου- in der 3. Person Plural Aktiv Indikativ. Beispiele: v. 197: δίδωσιν statt δίδουσιν; v. 279: προβαίνωσιν statt προβαίνουσιν. (Breillat wirft als weiteres vergleichbares Beispiel die in der Handschrift ursprünglich belegte – vom Kopisten später getilgte und zu παιδίσκας korrigierte – Form παρθῆνος, zu der er bemerkt: „ne faut-il pas voir le « dorisme », παρθένως pour παρθένους?“)
- Apokope (Tilgung des -ν) am Ende des Infinitiv Aktiv. Beispiele: v. 28: ἀναχάζει oder ἀναγκάζει; v. 151: τυγχάνει.
- 180v: die Wortform ἀπηφάνισται könnte aus dem Verb *ἀπαφανίζω stammen, dieses Verb ist jedoch sonst nirgends belegt. Von der Hagen und Ellissen korrigieren es zu ἀπωρφάνιστο, Breillat behält im Haupttext die ursprüngliche Lesart bei, hält im Apparat jedoch auch die Form ἀπηρφάνισται für möglich, wenn diese aus der gemeinsprachlichen (rekonstruierten) Form *ἀπαρφανίζω gebildet wird, die die zyprische Variante von ἀπορφανίζω sein könnte. Beaudouin (op. cit. [Anm. 48] 32) führt nämlich im charakteristischen Wortschatz des zyprischen Dialekts – gegenüber der sonst allgemein verbreiteten Form ὀρφανός – auch die Wortform ἀρφανός ‘Waise’ auf. (Allerdings bemerkt Beaudouin an der erwähnten Stelle anhand der vom dominanten -o-Gebrauch abweichenden archaischen Formen [die obigen vier Beispiele – darunter ἀρφανός = ὀρφανός] im modernen Zyprisch: „qui semble un dorisme“.) Rizzo Nervo betrachtet Breillats Lösung mit Vorbehalt und fügt hinzu, dass im zyprischen Griechisch auch die Verbform ἀρφανεύκω > ἀρφανεύω belegt ist, und behält die ursprüngliche Lesart der Handschrift bei.[59]

[57] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 31, Anm. 68.

[58] Beaudouin, M.: *Étude du dialecte chypriote moderne et médiéval* (= Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 36). Paris 1884, bes. 34 und 55.

[59] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 36.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Die angeführten Erscheinungen kommen in den Sprachdenkmälern des zyprischen Dialekts in der Tat vor (die -ω-„Dorismen" stammen mehrheitlich aus dem Text der *Assises de Jerusalem* [ab dem 13. Jahrhundert], die Apokope-Beispiele aus der Chronik des Leontinos Machairas [15. Jahrhundert]). Wenn wir jedoch die aufgelisteten, auch durch die Fachliteratur untermauerten Beispiele näher betrachten, erweisen sich die Hinweise auf eine zyprische Herkunft als weit uneindeutiger als man auf den ersten Blick vermutet. Bezüglich des -ου-/-ω-Wechsels schließt Beaudouin, der in erster Linie für den dialektalen Wandel plädiert, auch die Möglichkeit eines Dorismus nicht grundsätzlich aus.[60] Andererseits findet man dieselben Erscheinungen auch im Text der *Chronik von Morea*, obwohl das Phänomen in der Fachliteratur gar nicht unter den für die Sprache dieser Chronik charakteristischen Merkmalen geführt wird.[61] Breillat selbst setzt im Haupttext seiner kritischen Edition bei einem der oben zitierten Beispiele (v. 42: Οὐτέρω Παντρεγόρω) allerdings lieber ein *Iota subscriptum* und deutet die Form als Dativ, was mit der gegebenen grammatischen Struktur wiederum weitgehend im Einklang steht. Zudem wird der -ου-/-ω-Wechsel in der Fachliteratur zur zyprischen Mundart

[60] Beaudouin (Anm. 58) 34: „Doit-on considérer ces formes, et en particulier l'accusatif et le génitif, comme restes d'une langue plus ancienne, ou n'y a-t-il là qu'un simple changement de son reproduit par l'écriture ? Il ne faut pas voir, de parti pris, des vestiges des dialectes anciens dans toutes les formes modernes qui peuvent être analogues ; il est trop facile d'abuser de ce système, lorsque les changements de voyelles sont si fréquents dans toutes les langues et surtout dans les dialectes populaires. Ici l'analogie est remarquable ; mais je préfère voir dans ces mots et autres semblables une altération du son ου, plutôt que d'admettre un dorisme assez peu explicable pour un si petit nombre de mots au milieu de tant de formes ordinaires."

[61] Egea, J. M.: *Gramática de la Crónica de Morea. Un estudio sobre el griego medieval*. Vitoria–Gasteiz 1988. Zum Wechsel zwischen ου und ω im Kopenhager Codex (Codex Havniensis 57) s.v. 1663 (ἀπαύτου – ἀπαύτω vs. 1696, wo ἀπαύτου steht); v. 1880 (ἐμούς – ἐμῶν); v. 2801 (τοῦ κάστρου – τῶ κάστρο); v. 3917 (τοῦ Δεσποτάτου – τῶ δεσποτάτω); v. 3951 (ὡρμῆσαν – ὡρμῶσαν); v. 3990 (ἔχουσιν – ἔχωσιν); v. 5881 (του βάνει – του τῶ βανη). Im Pariser Codex (Codex Parisinus gr. 2898) v. 2657 (πριγκιπάτου – πρηγγηπάτω). Obwohl der am Ende des 14. Jahrhunderts angefertigte Kopenhager Codex die Versanfänge – ähnlich dem im Cod. Vat. Gr. 1822 tradierten Text des *Alten Ritter* – mit roten Satzmajuskeln beginnen lässt und ab Fol. 6v ebenso, allerdings unter Verzicht auf Gliederung nach Versen, als Prosatext anordnet, zeigt das Schriftbild keine Ähnlichkeit mit dem „zyprischen traubenförmigen" Stil. Die Person des Schreibers und der Schreibort sind (wie auch beim Pariser Codex) unbekannt. Siehe hierzu Schmitt, J.: Zur Überlieferung der Chronik von Morea. In: Romanische Forschungen 5 (1890) 519ff., bes. 529ff., und Ders.: *The Chronicle of Morea*. London 1904. Vgl. des Weiteren Egea, J. M.: *La Crónica de Morea* (= Nueva Roma 2). Madrid 1996. Zuletzt Shawcross, T.: *The Chronicle of Morea. Historiography in Crusader Greece* (= Oxford Studies in Byzantium). Oxford 2009. Zwischen S. 112–113 mit 12 Farbtafeln.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

auch nicht als markant betrachtet, so dass dieser unter den typischen Erscheinungen gar nicht erst erwähnt wird.[62]

Das Phänomen taucht allerdings – ausgerechnet im Falle von δίδωμι (vgl. v. 197) – auch in der wissenschaftlichen Literaturtradition auf: Const. Porph. *De Ceremoniis* (221,15 Reiske) δίδωσιν statt διδόασιν oder δίδουσιν.[63] Es gibt in der Tat zyprische Beispiele für die ν-Apokope,[64] zugleich begegnen uns diese Erscheinungen – besonders bei den Infinitivformen – z. B. auch im Text der *Chronik von Morea*.[65] Dabei ist es ein besonderes Charakteristikum des zyprischen Dialekts, dass dieser – im Gegensatz zu den festlandgriechischen Mundarten – das ν im Auslaut bewahrte und in sprachgeschichtlich nicht erklärbaren Positionen oft sogar verdoppelte.[66] Zudem stellt eine der als Beispiel angeführten Lesarten (v. 28: ἀναχάζει) eine Korrektur des Herausgebers dar – die Lesart des Codex selbst ist dabei auch an sich sinnvoll und fügt sich in den Textzusammenhang: das finite Verb ist ἀναγκάζει.

Paläographische Merkmale

Rizzo Nervo fasst die paläographischen Charakteristika des Textes zusammen, die eindeutig auf die Arbeit einer zyprischen Hand bzw. eines zyprischen Schreibers hinweisen.[67] Die Merkmale spiegeln die Eigenart des „zyprischen pseudo-gebundenen ε-Stils" (*pseudo-ligatures basses*: 12./13. Jahrhundert) und des mit dem von Canart geschaffenen Terminus als „zyprischer traubenförmiger" bezeichneten Schreibstils (*bouclée* – 14. Jahrhundert) wider. Häufig kommt das mit hohem geschriebene τ vor, dessen horizontaler Balken in

[62] Varella, S.: *Language Contact and the Lexicon in the History of Cypriot Greek* (= Contemporary Studies in Descriptive Linguistics 7). Berlin, Lang 2006, 13ff. Vgl. Horrocks, G.: *Greek. A History of the Language and its Speakers.* Wiley-Blackwell 2010², bes. 360ff. (Vgl. Sitaridou, J. – Terkourafi, M.: On the loss of the masculine genitive plural in Cypriot Greek: Language contact or internal evolution? In: Dufresne, M. – Dupuis, F. – Vocaj, E. (Hrsg.): *Historical Linguistics 2007: Selected papers from the 18th International Conference on Historical Linguistics, Montreal, 6–11 August 2007* [= Current Issues in Linguistic Theory 308]. Amsterdam/Philadelphia 2009, 161ff.).

[63] Psaltes, S. B.: *Grammatik der byzantinischen Chroniken*. Göttingen 1913, 238.

[64] Beaudouin (Anm. 58) 55. Im Zusammenhang mit dem Infinitiv bringt Beaudouin zwei Beispiele aus der Machairas-Chronik.

[65] Egea (Anm. 61, Gramática) 79f., mit zahlreichen eindeutigen Beispielen.

[66] Varella (Anm. 62) 16f. Die Verfasserin beruft sich auf G. Babiniotis' Buch Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (Athen 1985).

[67] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 29 und Anm. 58f.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

einer kleinen Schlinge endet; das in eine charakteristische „Pseudo-Ligatur“ vergrößerte, unten gebundene ε; das ψ mit einer geraden Achse, das die Form eines Kreuzes annimt; die εξ-Ligatur; das „geschweifte“ β; das γ mit einem nach links gerichteten Arm; das gedehnte und in den Ligaturen nach links neigende ι; die „bügelartige“ ρο-Ligatur und schließlich die Buchstabenverbindung -υρ- mit dem offenen ρ.[68] Die zyprischen Merkmale werden auch durch die Ähnlichkeiten unterstützt, die die Handschrift mit anderen, nachweislich aus Zypern stammenden Handschriften aus dem 15./16. Jahrhundert verbinden.[69]

Provenienz

Der Entstehungs- und Herkunftsort der Handschrift sind ungeklärt; ebenso fraglich ist, unter welchen Umständen sie in den Vatikan gelangte. Aufgrund der Zusammenfassung in Canarts Katalog und dem Handschriftenkatalog von Constantinides und Browning hält es auch Rizzo Nervo für möglich, dass auch der Band mit dem *Alten Ritter* von Nicolas-Claude Fabri de Peiresc

[68] Bei der Identifizierung der Merkmale beruft sich Rizzo Nervo auf Canarts insgesamt fünf, zwischen 1977–1989 erschienene, die zyprische Schrift analysierende Studien. Vgl. Canart, P.: Un style d'écriture livresque dans les manuscrits chypriotes du XIVe siècle : la chypriote « bouclée ». In: *La paléographie grecque et byzantine* (Colloques Internationaux du C.N.R.S. No 559. Paris 21–25 octobre 1974). Paris 1977, 303ff. Im Anhang führt der Verfasser 37 in der „zyprischen traubenförmigen“ Schrift geschriebene Handschriften an. Aufgrund der abgedruckten Illustrationen ähnelt der Cod. Vat. Gr. 1822 200ff. weniger dem reifen Bouclée-Stil (Fig. 2) als vielmehr dem in Fig. 5 abgebildeten Fol. 64 des Cod. Vat. Gr. 743. Der Ausdruck *bouclée* wurde in einem Vortrag von Canart eingeführt, der in der nachfolgenden Diskussion von Hunger vergebens nach einem adäquaten deutschen bzw. englischen Äquivalent von *bouclée* ('traubenförmig, schlingenförmig') gefragt wurde [vgl. 318]. Canart, P.: Les écritures livresque chypriotes du milieu du XIe siècle au milieu du XIIIe et la style palestino-chypriote « epsilon ». In: Scrittura e Civiltà 5 (1981) 17ff., bes. 34. Der eigenartige, „pseudo-gebundene“ ε-Stil (der mittlere Arm des an eine Majuskel erinnernden Epsilon erreicht und berührt den darauffolgenden Buchstaben) könnte sich nach Ansicht des Verfassers über Zypern hinaus auch im Heiligen Land und in Süditalien verbreitet haben (70). (Vgl. des Weiteren Yota, E.: Le tétraévangile Harley 1810 de la British Library. Contribution à l'étude de l'illustration des tétraévangiles du Xe au XIIIe siècle [Thèse de doctorat]. Fribourg 2001, 29ff. Vgl. Dies.: Étude préliminaire du tétraévangile Harley 1810 de la British Library de Londres et de ses rapports avec le groupe des manuscrits du « style epsilon à pseudo-ligatures basses ». In: Prato, G. [Hrsg.]: *I manoscritti greci tra riflessione e dibattito. Atti del V Colloquio Internazionale di Paleografia Greca* (Cremona 4–10 ott. 1998). Firenze 2000, 251ff.).

[69] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 29, Anm. 60. Vgl. Constantinides, C. N. – Browning, R.: *Dated Greek manuscripts from Cyprus to the year 1570* (= Dumbarton Oaks Studies 30). Washington (DC)/Nicosia 1993.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

von Zypern erworben wurde.[70] Constantinides und Browning identifizieren zwar vier von De Peiresc erstandene Handschriften, zu denen der Cod. Vat. Gr. 1822 jedoch nicht gehört.[71] Andererseits vermutet Tamizey de Larroque in seiner monumentalen Ausgabe von De Peirescs Korrespondenz die zyprische Herkunft der Handschrift (siehe Tamizey de Larroques Anmerkungen zu Brief 152).[72] Im vom 7. November 1618 datierten, an Herrn Barclay nach Rom adressierten Brief wird vom Antiquar eine griechische Handschrift erwähnt, die zehn Jahre früher ein gewisser Herr Mioursans in Rom einem aus Reggio Emilia stammenden Griechen namens Nicolo Modaforo übergeben hatte. Der Briefschreiber De Peiresc erkundigt sich bei Barclay nach weiteren Informationen über diese Person. Die in Leinen gebundene, mit einer drei Finger breiten, bleiernen Schnalle geschlossene Handschrift soll nämlich „die Geschichte von Karl dem Großen in griechischer Sprache enthalten" („Il contenoit en langue grecque l'histoire de Charlemaigne"): ob dieser Text noch existiere und inwiefern er interessant sei. Der Herausgeber des Briefes, Tamizey de Larroque hatte 1896 M. H. Omont nach seiner Meinung über das griechischsprachige Buch gefragt, der die Geschichte in seiner – unter dem herausgegebenen Text des Briefes in einer Anmerkung abgedruckten – Antwort eindeutig mit dem Werk Ὁ Πρέσβυς Ἱππότης identifizierte und zugleich auch ein weiteres Gutachten von E. Legrand ankündigte. In seinem an den Herausgeber verfassten Brief bestätigte Legrand Ormonts Standpunkt, dies umso mehr, als ein Buch über die Geschichte von Karl dem Großen nicht bekannt sei. Nach der Auflistung der ersten drei Ausgaben fügt er noch hinzu, dass die Signatur der Handschrift von keinem der Herausgeber (von der Hagen, Michel, Ellissen) angegeben wurde; sein ehemaliger Schüler, der in Cincinnati gebürtige John Schmitt, habe den Text allerdings zwecks einer neuen Textedition vor kurzer Zeit kollationiert.[73] Legrand erforschte auch die

[70] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 28. Siehe auch Darrouzès, J.: Autres manuscrits originaires de Chypre. In: Revue des Études Byzantines 15 (1957) 131ff., bes. 157. Als Titel Nr. 120 wird hier Cod. Vat. Gr. 1822 vom Verfasser angeführt, der die zyprische Herleitung ausschließlich mit Breillats sprachlichen Argumenten untermauert.

[71] Constantinides – Browning (Anm. 69) 23.

[72] Tamizey de Larroque, Ph.: *Lettres de Peiresc*. Tom. VII. Paris 1898, 376ff.

[73] Die Edition wird wohl nicht abgeschlossen worden sein; acht Jahre später (d. h. im Jahre 1904) gab John Schmitt als Leipziger Professor die *Chronik von Morea* heraus. Legrands Meinung wird von Tamizey de Larroque in der selben Anmerkung zitiert, s. auch Legrand, É.: *Bibliographie hellénique : ou Déscription raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle, V.* Paris 1903, 282ff. Er stellt Nicolas-Marie Modaforos' biographische Daten zusammen und bemerkt dann anhand der Neuveröffentlichung von dessen Briefen, dass der Besitzer des

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Geschichte der Griechischen Schule in Rom und verfügte über genaue Daten zu den Schülern zweier Jahrhunderte. Nach diesen war Nicolo Modaforo 1618, zur Datierungszeit von De Peirescs Brief zehn Jahre alt (wurde also 1608, im Jahr der erwähnten Übergabe des Codex, geboren). Aufgrund dessen sieht Legrand zwei Möglichkeiten: Entweder handelt es sich hierbei um einen anderen Modaforo, oder die Daten von De Peirescs Brief sind ungenau; des Weiteren könnte der zehnjährige Knabe die amüsante Geschichte über den alten Ritter auch geschenkt bekommen haben. Aufgrund der Archivquellen der Griechischen Schule zu Rom wurde der kalabrische Grieche Nicolas-Marie Modaforos 1620 mit 12 Jahren Schüler der Griechischen Schule, aus der er 1626 austrat. Bezüglich seiner späteren Laufbahn enthalten die Quellen weitere Ungenauigkeiten. Aufgrund obiger Überlegungen kann die zyprische Provenienz der Handschrift folglich kaum als bestätigt gelten.

Die literarische Quelle

In seiner nach dem Erscheinen der Editio princeps veröffentlichten Abhandlung stellte als erster Karl Ludwig Struve fest, dass die inhaltliche Quelle des griechischen Gedichts in den unter den Titeln *Guiroin le courtois* und *Tristan en prose* bekannten Artus-Erzählungen, das unmittelbare Vorbild aber in der – vermutlich aus den genannten Werken verfassten – „Sammlung" des Pisaners Rusticiaus zu suchen ist, die dieser (Marco Polos späterer Mitgefangener) am Ende des 13. Jahrhunderts zusammenstellte.[74]

Die Quellenforscher des griechischen Gedichts hatten bereits im 19. Jahrhundert bedeutende Ergebnisse erzielt, so vor allem Ellissen, Gidel und Löseth, später, im 20. Jahrhundert auch Lathuillère.[75] Infolge der Unübersichtlichkeit der weit verzweigten und manchmal wesentlich voneinander abweichenden Textvarianten vermisste und forderte die Forschung dabei immer wieder eine kritische Edition der bretonischen Prosaliteratur des 13. Jahrhunderts sowie des Rusticiaus-Auszugs, die eine sichere Basis für den Vergleich des griechischen Textes mit dessen Vorbildern bilden könnte.[76]

griechischen Buches ein anderer Nicolas Modaforo gewesen sein muss.

[74] Struve (Anm. 17, Romane) 72f.

[75] Ellissen (Anm. 20, Versuch); Gidel (Anm. 28); Löseth (Anm. 33); Lathuillère (Anm. 34, Guiron le Courtois) und Ders.: La Compilation de Rusticien de Pise. In: *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters IV/1: Le Roman jusqu'à la fin du XIIIe siècle.* Heidelberg 1978, 623ff.

[76] Garzya (Anm. 37).

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Ein breiteres Fundament für die philologische Untersuchung wurde durch die Ausgaben des *Lancelot* (1978–1982) von Alexandre Micha, des *Tristan en prose* (1987–1997) von Philippe Ménard und seinen Mitherausgebern und schließlich des monumentalen Werks *Guiron le Courtois* (2015) von Venceslas Bubenicek geschaffen.[77]

Die (als Vorbild des griechischen Gedichts identifizierte) Artus-Zusammenstellung des Rusticiaus wurde in Form einer repräsentativen und zeitgemäßen Facsimile-Ausgabe 1994 von Fabrizio Cigni veröffentlicht.[78] Durch diese Textausgabe und seine resümierenden Studien stellte Cigni nicht nur die Entstehung von Rusticiaus' Bearbeitung und die möglichen Entstehungsumstände dar, sondern bot auch einen für den Vergleich mit dem griechischen Gedicht maßgeblichen Text zur Verfügung. Eine vergleichende Analyse wurde dann von Rizzo Nervo durchgeführt, die die französischen Erzählepisoden mit der Geschichte des alten Ritters vollständig präsentiert und zugleich auch um eine italienische Übersetzung ergänzt.[79]

Aufgrund von Cignis Forschungen ist über das Werk des Rusticiaus (Rustichello da Pisa), das inhaltlich als einziger Vorgänger des *Alten Ritter* auszumachen ist, Folgendes resümieren.[80] Die *Sammlung* wurde nach den in Italien zwischen 1270–1274 zugänglichen französischsprachigen Artus-Erzählungen verfasst. Sie wird auch unter dem auf den Namen von Tristans Vater hinweisenden Titel *Meliadus* geführt, obwohl dies sich aus der Texttradition

[77] *Lancelot. Roman en prose du XIIIe siècle. Édition critique avec introduction et notes par Alexandre Micha*. Genève 1978–1982; *Le roman de Tristan en prose.* Éd. Ph. Ménard. Genève (Tome I: éd. Ph. Ménard, 1987; Tome II: éd. M.-L. Chênerie et T. Delcourt, 1990; Tome III: éd. G. Roussineau, 1990; Tome IV: éd. J.-C. Faucon, 1991; Tome V: éd. D. Lalande, 1992; Tome VI: éd. E. Baumgartner et M. Szkilnik, 1993; Tome VII: éd. D. Quéruel et M. Santucci, 1994; Tome VIII: éd. B. Guidot et J. Subrenat, 1995; Tome IX: éd. L. Harf-Lancner, 1997); *Guiron le Courtois. Roman arthurien en prose du XIIIe siècle*. Éd. Venceslas Bubenicek. Berlin/New York 2015. Die neueren – einzelne Codices bearbeitenden – Ausgaben werden an dieser Stelle nicht angeführt.

[78] Cigni, F.: *Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa*. Pisa 1994. Siehe auch Ders.: Pour l'édition de la compilation de Rustichello da Pisa: la version du Ms. Paris, B.N., Fr. 1463. Neophilologus 76 (1992) 519ff. und Ders.: French Redactions in Italy: Rustichello da Pisa. In: Allaire, G. – Psaki, R. (Hrsg.): *The Arthur of the Italians: The Arthurian Legend in Medieval Italian Literature and Culture.* Cardiff 2014, 21ff. (zur neueren Literatur s. die Anmerkungen passim). Die kritische Editon von Rusticiaus' *Guiron le Courtois*-Exzerpt wird durch Lagomarsini, C.: Le cas du compilateur compilé: une œuvre inconnue de Rusticien de Pise et la réception de *Guiron le Courtois.* In: JIAS 3/1 (2015) 55ff. vorbereitet.

[79] Rizzo Nervo (Anm. 38, mondo dei padri); und Dies. (Anm. 38, vecchio cavaliere).

[80] Als komprimierte Zusammenfassung s. Douglas Bruce (Anm. 41) II, 26ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nicht erklärt. Der Verfasser, nach 1284 ein Zellenkamerad des Marco Polo im Genoveser Gefängnis, behauptet in seiner Einleitung, sein Werk aus dem Abenteuerbuch des nach dem Heiligen Land fahrenden englischen Königs Edward I. „übersetzt" zu haben. Nach den historischen Fakten war der König von England im Mai 1271 nach Zwischenaufenthalten auf mehreren Inseln und Stationen nach Akra gekommen, wo sich auch eine bedeutende Pisaner und eine norditalienische Kolonie befanden.

Nach erfolglosen Kämpfen kehrte er 1272 nach Sizilien zurück, von wo er – nachdem er die Nachricht vom Tod seines Vaters vernommen hatte – 1274 auf dem Landweg nach England heimzog. In Kenntnis seines Interesses für die Artus-Erzählungen haben wir keinen Grund, an der Behauptung des Verfassers bezüglich seiner Quelle zu zweifeln – obwohl dies ja auch als typischer literarischer Topos betrachtet werden könnte.

Die *Sammlung* ist eine Kette abenteuerlicher Rittergeschichten. In seiner Einleitung gibt Rusticiaus eindeutig an, dass er vor allem am Wettkampf von Tristan und Lancelot interessiert ist – und muss somit vor allem aus der Erzählung *Tristan und Lancelot* geschöpft haben. In den Geschichten der Hauptthelden stellt er jedoch vor allem die militärischen Aspekte: den Zweikampf und die Aussöhnung in den Vordergrund. Laut Cigni wurde die erste Geschichte nach der Einleitung, die Abenteuer des alten Ritters Branor le Brun von Rusticiaus (italienisch Rustichello) selbst erfunden.[81] Ein bestimmendes Element stellt der Vergleich zwischen der alten und der neuen Rittergeneration (letztere sind Artus' Zeitgenossen) dar, der schon die Erzählung *Guiron le courtois* (über die Abenteuer von Artus' Vater, Uther Pendragon und der Ritter der alten Runden Tafel) durchsetzt und darüber hinaus auch zahlreiche Topoi der Artus-Geschichten Revue passieren lässt – darunter auch das Motiv des aus den höfischen Rittergeschichten entstehenden Buches, das dadurch selbst zur Quelle der Erzählung wird. Laut Cigni fügt sich die Episode vollkommen in die Literatur der in Italien entstandenen bretonischen Erzählungen vom Ende des 13. Jahrhunderts, in der die Vorzüglichkeit und Überlegenheit der alten Ritter ein häufiges Element darstellt (*Novellino, Tavola Rotonda*). Die Geschichte des alten Ritters kann also als vom Verfasser bewusst gestaltete erste Einheit im Sammelband betrachtet werden, die die wesentlichsten Aussagen des ganzen Werkes in sich vereint. Da die *Alter Ritter*-Geschichte kein dem am Ende des 13. Jahrhunderts

[81] Bereits bei Breillat (Anm. 35) 323, Anm. 7; Cigni (Anm. 39, romanzo arturiano) 11 und Ders. (Anm. 78, French Redactions) 25.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

angefertigten Pariser Codex (BNF MS, fr. 1463) vorausgehende Testimonium aufweist, kann Cignis Meinung über Rusticiaus' literarische Neuerung weder stichhaltig widerlegt noch bestätigt werden.

Der Auftakt zur ersten Hälfte der Geschichte („Mes si metra li maistre une grandimes aventures tot primieremant, que avint a Kamaaloth a la cort dou roi Artus le sire de Logres et de Bretaingne. Ci comance le grant chevalerie dou Viel Chevalier et comant il vint a court dou roi Artus." – 1§ 6, nach Cigni 1994 RN p. 59) und besonders die Einleitung zur zweiten Episode („Mes le livre le voz nomera en avant, et sachiez tot voiremant que ceste novelle et aventure, qui voussit regarder le tenz et les aventures qui avindrent pour li tens, ne seroit pas de mettre en ecrit en cief de cestui livre, por ce que tiel novelles sunt ecrit en cest livre aprés cest que furent assez devant. Mes por ce que maistre Rusticiaus le truevé eu livre dou roi d'Engleterre tout devant, en fist il chief de son livre, por ce qu'elle est la plus bielle aventures et la plus mervillieuses qui sont escrit en trestous li romains dou monde." – 16§ 18–19; nach Cigni 1994 RN p. 86) lassen allerdings gesucht erahnen, dass Rusticiaus der Einteilung des „Buches von König Edward" gefolgt war, und diese besonders schöne Geschichte von dort an den Anfang seines Werkes gestellt hatte.[82]

Sämtliche späteren handschriftlichen Überlieferungszweige von Rusticiaus' Werk enthalten die Geschichte vom alten Ritter; Cigni selbst ist sogar der Ansicht, dass die italienischen Fassungen (*Tristano Veneto* und *Tristano Palatino*: BNCF, MS 556) die Vermittlerrolle zu den griechischen und serbisch-russischen Varianten gespielt haben müssen.[83] Von Rizzo Nervo wurden zahlreiche sonstige Zweige erschlossen, aber auch diese Varianten bringen uns einer Antwort auf die Frage näher, ob die *Sammlung* eine Variante (bzw. einen handschriftlichen Nebenzweig) hatte, die – auch wenn sie die obige Einstufung des Gedichts als Produkt der „Übersetzungsliteratur" bestätigt – ein dem griechischen Text näher stehendes Äquivalent enthielt.[84]

---

[82] Gardner, E. G.: *The Arthurian Legend in Italian Literature*. London 1930, 154 glaubt anhand der Entstehung der *Tavola Rotonda* das Buch von König Edward gefunden zu haben und ist der Ansicht, dass Peter II. von Savoy, Graf von Richmond (1203–1268), die vermittelnde Person zwischen dem englischen König und Pisa gewesen sein könnte (?).

[83] Cigni (Anm. 78, French Redactions) 29 und 35f. Zwei weitere, dem Text des *Alten Ritter* nahe stehende Codices aus Norditalien werden von Crofts (Anm. 46) 174 hervorgehoben.

[84] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 8f. Bislang liegt keine die vollständige handschriftliche Überlieferung aufarbeitende Rusticiaus-Ausgabe vor.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Unterschiede zwischen dem französischen Vorbild und dem griechischen Gedicht

Die Charakteristika der poetischen Bearbeitung des griechischen Gedichts können erst aufgrund des Vergleichs mit dem französischen Muster wirklich erkannt werden. Diese neue Herangehensweise in der Analyse vertrat Rizzo Nervo, die ihre Untersuchung nach der kritischen Edition von Rusticiaus' Text in der Tat erfolgreich hat durchführen können. Aufgrund der weniger übersichtlichen bzw. abgeklärten französischen Quellenausgaben und Texte (Löseth) waren die aus dem Vergleich herausgefilterten Eigenheiten des Gedichts auch schon von Breillat und Garzya zu einem wichtigen Bestandteil ihrer Analysen gemacht worden. Ihr Ziel war es somit teilweise, gleichzeitig auch den authentischen dichterischen Werten des Gedichts näher zu kommen. In der Forschung des 19. Jahrhunderts – und vor allem in deren abschließendem Werturteil – ist eher von einer Übersetzung die Rede, während Breillat von einem in Erinnerung gerufenen und zusammengefügten Gedicht und Rizzo Nervo – in Garzyas Nachfolge – und die ihr folgende neuere Forschergeneration von bewussten poetischen Umstrukturierungen sprechen.[85]

Im Folgenden sollen zunächst Breillats, anschließend Rizzo Nervos Feststellungen resümiert werden, die wir im Hinblick auf die Markierung der Unterschiede gleichermaßen für stichhaltig erachten.

Breillats Grundthese ist, dass der Verfasser des Gedichts seine Lektüren zum bretonischen Sagenkreis wachgerufen habe, ohne sich dabei auf ein bestimmtes Muster zu stützen, dem er textuell hätte folgen können.[86] Zum

[85] Der griechische Autor versuchte – nach der üblichen Praxis der Romanautoren – das Niveau des Gedichts durch ein gutes Dutzend von starken Homerischen Reminiszenzen zu heben. Die in der Fachliteratur erschlossenen und im Folgenden aufgelisteten Allusionen entstammen der in der byzantinischen Zeit als grundlegend geltenden Kenntnis von Homer, fehlen jedoch gänzlich im französischen Vorbild: v. 9 – Hom. *Il.* XV, 618f.; v. 41 – Hom. *Il.* VI, 118ff.; v. 56 – Hom. *Il.* III, 39 und XIII, 770; v. 79ff. – Hom. *Il.* XV, 623–629; v. 85 – Hom. *Il.* I, 24 (?); v. 140ff. – Hom. *Il.* VI, 490–494; v. 144 – Hom. *Il.* XXIV, 710–713; v. 156ff. – Hom. *Il.* I, 29–31; v. 252 – Hom. *Od.* VI, 209; v. 257f. – Hom. *Il.* und *Od.* passim (z. B. *Od.* V, 96 und XIV, 111). Zur ironischen Wirkung der Homerischen Reminiszenzen vgl. Carbonaro (Anm. 40) und bes. Crofts (Anm. 46) 179ff.

[86] Breillat (Anm. 35) 313. Seine Meinung wird auch von E. M. Jeffreys: Further Notes on Palamedes. Byzantinische Zeitschrift 61 (1968) 251 geteilt. Dem Verfasser zufolge führe die sprachliche Analyse – zumal der Dichter archaisiert – zu keinem adäquaten Ergebnis, umso weniger, als das Gedicht unverkennbar die Merkmale der oralen Komposition zeigt – es wird einige Jahrzehnte lang mündlich tradiert worden sein, bis es schließlich aufgezeichnet wurde. Garzya (Anm. 37) 271, Anm. 30 hält diesen Standpunkt für unbegründet.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Nachweis dieser Annahme führt er folgende verräterischen Unterschiede im Einzelnen an:

1) Im griechischen Gedicht werden die von Branor le Brun (Branor der Braune) besiegten zwölf Ritter nicht aufgezählt – erwähnt werden lediglich die berühmtesten zwei: Palamedes und Gauvain. Demgegenüber führt er einen dritten Namen ein: den im „Original" fehlenden Galehot (*Galaiotos*), der in den Kreisen der Runden Tafel jedoch als eine der populärsten Figuren gilt. Der griechische Autor stellt ihn als Herrn der Titanen vor, obwohl er im bretonischen Sagenkreis immer als der „*Prince des Iles lointaines*", d. h. als „Herzog der Fernen Inseln" erwähnt wird. All dies kann jedoch aus dem Kapitel *Château des Pleurs* des Tristan-Romans abgeleitet werden, wo Galehot die Riesengestalt seiner Mutter erbt uns sein Vater als Herr der Giganteninsel (*Ile des Géants*) erscheint. Es nimmt auch nicht wunder, dass man ihn aus königlichem Geschlecht abstammen lässt, zumal Galehot in allen bretonischen Texten als über weiten Gebieten herrschender Erzherzog erwähnt wird. Breillats Feststellung kann noch hinzugefügt werden, dass die Darstellung des prachtbesessenen und anmaßenden Galaiotos einerseits und die diesen verachtende Einstellung des alten Ritters ein markantes und bewusst konstruiertes Element im griechischen Gedicht bildet, das weitere Schlussfolgerungen ermöglicht.
2) Ebenfalls aus der *Château des Pleurs*-Episode mag der griechische Autor den König der Hundert Ritter (v. 183) übernommen haben, den er als den Nachbarn des waisen Mädchens vorstellt, während er im Original (d. h. in Rusticiaus' Text) Graf Guiot heißt. Breillat zufolge kommt der „*König der Hundert Ritter*" mehrmals in den bretonischen Erzählungen vor, was den griechischen Autor ebenfalls verwirrt haben könnte.
3) Laut Breillat wollte sich der griechische Verfasser einigermaßen sogar mit seinen Kenntnissen über die bretonische Literatur prahlen, als er Gauvains Ahnen nennen will – belegte hierdurch jedoch lediglich seine Unwissenheit. Im französischen Vorbild erscheint Gauvain nämlich als Artus' Neffe und Sohn des Königs von Lot d'Orcanie; der griechische Autor könnte durch den Ausdruck „Artus' Neffe" irregeführt worden sein – wobei in den Texten immer wieder erwähnt wird, der Held sei Sohn des Königs von Lot d'Orcanie. Letzteres wird jedoch für den „selbstbewussten, aber eben vergesslichen" griechischen Verfasser, den lediglich Gauvains Verwandtschaft zum König der Könige fasziniert zu haben scheint (ὁ τοῦ ῥηγὸς ἀδελφιδοῦς [v. 38]), ein ungewöhnliches Moment gewesen sein. In den verbreiteten

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Artus-Erzählungen hatte Artus außerdem nur eine Schwester, und zwar Morgana, Tochter von König Uther Pendragon. Dem griechischen Autor erschien es also als verlockend, Gauvain zu Morganas Sohn und Uther Pendragons Enkel zu machen (v. 41f).[87]

4) Als interessantes Moment gilt, dass Breillat auch die Szene, in der der alte Ritter den Zweikampf unter Berufung auf Gauvains Eltern abzuwehren versucht, als typischen „Gedächtnisaussetzer" (d. h. eine unvollkommene Wiedergabe des verlorenen Musters) betrachtet – im „Original" ist es ja der Alte, der Artus auf seine ehemalige enge Freundschaft zu dessen Vater erinnert. (Obwohl Breillat scharf auf diesen Unterschied hinweist, ist diese Szene eine der bezeichnendsten Gedichtkomponenten, die einem gesucht Homerischen Anklang folgt [v. 41f. und Hom. *Il.* VI, 118ff.] und auch zum versöhnenden, „griechischen" Verhalten des Alten gut passt; s. Rizzo Nervos Beobachtungen weiter unten.)

5) Der griechische Verfasser wird von seinem Gedächtnis auch an den Stellen im Stich gelassen, wo er die uralte Freundschaft von Palamedes und Gauvain erwähnt (v. 28–31 und 35–36). Demgegenüber soll nach einzelnen Tristan-Handschriften gerade Gauvain für den Tod des Palamedes, den er – seine Rittertugenden aufgebend – im Stich ließ, verantwortlich sein. Wie im antiken Epos ist auch in der bretonischen Literatur das Motiv der beiden Helden-Freunde wichtig: Tristan und Diandan, Tristan und Lancelot, Palamedes und Tristan. Breillat ist der Ansicht, dass dieses Modell auch vom griechischen Verfasser angewendet werden sollte, der aber das Paar verwechselt und Palamedes irrtümlich mit Gauvain verbindet.[88]

[87] Die wahren Verwandtschaftsverhältnisse werden von Breillat in Anm. 314/4 geklärt: Ygerne heiratete zunächst Herzog de Tintagel, dem sie drei Töchter schenkte, unter ihnen Morgana und Gauvains Mutter, die zunächst Gattin der Königs von Lot d'Orcanie wurde. Erst später heiratete Ygerne Uther Pendragon, dem sie Artus gebar.

[88] Breillat identifiziert auch weitere Einzelheiten, die vom „Original" entfernt sind und als aus Rusticiaus' Sammlung oder einem anderen bretonischen Werk stammende Gedächtnisfetzen erscheinen können. So können z. B. Artus' Kampfgenossen dem Alten nicht widerstehen und haben nur zu den zwei Trefflichsten, Tristan und Lancelot Vertrauen, die den Kampf schließlich auf sich nehmen. Lancelot bittet Tristan, als erster kämpfen zu dürfen, und obwohl dieser sich um ihn Sorgen macht, kann er die Bitte nicht ausschlagen. In all dem spiegelt sich die ritterliche Sitte der bretonischen Erzählungen wider, wenn der Ritter von seinem Mitstreiter als Ehrengeschenk die Möglichkeit erbittet, als erster den Kampf auszutragen. Eine andere Stelle verweist vielleicht auf eine Stelle in *Tristan en prose* (v. 15), wo Palamedes sich nach seiner Niederlage wegen der erlittenen Schande zurückzieht und seine Waffen wegwirft. Im „Original" wird er derart niedergeworfen, dass er nicht einmal mehr weiß, ob es Tag oder Nacht ist. In Wirklichkeit ist er der einzige, der seine Gefühle kundgibt. Ein ähnliches Motiv

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Rizzo Nervo teilt die inhaltlichen Unterschiede zwischen dem französischen Muster, dem französischen Text des Rusticiaus und dem griechischen Gedicht in folgende drei Gruppen ein:

I) Unbedeutende Abweichungen als Folgen der Umstrukturierung der Vertextung der Erzählung;[89]
II) vom griechischen Autor stammende Abweichungen, die Hunger in einem anderen Zusammenhang als „byzantinische Eigenart" (*atmosphère byzantine*) bezeichnet hat;[90]
III) vom Verfasser intendierte Veränderungen zur Vermittlung seiner eigenen Aussagen.

Anschließend stellt Rizzo Nervo die zur wichtigsten dritten Gruppe gehörigen Elemente in zehn Spalten angeordnet nebeneinander auf:[91]

a) Im Französischen erkennt der Alte den König nicht wieder; im Griechischen erkennt und ermahnt er ihn, nicht zu kämpfen – neben seiner gesetzlichen Gattin Ginevra für sich nicht noch das Mädchen zu erwerben (*Comp*. 12,17–18 und v. 150–164).
b) Im Französischen stoßen sie zusammen, wobei der König verwundet wird; im Griechischen bleibt der Kampf aus und der König nimmt die Huldigung des Alten entgegen (*Comp*. 12,31 und v. 165–169).
c) Im Französischen kämpfen die Ritter vor und nach Artus mit dem Alten (und werden verwundet); im Griechischen spielt sich all das vor Artus' Herausforderung ab (*Comp.* 14).
d) Im Französischen berichtet der Alte, dass er seit vierzig Jahren nicht mehr gekämpft habe und nun neugierig sei, ob die Jungen ebenso brav

kommt in der bretonischen Literatur noch anhand des wegen ihrer Liebe zu der selben Frau ausgetragenen Kampfes zwischen Tristan und Palamedes: Nach ihrem um Isolde geführten Wettstreit wirft Palamedes seine Waffen so weit weg, dass er sie ein ganzes Jahr nicht wiederfindet. In Anm. 317/5 führt Breillat zahlreiche weitere Abweichungen unter inhaltlichem und teilweise literarischem Aspekt auf. In diesen taucht schon die Frage auf, welche Unterschiede in der Betrachtungsweise festzustellen sind und worauf diese verweisen könnten.

[89] Rizzo Nervo nimmt Breillats Standpunkt, nach dem der Verfasser nicht nach eigenem Muster arbeitete, nicht an. Die aus dem griechischen Text herauszuschälende Genealogie stehe zum Französischen nicht unbedingt in Widerspruch. Der Verfasser könne ja den Artus-Sagenkreis gründlicher und ausführlicher gekannt und aus alternativen Traditionen geschöpft haben.

[90] Hunger, H.: Un roman byzantin et son atmosphère : Callimaque et Chrysorrhoé. In: Travaux et Mémoires 3 (1968) 405ff. und Ders.: *Byzantinische Grundlagenforschung*. London 1973, XIX.

[91] Rizzo Nervo (Anm. 38, mondo dei padri) 122ff. und Dies. (Anm. 38., vecchio cavaliere) 16ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

sind, wie die Älteren waren; im Griechischen eröffnet er den Grund seiner Ankunft nicht (*Comp.* 15,3).

e) Im Französischen verspricht Artus der Tochter der Witwe seine Hilfe und – wegen des Gesehenen – entscheidet sich das Mädchen schließlich für den Alten; im Griechischen lehnt Artus das Mädchen und die Hilfe seiner Ritter ab (*Comp*. 17,8 und v. 190–200).

f) Im Französischen folgte der Alte, der vierzig Jahre keinen Kampf mehr austrug, auch wegen seiner Freundschaft zu Lamorat de Listinois, ihrem Onkel mütterlicherseits, der Bitte des Mädchens; im Griechischen übernimmt er die Aufgabe, obwohl er körperlich müde ist, da er selbst am Verlieren und der Schande der Ritter die Schuld trägt (*Comp*. 18,3 und v. 201–205).

g) Im Französischen wehrt das Mädchen die Verspottung der Einheimischen ab und erzählt in Artus' Hof die Taten des Alten; im Griechischen kehrt sie trotz der Spötterei nicht um, um einen anderen Ritter zu holen, erzählt nicht und teilt auch den Grund ihrer Entscheidung nicht mit (*Comp*. 19,17–23 und v. 218–256).

h) Im Französischen bietet der Alte, nachdem die Witwe alles glaubt, was das Mädchen erzählte, dem Tyrannen freien Abzug an und schlägt mit Hilfe der Verteidiger die Ritter in die Flucht; im Griechischen schaut er zunächst der von den Angreifern angerichteten Verwüstung nur zu und bietet dann den Abzug an, und erst als er deswegen verspottet wird, nimmt er den Kampf – als letzte Lösung – endlich auf (*Comp*. 21–23 und v. 259–189).

i) Im Französischen heiratet das Mädchen auf Rat des Alten den Tyrannen; im Griechischen nicht (*Comp.* 25,16).

j) Im Französischen schickt der Alte Artus einen Brief, in dem er seine Identität enthüllt und mitteilt: Er habe nur erfahren wollen, ob die Alten oder die Jüngeren trefflicher sind; im Griechischen nimmt er keine Geschenke an und bittet nur um die Zustellung seines Briefes (*Comp*. 38,9 ff. und v. 300–306).

Anschließend listet sie die sich aufgrund der Unterschiede abzeichnenden Charakteristika und deren mögliche Erklärung auf:[92]

A) Der anonyme griechische Autor hält das Recht und die Gerechtigkeit sowie das Sakrament der Ehe für ganz besonders wichtig (Punkte a, f und i). Zwischen den griechischen Gutbesitzern und den Eroberern adliger Herkunft wurden Ehen geschlossen, die durch zahlreiche Vorteile zur Stabi-

[92] Rizzo Nervo (Anm. 38, mondo dei padri) 124ff. und Dies. (Anm. 38, vecchio cavaliere) 16f.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

lisierung der neuen feudalen Verhältnisse beitrugen. Das Phänomen wird durch Beispiele aus Morea, Zypern und Kreta sowie durch Testimonien gleichfalls bestätigt. Die Sicherung der Gerechtigkeit, und dadurch die Garantie für den gesellschaftlichen Frieden ist auch für die neue Generation des Adels eine wichtige Ermahnung.

B) Artus' Figur im Griechischen vertritt eine abweichende Idealbild vom Herrscher (b, c, e). Das Gedicht vermittelt die dem *basileus* unbedingt zukommende Ehre, sogar auch dann, wenn er den König, der ein Franke ist, als ῥήξ bezeichnet. Entgegen dem Französischen darf der König hier nicht erniedrigt werden, andererseits ist er doch *primus inter pares* unter seinen Adligen. Der Grieche tadelt lediglich die Handlungsunfähigkeit des Königs und seiner Ritter.

C) Der Grieche hält den Frieden für das höchste Gut (g, h). Im Französischen berechtigt die gerechte Sache an sich dazu, den Feind anzugreifen, während der Ritter im Griechischen erst dann zur Waffe greift, wenn er tatsächlich keine andere Wahl mehr hat. Dadurch, dass der das Ideal der Versöhnung und der Vermeidung des Kampfes vertretende Ritter vom Feind rücksichtslos verspottet wird, wird das wahre, jedoch verkannte und daher verachtete Wertesystem im Griechischen erst recht hervorgehoben.

D) Die Gegenüberstellung des/der alten mit den jungen Rittern dient im griechischen und französischen Text unterschiedlichen Zwecken (d, l). In beiden Versionen liegen Gegensätze vor: *alte Ritter vs. junge Ritter* und *König vs. junge Ritter*. Das erste Paar ist ein bestimmendes Erzählelement des französischen Textes. Der König geht im Laufe der Ereignisse in den Reihen der jungen Ritter auf, er stößt auch selbst mit dem Alten zusammen. Eigentlich erkennt er samt seiner Hofhaltung die Überlegenheit des alten Ritters, bis die alte Welt schließlich die neue legitimiert. Die Mentalität des griechischen Gedichts wird aber vor allem durch die Entfaltung des zweiten Gegensatzes offensichtlich. Die Überlegenheit des alten Ritters ist von Anfang an gegeben und dient letztendlich zur Stärkung des ersten Elements im Gegensatz, d. i. des Königs und der königlichen Macht. All dies kann auch so ausgelegt werden, dass „die Welt der Väter", also die „alte griechische Welt" – gegenüber der französischen Version – nicht kontinuierlich ist und sich der neuen Welt nur widersetzt, um die königliche Würde zu verstärken. Hinter der Gegenüberstellung von altem und neuem Rittertum könnte sich der Gegensatz des griechischen und fränkischen Adels verbergen. Rizzo Nervo zufolge spiegelt sich im

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

> griechischen Werk eine gesellschaftliche Struktur der Kolonialisierung wider, in der die Eroberer (Landesherren, Kaufleute usw.) sich der byzantinischen Gesellschaft bemächtigt haben.[93]

Die aus den Abweichungen der inhaltlichen Elemente erschließbaren Unterschiede in der Weltanschauung können auch in der Struktur des französischen und des griechischen Werkes entdeckt werden. Die erste Hälfte der Erzählung und die Anknüpfung des drauffolgenden Teils – was prinzipiell der Formel der für die mittelalterlichen Erzählungen charakteristischen Aufzählung von Abenteuern folgt – deuten auf den vom griechischen Verfasser bewusst gewählten Unterschied in der Strukturierung hin.

Rusticiaus' Werk weist die unverfälschte Struktur bretonischer Erzählungen auf: Eigenständige Geschichten über einzelne Helden folgen einander, die kaum etwas miteinander zu tun haben, wobei sich der Verbindungstext zwischen den einzelnen Elementen schematisch wiederholt. Auch innerhalb der Geschichten – so auch in der des alten Ritters – knüpfen sich die kleineren Abenteuer aneinander an, doch wird zuletzt der Inhalt der wichtigsten, einleitenden Episode hervorgehoben.[94] Auch in der Erzählung des *Alten Ritter* ist das erste Abenteuer am wichtigsten: der Hauptheld kommt nach Kamaaloth und besiegt alle Krieger, selbst den König. Nach der überleitenden Formel folgen kleinere Abenteuer: der Witwe wird geholfen, die hundert Ritter werden besiegt und das von Karacados geraubte Mädchen sowie der gefangen genommenen Ritter befreit. Der die Reihe der Abenteuer abschließende Ausgang, die Bekanntgabe des Namens des Ritters und seiner Absicht sowie Artus' Verordnung, die Geschichte des Alten als die des vortrefflichsten Ritters in die Hofchronik aufzunehmen, soll den Inhalt der ersten Episode hervortreten lassen.

Als erstes Element zählt auch der griechische Text die erfolgslosen Zweikämpfe von Artus' Rittern auf, die Fortsetzung hat hier jedoch nicht mehr die Funktion, die Bedeutung der ersten Geschichte herauszuheben. Dem griechischen Verfasser schwebt nicht das Ziel vor, die Vortrefflichkeit der alten Runden Tafel im Kontrast zur neuen zu demonstrieren. Die zwei großen Episoden werden durch die persönliche Formulierung und die Hervorhebung ihrer Verknüpfung miteinander verbunden und als eine Einheit gestaltet, so dass das Gedicht nicht in zwei Erzählteile zerfällt. Im Unterschied zur französischen Erzählstruktur, wo das Waisenmädchen sich schon über längere Zeit in Artus' Hof aufhält und ihn anfleht, bis sie dem König ein Versprechen

[93] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 19, mit Hinweisen auf die frühere einschlägige Fachliteratur.

[94] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 21, mit Hinweisen auf die frühere einschlägige Fachliteratur.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

abringt; im griechischen Gedicht taucht sie am Ende der Ereignisse der ersten Episode plötzlich auf und wendet sich an den Alten erst, nachdem sie beim König auf Ablehnung gestoßen ist. Die Einheit der griechischen Komposition wird nach Rizzo Nervo auch durch den verloren gegangenen Ausgang des Werkes untermauert worden sein. Die Erzählung muss kurz nach dem letzten Vers des heutigen Fragments geendet haben, es folgten wohl keine weiteren Abenteuer und auch die Formulierung der Bitte des Briefsenders deutet nicht darauf hin, dass der Verfasser – gleich dem französischen Text – die Größe der alten Tafelrunde hätte herausstreichen wollen.

Der anonyme griechische Dichter war also der literarische Darsteller der konservativen, gegenüber den westlichen Eroberern jedoch aufgeschlossenen griechischen Aristokratie, die die königliche Macht bedingungslos ehrte und unbestreitbar hielt und – unter den von der neuen Rittergeneration geschaffenen Bedingungen – die Aufrechterhaltung von Frieden und Ordnung, die Abwehr von bewaffneten Konflikten sowie die Stärkung und Geltendmachung der alten Sitten und gesellschaftlichen Normen als ihre vorrangige Aufgabe erachtete. Rusticiaus war demgegenüber bestrebt, vor allem die Vortrefflichkeit der alten Tafel zu unterstreichen, d. h. die Vorzüglichkeit einer untergegangenen Militärelite, die noch reine Werte vertreten und den Familienverband in Ehren gehalten hatte.

Mögliche Regionen der Entstehung des Gedichts – Testimonien und literarische Werke

Testimonien zur Verbreitung des bretonischen Sagenkreises (matière de Bretagne) im Osten

Da Rizzo Nervo im Rahmen der Aufarbeitung der früheren Fachliteratur auch über die Testimonien einen genauen Überblick gibt, sollen im Folgenden ihre Ausführungen zusammengefasst werden.[95]

Nach Alain de Lilles zwischen 1174–1179 entstandenem Werk *Prophetica Anglicana* berichteten die Pilger im Heiligen Land zur Zeit des zweiten Kreuzzuges darüber, dass der ganze Osten die Taten von König Artus wiederhallt.[96] In weiteren Quellen ist von durch den bretonischen Sagenkreis inspirierten öffentlichen Aufführungen die Rede.

[95] Rizzo Nervo (Anm. 38, vecchio cavaliere) 24ff.

[96] Nach Loomis, R. S.: The Modena Sculpture and Arthurian Romance. In: Studi Medievali 9 (1936) 1ff., bes. 10, und Ders.: Chivalric and dramatic imitations of Arthurian romance. In: Koehler, W. R. W. (Hrsg.): *Medieval Studies in memory of A. Kingsley Porter*. Cambridge,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

1) Philippe de Navarre berichtet über das Fest, das er anlässlich der Ritterweihe der beiden Söhne von Jean d'Ibelin im Jahre 1233 auf Zypern veranstalten ließ, bei dem die zyprischen Ritter bretonische Abenteuer über Artus' Tafelrunde vortrugen: „*Mout i douné et despendu et bouhordé, et contrefait les aventures de Bretaigne et de la Table Ronde, et moult de manieres de jeus*".[97]
2) Anlässlich der Krönung Heinrichs II. von Lusignan im Jahr 1286 wurden während seines Aufenthalts in Akra Tristan-, Lancelot- und Palamedes-Spiele aufgeführt: „*et fu la feste la plus belle que l'on sache .c. ans a d'envissures et de behors, et contrefirent a table ronde et la raine de Femenie, c'est asaver chevaliers vestus come dames et josteent ensemble; puis firent nounains quy estoient avé moines et bendoient les un sas autres; et contrefirent Lanselot et Tristan et Pilamides et mout d'autres jeus biaus et delitables et plaissans*."[98]
3) Nicolao de Marthono stellt im Zusammenhang mit seiner Pilgerfahrt zwischen dem Juni 1394 und dem Mai 1395 im Heiligen Land Denkmäler, Orte und Legenden vor. Unter dem Eintrag berichtet er über eine örtliche Geschichte über die Euripos-Meeresenge bei Euböa: „*In dicto brachio*

Mass. 1939. I, 79ff., bes. 80 zitiert Rizzo Nervo folgenden lateinischen Textabschnitt: „Quo enim Arturi Britonis nomen fame volans non pertulit et vulgavit, quousque Christianum pertingit imperium? Quis, inquam, Arturum Britonem non loquatur, cum pene notior habeatur Asiaticis gentibus quam Britannis, sicut nobis referunt Palmigeri nostri de Orientis partibus redeuntes? Loquuntur illum orientales, loquuntur occidui, toto terrarum orbe divisi. Loquitur illum Aegyptus, Bosforus exclusa non tacet. Cantat gesta eius domina civitatum Roma, nec emulam quondam eius Carthaginem Arturi proelia latent. Celebrat actus eius Antiochia, Armenia, Palestina." Zur Frage der Verbreitung von Handschriften s. Jacoby, D.: La littérature française dans les états latins de la Méditerranée orientale à l'époque des croisades : diffusion et création. In: Société Rencesvals (Corporate Author): *Essor et fortune de la chanson de geste dans l'Europe et l'orient latin. Actes du IXe Congrès International de la Société Rencesvals pour l'Étude des Épopées Romanes, Padoue-Venise, 29 août – 4 septembre 1982.* Modena 1984, II, 617ff. und Minervini, L.: Produzione e circolazione di manoscritti negli stati crociati: biblioteche e *scriptoria* latini. In: Pioletti, A. – Rizzo Nervo, F. (Hrsg.): *Medioevo romanzo e orientale. Il viaggio dei testi. IIIo Colloquio Internazionale Venezia, 10–13 ottobre 1996.* Rubettino Editore, Soveria Mannelli (Catanzaro) 1999. 79ff.

[97] Melani, S.: *Filippo da Novara, Guerra di Federico II in Oriente (1233–1242).* Napoli 1994, 72. Dasselbe Testimonium findet sich auch in der italienischsprachigen Chronik von Florio Bustron beim Jahr 1226: „nella qual festa fecero bagordi, giostre, conviti, recitate le venture di Bretagna e la Tavola Rotonda".

[98] Raynaud, G.: *Les gestes des Chiprois.* Genf 1887, 220, § 439 und Paris, G. – de Mas Latrie, L.: Les gestes des Chiprois. In: *Recueil des Historiens des Croisades. Documents arméniens.* Paris 1906, II, 793, § 439. Derselbe Bericht ist in Amadis Chronik auch in italienischer Sprache überliefert.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

maris quod dividit dictam insulam a terra firma est quodam antiquum et magnum hedificium insulatum dicto brachio maris quod dicitur fuisse castrum Fate Morganae, domine Laci, matris Pozelle Gage; in quo castro dicitur fuisse captivum dominum Calvanum."[99] Anschließend fügt er im

[99] Le Grand, L.: Relation du pèlerinage à Jérusalem de Nicolas de Martoni notaire italien (1394–1395). In: Revue de l'Orient latin 3 (1895) 654. Barbiellini, A. B.: *Ponzela Gaia. Galvano e la donna serpente*. Milano 2000, 26f. Aus der knappen Angabe wurden – unter Hinweis auf eventuelle Ähnlichkeiten im Zusammenhang mit der Entstehung des *Alten Ritter* hinweisend – von Johannes Koder überzeugende Schlüsse gezogen, die im Folgenden zusammengefasst werden sollen (Koder, J.: Fata Morgana in Negroponte. Spuren des Artusstoffes auf Euboia im 14. Jahrhundert. In: JÖB 24 [1975] 129ff.).
Der erste Teil des am Ende des 14. Jahrhunderts entstandenen Berichts entstammt mit Sicherheit der örtlichen, Venezianer Tradition, nach der der Euripos-Palast mit der Burg der Fee Morgana, Herrin des Meeres und Mutter von Pozella Gaga, identisch ist; in dieser Burg soll Calvanus als Gefangener geschmachtet haben. Durch die Namen Morgana (Morgain) und Calvanus (Gawain) wird die Geschichte eindeutig mit der bretonischen Sagenwelt verbunden. Die Erwähnung von Morganas Tochter Pozella Gaga bringt uns der Quelle der Geschichte noch näher, da diese Frauenfigur erst relativ spät in der Artus-Literatur auftaucht: zunächst in der italienischen *Tavola Rotonda* als *Gaia Pulcella* (Tochter der Morgana, die schönste Frau auf Erden). Sie kommt im Roman nur in der Episode vor, als ihren Vater Onesun Tristan tötet und Morgana auf ihrer Burg besucht. Zusammen mit Gawain wird sie in einem anderen Zusammenhang erwähnt: Ein gewisser Ritter namens Breus sagt Tristan, er habe kein Vertrauen zu verliebten Rittern, da ja auch Gawain der Morgana die Gaia Pulzella genommen hat.
Obwohl die bretonischen Erzählungen keine weiteren Hinweise enthalten, so kommt die Heldin in den volkstümlich–epischen Liedern des *Cantari* – die von Berufserzählern auf öffentlichen Plätzen vorgetragen wurden – doch vor. Die ältesten Lieder dieser Art sind uns aus den 20er Jahren des 14. Jahrhunderts bekannt: zu ihnen gehört auch das nach französischem Muster entstandene *Cantare di Fiorio e Biancoflore*, von dem auch eine spätbyzantinische Romanversion bekannt ist (s. weiter unten). Das älteste *Cantare della Pulzella Gaia*, das dem stark verkürzten Nicolao-Bericht am nächsten steht, ist in einer Veroneser Handschrift aus dem 15. Jahrhundert auf uns gekommen.
In dieser Geschichte geht Galvano eine Wette ein und zieht auf die Jagd in den Wald. Er kämpft mit einer mächtigen Schlange, die sich dann in ein schönes Weib verwandelt. Als Liebespfand erhält er von der Frau einen Ring, der ihm alle seine Wünsche erfüllt, solange er ihr Geheimnis niemandem verrät. Die verliebte Ginevra ringt aber Galvano das Geheimnis ab und die magische Kraft des Rings geht verloren. Trotz alledem wird der Junge vor seiner Hinrichtung von Pulzella gerettet, sie müssen jedoch für immer voneinander scheiden, da sie von ihrer Mutter Morgana bestraft und in einen mächtigen Turm am Meer eingesperrt wird. König Artus schickt Galvano zur Befreiung seiner Liebe, die aber in der uneinnehmbaren Festung Pela Orso gefangen gehalten wird. Nach vier Jahren Belagerung gelingt es ihm schließlich, die Stadt zu erobern – die Einnahme der inneren Burg scheint jedoch endgültig hoffnungslos zu sein. Galvano wird von seiner Liebe zur List ermutigt: er soll sich die Kleider der Herrin des Meeres anziehen, seine als Hofdamen verkleideten Ritter mitnehmen und so bei Morgana um Anhörung ersuchen. Der Kniff gelingt: Pulzella wird befreit und statt ihrer schließlich Morgana eingekerkert; anschließend kehrt das Liebespaar nach Camellotto zurück.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

nächsten Kapitel (*De pontibus*) hinzu: „*[…] et habet ipsa civitas nobiles homines et divites ac pulcras mulieres. Credo quod ex successione illarum Fatarum, que fuerunt in dicto castro antiquo, mulieres ipse sunt generaliter mira pulcritudine decorate, et pulcris indumentis, more Ytalie, indute*“.[100] All dies weist darauf hin, dass die Figuren des Sagenkreises: Galvanus, Morgana und Ponzela Gaia zu Elementen der örtlichen Legenden geworden sind.

Testimonien für Romanlektüren

1) Philippe de Navarre berichtet auch darüber, dass der zyprische Adlige Pierre Chappe, in dessen Dienst er stand, in den zu Ägyptens Befreiung geführten Kreuzzug einige Bücher – vermutlich aus Zypern – mitgebracht hatte, aus denen er während der sich in die Länge ziehenden Belagerung von Damietta (August 1218 – November 1219) den im Haus eines dort ansässigen Adligen kränkelnden Herren vorlas: „[…] *messire Piere me fist lire devant lui en un romans: messire Rau dist que je lisoie moult bien.*

Nicolaos Fassung ist bündig, doch sind die Unterschiede auch so offensichtlich: Im *Cantare* sind Morgana und die Meereskönigin Schwestern – bei Nicolao hingegen erscheinen die beiden Figuren als *eine* Person und Galvano begegnet uns als Gefangener der Burg.
Dafür gibt es zwei mögliche Erklärungen: Erstens kann Nicolao das Lied ungenau wiedergegeben haben, was aufgrund seiner sonstigen Berichte jedoch unwahrscheinlich ist (umso weniger, als ihm die Geschichte über die Maßen zu gefallen scheint und er wegen der Schönheit der Frauen sogar nochmals zu ihr zurückkehrt); zweitens – und dies ist die deutlich plausiblere Vorstellung – muss er hier eine frühere Version der Geschichte vermitteln, nach der zunächst selbst Gawain in Gefangenschaft gerät und die beiden erst danach zusammen fliehen konnten. Für Letzteres spricht, dass zwischen der Entstehung des von Levi edierten *Cantare* und Nicolaos Bericht nur wenig Zeit vergangen ist, also Nicolao eine Fassung kennen gelernt haben mag, die schon früher nach Griechenland gelangt war. Die Geschichte wird rasch in Euböa angekommen sein, da die älteste Handschrift der Pulzella-Legende ebenso aus Verona stammt wie die dalle Carceris, die ersten Ritter, die sich in Negroponte niederließen. Die Sage konnte später leicht mit dem mit Wasser umgebenen, uneinnehmbaren Turm von Euripos verbunden werden. Auch nach anderen frühen Artus-Geschichten wohnt Morgana auf der Insel der Glücklichen. Auch Euböa hat ein Avalon: das sog. Bistum Aulonari, die fruchtbarste Gegend der Insel, in den westlichen Quellen als Avalona, eine eigenständige Verwaltungseinheit, erwähnt. Koder zufolge ist die engere Verbindung der Artus-Legende mit Euböa auf diese zufällige Parallele zurückzuführen. Neben dem *Alten Ritter* beweist auch diese Geschichte die Beeinflussung der griechischen Gebiete durch die westliche volksprachige Literatur. Obwohl die Geschichte dem italienischsprachigen Milieu entstammt, muss sie auch bei den Griechen gründlich kennen gelernt und schließlich aufgenommen worden sein (s. hierzu Koder, S. 135: „Von dem hier nachweisbaren Stadium der Rezeption war aber nur mehr ein Schritt zur schriftlichen Fixierung des Stoffes in griechischer Sprache. – Ob er getan wurde, wissen wir nicht.“).

[100] Le Grand (Anm. 99) 655.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Après fu messire Rau malade, et messire Piere Chape, à la requeste de messire Rau, me manda lirre devant lui. Issi avint que trois mois et plusy fu."[101]

2) Die Statuten des Malteser Ritterordens (1262) beweisen auch, dass die Lektüre von Romanen durchaus zum Alltag gehörte: „*Item est establi que tous les lievres des freres traspassés de cest siecle, sauvant breviaires, romans et sautiers, soient rendus au tresor. Item il est establi as freres, qui sont en l'enfermerie et jueuront as eschaes ou liront romans, ou mangeront viandes defendues, que li freres ne leur doine riens de l'enfermeris d'en qui en avant.*"[102]

3) Der von Rusticiaus erwähnte Band des englischen Königs Edward I., den dieser ins Heilige Land mitgenommen und zwischen dem Sommer 1270 und dem Ende des Jahres 1272 mit sich geführt haben soll. Der Band wurde später von Rusticiaus bei der Zusammenstellung seiner Sammlung verwendet.[103]

4) Pierre de Tiergeville schrieb 1278 die Handschrift BNF fr. 750, die einen Abschnitt aus dem Roman *Tristan en prose* enthält. Nach der einschlägigen Fachliteratur mag die Handschrift in einer Werkstatt der Kreuzritter im Osten entstanden sein.[104]

5) Einige Seiten des Romans *Tristan en prose* wurden beim Neueinbinden des Cod. Vat. Gr. 280 aus dem 15. Jahrhundert verwendet, die auch eine griechische und lateinische lexikalische Sammlung enthält. Die Handschrift war im Besitz des Antiquars und griechischen Dichters Bartolomeo de Columnis aus Chios. Die Handschrift verließ die Insel im August 1454; aufgrund des Schriftbildes und des französischen Romanfragments stammt sie aus dem 13. Jahrhundert.

6) Aus dem lateinischen Westen stammen schließlich zwei, einst wohl ins Heilige Land gebrachte, heute in der Israelischen Nationalbibliothek in Jerusalem aufbewahrte Folios mit einem Abschnitt des Tristan-Romans

[101] le Comte Beugnot, M. (Hrsg.): Livre de Philippe de Navarre. In: *Recueil des Historiens des Croisades, Lois.* Paris 1841, I, 525, XLIX. cap. Vgl. Jacoby (Anm. 96, La littérature française) 617.

[102] Delaville Le Roulx, J.: *Cartulaire générale de l'ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100–1310), I–III.* Paris 1894–1899, III, 52.

[103] Siehe Abschnitt „Die literarische Quelle".

[104] Minervini (Anm. 96) 95 und Anm. 54 mit weiterer Fachliteratur. Im Kolophon: „a. D. 1278 scripsit Petrus de Tiergevilla istud Romanum. Benedictum est nomen Domini". Vgl. Pelaez, M: Un frammento del romanzo francese in prosa di Tristano. In: Studi Medievali 2 (1929) 198ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, die im 16. Jahrhundert zum Neueinbinden eines hebräischen Bandes benutzt wurden.[105]

Vergleichbare literarische Werke

Bei der Suche nach dem Entstehungsort des *Alten Ritter* ist es lohnend, über die Berücksichtigung der sich an den bretonischen Sagenkreis anknüpfenden mittelbaren östlichen Testimonien hinaus vor allem diejenigen Fürstentümer in Betracht zu ziehen, in denen die griechischen Ureinwohner und die westlichen Eroberer (Franken und Venezianer) mindestens zwei Jahrhunderte lang in einem gemeinsamen Staat lebten. Die historischen Daten weisen eindeutig darauf hin, dass die kulturellen Wechselwirkungen, die in solchen Regionen autochthone, die spezifisch lokale Identität widerspiegelnde literarische Werke zustande bringen, in der Regel nach etwa einem Jahrhundert auftreten. Es existierten mehrere solche Gebiete unter westlicher Herrschaft, von denen – im Hinblick auf die auf uns gekommenen und bisher bekannt gewordenen literarischen Denkmäler – drei: Kreta, Zypern und der Peloponnes (Morea) einer eingehenderen Untersuchung wert sind.[106]

Kreta

Auf der unter der Herrschaft der Venezianer (1221–1699) stehenden Insel entwickelte sich eine starke kulturelle Wechselwirkung zwischen den Eroberern und der einheimischen griechischen Bevölkerung. Die daraus resultierenden historischen, gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und vor allem literarischen Erscheinungen wurden von David Holton und den Autoren des von ihm herausgegebenen Sammelbandes, sowie ein paar Jahre später von Nicolaos M. Panagiotakes erschöpfend behandelt.[107]

[105] Minervini (Anm. 96) 95 und Anm. 55. Vgl. Peri (Pflaum), H.: Épisodes inédits du Roman de Tristan (manuscrit de Jérusalem) avec deux nouveaux « lais de Tristan ». In: Koebner, R. (Hrsg.): *Studies in Medieval and Modern Thought and Literature* (= Scripta Hierosolymitana 2). Jerusalem 1955, 1ff.

[106] In der westlichen Gegend des unter venezianischer Herrschaft stehenden Epirus entstand die zu Korfu und zu den Ionischen Inseln in Beziehung zu setzende *Tocco-Chronik* (1375–1425), die zahlreiche Ähnlichkeiten mit der *Chronik von Morea* zeigt. Siehe Schirò, G. (Hrsg.): Cronaca dei Tocco di Cefalonia (CFHB 10). Roma 1975; Sansaridou-Hendrickx, Th.: The World View of the Anonymous Author of the Greek Chronicle of the Tocco, 14th–15th Centuries [Diss. Masch.]. University of Johannesburg 2000 (http://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/6312; letzter Zugriff: 10.12.2017).

[107] Holton, D. (Hrsg.): *Literature and Society in Renaissance Crete*. Cambridge 1991; Panagiotakes, N.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Der literatur- und geistesgeschichtliche Begriff der „Kretischen Renaissance" wurzelt im Wesentlichen im bis zum 16. Jahrhundert zustande gekommenen gesellschaftlichen Milieu auf Kreta und gilt als Ergebnis der homogen gewordenen Mischung der venezianischen und griechischen Einflüsse.[108] Das Zusammenleben venezianischer Eroberer und griechischer Großgrundbesitzer war – nicht zuletzt dank den wiederholten bewaffneten Aufständen der einheimischen Aristokratie – als Resultat eines langwierigen Prozesses letzten Endes von gegenseitiger Akzeptanz und Gleichberechtigung durchtränkt, was auch die reichlich dokumentierten Mischehen überzeugend belegen.[109] In der ersten historischen Periode (ab der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts bis 1580) entstanden auch in fünfzehnsilbigen *versus politicus* verfasste volkssprachliche Werke.[110] Der als Vater der kretischen Literatur geltende Stephanos Sachlikis, der als das Kind griechischer Eltern im kulturell gemischten Milieu der Hauptstadt Kastro im Jahre 1331 zur Welt kam, schrieb seine auch dem kretischen Dialekt folgenden Gedichte ebenfalls in der Gedichtform des *versus politicus*. Als ähnliche, frühe Vertreter der kretischen Dichtung – und auch durch die venezianisch–griechische Wechselwirkung inspirierte – Verfasser gelten Leonardhos Dellaportas (14. Jahrhundert bis Anfang des 15. Jahrhunderts), Marinos Phalieros (15. Jahrhundert) und Bergadhis, der Autor des populären, aus Zweizeilern bestehenden Gedichtkranzes über einen traumhaften Unterweltbesuch mit dem Titel Απόκοπος (*Der Ermüdete*) u. a. m.,[111] deren poetische Werke als die eigenartige Legierung byzantinischer wissenschaftlicher und griechisch–kretischer mündlicher Tradition sowie venezianisch–westlicher Einflüsse betrachtet werden können.

Andererseits weisen weder die bisher bekannten und edierten dichterischen Werke, noch andere, in den Gattungen des Dramas oder des Romans auf Kreta entstandene (oder nachweislich auch auf Kreta tradierte) Werke (so etwa Kornaros' populärer Roman *Erotokritos*) wirklich Ähnlichkeiten mit den in versus politicus verfassten, das authentische Rittermilieu vermittelnden bretonischen Episoden – so auch mit der Geschichte des *Alten Ritters*.[112]

M.: The Italian Background of Early Cretan Literature. In: Dumbarton Oaks Papers 49 (1995) 282ff.

[108] Holton, D.: The Cretan Renaissance. In: Holton (Anm. 107) 15f.

[109] Maltezou, Ch.: The Historical and Social Conetxt. In: Holton (Anm. 107, Literature) 32ff.

[110] Holton (Anm. 108, Renaissance) 10f.

[111] van Gemert, A.: Literary antecedents. In: Holton (Anm. 107, Literature) 51ff.

[112] Auch Sachlikis' vielleicht populärstes Gedicht (Vers 5, *Hurenstreit*), eine *tournoiments de dames*-Parodie der Ritterromane, kann nicht als solches betrachtet werden (s. Panagiotakes [Anm. 107] 302). Auch Holton (Anm. 108, Renaissance) 208 plädiert dafür, dass, obwohl die

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Zypern

Die Erforschung der unter der Herrschaft des Lusignan-Hauses und später von Venedig (1192–1489 bzw. bis 1571) an Zypern anzuknüpfenden westlichen und griechischsprachigen literarischen Werke wurde von Krijnie Ciggaar gefordert bzw. in Angriff genommen und zuletzt von Gilles Grivaud durch die Veröffentlichung überblicksartiger monographischer Studien erweitert.[113] Im Folgenden sollen ihre wichtigsten Forschungsergebnisse zusammenfassend referiert werden. Der literarische Überblick über Zypern ist umso wichtiger, als Breillats Hypothese über die zyprische Herkunft des *Alten Ritter* – unter Aufrechterhaltung gewisser Zweifel – im fachliterarischen „allgemeinen Bewusstsein" bereits zutiefst verwurzelt ist.

Im Vordergrund von Ciggaars Forschungen steht die sich an Zypern anknüpfende literarische Tradition: das Motiv, dass Josef von Arimathea sieben Jahre lang im Dienste des Pilatus stand, taucht in der französischsprachigen Literatur zuerst im Werk *Le Chétifs* auf. Nach der Tradition der Jakobiten (der syrischen Christen) sei Joseph ein Freund des römischen Statthalters gewesen und habe bei der Grablegung Christi den als *Trisagion* bekannten liturgischen Gesang komponiert. Seine Gestalt wurde im fränkischen Milieu allerdings zu einer Ritterfigur ähnlich den Rittern von Artus' Tafelrunde umstilisiert. In dieser stilisierten Form erscheint er in Robert de Borons Werk *Roman de l'Estoire dou Graal*, in dem das Motiv des siebenjährigen Dienstes – bei zugleich eindeutigem Einfluss von *Les Chétifs* auch auf dieses Werk – nicht vorkommt. Josephs siebenjähriger Dienst taucht demgegenüber neben zwei weiteren Werken anonymer Verfasser (*Perlesvaus* [1191–1212?] und *l'Estoire del Saint Graal* [1210–1215?]) auch noch im Epos von Huon de Bordeaux (1216–1229) auf. Robert de Boron – der Gautier de Montbéliard nach Zypern begleitete –

unter dem Einfluss westfränkischer Romane entstehenden griechischen Romanadaptationen in Gedichtform an den Peripherien des Byzantinischen Reiches (nach Jeffreys) überall entstanden sein konnten, ihr Zustandekommen besonders durch das eigenartige fränkisch-griechische Milieu des Peloponnes gefördert worden sei („The Peloponnese, with its Franco-Greek racial and social intermingling, would be a strong candidate.").

[113] Ciggaar, K.: Le royaume des Lusignans : terre de littérature et des traditions, échanges littéraires et culturels. In: Mutafian, C. (Hrsg.): *Les Lusignans et l'Outre-mer*. Poitiers 1994, 89ff.; Grivaud, G.: Literature. In: Nicolaou-Konnari, A. – Schabel, Ch. (Hrsg.): *Cyprus: Society and Culture, 1194–1374*. Leiden 2005, 219ff.; Ders.: *Entrelacs Chiprois: essai sur les lettres et la vie intellectuelle dans le royaume de Chypre, 1191–1570*. Nicosia 2009. Zuletzt: Grivaud, G. – Schabel, Ch.: Cyprus. In: Wallace (Anm. 45) Bd. II, Kap. VII/61, 282ff. Allgemein s. außerdem Edbury, P. W.: The State of Research. Cyprus under the Lusignans and Venetians, 1991–1998. In: Journal of Medieval History 25 (1999) 57ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

dürfte die Eingebung zu seinem dreiteiligen Werk über den Heiligen Gral möglicherweise im östlichen Lateinischen Königreich bekommen haben. Das Werk war in dem allgemeinen Bewusstsein der fränkischen Literatur des Ostens kontinuierlich anwesend: darauf deutet auch die Widmung des *Tristan en prose*, in der Élie de Boron mitteilt, dass seine Eltern schon seit längerer Zeit übers Meer sind. Robert muss hochadliger Grundbesitzer auf Zypern geworden sein. Die Einbettung der Geschichte von Joseph von Arimathia in ein ritterliches Milieu deutet darauf hin, dass der bretonische Sagenkreis (die Artus-Legende) im 12. Jahrhundert in den von den Franken eroberten Gebieten bekannt und verbreitet war. Zypern spielt auch in *l'Estoire de Merlin*, in der Fortsetzung von Robert de Borons gleich betiteltem Werk, eine Rolle: Nach diesem schickt König Flualis, nachdem er sich zum christlichen Glauben bekehrt hat, seine Söhne aus, die Welt zu bekehren, wobei einige von diesen bis nach Zypern gelangen.

Der unter den Testimonien bereits zitierte Philippe de Navarre lebte auf Zypern und zeichnete unter anderem die Geschichte des Krieges zwischen Friedrich II. und Jean d'Ibelin auf. Aller Wahrscheinlichkeit nach widmete er seinem Lehnsherrn das Werk, in dem erwähnt wird, dass der kleinere Teil der Zyprioten dabei zwar für Friedrich, ihre Mehrheit jedoch für Ibelin Partei ergriff. Etwas weiter unten berichtet er auch über die „Tafelrunde-Aufführung", über das oben bereits erwähnte Fest im Jahr 1223, das Jean d'Ibelin anlässlich der Ritterweihe seiner Söhne veranstaltete. Auch das andere Werk von de Navarres *Les Quatre Âges de l'Homme* bezeugt, dass auf Zypern nicht nur die Geschichte Lancelots, sondern auch Benoît de Sainte-Maures Werk *Roman de Troie* im Buchformat zugänglich war. Die Allusionen der trojanischen Geschichte sind besonders interessant, zumal uns das Thema bereits vor dem vierten Kreuzzug, in den *Histoires Universelles*, begegnet. Nach Robert de Claris Bericht diente Letzteres auch als ideologischer Vorwand für die Eroberung Konstantinopels, da die Franken ihre Herkunft von den Trojanern ableiteten.

Ibelins Name taucht auch im Werk *Continuation de Guillaume de Tyr* (1184–1197) von Ernoul auf, der wahrscheinlich Balian d'Ibelins Reitknecht war. Das Werk ist die Fortsetzung der ins Französische übersetzten Chronik des Guillaume de Tyr. Auch der ins Jahr 1291 datierte Brief in altfranzösischer Sprache über den Fall von Akre beweist, dass in der fränkischen „Überseeliteratur" bereits fast alle belletristischen Gattungen kultiviert waren (über Akras Fall entstanden auch lateinischsprachige Chroniken, die später auch ins Französische übersetzt wurden). Das Geschichtswerk *Histoire*

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

d'Outremer wurde in Frankreich ins Französische übersetzt und auch die *Histoires Universelles* müssen in Frankreich entstanden sein, um die Intervention im Osten auch durch die trojanische Herkunft der Franken zu untermauern. Am Ende des 12. Jahrhunderts wurde von Aimery de Limoges eine griechische Chronik ins Lateinische übersetzt. Auch mehrere „überseeische" vulgärsprachliche Bibelübersetzungen sind bekannt, die im 12. Jahrhundert oder etwas später im Stammland entstanden sein könnten. Ein gewisser Pierre de Paris besuchte Zypern am Anfang des 14. Jahrhunderts und fertigte auf die Bitte des Malteserritters Simon le Rat eine Psalmenübersetzung an. Er muss sich vor dem September 1309 auf Zypern aufgehalten haben, da seine Widmung der Übersetzung einer philosophischen Abhandlung an Amaury de Lusignan, den Fürsten von Tyros, aus dieser Zeit stammt. Pierre de Paris fertigte – wohl ebenfalls in Amaury de Lusignans Auftrag – auch eine Übersetzung der *Politik* des Aristoteles an.

Guillaume de Saint-Étienne, ein anderer Malteserbruder, ermunterte Jean d'Antioche zur Übersetzung von Klassikern. Gervais de Tilbury übersetzte das Werk *Otia imperialia* auf einen weltlichen Auftrag hin. Unbekannt ist der Autor der französischen Übersetzung von Guillaume de Tripolis Werk *De statu Sarracenorum* (1273), das im Westen wohl nicht besonders gefragt war, sich im Osten jedoch einer gewissen Beliebtheit erfreut haben wird.

Von anderen Übersetzungen mit Beziehung zu Zypern hebt Ciggaar gerade das Gedicht *Alter Ritter* hervor, und stellt die kühne Hypothese auf, nach der im Hintergrund der Geschichte die Familie der Ibelins zu suchen sein könnte. Der Hauptheld ist kein anderer als der Großvater Jean d'Ibelin, der alte Fürst von Beirut. Die Familie war sicherlich politisch ambitioniert, umso mehr, als Jean d'Ibelin der Sohn von Maria Komnena, der Nichte des Kaisers Manuel Komnenos (1143–1180), war. Am Ende des Gedichts wird der Ritter als „weißer Schwan" bezeichnet (v. 291: Πάντες δ' εὐφήμουν στέφοντες λευκόπτερον τὸν κύκνον – 'lobend überhäuften alle mit Kränzen den weißbeflügelten Schwan'). Ciggaar zufolge sein all dies ein unverkennbares Zeichen für königliche Pläne: auf diese Weise will der Dichter die mythische Herkunft der Familie absichern und zugleich beweisen; anschließend stellt er denn auch die Frage: So wie dies die ersten Lusignans und die Könige Jerusalems getan hatten?[114] Insgesamt

[114] Ciggaar (Anm. 113) 96: „Dans le texte français (préservé dans la compilation de Rusticien de Pise) on pourrait voir une parallèle avec la situation des barons de l'Occident et de ceux de Chypre qui, en conflit avec leur seigneur, ne voulaient pas aller en Palestine, au contraire de l'ancienne génération qui avait conquis Jérusalem. En même temps l'auteur grec a pu faire allusion à la domination latine de son pays. Pour lui aussi (et pour son patron ?) les temps

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

wurde die Übersetzung vulgärer Texte laut Ciggaar durch die Umstände im Lusignan-Königreich besonders begünstigt. Auch den griechischen Übersetzer von Benoîts Troja-Roman meint Ciggaar in Philippe de Navarres Kreis auf Zypern zu finden.

In seiner einige Jahre später erschienenen neueren Studie erörtert Ciggaar seine Hypothese noch ausführlicher. Er vertritt die Auffassung, dass auch die Herleitung des *Alten Ritter* von Rustichello in Frage gestellt werden solle. Bei seinem Unternehmen in Akra besuchte Edward I. auch die Insel Zypern und wurde sogar gebeten, zwischen dem König und den von Jean d'Ibelin geführten Baronen zu vermitteln. Während Edward an den ägyptischen Küsten kämpfte, kann die königliche Kanzlei das wertvolle Buch auf Zypern aufbewahrt haben, wo auch Griechen dienten. Andererseits wurde Griechisch auch von den Mitgliedern französischer Adelsfamilien gelernt, in deren Dienst auch gebildete Griechen standen. Der Verfasser des Werks sei demnach unter den auch in der homerischen Dichtung bewanderten zyprischen Griechen zu suchen. Kann das Gedicht also nicht vielleicht in altfranzösischer und griechischer Form auf Zypern entstanden sein? Und könnte nicht auch Rustichello seine Sammlung von hier bezogen haben?[115]

anciens étaient meilleurs. Le remanieur grec du texte (le manuscrit du XVe siècle semble trahir une influence linguistique chypriote) est resté anonyme de même que son patron. Par ailleurs, j'ai suggéré que la famille des Ibelins aurait pu se reconnaître dans le Vieux Chevalier, qui représenterait leur aïeul Jean d'Ibelin, le Vieux seigneur de Beiruth. Cette famille avait certainement des ambitions politiques d'autant plus que Jean d'Ibelin était le fils de Marie Comnène, nièce de l'empereur byzantin Manuel Comnène (1143–1180). À la fin du fragment grec, le Vieux Chevalier remporte la victoire et est nommé le « cygne couronné ». Est-ce là un autre indice d'aspirations royales et le désir de se glorifier d'une origine mythifiée comme le faisaient les Lusignans et les premiers rois de Jérusalem ?"

[115] „On the other hand there was the Ibelin family on Cyprus, direct descendants of John of Beirut, the Old Lord John, with Greek imperial blood in their veins, and possibly another likely candidate for posing as a sort of rallying point for both the Greek population and the rebellious feudal families to which the Ibelin family belonged. Was it the Lord of Beirut, newborn Digenes, who posed as the Old Knight of the past? Was the whole story 'composed' on Cyprus, written down in a manuscript (in Greek and Old French, and added to Edward's collection) from where it reached Rustician? Was it part of the original manuscript belonging to Edward? If so, the text may have reached Rustician in Italy before or after Edward's journey to Outremer. It is known that Edward spent the winter in Italy from where he was urgently called back to England to become king (1272–1307), this being the reason why he is called king by the Italian compiler [Anm. 60: There was a Pisan community on Cyprus but there is no proof of Rusticiano's presence in Outremer or that there was sufficient time to have the whole manuscript copied during Edward's stay in the East.]." Ciggaar, K.: Manuscripts as intermediaries: the Crusader States and literary cross-fertilization. In: Ciggaar (Anm. 43) 131ff., bes. 148–150.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

In seinen umfassenden Tableaus zum literarischen Leben auf Zypern macht Grivaud – mangels eindeutiger Beweise – viel vorsichtigere Feststellungen: Man könne nach dem heutigen Stand der Forschung das Ausmaß der gegenseitigen kulturellen Assimilation eben nur schwer feststellen. Grivaud gibt hier eine nach Gattungen geordnete Übersicht über die systematisierbare literarische „Ernte".

Aus der Vereinigung von drei früheren Chroniken entstand das als *Gestes des Chiprois* betitelte Werk, von dem am 9. April 1343 der von Armery of Milmars damit beauftragte John le Miège eine Abschrift anfertigte. Die Verfasser waren vermutlich Gérard de Monréal und Philippe de Navarre. Die Chroniken sind jedoch allesamt in Französisch geschrieben; von griechischen Paralleltexten, Übersetzungen oder Adaptationen findet sich keine Spur. Im Vergleich zu den französischsprachigen Chroniken aus Zypern liegt eine enttäuschend geringe Menge an griechischsprachiger „Chronik-Literatur" vor, die keinen Anspruch auf literarische Qualität erheben kann und durch zufällige Todesnotizen, schematische Einträge, Donationsurkunden bzw. als Füllseleinträge geltende, auf evtl. (halb)leer gebliebene Seiten aufgezeichnete annalesartige Aufzeichnungen, die in die Textsorte *Kleinchronik* einzuordnen wären, vetreten wird (so wurden die einschlägigen Einträge z. B. im Iereon-Kloster in einer Handschrift [Par. 1588] vereint, was in diesem Fall eine Liste von 157 zwischen 1203–1458 verstorbenen Kirchendienern und einigen Donatoren ergibt).

Auch die *Assizes* wurden vollständig in französischer Sprache geschrieben. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts wurde nur ein Band der Sammlung (die *Assizes de la Cour des Bourgeois*) übersetzt. Das genaue Entstehungsdatum der zur praktischen Benutzung und zur Förderung der juristischen Angelegenheiten der griechischen Grundbesitzer angefertigten Übersetzung ist nicht bekannt, sie dürfte zwischen 1300–1320 angefertigt worden sein. Die Übertragung von Namen lateinischer Institutionen zwang den Übersetzer, dem zyprischen Dialekt entsprechende Neologismen zu schaffen, die in vielen Fällen als Anhaltspunkte für einzelne dialekttypische Erscheinungen des Zyprischen jener Zeit dienen können (s. oben). Eine autochthon zyprische Gattung stellt die Genealogie (*Lignages d'Outremer*) dar, die jedoch ausschließlich in französischer Sprache vorkommt – zwar ist ihr keine griechische Version nachzuweisen, ihre armenische Übersetzung lässt sich aber belegen.

Auch in der Dichtung gilt Philippe de Navarre als eine der bestimmenden und bekannten Persönlichkeiten, der in seine Chronik über den Krieg

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

zwischen Friedrich II. und Philippe d'Ibelin gleich fünf Gedichte einfügt und Themen und Episoden bearbeitet, die er in seinem Prosawerk bereits dargestellt hat. Sein literarisches Vorbild muss der *Roman de Renart* gewesen sein. Die zyprischen Verhältnisse charakterisiert er mithilfe zweier französischer literarischer Parallelen: Er vergleicht mit Renart den Verräter Ganelon aus dem *Rolandslied*, während die Ibelins ein Fest veranstalten, wo man „*contrefait les aventures de Bretaigne et de la Table Reonde*".[116]

Hinsichtlich des *Alten Ritter* kann das um 1320 in griechischer Sprache verfasste Passionsspiel bemerkenswert sein, dessen erster Herausgeber Spyridon Lambros das Werk als Βυζαντινὴ σκηνοθετικὴ διάταξης τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ betitelte.[117] Da die dramatische Verarbeitung und Aufführung religiöser Themen in Byzanz verboten war, muss das Werk unter westlichem Einfluss, aber eben nach griechischem Geschmack entstanden sein. Es folgt dem Muster der Passion von Monte Cassino aus dem 12. Jahrhundert, fügt auch aus den apokryphen Evangelien Szenen in die Handlung ein und ergänzt die Dialoge aus der Ostersonntagshomilie des Pseudo-Chrysostomos. Die Gattung des liturgischen Dramas verbreitete sich ab dem 11. Jahrhundert von England und Frankreich ausgehend und gelangte mit italienischer Vermittlung in den lateinischen Osten. Obwohl das zyprische dramatische Passionsspiel wegen seines eigenartigen, gedrängten Inhalts wahrscheinlich nie aufgeführt wurde, gilt es doch als wichtiger literaturgeschichtlicher Meilenstein: Es ist das erste Beispiel für die griechischen Bestrebungen, eine lateinische Gattung einzubürgern und das Werk auch einem breiteren Publikum vorzustellen. Ob es Nachfolger bzw. Nachwirkungen hatte, bleibt fraglich – wahrscheinlich ist es für immer ein Unicum geblieben.[118]

Die Quellen bieten keine Anhaltspunkte über die Quellen zur zyprischen literarischen Rezeption und Aufnahme der im *Alten Ritter* erscheinenden Gattung des Romans, der den bretonischen Sagenkreis am meisten „tragen konnte".

[116] Grivaud (Anm. 113, Literature) 261.

[117] Codex Palatinus Graecus 367, fol. 34–39. Auf Englisch unter dem Titel *Cyprus Passion Cycle* bekannt. Siehe Mahr, A. C.: *The Cyprus Passion Cycle*. Notre Dame, Indiana 1947.

[118] Grivaud (Anm. 113, Literature) 277. Crofts (Anm. 46) 163f. und Anm. 18 behandelt ausführlich die Eigentümlichkeiten des Werks, um die These zu untermauern, dass – unter Einwirkung der westlichen Literatur – auch der *Alte Ritter* auf Zypern entstanden sei. Demgegenüber nehmen Spyridon Lampros und August C. Mahr, die Herausgeber des Passionsspiels, eine autochthone zyprische Tradition hinter der Entstehung des „Stückes" an. Anderseits wurden durch den als entscheidendes Argument herangezogenen kirchlichen Beschluss streng genommen lediglich die durch die antike griechische Tradition inspirierten Theateraufführungen aus dem Kreis der orthodoxen Gemeinden verbannt.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Die Werke Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, die Διήγησις πολυπαθούς Απολλωνίου του Τυρίου, oder die Διήγησις του Αχιλλέως sind dem westlichen Vorbild folgende griechischsprachige Adaptationen in Gedichtform. Die bisherige Untersuchung der Handschriften bestätigt allerdings nicht die Annahme, nach der Zypern in der Vermittlung eine wichtige Rolle gespielt haben könnte (s. weiter unten). Auf der Insel wurde nachweislich nur die – dem bretonischen Sagenkreis fremde – Geschichte *Barlaam und Josaphat* kopiert, und auch das Oxforder Fragment des *Alexanderroman*s stellt keine meritorische Ausnahme dar.[119]

In seiner Zusammenfassung der mit dem *Alten Ritter* zusammenhängenden maßgeblichen Feststellungen der Fachliteratur (denen er auch zustimmt), hebt Grivaud hervor, dass Breillats Hypothese über die zyprische Herkunft des Textes mit Vorsicht behandelt werden muss: „*His language is characterised by archaisms that are almost anachronistic compared to contemporary written language in Cyprus, and it is distinctively different from the language used in the Byzantine knightly romances.*“ Und weiter unten: „*The uncertainty surrounding the origin of the translation and the difficulty in producing conclusive linguistic proof prevent us from asserting that the text originated in the Lusignan kingdom.*“[120] Der Text zeigt Grivaud zufolge gewisse Ähnlichkeiten mit dem Passionsspiel; er weist sogar Parallelen zu der im 20. Jahrhundert aufgezeichneten zyprischen Volksballade (Τραγούδιν της Ζωγραφούς – *Zographos' Gesang*) auf, in der der Kampf des – von seinem Bruder unterstützten – griechischen Ritters um die wunderschöne neapolitanische Jungfrau gegen den fränkischen Herrn erzählt wird.[121] Obwohl die Texte selbst einander überhaupt nicht ähneln, sind beide Werke von der höfischen Liebe (der Minne) und den ritterlichen Tugenden durchdrungen.

Zypern ist besonders reich an durch die mündliche Volkstradition vererbten mittelalterlichen Liedern. Die epischen Werke wurden auf der Insel nicht aufgezeichnet – im Gegensatz etwa zu Kreta, wo im 15. Jahrhundert zumindest die *Digenis Akritas* niedergeschrieben wurde. Die Lieder und Gesänge tragen tatsächlich eher die Erinnerung an die griechisch–arabischen Kämpfe in Mesopotamien, die die Zyprioten mit den Flüchtlingen zusammen aufnahmen. Im Vergleich zu dieser reichen mündlichen Tradition sind

[119] Grivaud (Anm. 113, Literature) 278.

[120] Grivaud (Anm. 113, Literature) 280.

[121] Menardos, S.: Το τραγούδιν της Ζωγραφούς. Λαογραφία 8 (1921) 181ff., rpr. in: Pilavakes, K. – Christodoulou, M. N. (Hrsg.): Σίμου Μενάρδου Τοπωνυμικαί και λαογραφικαί μελέται. Nicosia 1970, 348ff., bes. (Textedition) 357–364 – non vidi.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Gedichte in schriftlicher Form nur in einem äußerst bescheidenen Umfang auf uns gekommen. Eine Ausnahme hiervon stellt das Werk des Konstantinos Anagnostes dar, der in seinem in *versus politicus* verfassten Gedicht die Sprache der Wissenschaft mit der Volkssprache legiert.

Angesichts der einschlägigen Übersichten der Forscher der zyprischen Literatur lässt sich insgesamt feststellen, dass sich die französischsprachige literarische Tätigkeit auf Zypern, in der – aufgrund mittelbarer Testimonien – auch der bretonische Sagenkreis stark vertreten gewesen sein mag, ausreichend dokumentiert ist. Gleichzeitig ist die Anzahl der griechischsprachigen literarischen Werke, in denen französische literarische Themen adaptiert werden, aufgrund der schriftlich tradierten Werke eher als gering zu bezeichnen. Ein kunstverständiges und gegenüber der Kunst aufgeschlossenes Publikum fehlt jedoch eindeutig – davon zeugt allein der Umstand, dass keine einzige griechische Fassung der umfangreichen französischsprachigen Chroniken auf uns gekommen ist. In diesem Punkt zeigt sich eben ein markanter Unterschied zur Entstehung der peloponnesischen *Chronik von Morea*.

Peloponnes (Morea)

Als Ergebnis der in den letzten Jahren auf dem Gebiet der einzelnen literarischen Gattungen (vor allem des Romans und der Chronik) angestellten Forschungen wurden unsere Kenntnisse über die Literatur der unter der Herrschaft der Villehardouins, später der Anjous und der Venezianer stehenden peloponnesischen Gebiete (der Morea) wesentlich erweitert. Aufgrund einer den Untersuchungen zu Morea gewidmeten Konferenz ist vor kurzer Zeit ist auch ein repräsentativer Sammelband erschienen; vielsagend ist jedoch auch die Tatsache, dass das Literaturkapitel eines Handbuchs über das „lateinische Griechenland" ausschließlich die moreanische Literatur in den Mittelpunkt stellt.[122]

Die Aspekte des fränkisch–griechischen Zusammenlebens werden sowohl unter historischem wie auch unter breiterem literarischem Gesichtspunkt zwar in einer Reihe von Monographien und Einzelstudien behandelt; die im Zusammenhang mit der Entstehung des *Alten Ritter* für uns wirklich belangvollen Daten sind jedoch in der Zusammenfassung von Gill Page und Elisabeth

[122] Gerstel, S. E. J. (Hrsg.): *Viewing the Morea. Land and People in the Late Medieval Peloponnese. Dumbarton Oaks Symposia Proceedings*. Washington (DC) 2013; Page, G.: Literature in Frankish Greece. In: Tsougarakis, N. I. – Lock, P. (Hrsg.): *A Companion to Latin Greece*. Leiden–Boston 2014, 288ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Jeffreys enthalten.[123] Im Folgenden soll nun Pages – um Jeffreys' Feststellungen zur Entstehung der Romane ergänzter – Überblick resümiert werden.

Geoffrey Villehardouin II. und Wilhelm II. führten eine luxuriöse Hofhaltung. Laut Marino Sanudo Torsello wurde Geoffrey ständig von achtzig Rittern mit vergoldeter Lanze begleitet, aber auch sein Bruder soll überall ein Geleit von 700–1000 Rittern um sich gehabt haben.[124] Sanudo wird – trotz der Übertreibungen seines um 1330 verfassten Werkes – aus einer zuverlässigen Quelle geschöpft haben, da sein Onkel (Marco II. Sanudo, Herzog von Naxos, 1262–1303) als junger Mann selber den Hof Wilhelms II. kennen lernte. All das wird vom katalonischen Ramon Muntaner bestätigt, der mit vergleichbarer Nostalgie schreibt: „*Die edelste Ritterschaft war die von Morea, die ein derart schönes Französisch sprach wie es dies nur in Paris gab.*"[125] Die Villehardouins hüteten und pflegten ihre französische Herkunft, so dass die Morea der Mitte des 13. Jahrhunderts aus dem 14. Jahrhundert zurückblickend in der Tat als eine Art „kleines Frankreich" erschienen sein mag. Von allen Gebieten der lateinischen Fürstentümer stand Morea dem Ideal der „*quasi nova Francia*" am nächsten, wie dies 1224 auch von Papst Honorius verkündet wurden war.[126]

Das bestimmende Ideal der Villehardouin-Herrschaft war die „*courtoisie*". Die Fürsten waren militärische Führer: Geoffrey unterstützte das Lateinische Königreich, auch Wilhelm II. führte ständig Kriege – und sie hielten sich an den Gesetzeskode der *Assizes de Romanie*: Sanudo berichtet darüber, dass Geoffrey auf den Umgang seiner Vasallen mit ihren Untertanen besonders achtgab. Zu einem der zentralen Themen der *Chronik von Morea* aus dem 14. Jahrhundert wurde gerade das fehlende aufrichtige Verhalten gegenüber den Untertanen. Die Feste wurden durch groß angelegte Veranstaltungen, Rittertourniere und Gastmahle unvergesslich gemacht.[127] Als Teil dieser Lebensführung müssen die Ritter und ihre Umgebung auch die Romane des bretonischen und

[123] Jeffreys, E.: The Morea the Prism of the Past. In: Gerstel (Anm. 122) 9ff.

[124] Sanudo Torsello, M.: *Ιστορία της Ρωμανίας: Istoria di Romania*. Hrsg. u. übers. von E. Papadopoulou. Athen 2000. 105, v. 15f. und 107, v. 29f.

[125] Muntaner, R.: *Crónica catalana de Ramon Muntaner*. Ed. A. de Bofarull. Barcelona 1860, § 261.

[126] Pressutti, P. (Hrsg.): *Regesta Honorii Papae* III, 2 vol. Roma 1888, II, 250f., no. 5006.

[127] Sanudo Torsello (Anm. 124) 105, v. 12–14; griechische Chronik Sign. H, v. 2408–2410 (Schmitt); Französische Chronik § 242 (Chronique de Morée, Hrsg. von J. Longnon. Paris 1911). Sanudos Bericht wird auch durch archäologische Funde unterstützt. In Glarenza, der Stadt der Villehardouins, ist man auf vergoldete Lanzen in Rittergräbern gestoßen, s. Athanasoulis, D.: The Triangle of Power: Building Projects in the Metropolitan Area of the Crusader Principality of the Morea. In: Gerstel (Anm. 122) 124.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

trojanischen Sagenkreises, die Musik und die Troubadourdichtung genossen haben.[128] Darüber hinaus vollzog sich bis Mitte des 14. Jahrhunderts auch eine bedeutende ethnische Assimilation. Eine Begleiterscheinung hiervon war, dass die Franken auch Griechisch und die Griechen auch Fränkisch gesprochen haben.[129] Den glänzendsten Beweis hierfür liefert die Entstehung der in vier Sprachen (darunter auf Französisch und Griechisch) überlieferten *Chronik von Morea*. Betrachtet man die „goldene Villehardouin-Ära" und die auf die Niederlage in Pelagonien (1259) folgende Anjou-Herrschaft (ab 1267) – diese insgesamt zwei Jahrhunderte umfassende fränkische Epoche – als eine Einheit, so lassen sich die überlieferten Literaturdenkmäler folgendermaßen gruppieren: 1) *Chansonnier du Roi*, Gesangbuch vermutlich Wilhelms II. Villehardouin aus dem 3. Viertel des 13. Jahrhunderts – hier bloß insofern von Belang, als es die soliden Beziehungen zwischen dem Fürstentum und der westlichen literarischen Tradition beweist;[130] 2) die griechische bzw. französische Fassung der *Chronik von Morea* aus dem 14. Jahrhundert; 3) die in das griechische volkssprachliche Idiom übersetzten westlichen Romane, die sich mit Morea verbinden lassen.

Wie schon erwähnt, ist uns die *Chronik von Morea* in gleich vier Fassungen (in französischer, griechischer, katalanischer und italienischer Sprache) überliefert und muss um 1320 auf der Peloponnes entstanden sein.[131] Die italienische Version entstand im 16. Jahrhundert und geht unmittelbar auf das griechischsprachige Werk zurück. Die Herkunft der katalanischen Fassung ist absolut eindeutig: in der Einleitung wird beschrieben, dass der Text im Auftrag des Magisters des das Fürstentum verwaltenden Malteser Ritterordens 1383 angefertigt wurde. Die einzige französische Handschrift

[128] Jacoby, D.: Knightly Values and Class Consciousness in the Crusader States of the Eastern Mediterranean. In: Mediterranean Historical Review 1 (1986) 158ff., rpr. in: *Studies on the Crusader States and on Venetian Expansion*. Northampton 1989, I; Horowitz, J.: Quand les champenois parlaient en Grec : La Morée franque au XIIIe siècle, un bouillon de culture. In: Goodich, M. – Menache, S. – Schein, S. (Hrsg.): *Cross Cultural Convergences in the Crusader Period: Essays Presented to Aryeh Grabois on his Sixty-Fifth Birthday*. New York 1995, 111ff.

[129] Page, G.: *Being Byzantine. Greek identity before the Ottomans*. Cambridge 2008, 200f.

[130] Haines, J.: The Songbook for William of Villehardouin, Prince of the Morea (Paris, Bibliothèque nationale de France, fonds français 844): A Crucial Case in the History of Vernacular Song Collections. In: Gerstel (Anm. 122) 57ff.

[131] Shawcross (Anm. 61); Jacoby, D.: Quelques considérations sur les versions de la Chronique de Morée. In: Journal des Savants (1968) 133ff.; Jeffreys, M.: The Chronicle of the Morea: Priority of the Greek Version. In: Byzantinische Zeitschrift 68 (1975) 304ff. Siehe außerdem Schmitt, J.: *Introduction to the Chronicle of Morea*. London 1904 und Egea, J. M.: *La crónica de Morea*. Madrid 1996.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

wurde um 1400 kopiert, sie kann aber bereits um 1330 in den Westen gelangt sein. Von der in *versus politicus* verfassten griechischsprachigen Version stehen uns fünf Handschriften zu Verfügung, die in zwei Familien einzuordnen sind: Die Handschriften des Pariser Zweiges (P) entstanden im 14–17. Jahrhundert (obwohl P aus einer späteren, wahrscheinlich um 1400 verfertigten Fassung stammt). Handschrift T (Torino) datiert sich aus dem 16. Jahrhundert, Handschrift H (Koppenhagen) vom Ende des 14. Jahrhunderts. Aufgrund der internen Daten wurde H von einer zwischen 1338–1526 entstandenen Handschrift abgeschrieben. Es muss die Arbeit eines muttersprachlichen Autors sein, was allerdings angesichts seiner frankophilen, antigriechischen Voreingenommenheit von vielen in Frage gestellt wurde. Sein Sprachgebrauch bezüglich der byzantinisch–griechischen Identität – der mit dem des *Alten Ritter* identisch ist – bezeugt jedoch eindeutig seine griechische Herkunft. Tatsache ist, dass es Mitte des 13. Jahrhunderts bereits griechischsprechende Franken gab, folglich kann auch ein solcher Autor nicht ausgeschlossen werden; andererseits kommen da auch die im Villehardouin-Fürstentum hohe Ämter bekleidenden Griechen in Frage.[132] Dem Original steht Handschrift H am nächsten, die in derjenigen Verfallsperiode des Fürstentums entstand, in der die Byzantiner mit dem Zentrum Mystras immer größere Erfolge gegenüber den Franken erzielten. Laut Teresa Shawcross liegt den Handschriften H und P gleichermaßen eine frühere, in der griechischen Volkssprache geschriebene Version zugrunde.[133] Bis um die Wende des 14. Jahrhunderts wurden Produktion und Rezeption volkssprachlicher griechischer Texte in Morea auch für die Franken erlebbar.[134]

Die *Chronik von Morea* bewahrte zahlreiche Merkmale des mündlichen Vortrags und der oralen Texttradition (in diesem Punkt zeigt sie viele Ähnlichkeiten mit der *chanson de gueste,* einer wohl auch bei den Franken von Morea beliebten Gattung). Er benutzt eine Formelsprache, für die Fassung

[132] Page (Anm. 122) 307: „Either way, the Greek Chronicle must constitute significant evidence of cultural integration in the Morea."

[133] Shawcross (Anm. 61) 49ff.

[134] Page (Anm. 122) 310: „This should be seen as just one aspect of the massive changes in the principality between around 1260 and 1330, years, which saw a steady decline in the Frenchness of the Morea. If the first six decades of the principality were glorious, prosperous and French, then the period to around 1330 saw instead steady territorial losses, the extinction of the original families of the conquest, and growing Italian influence. As a result, from the early years of the 14th century the glory days of Villehardouin rule were looked back on with nostalgia. This is also a period when, for whatever reason, the use of Greek by the Francs of the Morea became well established and it is the context for the creation of the *Chronicle of Morea*."

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

H besonders viele Beispiele enthält.[135] Seine Sprache vermengt zeitgenössische mit archaisierenden Elementen; es ist durchaus vorstellbar, dass einzelne Partien des Werkes von Vortragskünstlern vorgeführt wurden – umso mehr, als die Chronik vermutlich auch früher selbständig existierende Gedichte überliefert, so z. B. einen Lobgesang auf Geoffroy von Karytaina: ἐξάκουστος στρατιώτης (H 1924), καλλιώτερος εἰς ὅλους τοὺς στρατιῶτες (H 3254–5).[136]

Nach Elisabeth Jeffreys' umfassenden Untersuchungen und überzeugenden Beobachtungen: Während die „Vergangenheit" der *Chronik von Morea* nicht das längst Vergangene, sondern die fränkische Herrschaft ist – womit sich auch die Ungenauigkeit ihrer Angaben zum vierten Kreuzzug in der Einleitung erklärt –, und das Werk letztendlich als Träger der soeben erwachenden

[135] Jeffreys, M.: Formulas in the Chronicle of the Morea. In: DOK 28 (1975) 142ff.

[136] Die *Chronik von Morea* H. 3950–4091 (französische Fassung: 293§–305§) benutzt bei der Beschreibung der Schlacht von Pelagonien wahrscheinlich ein Gedicht als Quelle, das die Heldentaten von Geoffroy de Briel (oder de Bruyères), Baron von Karytaina in griechischer Sprache verewigt (s. Jeffreys [Anm. 131, Chronicle of the Morea] 335 und Shawcross [Anm. 61] 73). Die Chronik preist in vierundfünfzig Zeilen die Heldentaten von Geoffroy de Briel und erst danach erscheint Geoffrey de Villehardouin, der Herrscher (H. 4073–4086), wo lediglich soviel zu lesen ist, dass der Fürst eine Befreiungstruppe anführt, aber schließlich auch selbst in Gefangenschaft gerät. Nach der Chronik startete Geoffroy de Briel praktisch *allein* einen Angriff gegen die germanische Reiterei, die die erste Kampfeinheit des byzantinischen Heeres war. Er forderte zunächst den Anführer heraus, griff ihn an und versetzte dessen Schild einen gewaltigen Stoß, mit dem er Pferd und Reiter gleichermaßen umwarf (H. 4017–4023). Anschließend streckte er zwei Männer des Befehlshabers nieder (4024), zog ob seiner gebrochenen Lanze unbekümmert sein Schwert und zerstreute den Rest der Kavallerie, ὡς χόρτον εἰς λιβάδι (4029) 'wie Heu auf der Moorwiese'. In der Darstellung spiegeln sich die epischen Schlachterzählungen der mittelalterlichen Volksliteratur wider. Laut Shawcross steht die Beschreibung der Schlacht von Pelagonien dem Kampf des Achill besonders nah, den dieser gegen fünf Gebrüder und deren Heere austrug (Neapolitaner *Achilleis* 591–668; Oxforder *Achilleis* 555–590). Wir hingegen sind der Meinung, dass das Bild des übermäßig starken Ritters, der seine Feinde mit einem Schlag erschlägt und das feindliche Heer allein in die Flucht jagt, sich auch in der Schlachtszene der zweiten Episode des *Alten Ritter* widerspiegelt, wo der Alte (in den Gleichnissen: Löwenjunges, dann wiederum vom Volk umjubelter weißgeflügelter Schwan) die gleiche unwahrscheinliche, heldenhafte Tat ausführt (v. 280–291). Geoffroy de Briel ('Falke') war der Enkel von Geoffroy I. de Villehardouin und hätte als solcher auch den Thron mit Recht beanspruchen können. Sein Status, diese Möglichkeit, sowie sein gespanntes Verhältnis zu dem Onkel – dem die Vorstellung, dass der Thron zu ungunsten seiner eigenen Töchter dem Neffen zufallen könnte, zuwider war –, sorgten für die epische Verewigung des Barons von Karytaina. Sollte dies stimmen – so Shawcross –, so wäre er nach Heinrich von Flandern (dem lateinischen König von Konstantinopel) der zweite, über den ein solches Gedicht entstanden wäre (zum Lied über Heinrich vgl. weiter unten). Es wäre allerdings unbegründet, diese Parallele so weit zu führen, wie dies Ciggaar anhand des zyprischen Jean d'Ibelin und dem alten Ritter tat (s. oben).

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

moreanischen Identität betrachtet werden kann,[137] versucht *Der Trojanische Krieg* (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος) die fränkische Gesellschaft von Morea in ein byzantinisch–klassisches Milieu der griechischen Literatur zu versetzen.

Ähnlich der *Chronik* wurde der lange Text ebenfalls im Auftrag und mit der Förderung eines Mäzens erstellt und hat zudem auch die gleiche Versform (*versus politicus*); nach seiner Sprache gehört er allerdings nicht zu den literarisch hochwertigen Werken: seine Morphologie weist äußerst unterschiedliche chronologische Formen auf und es enthält zu viele sich wiederholende formelhafte Verse.

Auch bezüglich gewisser Ausdrücke weist das Werk Übereinstimmungen mit dem *Chronik*-Text auf. Es ist eine ziemlich genaue (jedoch an einzelnen Stellen verkürzte) Übersetzung von Benoît de Saint-Maures *Roman de Troie*, den der Autor 1160 im Hof des Königs von England Heinrich II. und der Königin Eleonore von Aquitanien verfasst hatte. Der Autor war bestrebt, durch die Ausarbeitung der trojanischen Herkunft der Franken deren Eroberungsbestrebungen gegen die Griechen zu rechtfertigen. Benoîts Gedichtfassung wurde mehrfach in französische Prosa übertragen, der griechische Übersetzer muss sich jedoch der Originalfassung des Verfassers vom Ende des 12. Jahrhunderts bedient haben.[138] Zeitpunkt und Umstände der Entstehung des Werkes sind ungewiss. Sein von formelhaften Widerholungen geprägter Stil macht es mit den Romanen aus der Palaiologos-Zeit verwandt, wobei einzelne Verse auch den vor allem im Roman *Livistros und Rhodamne* (Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη) nachweisbaren französischen Einfluss bezeugen. Wegen der prägnanten Ähnlichkeiten zwischen dem griechischen Text und seinem französischen Vorbild ist Jeffreys der Ansicht, dass der Autor des *Trojanischen Krieg*es diese bereits vor dem Werk *Livistros und Rhodamne* verwendete. Letzteres muss nach Agapitos' Datierung schon vor 1330 entstanden sein, was bei der Datierung von *Der Trojanische Krieg* als *terminus ante quem* gelten könnte. Jeffreys führt auch für die moreanische Geburt des Textes stichhaltige Argumente an. Aias, Sohn des Oileus, d. i. „kleine Aias", erscheint im Roman als der Aias von Mani, Menestheus wiederum tritt als Herzog von Athen auf. Auffallend ist auch, dass der Übersetzer-Autor von der Darstellung dieser Helden in der byzantinischen Literatur kaum etwas gewusst haben mag, die Namensformen weichen ja vom üblichen literarischen Gebrauch ab.

[137] Jeffreys (Anm. 123, Prism) 16ff.

[138] Papathomopoulos, M. – Jeffreys, E. M. (Hrsg.): *Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος: The War of Troy.* Athen 1996. Siehe Jeffreys, E. M.: Medieval Greek Epic Poetry. In: Reichl, K. (Hrsg.): *Medieval Oral Literature*. Berlin 2012, 459ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Für einen weiteren wichtigen Gesichtspunkt hält Jeffreys den Umstand, dass *Der Trojanische Krieg* (als eines der Werke, die die ideologischen Grundlagen für die westlichen Eroberungen, die *translatio imperii*, liefern sollten) in einer derart umfangreichen griechischen Fassung nur mit der Unterstützung eines Patrons entstanden sein kann, dem das Ziel vorschwebte, die in fränkisches Gewand gekleidete und für fränkische Ziele zurechtgeschnittene griechische Geschichte in deren Ursprungsland „zurückzubringen".

In Bezug auf die Person des Patrons erwägt Jeffreys mehrere Möglichkeiten. Dass das Patronat für Ende des 13./Anfang des 14. Jahrhunderts anzusetzen ist, deutet auf eine hochgestellte Persönlichkeit, eventuell ein Mitglied der Anjou-Regierung hin, auf die gleiche Zeit also, in der auch die *Chronik von Morea* entstand. Einerseits kommen hier Catherine de Valois (Katharina II.), lateinische „Titularkaiserin" von Konstantinopel (1307–1346), Lehnsherrin der christlichen Länder von Griechenland bzw. Regentin, und ihr erster Minister von Achaia Niccolò Acciajuoli, der spätere Patron von Boccaccio und Petrarca, die Morea zwischen 1338–1341 tatsächlich besuchten, in Frage.[139] Nach der relativen Chronologie entstand der Roman jedoch vor 1330 – wahrscheinlicher ist deswegen also die Rolle von Leonardo de Veroli, damaligem Kanzler von Achaia und Vertrauensmann von Geoffrey II. von Villehardouin, der in seinem Testament von 1281 auch seinen mit Bänden gefüllten Bücherschrank erwähnt. Obwohl hier keine Titel angeführt sind, soll die Sammlung unter anderem 14 vulgärsprachige (nicht lateinische) Bände und sogar einen griechischsprachigen Band, außerdem mehrere juristische Bücher und eine Chronik enthalten haben. (Von Leonardo de Veroli wurde die dynastische Ehe von Philipp von Anjou, Sohn Karls I. von Anjou, mit Elisabeth Villehardouin,

[139] Auch Boccaccio weist Bezüge zu den fränkisch–griechischen Gebieten auf. Der dem Boccaccio-Roman *Filocolo* zugrunde liegende Roman *Cantare di Fiorio e Bianco-fiore*, der auf Griechisch unter dem Titel Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα entstanden war, wurde wahrscheinlich von seinem Patron nach Griechenland mitgebracht. Siehe Beaton, R.: Boccaccio and the Greek World of His Time: A Missing Link in the 'True Story of the Novel'? In: Brownlee, S. M. – Gondicas, D. (Hrsg.): *Renaissance Encounters: Greek East and Latin West*. Leiden 2013, 207ff. Zudem wurde eine Episode des *Decamerone* auch zu Szenen aus der *Chronik von Morea* in Beziehung gesetzt. Uitti, K. D.: Historiography and Romance: Explorations of *Courtoisie* in the *Chronique de Morée*. In: Donaldson-Evans, M. (Hrsg.): *Autobiography, Historiography, Rhetoric: A Festschrift in Honor of Frank Paul Bowman by His Colleagues, Friends, and Former Students*. Amsterdam 1994, 265ff. Der Verfasser kann überzeugend nachweisen, dass die französischsprachige Fassung (die in den untersuchten Kapiteln im Vergleich zur griechischen Version nur geringfügige Abweichungen aufweist) die Eheschließung von Geoffroy II. mit gesucht höfisch–literarischen, in erster Linie romanhaften sprachlichen und inhaltlichen Mitteln darstellt.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Tochter von Geoffrey II., vorbereitet, durch die das Achaiische Fürstentum den Anjous zufallen sollte: Vertrag von Viterbo, 1267.)[140]

Betreffs von Ιμπέριος καὶ Μαργαρώνα, den dritten Roman mit Bezügen zur Peloponnes, hebt Page hervor, dass die inneren Allusionen und Zitate die westlichen Romane nicht nur miteinander verbinden – sie weisen auch Elemente auf, die sie auch mit der *Chronik von Morea* verknüpfen. *Imberios* wiederholt zwei Verse aus dem *Florios*, *Der Trojanische Krieg* hat wiederum mit der *Chronik von Morea* gewisse Formeln gemeinsam.[141] Der *Florios* und die *Chronik* zeigen ebenfalls grundlegende gemeinsame Wendungen.[142] Darüber hinaus lassen sich in der Sprache des *Florios* auch Merkmale der peloponnesischen Mundart entdecken.[143] Schließlich wurden in moderner Zeit – wie auf Zypern – auch auf der Peloponnes griechische Volkslieder entdeckt, die bis in die fränkische Zeit zurückreichen könnten – so z. B. den *Gesang auf den Tod Kaiser Heinrichs von Flandern* und *Die Burg der Schönheit* (Τὸ κάστρο τῆς Ὁριᾶς).[144]

---

[140] Die – zwar etwas spätere – *Diegesis peri tes Peloponnesou* muss ebenfalls mit der Unterstützung eines Patrons (wohl mit der der Familie le Maure) zustande gekommen sein. Siehe hierzu Cupane, C.: Λογοτεχνική παραγωγή στο Φραγκοκρατούμενο Μορέα [Literarische Produktion in der fränkischen Morea]. In: Βυζαντιναί Μελέται 6 (1995) 371ff.

[141] Page (Anm. 122) 319. Spadaro, G.: Problemi relativi ai romanzi greci dell'età dei Paleologi. In: ΕΛΛΗΝΙΚΑ 28 (1975) 302ff.

[142] Horrocks (Anm. 62, Greek) 217 zu Florios v. 1298 (mit falschem Bezug) „Why should I tell you a lot?“: „note too that *Florios* shares with the Greek *Chronicle* H a relaxed and non-Byzantine application of *basileus*.“

[143] Chábová, K.: Jazyk byzantských milostných románů čtrnáctého a patnáctého století [Die Sprache der byzantinischen Ritterromane des 14. und 15. Jahrhunderts] (Diss. Masch.). Masaryk University 2006, 147 und 208ff.

[144] Page (Anm. 122) 321. Manoussakas, M.: Το ελλενικό δημοτικό τραγούδι για τον Βασιλιά Ερρίκο της Φλάντρας [Das griechische Volkslied über König Heinrich von Flandern]. In: Λαογραφία 14 (1952) 3ff. – non vidi; Buchon, J. A.: *La Grèce Continentale et la Morée*. Paris 1843, 400ff.; Ilieva, A.: *Frankish Morea (1205–1262). Socio-Cultural Interaction Between the Franks and the Local Population*. Athen 1991, 237ff.: Der Verfasserin zufolge können unter den Griechen bereits Anfang des 13. Jahrhunderts Volkslieder geboren worden sein, die die Ereignisse der Eroberung darstellten. Während ihrer Forschungen konnte Ilieva ein einziges peloponnesisches Volkslied ausfindig machen, das Bezüge zur fränkischen Herrschaft zeigt. *Die Burg der Schönheit* gehört zur Gattung der ἀκριτικά τραγούδια und der Gedichtzyklus ist in Griechenland bis heute populär. Die Wurzeln der peloponnesischen Fassung dürften aufgrund der frühesten Datierung bis ins 7. Jahrzehnt des 13. Jahrhunderts zurückreichen. Ilieva stellt hierbei die Frage: „Is there a reflection in it of the activities of Geoffroy of Briel Junior in Skorta?“ Die erste Strophe der Fassung aus Kynouria lautet:
Ὅλα τὰ κάστρα τά εἰδα κι ὅλα τά 'γυρα·
σὰν τῆς Ὁριᾶς τὸ κάστρο κάστρο δέν εἰδα.
Κάστρο κάστρο δέν εἰδα,
Φράγκα μὲ τὰ ρεπαντία.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Zusammenfassung

Obwohl Breillats (in jeglicher Hinsicht schwankende) „zyprische Hypothese" einen bahnbrechenden methodologischen Ausgangspunkt bot, wurde dadurch andererseits der Horizont der Forschung bis in die letzte Zeit zwangsläufig eingeschränkt – folglich ist es (auch angesichts der oben geprüften „zyprischen" Dialektmerkmale) höchste Zeit, endlich prinzipiell darüber hinauszuschauen. Aufgrund des oben skizzierten Tableaus der Testimonien und der auf uns gekommenen, vergleichbaren literarischen Werke scheint es m. E. eindeutig, dass die Eigentümlichkeiten des *Alten Ritter* dem literarischen Milieu von Morea am nächsten stehen. Im Folgenden sollen einige dieser „moreanischen Charakteristika" aufgezählt werden:

- die in ihrer Einzigartigkeit berühmte und auch im Vergleich zu anderen lateinischen Staaten hervorragende, zum „Staatsprogramm" erhobene Pflege der ritterlichen Kultur und der ritterlichen Tugenden im Villehardouin-Fürstentum
- die geographische Nähe der die westliche Literatur vermittelnden Gebiete (Frankreich, Sizilien, Venedig, Malteser Ritterorden) und die zu diesen gepflegten häufigen und regelmäßigen Kontakte
- durch historische Daten untermauertes, das literarische Schaffen förderndes Patronat (Testimonium für vulgärsprachliche Bücher): Leonardo de Veroli und Catherina de Valois („Kaiserin" Katharina II.), oder Niccolò Acciajuoli, der spätere Patron von Boccaccio und Petrarca
- die beinahe einzigartigen (s. evtl. noch die Tocco-Chronik) literarischen Denkmäler der westlich–griechischen Assimilation: die am Ende des 13./Anfang des 14. Jahrhunderts entstandene und in *versus politicus* geschriebene griechischsprachige *Chronik von Morea und* die „peloponnesischen" Romane, besonders Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος und der Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα
- das „Grunderlebnis" der *Chronik von Morea*: Nostalgie nach dem untergegangenen ritterlichen Ruhm und der Ära der Villehardouins, die Ödigkeit der Gegenwart, die Lobpreisung der aus einer vermutlich eigenständigen Heldendichtung herübergehobenen Figur des einsamen, heldenhaften Ritters (Geoffroy de Briel)

Vgl. hierzu Petropoulos, D. A.: Ἀκριτικὰ τραγούδια στὴν Πελοπόννησο. In: *P* 2 (1957) 363ff. – non vidi. Bezüglich der Lokalisierung der Festung tauchten mehrere Möglichkeiten auf, aber im Falle von Kynouria wird dies wohl Le Estella (Astros) gewesen sein.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

- die auf die mündliche Texttradierung hindeutenden Wiederholungen, die große Anzahl der verwendeten Formeln und die charakteristischen Verknüpfungen der von den Sängern (?) einst wohl auch einzeln rezitierbaren Episoden.[145]

Die Forschungen der letzten Jahre bestätigen weitgehend meine Überzeugung von einer neuen Hypothese, nach der als Entstehungsort des *Alten Ritter* das Fürstentum Morea, als Entstehungszeit des Werkes der Zeitraum zwischen dem ausgehenden 13. und der Mitte des 14. Jahrhunderts anzusetzen ist – zumindest scheinen sämtliche indirekten (und sich ständig vermehrenden) philologischen Indizien dafür zu sprechen. Der Text wird wohl mit den später von einer zyprischen Hand signierten und kopierten Werken und Sammlungen des Manuel Moschopoulos gewandert sein. Manuels Onkel, der literaturverständige „kretische" Patriarch Nikephoros Moschopoulos, hielt sich zwischen 1289–1296 (?) sowie 1305–1311/12 in Mystras auf und schuf da auch seine Werke.[146]

Im Zusammenhang mit der „zyprischen Wanderung" der auf der Peloponnes entstandenen literarischen Werke können allerdings auch weitere historische Angaben erwähnt werden. So schickte 1349 der byzantinische Kaiser Johannes VI. seinen jüngeren Sohn Manuel nach Mystras, um die Region zu verwalten. Manuel schlug da bald einen fast selbständigen politischen Weg ein und wurde zum *Despotes* von Morea resp. der Peloponnes. Im selben Jahr heiratete er Maria Isabella von Lusignan, die als geradlinige Abkömmlingin des zyprischen Lusignan-Hauses die örtliche griechisch–fränkische Versöhnung wesentlich voranzutreiben vermochte.[147] Ab dem Jahr 1361 ließ sich dann auch Johannes' erstgeborener Sohn Matthäus, ein (auch literarisch) gebildeter Mann schöpferischen Charakters, in Mystras nieder, und die beiden Gebrüder lebten im

[145] Eine verkürzende, epische, innere Verknüpfung der in der mündlichen Tradition zusammengefügten Gedichte liest man in Vers 71: Καὶ δεῖ με λέγειν τὰ πολλὰ…; *Wozu aufzählen?* – fragt der Dichter (d. h. die Namen der zahlreichen Ritter, die der Alte im Kampf besiegte). Breillat sieht in der Formulierung die „wunderbare" Identität mit dem französischen Vorbild: *Que vos diroie-je?* Man könnte hier jedoch auch an Demosthenes' mehrmals benutzte, klischeehafte Wendung τί δεῖ λέγειν με πολλὰ πρὸς συνειδότα; 'Wozu das viel Gerede – wo ihr ohnehin alle Bescheid wisst?' denken. Der Wahrheit näher steht allerdings, wenn man den Anklängen an den Roman Φλώριος καὶ Πλάτζια-Φλώρα (vgl. Page [Anm. 122] 219) und die *Chronik von Morea* (v. 4055) zulauscht: Τί νὰ σᾶς λέγω τὰ πολλὰ καὶ πῶς νὰ τὰ διαλύσω; – *Wozu soll ich denn mehr sagen?* (siehe auch Pachymeres in der nachfolgenden kritischen Edition).

[146] *PLP* 19376.

[147] *PLP* 92549. Zur einschlägigen Literatur zu Maria Isabella von Lusignan vgl. Runciman, S.: *Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese*. London 1980. 53ff.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

von literarischer und künstlerischer Tätigkeit durchdrungenen griechischen Hof friedlich beisammen – die beiden Prinzen wurden übrigens auch von Nikephoros Gregoras gewürdigt. Die „First Lady“ blieb jedoch Maria Isabella, die 1371 auch seinen Cousin, den zyprischen König Peter I., bei sich empfing und anschließend für längere Zeit selber nach Zypern reiste. Der Kontakt des sich in Mystras konzentrierenden literarischen Lebens der Peloponnes zu Zypern lässt sich also auch faktisch hinreichend belegen.

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Geschichte des alten Ritters (Branor's des Braunen)

Deutsche Übersetzung von
Adolf Ellissen

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Geschichte des alten Ritters (Branor's des Braunen)

Übersetzung von Adolf Ellissen[1]

… [2]

Jünglinge, Jungfräulein, dazu die Mütter, wohlgesegnet,
Und Könige, die unterthan dem Könige der Britten,
Gewahrten voll Entsetzen schier den Muth des alten Kämpen
Und waren hoch verwundert ob des fremden Fräuleins Schöne.
Herr Palamedes aber spornt mit grimmem wilden Rufe
Gewaltig wider ihn sein Roß und schleudert seine Lanze,
Doch unverzagt in seiner Kraft hält Stand dem Stoß der Alte,
Gleichwie ein fester Stein, danach im Spiel die Werfer zielen.
In seiner Hand zersplitterte der Speer dem Palamedes
Und aus dem Sattel fliegend lag er hingestreckt am Boden,
Gleichwie ein Stein, der fortgeschnellt aus eines Schützen Schleuder,
Anstoßend gegen einen Fels, hart wiederum zurückprallt,
Daß machtloser der Treffende sich zeigt, denn der Getroffne.
Und schamvoll macht er schnell sich fort und wirft die Rüstung von sich,
Und legt sich über Kopf in's Bett, kaum seinen Fall verwindend.
Denn Sinn und Denken war dem Mann zwiefältig gar erschüttert,
Durch seinen argen Sturz und ob des fremden Fräuleins Minne,
Die nun der Andern einer wohl gewinnen möcht' im Kampfe.
Und großer Lärm erhob sich jetzt[3] und laut Geschrei bei Allen,
Denn kund war ihnen allzumal die Stärke Palamedes',
Und mächtig staunte Jeder ob des alten Ritters Kräften.
Wie aber Palamedes so voll Scham und Scheu entwichen,
Trat vor des Königs Schwestersohn, Galban, der kühne Recke,
Ließ nieder sich auf's Knie und sprach zu seinem Ohm, dem König:

[1] Die Abweichungen von Ellissens deutscher Übersetzung (siehe die neue kritische Edition) werden in Anmerkungen angeführt.

[2] … Würdenträger.

[3] Viele fuhren da laut auf…

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

„Nicht ziemen will sich's, Herr, daß ich fürwitzig Kampf und Fehde
In Schimpf noch Ernst beginne, so du selbst mir's nicht geboten.
Doch hier zurückzuweichen wehrt mir Palamedes' Freundschaft;[4]
Du weißt ja, wie als Freunde wir verbunden sind seit Jahren;
Laß mich versuchen drum, das Leid des Freundes gut zu machen."
Und gern gewährt der König ihm, gewaffnet sich zu stellen,
Und guten Muthes schreitet er zum Kampf aus dem Palaste.
Die Rechte streckt er hin und spricht: „Sei mir gegrüßt, Herr Ritter,
Der du den Palamedes jetzt mit Scham in Wahrheit fülltest.
Ich komme, daß ich Rache für das Leid des Freundes hole;
Denn schon seit langem rühm' ich mich der Freundschaft Palamedes'."
Der Alte aber sprach: „Sei du auch, Herr Galban, gegrüßt mir,
Herrn Artus' von Britannien, des Königs, edler Neffe;
Doch mach' dich fort, entweiche fern, wahr' dich mich anzurühren!
Morganen, deiner Mutter, nenn' ich mich zu Dank verpflichtet,
Und deinem hochgepries'nen Ahn, dem Könige der Britten,
Den Uteropandragoras die Welt bewundernd nannte.
So etwa deines Freundes Fall die Seele dir bekümmert,
Erkenne, daß dich gleiches Leid, wie ihn, betreffen würde."
So spricht der Greis,[5] doch Herr Galban stellt fern sich ihm entgegen
Und zielt mit seiner Lanze nach der Brust des alten Ritters,
Und gleicher Fall und gleiches Leid, wie Palamedes, traf ihn.
Wie der erlauchte Galäot, der Herrscher der Titanen,
Den Schwestersohn des Königs, gleich dem Palamedes vor ihm,
Vom Sattel hart geworfen sah und hingestreckt am Boden,
Heischt er vom König Urlaub, mit dem Greise sich zu messen,
Und gern vergönnt auch ihm der Fürst, gewaffnet sich zu stellen.
Da ruft er seine Knappen all und seiner Schaaren Führer
Und legt die reiche Rüstung an zum Kampfe mit dem Alten.
Wie aber so geschmückt ihn sieht der edle greise Recke,
Lacht er ihm hell ins Angesicht,[6] den goldnen Tand verachtend
Und straft mit bitterm Hohne so den Unverstand des Andern.
Da will der edle Galäot, der Ritter kühn und rüstig,
Erkunden, wer der Alte sei, den Namen soll er nennen.

[4] Doch zwingt mich und lässt mich nicht die Freundschaft des Palamedes.

[5] So sprachen sie, …

[6] …huschte ein Lächeln über sein Gesicht…

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

60 Doch jener spricht: „Nicht ist's genehm mir, den Bescheid zu geben,
Denn nicht für würdig halt' ich dich, zu hören meinen Namen.
Daß hocherlauchten Stamms du bist, ja königlichen Blutes,
Ist aller Welt zwar kund, so weit Britanniens Marken reichen,
Doch nur ein unnütz Büblein bist du traun nach meiner Meinung.
65 So stelle dich nun wider mich fern an gelegnem Orte
Und säume nicht, mit deinem Speer mich kräftiglich zu treffen,
Gleichwie des Königs Schwestersohn, Galban, der tücht'ge Streiter,
Und vor ihm als der Erste schon der edle Palamedes."
Dem Wort gehorsam wirft den Speer nach seiner Brust der Andre,
70 Und wie die Beiden vor ihm, fliegt vom Sattel er zu Boden.
Nicht noth mehr thut's, bei Namen all die Männer herzuzählen,
Die mit den Speeren nach der Brust des greisen Ritters zielten;
Vom Sattel wurden Mann für Mann sie in den Sand geschleudert
Bis auf den rüstigen Tristan und Lanzelot den schönen;
75 Die hatten keine Lanzen noch nach seiner Brust geworfen;
In Ehren aber hielt sie hoch der wackre alte Ritter.
Wie Alle mit der Speere Wurf gezielt nach seinem Panzer,
War Jeder auch zur Erden hart rücklings vom Roß geflogen.
So wie ein Schiff im Wogendrang gewaltsam umgetrieben,
80 Getragen von des Sturmes Hauch anprallt an schroffe Klippen
Und in sich selbst zerschmettert wird durch die Gewalt des Stoßes,
So stürzten Alle, gleichwie wenn sie aller Kraft entriethen.
Denn jener Ritter stark und kühn, der edle greise Recke,
Fest wie ein Pfeiler stand er da, die Jünglinge verspottend.
85 Dem König von Britannien däucht Solches nicht erfreulich,
Noch den Genossen rings um ihn, der Blüte seiner Helden.
Die Hoffnung Aller richtete allein noch auf Tristan sich
Und Lanzelot, den rüstigen an Waffen und an Kräften.
Drum mahnten sie die Beiden, mit dem Greis es aufzunehmen.
90 Die Waffenbrüder alsobald willfahrten dem Gebote
Und stellten auf dem Platze sich in vollem Waffenschmucke.
Doch der erlauchte Lanzelot begehrt von dem Genossen,
Daß er, zuerst sich mit dem Greis zu messen, ihm vergönne.
Denn billig trug er Scheu vor Herrn Tristan's gewalt'ger Stärke,
95 Vermeinend, daß dem Alten er obsiegen möcht' im Kampfe
Und abgewinnen ihm die Maid. Die ritterlichen Gäste

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Der runden Tafel wurden laut gerufen zu den Waffen.[7]
Und Herr Tristan erschien zuerst gerüstet auf dem Platze;
Herrn Lanzelot gewährt er zwar Erfüllung seiner Bitte,
100 Doch schnell bereut er schier, daß er den Vortritt ihm bewilligt.
Denn billig trug er selber Scheu, daß Lanzelot der kühne
Den starken greisen Ritter möcht' im Kampfe niederwerfen
Und so das fremde Fräulein auch als Siegespreis gewinnen,
Derweil er selbst des Preises wie des Kampfes müßt' entrathen.
105 Doch da Tristan die Bitte nun nicht mehr versagen konnte,
Trat Lanzelot hervor und sprach: „Sei mir gegrüßt, Herr Ritter!"
Der Greis, der allbewunderte, der Löwe lauter Stimme,
Erwidert sittig seinen Gruß und forscht nach seinem Namen.
„Ich bin der Lanzelot vom See", vermeldet er mit Treuen.
110 Und jener spricht: „Sei mir gegrüßt, der Jugend Ruhm und Blume!
Das bist du, doch noch kannst du nicht gleichstellen dich dem Alten;[8]
Ich aber will dir Ehre doch gewähren vor den Andern,
Den Speer will ich ergreifen, ihn nach deiner Brust zu schleudern."
Und fern sich stellend warfen sie die Lanzen auf einander.
115 Der Speer zersplittert, so der Hand Herrn Lanzelot's entflogen;
Und wie der Alte in den Sand den Feind mit Macht geworfen,
Steht er in Eil zurückgewandt am alten Platze wieder.
Da tritt zuletzt von Allen auf Tristan, der edle Recke,
Beut Glück zum Gruß dem Greis, der ihm Glück wünscht zum Gegengruße,
120 Und selbst in Wahrheit wünscht er auch sich Glück geheim im Herzen,
Daß er als Letzter sicher nun allein den Preis gewinne,
Wenn glücklicher, denn Lanzelot der kühne, er als Sieger
Würd' ausgerufen. Wie der Greis ihn schaut, der edle Ritter,
Forscht er nach seinem Namen auch und nach Geschlecht und Heimath;
125 Denn nicht schien er den Andern gleich von brittischem Geblüte.
„Ich bin", erwidert er, „der Sohn des Königs von Leonnois,
Und eines Königs Neffe auch, des Königs Mark von Cornwall;
Tristan, so heiß' ich; wohlbekannt ist männiglich der Name."
Die Mähr' vernehmend freute baß der Ritter sich, der alte,

[7] [V. 95–97:] …in der Meinung, dass jener [Tristan] den Alten irgendwie überwinden kann und zum Sieger von der runden Tafel wird. Weit war nämlich der Ruhm der Tafelgenossen geflogen, Tristan jedoch erst vor Kurzem unter ihnen erstrahlt.

[8] …den Älteren.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

130 Daß jetzt, wie Lanzelot, Tristan würd' in den Sand geschleudert,
Und that die Ehr' ihm an, nach ihm auch mit dem Speer zu werfen.
Fern stehend schleudern Beide fest die Lanzen auf einander
Und wie bei Lanzelot vorher, erging auch diesmal Alles.
Da wird des Königs Antlitz bleich und mit den Zähnen knirscht er,
135 Und schäumt und tobt voll bittern Zorns, ergrimmt in tiefster Seele.
Die Seinen ruft er und legt an zum Kampf die gute Rüstung.
Ginevra aber fürchtete, noch schlimmer möcht' es kommen;
Drum fleht sie auf den Knie'n ihn an, nicht Solches zu vollführen.
Doch der erlauchte Brittenfürst, so hoch und vielgepriesen,
140 Gebeut der Gattin: „Auf und geh! laß ab mit eitelm Flehen,
Im Frau'ngemache, wie sich's ziemt, zu achten auf die Mägde.
Ich aber waffne mich, ich bin's den Tafelrittern schuldig."
Wie also ihrer Bitten Sieg Ginevra nicht erlangte,
Da schlug sie sich die Wangen wund, zerraufte sich die Haare,
145 Und laut auch schrie'n und jammerten des Hauses Diener alle.
Der König aber lacht' ob all der Klagen seiner Diener
Und schritt aus dem Palaste stracks hinunter auf den Kampfplatz.
Nicht Gruß noch Handschlag bot er, wie die Andern, hier dem Greise,
Nein, wie ein Löwe trat er ihm furchtbaren Blicks entgegen.
150 Wie nun der alte Ritter ihn sich stellen sah zum Kampfe,
Erkannt' er, daß der König selbst in Wahrheit angekommen.
Und aus dem Sattel sprang er jetzt freiwillig rasch zur Erden
Und trat zu ihm mit sitt'gem Gruß, hinknieend wie ein Diener.
„Laß, Herr, vom Kampf ab", sprach er, „daß nicht Unbill hier geschehe:
155 Denn ausgesetzt als Preis ist für die Ritter meine Nichte.
Es lebe deine Gattin hoch, Ginevra, – so ist's billig!
Sie, die so hold, so ehrenreich dir schmückt den Kranz der Ehe,
Und mög'st du nie in Liebe nah'n der schönsten Jungfrau Lager!
So aber dich der Ritter Fall im Herzen schwer bekümmert,
160 Mich siehst du ja zu Freundschaft dir und Huldigung gewärtig.
Und nicht kam aus der Fremd' ich her zu euch aus fernem Lande;
Und schien ich überlegen auch den Rittern deiner Tafel,
Muß solcher Ausgang selbst zu Ruhm und Ehren dir gereichen,
Denn einen Diener nennst du dein, der Allen hält die Wage."
165 Wie Artus, der erlauchte Held, des Greisen Wort vernommen,
Springt er vom Sattel alsobald freiwillig auch zur Erden,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Den edeln alten Recken schließt er grüßend in die Arme
Und nöthigt ihn in den Palast, vor Allen hoch ihn ehrend,
Zu speisen mit dem König dort und allen seinen Rittern.
170 Er aber spricht: „Gar hoch, o Herr, erfreut mich deine Ladung,
Doch weder meinen Namen euch zu nennen, noch mein Antlitz
Euch zu enthüll'n ist mir vergönnt, wie jetzt die Sachen stehen."
Und sittig grüßend neigt' er sich und reicht' ihm seine Rechte,
Und bat um Urlaub, wiederum zur Heimfahrt sich zu wenden.
175 Bei solchem Lauf der Dinge nun erschien ein junges Fräulein,
Die Tochter eines Weibes, das von adlichem Geschlechte
Und Wittwe schon seit Jahren war, mit schwerem Leid behaftet;
Kläglich verloren hatte sie, die Maid, all ihre Habe,
Die Weiler und die Burgen all, die Heerden und die Diener,
180 Seitdem verwaist sie war, beraubt des Vaters und der Brüder.
Denn als ihr Nachbar hauste dort ein Graf zu ihrem Unheil,
Herr über hundert Reisige, gefürchtet wie ein König,
Der frevelnd tausend Räuberei'n im Übermuth verübte.
Da sie sich nicht getraute nun, mit ihm es aufzunehmen,
185 Berieth sie sich mit weisem Rath, dem allerklügsten sicher:
Zu Hofe ging das Fräulein zart, zum Schloß des Königs Artus,
Die Mutter aber blieb daheim, um ihre Burg zu hüten.
Doch als von den erlauchten Herrn, der Tafelrunde Gästen,
Der König nun vernommen die Gewaltthat jenes Grafen,[9]
190 Antwortet er ihr streng und spricht mit barsch verdross'ner Stimme:
„Du siehst, o Mägdlein, welche Schmach uns Alle jetzt betroffen,
Wie Männiglich hier vor der Kraft des Greisen ward zu Schanden.
Drum geh und wende dich nur heim zur Burg und deiner Mutter.
Ständ's anders, würd' ein Helfer aus der Ritterschaar dir werden."
195 Da ging sie weinend aus dem Schloß, in Thränen schier gebadet,
Und Alle jammerten ihr Leid, so viele sie nur sahen;
Doch gaben sie den Rath ihr, jetzt den Alten anzuflehen,
Daß er ihr Schutz und Hülfe leih' wider den mächt'gen Grafen.
Wie sie den weisen Rathschlag hört, gehorcht ihm gern die Jungfrau;
200 Die Kniee beugend wendet sie sich flehend an den Alten.
Er aber sprach: „Ermattet ist, mein Töchterlein, der Körper,

[9] [V. 188–189:] …, da sie [Mutter und Tochter] von der glänzenden Gesellschaft der runden Tafel über das Heranrücken des Tyrannen unterrichtet wurden.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Doch da du einen Ritter hier zur Hülfe dir erbatest,
Und den, der Schuld ist an der Scham der Herrn, nun wirklich fandest,
Muß ich, Jungfräulein, wohl mit dir zu deinem Beistand ziehen,
205 Der ich fürwahr in jene Schmach die Männer hier versetzte.
So sei du mir denn Führerin bis hin zu deinem Schlosse!“
So sprechend brach der edle Greis auf vom Palast des Königs,
Und gegen Abend kamen sie zu der bedrängten Veste,
Und Alle dort frohlockten ob der Wiederkehr der Jungfrau,
210 Denn schon auf morgen waren sie gewärtig jenes Grafen.[10]
Wie nun der greise Ritter in die Burg war eingetreten,
Gesellt er seine Nichte erst den andern Weibern drinnen,
Dient selbst als Schaffner sich und läßt sich nieder auf den Sessel.
Das Haupt entblößte dann vom Helm der ritterliche Alte,
215 Auch seinen Harnisch legt’ er ab, die ganze schwere Rüstung,
Und wandte wohlgemuth sich, schau! zur Pflege seines Leibes;
Ein stattlich reiches Mahl ward für den Alten aufgetragen.
Doch wie die Andern nun den Greis mit weißem Haar erblickten,[11]
Da höhnten sie und schalten laut den Unverstand des Fräuleins,
220 Daß sie es nicht einmal bemerkt, wie einen Greis sie brächte,
Der kümmerlich schon sei und selbst nichts nütz seit vielen Jahren.
Sie wünschen: „Wäre Lanzelot zu Hülfe doch gekommen,
Oder Tristan, der edle Held, oder Herr Palamedes,
Oder der mannhafte Galban,[12] kurz einer von den Gästen
225 Des Königs von Britannien an seiner runden Tafel
Statt dieses alten Mannes hier, der auf den Stab sich stützet;
Der wird noch wahrlich eher selbst Beistand von uns begehren!
Ein Lager sei ihm jetzt gewährt, dem kümmerlichen Alten,
Dann aber brech’ er baldigst auf und ziehe heim in Frieden.
230 Doch du jetzt eile noch einmal zum Könige der Britten,
Daß einen andern Ritter du in Hast von ihm erlangest,
Der hier zu unserm Beistand sei noch vor dem Grau’n des Tages,
Eh’ uns mit seinem Beutezug der Raubgraf[13] nah gekommen.“
Das Mägdlein aber, immerdar mit heitrer Miene stehend,

[10] …, denn für den nächsten Tag erwarteten sie schon die Männer des Tyrannen.

[11] Man redete schlecht und spottete über das weiße Haar und das Alter des Ritters.

[12] … – in der Not frisst der Teufel Fliegen –, …

[13] „die Tyrannen“

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

235 Antwortet ihnen: „Scheltet doch so hart nicht mein Beginnen;
War von der Tafel keiner doch zur Hülfe mir gewärtig,
Nicht Lanzelot, den ihr genannt, noch Herrn Tristan gewann ich,
Den rüst'gen Palamedes nicht, noch Herrn Galban, den kühnen;
Nein, dieser war allein bereit, als Helfer mir zu folgen.
240 Wie Alles so gekommen, will ich später euch berichten.
Jetzt aber geht nur und gedenkt der Pflege eures Leibes,
Denn bald genug wird's noth euch thun, in Waffen zu erscheinen,
Gott aber wird zu seinem Lob noch unser Schicksal wenden."
Und Alle zogen sich zurück, da es die Zeit verlangte,
245 Im Herzen grollend seufzten sie und schalten auf den Alten.
Am andern Tage drauf, eh' noch hell leuchtete der Morgen,
Verkündete ein Späher mit Geschrei des Feindes Ankunft;
Und alle Reis'ge hielten sich bereit mit Roß und Waffen,
Und traten später dann auch zu des greisen Ritters Lager,[14]
250 Um ihn zu wecken und das Nah'n des Feindes ihm zu melden.
Da hebt er sich vom Lager und legt an[15] die gute Rüstung.
Zuerst begehrt jedoch der Greis nun Speis' und Trank von ihnen;
Nichts Gutes aber deuteten die Männer aus dem Wunsche,
Sie wähnten, wie ein Knäblein schwach an Kräften sei der Alte.
255 Doch sagten sie den Weibern: „Gebt dem Greise, was er fordert!"
Und zu den Waffen griffen sie, den Grafen abzuwehren.
Wie aber sich der Greis erquickt mit Speis' und würz'gem Weine,
Legt' er die blanke Rüstung an und ging hinaus zur Abwehr.
Doch nicht den Reis'gen aus der Burg gesellt' er sich im Kampfe,
260 Nein, abgesondert hielt er sich und harrte so des Ausgangs.[16]
Und jene sahn's und höhnten ihn und lachten laut des Alten,
Wie feig und träg und schwach er sei, wie kümmerlich an Kräften.
Wie nun auf Schussesweite sich des Feindes Heer genähert,
Da legt es frisch die Fäuste an, da zuckt es kühn die Schwerter
265 Und drängt des Fräuleins Mannen all zum Heimweg in die Veste.
Die Heerden treibt es räuberisch hinweg, verheert die Felder,
Zerstört und plündert weit und breit, zieht nackend aus die Bauern.

[14] …und nach geraumer Zeit gingen die Ritter auch zum Alten, …

[15] sucht

[16] …, sondern beobachtete allein den Ausgang des Kampfes.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Da eilt der Alte auf sie zu, beut seinen Gruß den Rittern,
Und nach empfang'nem Gegengruß forscht er, aus welchem Grunde
270 Sie also harte Fehde nur begonnen mit der Veste.
Die drinnen aber standen all auf ihren hohen Zinnen
Und sahen her und lachten noch und spotteten des Alten,
Und ihrer Herrin Tochter, die zum Beistand ihn gerufen.
Wie nun der Greis als ungerecht erkannt der Feinde Angriff,
275 Thut seinen Rath er ihnen kund und mahnt sie erst zum Besten,
Die Heerden zu erstatten und zu lassen von der Fehde.
Wie keiner gütlich ihm gehorcht, sucht er sie festzuhalten.
Sie aber höhnen laut nur ob des Greises Kraft und Einsicht
Und ziehen unbekümmert fort des Wegs, den sie gekommen.
280 Doch wie er sieht, daß nichts sie hemmt, wenn nicht die Kraft des Armes,
Da zieht er rasch sein Schwert und treibt mit vorgestreckter Rechten
Die Räuber insgesammt mit Macht hinweg vom Raum des Blachfelds
Und feuert an die in der Burg, ermuthigt frisch und spornt sie;
Und Speere werfen sie, daß sich zur Flucht die draußen wenden.
285 Zur Rechten und zur Linken hin und gradaus mäht sein Degen,
Die Schilde wirft er in den Sand, zerschmettert eh'rne Panzer,
Und haut der Ritter Helme durch, so hart und fest geschmiedet,
Daß Alle bald entsetzt vom Platz entwichen, schwer verwundet,
Doch wie des Greisen Schwert geschafft, kund thun's die Leichen Vieler.
290 Zur Burg dann kehrt er selbst gleichwie der Leu zu seiner Höhle,
Und Alles kränzt mit Ruhm und Preis den Schwan mit weißen Flügeln,
Männer und Weiber allzumal, die Kinder sammt den Greisen,
Den Kriegeshelden stark und kühn, den Wehrer mächt'gen Feindes;
Ein Festmahl wird ihm angestellt; des Rühmens ist kein Ende.
295 Und nun erzählt das Fräulein auch den Fall der tapfern Ritter,
Und was am Hof des Königs von Britannien sich begeben.
Ein Wunder däucht es ihnen, wie's mit Fug auch scheinen mochte.
Am andern Tag dann wandte sich zur Heimath schleunig wieder
Der Greis, der starke Jünglinge bewältigt ohn' Erbarmen.
300 Doch die Gebieterin der Burg sammt Tochter und Vasallen,
Fällt auf die Kniee vor dem Greis und spricht ihn an und fleht ihn,
Er wolle reichste Gaben sich aus ihrem Schatze wählen.
Und er entbietet seinen Dank der Herrin sammt den Ihren,
Doch Eins begehrt er nur von ihr als Lohn für seine Mühen,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

305 Daß wiederum die Jungfrau zum Palast des Königs ziehe,
Um Kund' und Brief dem König von Britannien zu bringen.
Er sprach's und zog von dannen so, den Lohn für würdig achtend.[17]

[17] So sprach er und entfernte sich …

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Az Öreg lovag
magyar verses fordítása

Szabó Edit Zsuzsanna

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Az Öreg lovag

Szabó Edit Zsuzsanna fordítása

…kik rangokat viselnek.
Ifjak, leánykák, és anyák, kik gyermekekben dúsak,
s a brit királynak hódoló, alávetett királyok
döbbenve néztek mind a vén vitézi virtusára,
a véle jött leányt pedig, mert szép, igen csodálták.
Barbár kiáltással, s erőst sarkallta Palamédés
lovát a vén lovag felé, megdöfni lándzsaheggyel.
A rangidős azonban állt, robusztusan, szilárdan,
akár a sziklakő, amely célpontja támadóknak.
A lándzsanyél kettétörött Palamédés kezében,
s nyeregből ő a földre szállt röpülve, elterülve,
akár a kisebb kő, melyet parittyagép kiröppent,
de nagy követ találva el csak visszatér a légben,
hiszen mi üt, gyengébb, s amit megütnek, az keményebb.
Megszégyenülve távozott, fegyverzetét ledobta,
s arccal borult az ágyba, mert nem bírta ezt a terhet.
Mivel gyötörte kétfelől e férfiút a gondja:
bukása, és a lány iránt érzett erős kívánság,
nehogy bizony még egyikük meg bírja őt szerezni.
Sokan zajongni kezdtek ott, mindenfelől zsivaj jött.
Hisz' látva látták, hogy minő erős vitéz az ifjú,
s a vén lovag milyen szilaj: mindenki megcsodálta.
Mikor pedig szégyenkezőn eltávozott a vesztes,
a hős Gawain, Arthur király derék unokaöccse
királyi nagybátyját emígy kérlelte térdre esve:
„Nem illik az, Felséges úr, hogy nagy sietve kezdjünk
csatába vagy párharcba, míg parancsodat nem adtad.
De kényszerít és fogva tart Palamédés barátom.
Hiszen tudod, hogy mily nagyon régóta szível engem,
hát róla most a szégyenét levenni megkísérlem."

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

S királya engedélyt adott a fegyveres csatára.
Magába' bízva ment ki hát, sietve szállt a síkra,
s jobbját kinyújtva: „Ó, lovag – mondotta –, üdvözöllek,
ki Palamédés szégyenét okoztad, ím, valóban!
E jó barátnak bosszulom meg rajtad én kudarcát.
Hisz' rég a jó barátom ő, a büszke Palamédés."
A vén pedig így válaszolt: „Üdvözletem, Gawainem,
Arthur, a brit uralkodó derék unokaöccse!
Hanem vonulj csak vissza most, ne jöjj közel te hozzám!
Hisz' hálatelten gondolok anyádra, Morganára,
s csodált elődöd tisztelem, britek dicső királyát,
ki Uther Pendragon nevet viselt a földön élve.
De hogyha sebzi lelkedet barátod elbukása,
vedd azt eszedbe, hogy te is csak oszthatod kudarcát."
S midőn kimondta ezt, Gawain jó messze kint megállott,
s lándzsát szegezve tört a vén vitézi mellkasának,
s osztotta ő az elbukást, barátja nagy kudarcát.
És Galahad, ki sok titán híres-neves királya,
látván, hogy Arthur öccse is, mint tette Palamédés,
nyeregből ott a földre szállt, erősen elröpítve,
megkérte Arthurt, hogy csatát kezdhessen ő a vénnel.
S az engedélyt megkapta ő a fegyveres csatára.
S magához intve tisztjeit, s velük megannyi szolgát,
pompázatos fegyverzetét öltötte fel magára.
A rangidős nemes pedig szemlélte őt sokáig,
nevetve, mert a dús arany számára megvetett volt,
de legkivált az őrület késztette őt a gúnyra.
Ám Galahad viszont, a hős, a rangos ősök sarja
szerette volna, hogy nevét a vén kimondja végre.
Az így felelt fölényesen: „Kedvemre nincs e kérdés.
Nem vagy te méltó arra, hogy neked nevem kiadjam.
Habár előkelő, mi több, királyi származásod,
s ki csak Britanniában él, belátja, nem tagadja,
szemembe' mégse' vagy te több haszontalan kölyöknél.
Ezért, no, távolodj csak el, miként szokás a harcban,
s erőst szegezd a mellkasom felé te itt a lándzsád,
akár a hősszívű Gawain, Arthur királynak öccse,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

s ki őelőtte harcra kelt, Palamédés, a rangos!”
Az megfogadta ezt a szót, s lándzsát szegezve rátört,
70 s nyeregből ott a földre szállt, mint két iménti társa.
De kell-e hát sorolnom itt, számolva mind a férfit,
ki lándzsaheggyel tört a vén vitézi mellkasára?
Nyeregből ott a földre szállt mindannyiuk röpülve,
Tristant, a hőst kivéve csak, és Lancelot-t, a hírest.
75 Az ő kezükben nem törött még szét a lándzsa mellén.
Kettőjüket tisztelte még a büszke vén lovag, mert
kinek kezében eltörött a lándzsa mellkasán, az
nyeregből ott a földre szállt, mind, visszavonhatatlan.
Akár hajó, mely vad habon sodródva hánykolódik,
80 s a bősz szelek haragja nagy sziklák közé taszítja,
és összezúzzák azt csupán az ütközés erői,
úgy hulltak ők a földre mind, mint holmi gyönge bábok.
A vén lovag, szilaj, vitéz, pedig csak állt helyében,
mint oszlop, oly szilárd-erőst, s az ifjakon nevetve.
85 A brit király viszont e tényt nem nézte jó szemekkel,
s osztotta ezt, ki véle volt, s a nagyhatalmú nézők.
Reményüket most már csakis Tristanba vetni vélték,
s a fegyverekben oly vitéz, oly hősi Lancelot-ba,
s esengve kérték, szálljanak párharcba ők a vénnel.
90 A bajnokok parancsukat sietve teljesítve,
s felöltve minden fegyverük, jó messze kint megálltak.
És Lancelot, dicső lovag, Tristant biz’ arra kérte,
hogy ő előbb vehesse fel harcát a vén lovaggal.
Hiszen jogos volt félni, hogy Tristan erői által
95 a vén lovagnál jobb leszen, legyőzi azt csatában,
s végül valóban ő arat győzelmet őközöttük.
A társaságnak fegyverét, hírét övezte dicsfény,
Tristan pedig közöttük épp emelkedett ragyogva.
Mit Lancelot kért tőle, azt meg nem tagadta Tristan,
100 de lelke bús lett, és bizony kedvét e tett letörte,
hiszen jogos volt félni, hogy majd Lancelot valóban
legyőzi azt a hős vitézt, párbajban egy csapásra,
s a díjat attól elvevén, a véle jött leányzót,
Tristan jutalmazatlanul, harc nélkül ottmarad majd.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

S mert elkerülni nem lehet sehogy baráti kérést,
Tristan maradt, s szólt Lancelot: „Lovag, nos, üdvözöllek!”
A vén pedig, a megcsodált, az ordító oroszlán,
viszontköszöntve várta őt, s nevét akarta tudni.
S ő szólt: „Szavamra, Lancelot vagyok, Tó Lancelot-ja.”
A vén pedig így válaszolt: „Üdv, ifjúság dicsője,
de semmiképp sem oly dicső, mint régi nemzedékek!
Mégis tenéked tisztelet jár társaid fölött is:
lándzsát fogok, s azt mellkasod felé szegezve küzdök.”
S eltávolodva törtek ők egymásra lándzsaheggyel.
A lándzsanyél kettétörött hős Lancelot kezében.
A vén pedig leütve ott hős Lancelot-t a földre,
lován helyére léptetett, s csak állt tovább a vártán.
Végül, megannyi hős után Tristan, a rangos állt ki,
és üdvözölte ő a hőst, ki őt is üdvözölte.
És szíve megvidámodott, örült nagyon titokban,
hogy mint utolsó, ő arat jutalmat önmagának,
s legyőzi híre Lancelot dicső nevét, s nagyobb lesz.
Látván a rangidős vitéz, a rangos ősök sarja,
kérdé nevét, s az őseit, s hogy hol vagyon hazája.
Nem hitte, hogy, mint társai, brit föld szülötte ő is.
„Apám – felelt az ifjú hős – Lyonesse-nek királya,
s a bácsikám cornwalli Mark, és Tristannak neveznek,
akik között jelen vagyunk, ez hát a származásom.”
Ezt hallva megvidámodott a vén lovag felettébb,
hogy Lancelot-val egybe’ most Tristant a földre vágja.
Hát megbecsülte őt is így: lándzsát szegezve küzdött;
s eltávolodva törtek ők egymásra mind a ketten.
S Tristan csakúgy a földre hullt, mint Lancelot lehullott.
Sápadtra vált a brit király, csikorgatá fogát is,
haragja majd’ felszínre tört, dühében úgy felindult.
Híván tehát személyzetét, fegyverzetért szalajtott.
S Ginevra attól félt, netán rosszabb is eshet ennél.
Hát térdre esve kérte őt, hogy ezt ne hajtsa végre.
A nagynevű, a megcsodált, a brit királyi felség:
„Eredj – felelte zordonan, szavát belérekesztve –
a női szárnyba, ott urald illőn a sok cselédet!

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

Fegyverkezem hű társaim, s az Asztal érdekében!”
Minthogy pedig célt így nem ért kérése, hát Ginevra
magát pofozta, önhaját tépdeste két kezével.
145 S a szolganép is jajgatott, kiáltozott, zajongott.
A brit király azonban ezt gyerekdologra vette.
S a páholyát elhagyva ment, s jó messze kint megállott,
nem is köszönve, és kezét se’ nyújtva üdvözölni,
csak nézve rémítőn, akár egy ifjú hím oroszlán.
150 S hogy észrevette őt a vén vitéz a harci téren,
már tudta, hogy valóban ő, uralkodója jött el.
S nyeregből ott hamar leszállt, önként a földre ugrott,
s elé sietve boldogan letérdelt, mint a szolga:
„Hagyd el, királyom – így beszélt –, törvényt ne sérts miattunk!
155 Ki engem itt legyőz, azé az én unokahúgom,
s már van nejed: Ginevra, ő soká, erényben éljen!
Hisz’ mily dicsőn, erényesen díszíti koronádat!
Ne is kívánj szerelmet egy elbűvölő leánytól!
S mardossa bár a lelkedet lovagjaid bukása,
160 igaz barát, s a zsoldosod vagyok tenéked én is.
S nem más hazából érkezem, nem messzi tartományból.
S ha több erő van bennem itt, mint asztalod körében,
téged dicsér ez is bizony, tettem javadra válik.
Hisz’ úgy vagyok szolgád, akár a többi hős, egyenlőn.”
165 Ezt hallva Arthur, nagynevű és rangos ősök sarja,
nyeregből ott hamar leszállt, önként a földre ugrott.
Örömmel üdvözölte már a rangidőst, ölelve,
s a páholyába hívta őt, s kitüntetett figyelmet
szentelve kérte, hogy legyen körükben, asztalánál.
170 A vén viszont ezt mondta: „Bár szavad vidámít engem,
de mégse’ mondom meg nevem, s az arcomat se lássák
lovagjaid, hisz’ ez bizony nem volna kedvező most.”
Így szólva üdvözölte hát Arthurt, kezét kinyújtva,
és engedélyt kapott legott, hogy lakhelyére térjen.
175 Ám mindeközben érkezett egy ifjú kisleányka,
az édesanyja főnemes, ki hosszú évek óta
megözvegyülten élt, s igen sok szenvedést kiállott,
sőt, elveszített nagy vagyont a balszerencse folytán:

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

sok városát, s a várait, s a nyájait, s a népét,
180 mivel nem oltalmazta már sem apja, sem fivére.
S szomszédja volt az ünnepelt uralkodó, a híres,
a száz lovag királya, kik gyakorta fosztogatták
törvényszegőn, nagy pusztítást végezve birtokában.
S mert senki sem védhette meg nagy túlerőtől őket,
185 tanácskozáskor egy okos, jó terv jutott eszébe.
A lány tehát megérkezett Arthur király lakába,
míg édesanyja ottmaradt a várban őrizőnek,
mert már az asztaltársaság, Arthur dicső vitézi
úgy értesültek, hogy közelg a zsarnok érkezése.
190 Arthur keményen válaszolt, tompán, lefojtva hangját:
„Látod, leány, a szégyenünk, mely épp ma szállt fejünkre,
mert elbukott minden vitéz a vén lovag kezétől.
Menj vissza hát váradba, ott vigasztald így anyádat:
máskor talán lesz oly lovag, ki védje őt a bajban.”
195 A lány a páholyból kiment, de sűrű könnye pergett.
Ezt látva mind megszánta őt, ki csak reátekintett,
és azt tanácsolták legott, hogy kérjen ő a véntől
segélyt, erőt, védelmezést a szörnyű zsarnok ellen.
A lány a szónak engedett megértve bölcs tanácsuk,
200 és térdre hullt a vén előtt, s kérlelte, hogy segítsen.
S az ezt felelte: „Gyermekem, kifáradott a testem.
De mert lovag vagyok, s te kérsz, védelmemért esengve,
s mert szégyenüknek itt okát egyszerre megtaláltad,
veled megyek helyettük én, védelmezőn, leányzó,
205 mert én okoztam szégyenét megannyi férfiúnak.
Vezess tehát a városod felé, vezess hazádba!”
És így beszélve távozott királya páholyából.
S estére érkeztek meg ők, a vár tövébe érve.
S mindenki örvendezve ment a kisleányt fogadni.
210 Másnapra várták száz lovag, s a zsarnok érkezését.
Mikor pedig várukba ért a hős lovag, húgát ott
az asszonyokra bízva rá, lánytársaságba adva,
főúri módon megpihent egy ágyon elheverve.
Fejéről is lehúzta ott a vén vitéz sisakját,
215 letette mellvértjét, egész páncélzatát leoldta,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

és lám, pihenni kezde, el kényelmesen terülve.
S bőséges étket vett a vén jóízűen magához.
De érte szó az aggot ám, az ősz hajú lovagból
gúnyt űztek, és a lány eszét csúfolva szidni kezdték,
220 hogy elfeledve tervüket, vén vázt hozott közéjük:
használhatatlan, elgyötört, ki tudja, mennyi éve.
Bár volna inkább Lancelot, ki védené a várat,
vagy hírneves Tristan, a hős, vagy büszke Palamédés,
vagy, hogyha ők nem, bárki, csak Arthurnak asztalánál,
225 a brit királlyal étkező derék lovag lehetne,
s ne egy ilyen rozzant öreg, ki botra dőlve vánszorg.
„Még meglehet, hogy kéri majd, mi védjük őt a bajban.
Ezért csak adjatok tehát a gyönge vénnek ágyat,
s hadd menjen aztán vissza ő honába, béke vele!
230 Te meg szaladj a brit király felséges udvarába,
s nyerj meg nekünk egy hős lovag védelmezőt, de gyorsan,
hogy itt legyen velünk, midőn elérkezett a hajnal,
s amíg a zsarnok el nem ér hozzánk, s ki nem rabolnak!”
A lány haragvó arccal állt, s így válaszolt szavukra:
235 „Ne gúnyolódjon egy se most, akármit is csináltam!
Hiába kértem őket, ám Arthur köréből egy sem,
se’ Lancelot, kit mondotok, nem jött velem, se’ Tristan,
se’ Palamédés hős, erős, s bizony, Gawain se’ jött el.
Ő állt ki csak, kérésemet hogy végre teljesítse.
240 S mi volt az ok, hogy így esett? Később biz’ elmesélem.
De most gyerünk, mindenki el, helyére, megpihenni!
Mert már közelg a harcidő, fegyvert fogunk hamar mi!
Isten pedig fordítsa majd jó szóra csúfolástok!”
Így hát, mivel késő́re járt, mindenki ment pihenni,
245 s bosszankodott, panaszkodott, leszólta mind az aggot.
Másnap, midőn a csillagok szép fénye már nem izzik,
egy őr kiáltott: jő, közelg a zsarnok érkezése.
S mindenki készítette már elő lovát, s a fegyvert.
És nagy soká a vénhez is beléptek ők, s az aggot
250 ébresztve szólt néhány vitéz: a zsarnok elközelgett.
És ő az ágyból kelve jó fegyverzetét kereste.
De még előbb ételt-italt vett volna ott magához,

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

s a férfiaknak ez bizony baljóslatú dolog volt.
De mert az agg erőit is csak gyermetegre vették,
255 az asszonyoknak szóltak ők: „Ételt-italt a vénnek!” –
s fegyvert ragadva mind kiállt a szörnyű zsarnok ellen.
Mikor pedig a vén evett, s ivott az édes borból,
szép mívű, jó fegyverzetét felvéve harcba indult.
Ám mégse’ várvédők között, nem bent a várban állt meg,
260 hanem magában várta csak jól messziről a végét.
Ezt látva csúfolták a vént, nevettek egyre rajta,
hogy gyenge és erőtlen ő, lám, ennyitől kifáradt!
Midőn a száz lovag beért a vár alá, közelbe,
kinyújtva jobbjuk, kardjukat kivonta mind, beűzték
265 a várba védők kis hadát, s azok bizony futottak.
S a száz lovag jószágra tört, a kerteket kivágta,
és elrabolta mindenét szegény alattvalóknak.
De megjelent a vén lovag, s ezt mondta: „Üdv, vitézek!”
Viszontköszöntve kérdezé a támadás okát így:
270 a város ellen mily jogon vonultak ők csatába?
A bent levő nép egyre csak gúnyolta őt tovább is,
a fal, s a mellvédek mögül nevetve vén vitézen
és úrleányon, mert hisz’ ő kérlelte, hogy segítsen.
Midőn a vén megtudta, hogy törvénybe vág a tettük,
275 kimondta, mit gondol, s e jó tanácsot adta nékik:
adják elő a nyájakat, s az ostromot feledjék.
Mivel pedig hiába szólt, útjukba állt az úton.
Azok viszont kigúnyolák a vén eszét, erőit,
s továbbhaladtak útjukon, honuk felé siettek.
280 Mivel pedig csak nyers erő tarthatta vissza őket,
kardot ragadva jobb kezét nagy hirtelen kinyújtá.
Egyszerre elkergette ő a vár tövéből őket,
s tüzelte benti társait biztatva, bátorítva.
S gerelyt dobált a benti nép, a támadókat űzte.
285 S ő jobb felől és bal felől és szembe vágva küzdött,
a földre pajzsokat csapott, mellvérteket bezúzott.
S betörte sok lovag kemény, edzett, erős sisakját.
És szökni kezdtek futva mind más tájra, mély sebekkel.
Legtöbb azonban ottveszett kard martalékaképpen.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

S a hős oroszlán visszatért a várnak udvarába.
Bent koszorúval várta őt, hó szárnyú hattyút, zengve
sok férfi, sok nő és gyerek, s még vének is dicsérték
Árész hasonmását, a hőst, a száz vitézt legyőzőt.
S volt fényes asztal és dicső, fennkölt szavú köszöntés.
A lányka ismertette már a sok vitéz bukását,
s a brit királynak udvarát, mindent, mi ott lezajlott.
Csodálta mind e tényt, hiszen csodás is ez valóban.
Másnap pedig honába tért a vén lovag sietve,
ki sok vitézt, sok ifjú hőst kegyetlenül legyőzött.
S a rangos úrnő és a lány, és véle mind a szolgák
térdükre esve kérlelék, a vénnek esdve mondták,
hogy bő ajándékot vegyen kincsükből, azt, mi tetszik.
Ő megköszönte nékik ezt, úrnőnek és a népnek,
s azt kérte csak jutalmul ott, mint fáradalma díját,
hogy visszamenve majd a brit király lakába, adjon
a kisleány a brit király kezébe egy levélkét.
És így beszélve távozott…

www.interkonyv.hu © Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

ANTIQUITAS – BYZANTIUM – RENASCENTIA

Sorozatszerkesztők: Farkas Zoltán – Horváth László – Mészáros Tamás
ISSN: 2064-2369

I: Szepessy Tibor: *Bevezetés az ógörög verstanba*. Szerkesztette: Mayer Gyula. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2013. ISBN: 978-615-5371-10-3. 266 p.

II: Kapitánffy István – Szepessy Tibor (szerk.): *Bevezetés az ógörög irodalom történetébe*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2013. ISBN: 978-615-5371-08-0. 276 p.

III: Tóth Iván: *Alexandros Homérosa. Arrhianos-tanulmányok*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2013. ISBN: 978-615-5371-03-5. 208 p.

IV: *Philologia Nostra. Bollók János összegyűjtött tanulmányai*. Szerkesztette: Mészáros Tamás. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2013. ISBN: 978-615-5371-00-4. 516 p.

V: Erika Juhász (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West. Bibliotheca Byzantina 1*. Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2013. ISBN: 978-615-5371-15-8. 375 p.

VI: Achilleus Tatios: *Leukippé és Kleitophón története*. Fordította: Szepessy Tibor. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2014. ISBN: 978-615-5371-27-1. 151 p.

VII: Szepessy Tibor (szerk.): *Római költők antológiája*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2014. ISBN: 978-615-5371-25-7. 575 p.

VIII: Maywald József – Vayer Lajos – Mészáros Ede: *Görög nyelvtan*. Szerkesztette: Mayer Gyula. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2014. ISBN: 978-615-5371-31-8. 333 p.

IX: Jacqueline de Romilly – Monique Trédé: *Az ógörög nyelv szelleme*. Fordította: Vargyas Brigitta. Szerkesztette: Horváth László. TypoteX Kiadó, Budapest, 2014. ISBN: 978-963-2793-95-5. 135 p.

www.interkonyv.hu © Horváth László

Open Access 2026-10-18 © Egyéb

X: László Horváth (Hrsg.): *Investigatio Fontium. Griechische und lateinische Quellen mit Erläuterungen. Beiträge der Tagung Klassisches Altertum – Byzanz – Humanismus der XI. Ungarischen Konferenz für Altertumswissenschaft*. Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2014. ISBN: 978-615-5371-33-2. 281 p.

XI: Horváth László: *Az új Hypereidés. Szövegkiadás, tanulmányok és magyarázatok*. TypoteX, Budapest, 2015. ISBN: 978-963-2798-18-9. 301 p.

XII: Erika Juhász (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland II. Studia Byzantino-Occidentalia. Bibliotheca Byzantina 2*. Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2014. ISBN: 978-615-5371-36-3. 257 p.

XIII: János Nagyillés – Attila Hajdú – Gergő Gellérfi – Anne Horn Baroody – Sam Baroody (eds.): *Sapiens Ubique Civis. Proceedings of the International Conference on Classical Studies (Szeged, Hungary, 2013)*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2015. ISBN: 978-615-5371-40-0. 424 p.

XIV: Zsuzsanna Ötvös: *„Janus Pannonius's Vocabularium". The Complex Analysis of the Ms. ÖNB Suppl. Gr. 45.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2015. ISBN: 978-615-5371-41-7. 354 p.

XV: Erika Juhász (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland III. Studia Byzantino-Occidentalia. Bibliotheca Byzantina 3*. Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2015. ISBN: 978-615-5371-44-8. 300 p.

XVI: Emese Egedi-Kovács (éd.) : *Byzance et l'Occident II. Tradition, transmission, traduction*. Collège Eötvös József ELTE, Budapest, 2015. ISBN: 978-615-5371-46-2. 236 p.

XVII: Ágnes Ludmann (ed.): *Mare nostrum. Studia Iberica, Italica, Graeca. Atti del convegno internazionale Byzanz und das Abendland – Byzance et l'Occident III (24-25 novembre 2014).* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2015. ISBN: 978-615-5371-45-5. 186 p.

XVIII: Balázs Sára (Hrsg.): *Quelle und Deutung II. Beiträge der Tagung* Quelle und Deutung II *am 26. November 2014. (EC Beiträge zur Erforschung deutschsprachiger Handschriften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, I.II.).* Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2015. [ISSN: 2064-969X]. ISBN: 978-615-5371-47-9. 159 p.

XIX: Dión Chrysostomos: *Tróját nem vették be.* Fordította, előszóval és magyarázatokkal ellátta: Szepessy Tibor. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016. ISBN: 978-615-5371-55-4. 172 p.

www.interkonyv.hu © Horváth László

XX: Balázs Sára (Hrsg.): *Drei deutschsprachige Handschriften des* Opusculum tripartitum *des Johannes Gerson. Synoptische Ausgabe der Fassungen in den Codices StB Melk, Cod. 235, StB Melk, Cod. 570 und Innsbruck, ULB Tirol, Serv. I b 3. (Quelle und Deutung, EC-Beiträge zur Erforschung deutschsprachiger Handschriften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. II.I.).* Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2016. [ISSN: 2064-969X]. ISBN: 978-615-5371-66-0. 331 p.

XXI: Erika Juhász (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland IV. Studia Byzantino-Occidentalia. Bibliotheca Byzantina 4.* ELTE Eötvös-József-Collegium, Budapest, 2016. ISBN: 978-615-5371-68-4. 271 p.

XXII: Emese Egedi-Kovács (éd.) : *Byzance et l'Occident III. Écrits et manuscrits.* Collège Eötvös József ELTE, Budapest, 2016. ISBN: 978-615-5371-63-9. 333 p.

XXIII: Ágnes Ludmann (ed.): *Italia Nostra. Studi filologici italo-ungheresi.* Collegio Eötvös József ELTE, Budapest, 2016. ISBN: 978-615-5371-65-3. 275 p.

XXIV: Balázs Sára (Hrsg.): *Quelle und Deutung III. Beiträge der Tagung* Quelle und Deutung III *am 25. November 2015. (EC-Beiträge zur Erforschung deutschsprachiger Handschriften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. I.III.).* ELTE Eötvös-József-Collegium, Budapest, 2016. [ISSN: 2064-969X]. ISBN: 978-615-5371-67-7. 202 p.

XXV: Dora E. Solti (ed.): *Studia Hellenica.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016. ISBN: 978-615-5371-69-1. 132 p.

XXVI: Mészáros Tamás (szerk.): *Klasszikus ókor, Bizánc, humanizmus. A XII. Magyar Ókortudományi Konferencia előadásaiból.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2017. ISBN: 978-615-5371-77-6. 189 p.

XXVII: Horváth László: *Középhaladó ógörög nyelvkönyv. Periergopenés – Szegény gyötrődő tanuló I.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2017. ISBN: 978-615-5371-75-2. 339 p.

XXVIII: Farkas Zoltán – Horváth László – Mayer Gyula: *Kezdő és haladó ógörög nyelvkönyv. Periergopenés – Szegény gyötrődő tanuló II.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2017. ISBN: 978-615-5371-83-7. 442 p.

XXIX: *Philologia Nostra II. Kapitánffy István válogatott tanulmányai.* Szerkesztette: Farkas Zoltán és Mészáros Tamás. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2017. ISBN: 978-615-5371-78-3. 512 p.

www.interkonyv.hu © Horváth László

XXX: László Horváth – Erika Juhász (Hrsg.): *Investigatio Fontium II. Griechische und lateinische Quellen mit Erläuterungen.* Eötvös-József-Collegium ELTE, Budapest, 2017. ISBN: 978-615-5371-76-9. 262 p.

XXXI: Philostratos: *A szofisták életrajzai.* Fordította és szerkesztette: Szepessy Tibor. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5371-86-8. 198 p.

XXXII: Erika Juhász (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland V. Studia Byzantino-Occidentalia.* ELTE Eötvös-József-Collegium, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5371-91-2. 187 p.

XXXIII: Balázs Sára (Hrsg.): *Quelle und Deutung IV. Beiträge der Tagung Quelle und Deutung IV am 23. November 2016. (EC-Beiträge zur Erforschung deutschsprachiger Handschriften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. I.IV.).* ELTE Eötvös-József-Collegium, Budapest, 2018. [ISSN: 2064-969X]. ISBN: 978-615-5371-90-5. 243 p.

XXXIV: Emese Egedi-Kovács (éd.) : *Byzance et l'Occident IV. Permanence et migration.* Collège Eötvös József ELTE, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5371-63-9. 280 p.

XXXV: Gellérfi Gergő: *Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis szatíráiban.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5371-95-0. 276 p.

XXXVI: *Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai.* Szerkesztette: Horváth László – Nakos Konstantinos – Solti Dóra. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5897-07-8. 359 p.

XXXVII: Horváth László: *Az Öreg lovag.* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018. ISBN: 978-615-5897-13-9. 266 p.

© Egyéb

© Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

© Egyéb

© Horváth László

Open Access 2026-10-18
© Egyéb

Der Alte Ritter

www.interkonyv.hu
© Horváth László